

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

Elina Waris

YKSISSÄ LEIVISSÄ

Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta

1750–1850

Elina Waris

Yksissä leivissä

Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta
1750–1850

Kansikuva: Kaskeajat Ruokolahdella. Pastellipiirros. Hanna Westerberg, 1999.

ISSN 1238-3503

ISBN 951-710-120-1

Hakapaino Oy

Helsinki 1999

■ Sisällysluettelo

PERHEEN JA YHTEISÖN JÄLJILLÄ	11
TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	14
Tutkimusmusalue	14
Tutkimusajanjakso ja lähteet	16
Pääkysymykset	20
Tutkimuksen metodit	21
Perheiden rakenneanalyysi	21
Perhe ja kotitalous	22
Suurperhe	24
Perheiden funkionaalinen analyysi	25
Yhteisö ja mentaliteettianalyysi	26
PERHEMUOTOJEN SYNTYTEORIAT PERHEHISTORIASSA	28
Varhaisempi perhetutkimus	28
Läntinen ja itäinen perhemalli Euroopassa	29
Suomalaiset puheenvuorot Euroopan perhemalleista	31
Suuret kotitaloudet kansainvälisessä tutkimuksessa	32
Suuret kotitaloudet Itä- ja Kaakkois-Euroopassa	32
Perheet idän ja lännen välissä: eestiläinen, valkovenäläinen ja unkarilainen perhelaitos	34
Kuva laajoista perheistä monipuolistuu	36
Suuret ja moniosaiset perheet suomalaisessa tutkimustraditiossa	37
LEIVÄN JAKAJAT	42
Kotitaloudet Ruokolahdella 1750–1775	43
Kotitaloudet Ruokolahdella 1800-luvulla	47
Kotitalouden johtaminen	50
Ruokolahtelainen kotitalous ja Euroopan perherakenteet	52
Kotitalouksien koko	55
Kotitalouksien koko Ruokolahdella	56
Tilaton väestö	59
Lapset kotitalouksissa	63
Lisätyövoima Ruokolahdella	66
Yhtiömiehet ja palkolliset	67
Muutos vai jatkuvuus? Perhemuodot 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä	73

MISTÄ LEIPÄ?	74
Suomalainen kaskeamistapa	74
Työnjako kaskettaessa	79
Yhteistyöhankkeet	81
Selviämisen salaisuus?	84
Karjan antimet	86
Erätalouden leivänhöyste	88
Leipä maailmalta	90
Vihreä kulta	95
NAINEN JA AVIOLIITTO RUOKOLAHTELAISESSA KOTITALOUDESSA	96
Avioitumisikä	96
Avioikumppanin valinta Ruokolahdella	101
Naisten omaisuus	105
Naisten työ	107
Vanhenevan naisen ja lesken asema	109
YHTEISÖN VÄHÄOSAISET	111
Tuottamattomat jäsenet	111
Loiset	113
Pitäjän köyhät	114
Palkolliset	115
Mielisaira	116
Turvattomat lapset Ruokolahdella	117
PERHEEN TÄYDENTÄMINEN UUSILLA JÄSENILLÄ	123
Adoptio ja kummit	123
Ruokolahtelainen adoptiojärjestelmä	124
Yhtiösopimusjärjestelmä	126
Kotivävyt	129
Yhtiömiehet ja avioliitto	131
RYHMÄPERHEIDEN JA YHTIÖIDEN HAJOAMINEN	133
Yhtiöiden jakoihin vaikuttaneet tekijät	133
Epäviihtyisät yhtiöt	135
Epätarkoituksenmukaisen suuret yhtiöt	136
Epäselvyydet yhtiön valtasuhteissa	137
Yhtiönjako taloudellisista syistä	139
Yhtiöelämää vaikeuksista huolimatta	141
Elämä yhtiönjaon jälkeen	142
Työyhtiöperiaate	145
Asumukset ja rakennukset	145

YHTIÖTALOUS JA RAHA	150
Ansoiden hankkiminen yhtiön ulkopuolelta	151
Yhtiön uudet jäsenet varallisuuden tuojina	153
YKSILO JA YHTEISÖ	154
Avioton syntyvyys	154
Esiaviolliset suhteet ja huoruus	154
Salavuoteudesta avioliittoon vai suottamuoriksi?	156
Yksinäiset äidit Ruokolahdella, syrjäytyneitä vai syrjäytettyjä?	160
Kirkko valvojana	165
Konfliktienratkaisuyrityksiä	167
Riitoja sukupiirissä	169
Ruokolahti tukikohtana	173
Uudet tietolähteet	173
JOHTOPÄÄTÖKSET	178
Itä-Suomen perhelaitosta koskeva keskustelu	178
Ruokolahtelainen liittoperhe	179
Yhteisöllisen elämän reunaehdot	182
Riidat suku- ja perhepiirissä	185
Muutos vai jatkuvuus?	185
LÄHTEET	188
KÄYTETYT LYHENTEET	202
KARTTALIITE	204
LIITTEET	206
Liite 1 Kotitalouksien luokittelu	206
Liite 2 Henki- ja rippikirjojen vertailu	207
Liite 3 Leipäkunnat	217
Liitetaulukot	234
SUMMARY	242

■ Esipuhe

Tämän tutkimuksen alkujuuret löytyvät 1980-luvun lopulta, jolloin suomalaisen perheen historiaa tutkiva projekti sysäsi liikkeelle myös tämän ”suurperhetutkimuksen”. Silloinen tutkimusryhmä, dosentit Panu Pulma ja Pertti Haapala, olivat uhkarohkeita tienavaajia, kun Pirjo Markkola, Kai Häggman ja allekirjoittanut lähtivät perhehistorian kivikkoisille poluille. Tämän vaelluksen vaivalloisuutta onneksi tasasi kollegiaalinen kritiikki ja lämmin tutkijatoveruus.

Historian laitos on tarjonnut puitteet tieteelliselle keskustelulle ja seminaareille. Dosentti Pulma on toiminut työni ohjaajana ja oivaltavana kriitikkona. Kiitokseni eivät enää tavoita professori Yrjö Blomstedtia, joka oli seuraamassa työni alkutaivalta. Professori Heikki Ylikangas on ollut hänen jälkeensä innostavalla ja viisaalla tavalla tukemassa työtäni. Dosentti Irma Sulkunen on kaikissa vaiheissa avuliaasti toiminut sekä innostavana lähilukijana että keskustelijana. Professori Marjatta Hietala on kannustanut minua tutkimusten raportointiin laajemmalle lukijakunnalle Suomen ulkopuolella. Professori Tapio Hämystä ja dosentti Kai Häggmania kiitän käsikirjoitusta koskevista rakentavista huomautuksista.

Kiitän lämpimästi tutkijoita ja ystäviä Renvall-instituutissa ja Historian laitoksella. Tutkijayhteisössä toimiva aivoriihi, jossa elämän eri osa-alueet palautetaan niille kuuluviin mittasuhteisiin, on ollut ylläpitämässä uskoa lähinnä elämään ja siinä ohessa tutkimukseen. Ilman tätä vakavaa ja iloista joukkoa olisi moni lämmin tuokio jäänyt kokematta. Vuorikadun tunnelmallinen vinttihuone on vaihtunut valoisaksi sisäpihalle avautuvaksi tutkimusnurkkaukseksi.

Tutkimuksen edetessä olen saanut eri tahoilta arvokkaita kommentteja ja neuvoja, jotka ovat auttaneet kulkuani perhe- ja sosiaalihistorian hankalassa maastossa. Erityisesti haluan kiittää dosentti Maria Lähteenmäkeä, joka on ollut kirittämässä työtäni eri vaiheissa. Työn loppumetreillä Marian vivahdetaju ja kommentit ovat auttaneet työn valmistumista.

Tärkeä osa työtäni koskee ruokolahtelaisen perhelaitoksen kehitystä työryhmänä. Tutkimus muuttui entistä kiinnostavammaksi sen jälkeen, kun sain kunnian pariin otteeseen keskustella professori Heldur Pallin kanssa Tallinnassa. Hän osoitti suomalaiselle aloittelevalle perhehistoriantutkijalle varauksetoman ystävällisyytensä ja avuliaisuutensa ja antoi taustatukea ruokolahtelaisen yhtiöperheen ja työryhmän tutkimiselle.

Tutkimukseni lähestymistapaan on vaikuttanut paljon myös vierailu Englantiin kesällä 1994, jolloin sain kuukauden ajan työskennellä Cambridgen yliopiston yhteydessä toimivassa väestö- ja sosiaalihistorian tutkimusryhmän erinomaisessa kirjastossa. Trumpington Streetin ystävällisessä tiedeyhteisössä minulle tarjoutui mahdollisuus keskustella professori Peter Laslettin ja professori Richard Wallin kanssa. Muistan elävästi, miten hyvältä tuntui keskustelujen kuлуessa huomata, että Ruokolahden erämaapitäjän sosiaalihistoria ei englantilaisten väestöhistorioitsijoiden näkökulmasta ollut perifeerinen tai vähäpätöinen teema.

Tutkimukseni suuntautumiseen ovat kenties eniten kuitenkin vaikuttaneet opintomatkan Wieniin 1995 ja 1996 sekä Karl Franzen yliopistoon Graziin syksyllä 1998. Wienin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksella sekä Grazissa Kaakkois-Euroopan tutkimuksen laitoksella käymäni keskustelut professori Michael Mitterauerin ja professori Karl Kaserin kanssa selvittivät balkanilaisen perheen pitkää historiaa. Professori Mitterauer on myös tuotannossaan osoittanut sen, että perheteemaan yhteydessä voidaan käsitellä laajasti sosiaalihistoriallisia teemoja. Hänen ansiostaan perhehistoria näyttäytyi selkeästi useina näkökulmina, joiden ansiosta eurooppalaista menneisyyttä voidaan tarkastella pitkinä aikajaksoina. Balkankysymyksen aktualisoituminen tiedotusvälineissä sai aikaan sen, että perhetutkijatkin ovat joutuneet ajattelemaan ryhmäperheinstituutiota ja sen jäsenten kesken ylläpidettyä keskinäisen avun verkostoa uudesta näkökulmasta.

Kansallisarkistosta tuli välillä melkein kodin veroinen paikka, joten sen virkailijakunnalle ja tutkijakunnalle kiitokseni. Materiaalin keruussa ja tilastojen kokoamisessa minua ovat auttaneet Pauli Sivonen ja Nina Majjala sekä tilastollisen osuuden taitossa Pirjo Lindgren. Mikkelin maakunta-arkiston avulias henkilökunta venytti työaikaansa iltaan ja mahdollisti alkuperäisen aineiston läpikäynnin. Tutkimustyöni edistymiseen vaikutti myös se, että veljeni tohtori Pekka Waris perheineen Mikkelissä aina yhtä vieraanvaraisena majoitti illalla arkistosta Moldenkadulle vaeltavan tutkijan. Pekka ja Marjatta ovat työni eri vaiheissa olleet kiinnostuneita niin ruokolahtelaisen kuin käpyläläisenkin perheen vaiheista.

Kiitän miestäni dosentti Juhani Ihanusta siitä, että hän on kärsivällisesti jaksanut lukea työtäni sen eri vaiheissa. Juhaniin esittämät kielelliset sekä sisällölliset korjausehdotukset ovat ratkaisevasti auttaneet väitöskirjan loppuun saattamista.

Tutkimukseni aineellisesta tuesta kiitän Suomen Akatemiaa, Suomen Kulttuurirahastoa, Tannerin säätiötä ja Koneen Säätiötä. Suomen Historiallista seuraa ja Rauno Endeniä kiitän siitä, että tutkimukseni on otettu Seuran julkaisuohjelmaan.

Lapsuuteni vietin Waristen moniäänisessä ja villissä ”veljessarjassa”. Omenapuiden ympäröimässä vanhassa puutalossa opittiin keskinäisen avunannon periaate, josta esimerkkinä meille toimi isä Wille. Häntä ei kiitokseni enää tavoita, ei myöskään äitiäni Annikkia, jonka iltasatuperinne ja lapsuudentarinat virittivät meissä lapsissa uteliaisuuden ja halun kuulla sekä osallistua tarinoiden kulkuun. Tätä samaa mielenvirettä ja iloa olen saanut kokea myös tutkimustyötä tehdessäni.

Tutkimukseni omistan perheille ja iltasatua kuunteleville perheeni pienimmille jäsenille.

Renvall-instituutissa 19.9.1999

Elina Waris

■ Perheen ja yhteisön jäljillä

”Tapaus Saimen rannalla

Esiripun noustessa on vaalea kesä-yö, joka vähitellen valkenee päiväksi. – Mannila tulee huoneestansa.

Mannila (yksin). Itäpohjoisessa haamottaa jo päivä, ja aika on lähteä nuotalle. Mutta maataanpa naapurissa vielä, maataan, että orret jyrisee. (Lyö kovasti Keimon ovelle.) Ylös unikekot! Ennenkuin on nuotta vedessä, polttaa aurinko Keimoa vasten naamaa kuin palava tervatynnöri. (Lyö ovelle.) Ylös!

Keimo (huoneessansa). Kylläpä tiedämme nousta. Hiljaa! Tahdotko hajottaa oveni, kirottu mies?

Mannila (erikseen). Koko sun huonees tahtoisin hajottaa ja syöstä sen syvyyteen alas, ja niinpä olisin pääsnyt siitä naapurista ja lukemattomista kiusoista. – Käymme siis nyt vetämään yhteisnuottaa! Mutta millä naamalla kaksi vihollista, niin kiukkuista kuin naapurit Mannila ja Keimo, ”vetää samaa nuottaa”? Mutta ei auta, aika on kallis, koska leikitsee kultainen sorva.”

Aleksis Kivi on kuvannut Saimaan rannalla asuvaa maaväkeä, ja tapaus tuntuu osuvan yhteisöllisen elämän ongelmien ytimeen.¹ Miten Saimaan rannalla elävä ruokolahtelainen yhteisö ratkaisi yhdessä elämisen ja yhdessä työskentelemisen ongelmat? Miten toisiaan lähellä asuvat perheryhmät saattoivat selvittää arkielämän vaateista? Miten voidaan kuvata ”suurperhejärjestelmän” syntymistä? Oliko elämä järjestetty niin, että elettiin yhteisen johdon alaisena perhekuntana yhdessä vai oliko yhteistoiminta järjestetty höllemmin – osaperheiksi, jotka työskentelivät yhdessä mutta hoitivat osan toiminnoistaan erillisinä yksiköinä? Mahdollistaako viime vuosikymmeninä elpynyt ja voimistunut demografisesti suuntautunut perhehistoriallinen tutkimustapa yhteisön kuvaamisen kaikkine puolineen?

Pyrkimyksenäni oli alun alkaen soveltaa ruokolahtelaiseen perheeseen eurooppalaisessa perhehistoriassa käytettyä perherakennetutkimusta. Perhelaitoksen tunnuspiirteiden selvitys tuotti joukon uusia kysymyksiä. Pelkät rakenteelliset piirteet selvittivät ruokolahtelaista perhe-elämää valitettavan ulkokohteisesti. Perheiden rakenteellisesta analyysistä syntyi halu edetä kohti niitä ruokolahtelaisia, jotka elivät ja kokivat maailmaa vuosina 1750–1850. Tämän

.....
1 Ote Aleksis Kiven yksinäytöksisestä näytelmästä ”Yö ja päivä”. Julkaistu ensimmäistä kertaa 1867. Tämän näytelmän Kivi kirjoitti vuoden 1866 aikana. Näytelmästä näkyy, että Kivi on tuntenut suurta mielenkiintoa suvussa ja yhteisössä kyteviä vihantunteita kohtaan. Näytelmässä naapurukset Mannila ja Keimo pitivät keskenään leppymätöntä vihaa seitsemäntoista vuotta. Tästä huolimatta he työskentelivät yhdessä ja tässä lähtivät yhdessä nuotanvetoon, vaikkakin toisiaan vastaan voimallista kieltä käyttäen.

vaiheen jälkeen työni muotoutui toisenluonteiseksi. ”mentaliteetti” alkoi ruokolahtelaisen rahvaan kohdalla merkitä sitä, että halusin löytää vastauksen siihen, voidaanko ruokolahtelaisten perhe- ja sosiaalista elämää kuvata yhteisöllisillä käsitteillä, toteutuiko toiminnan tasolla ”ruokolahtelaisten tapa mieltää yhteisöllinen elämä”. Maailmankäsitys ruokolahtelaisittain muuttui tässä työssä sen tutkimiseksi, millaisin eri tavoin liitto-perheiden ja yhtiöiden jäsenet toiminnallaan mielsivät ja osoittivat itsensä osaksi perhe- ja sukupiiriä.²

Tutkiessani yhteisöä ja moniosaisia perhetalouksia sekä erilaisia perhepiirin konflikteja Ruokolahdella tutkimuskohteeksi valikoituivat ne erilaiset keinot, joilla kotitalouksia pyrittiin pitämään tasapainoisina työkollektiiveina. Tutkimuksen kuluessa kohtasin tavantakaa erilaisia strategioita, joilla työyhteisö Ruokolahdella pidettiin toimintakykyisenä. Ennakkokuvat karjalaisen kotitalouden elinehdoista saivat tutkimuksen kuluessa lisäpiirteitä. Jouduin korjaamaan jatkuvasti aiempia ennako-oletuksiani suurperheen jäsenten rooleista ja oikeuksista. Esimerkiksi kuvitelma karjalaisesta perhehierarkiassa alistetusta naisesta, jolla ei ollut mahdollisuutta periä kiinteää omaisuutta, muuttui monisärmäisemmäksi.³ Lähteisiin tutustuessani havaitsin myös erilaisia toimintatapoja, joita Ruokolahdella ja Karjalassa sovellettiin, jotta voitiin välttää viralliset perimislait.

Tutkimukseni suuntautumisessa ovat vaikuttajina olleet sekä brittiläis-alkuinen perherakennetutkimus että se mentaliteettihistoriasta käyty eurooppalainen keskustelu, jossa arkinen, tavanomainen ja mittasuhteiltaan ”matala” on nähty tutkimuksen arvoiseksi ja tärkeäksi. Tutkimusprosessia on lähinnä siivittänyt Annales- koulukunnan historiatieteeseen tuottama intressi tutkia yksilön ja yhteisön välistä suhdetta mentaalisten ja muiden rakenteiden (talouden, sosiaalisten suhteiden ja luonnon) ykseytenä. Tutkimuksen kohteena on ruokolahtelainen yhteisö. Työssäni tarkastelen yhteisön kykyä/kyvyttömyyttä selvittää kriisit ja sitä, millaiset olivat yhteisöllisen elämän reunaehdot Ruokolahdella. Perusoletukseni on tällöin ollut se, että ruokolahtelaisten ihmisten reagointi ja heidän toimintansa kertovat jotain heidän yhteisöllisestä ajattelustaan.

Käräjäpöytäkirjojen perusteella piirtyy monipuolinen kuva siitä, mitä perheyhteenliittymän jäseniltä, perheen jäseniltä tai kotitalouteen rekrytoituilta vieraammilta jäseniltä toivottiin. Käänteisesti on mahdollista kuvata myös niitä vaatimuksia ja odotuksia, joita näillä uusilla perheyhteisön jäsenillä oli.

Käräjillä ilmenivät erityisesti ne teemat, jotka aiheuttivat riitaisuuksia. Työssäni pyrin hahmottamaan ”hyvän yhteisöllisen elämän” reunaehdoja. Käräjille viedyt riitaisuudet antavat mahdollisuuden arvioida sitä toleranssia, joka suuressa kotitaloudella ja perheellä oli jäsentensä suhteen. Yhteisön toiminnan takaamiseksi laadittu normisto ja sen jäsenten keskinäinen kontrolli saivat kir-

2 Aineksia tulkinnalle olen saanut muuun muassa yhteisön mentaliteettia koskevasta keskustelusta: Erityisesti esim. Renvall 1949, 180–199; Ylikangas 1983, 111–113; Mikkeli 1984, 127–140; Peltonen 1992, 12–19; Katajala 1994, 36–39.

3 Patriarkaalisesta ja hierarkisesta järjestelmästä Karjalassa esim. Pylkkänen 1990, 194; Sirén 1999, 87, 122, 134.

jallisen muotonsa muun muassa kotitalouden jäsenten kesken solmittujen sopimusten kautta.

On otettava huomioon se, että valitut, lähinnä temaattista kriteeriä käyttäen käräjäpöytäkirjoista muistiinkirjoitetut tapaukset ovat kuvauksia poikkeustilanteista. Keskityn tässä työssä yhteisöllisen elämän sellaisiin ehtoihin, jotka ovat olleet välttämättömiä yhteisön hyvinvoinnin kannalta. Vanhakantainen maatalous ei Ruokolahdella ollut tae hyvästä elintasosta. Pääasiallisin viljelystapa, kaskiviljely, oli riskialtista. Yhteisössä pyrittiin minimoimaan häiriöt, jotka vaikuttivat kotitalouden selviytymiseen. Se, miten yhteistoimintojen järjestämisessä onnistuttiin, oli yhteisön elämisen kannalta olennaista.

■ Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimusalue

Tutkimuskohteeni Ruokolahti sijaitsee nykyisen Suomen itärajan tuntumassa Etelä-Karjalassa, 81 kilometriä Viipurista pohjoiseen. Pitäjä ja etenkin sen pohjoisosat olivat harvaanasuttua erämaata 1700- ja 1800-luvulla.

Ruokolahti sijaitsee idän ja lännen välissä: Karjala muodostui jo varhain, ensimmäisen asutuksen myötä kahden kulttuuripiirin, itäisen ja läntisen, väliseen rajavyöhykkeeseen Pohjois-Euroopassa. Ruokolahti oli ensin osa Jääskeä, jonne kristinusko alkujaan tuli kreikkalaiskatolisessa muodossa. Myöhemmin tästä Jääsken pohjoisosasta muodostui Ruokolahti. Alue oli suurelta osin erämaata, eikä ortodoksinen kirkko jäänyt pysyväksi. Vuosikymmeniä jatkunut sota päättyi vuonna 1323 ensimmäiseen Ruotsin ja Novgorodin väliseen rauhaan, joka solmittiin Pähkinäsaareissa. Silloin Ruotsiin liitettiin Äyräpään, Jääsken ja Savon kihlakunnat.

Kreikkalaiskatolisen kulttuurin vaikutusta voidaan Ruokolahden alueella tutkia lähinnä paikannimistä. Niitä on säilynyt Ruokolahdella muun muassa Siitolan kylän ja vesistön varsilla, joten on päätelty että kreikkalaiskatolinen vaikutus on levinnyt Jääsken Vuoksen laaksoa myöten. Alue on ilmeisesti ollut vielä hyvin erämaista, ja vakinaista asutusta oli lähinnä vain Vuoksen seudulla.¹

Pähkinäsaaren rauhan jälkeen Ruokolahti joutui rajamaaksi lähes 300 vuodeksi. Läntisen valtapiirin ja roomalaiskatolisen kirkon ylivalta alueella tuli vahvistetuksi kyseisessä rauhansopimuksessa. Roomalaisen kirkon vaikutuksesta, lähinnä seudun omien ”pyhimysten palvonnasta”, voidaan nähdä viitteitä 1500-luvun puolivälistä säilyneissä maakirjoissa.²

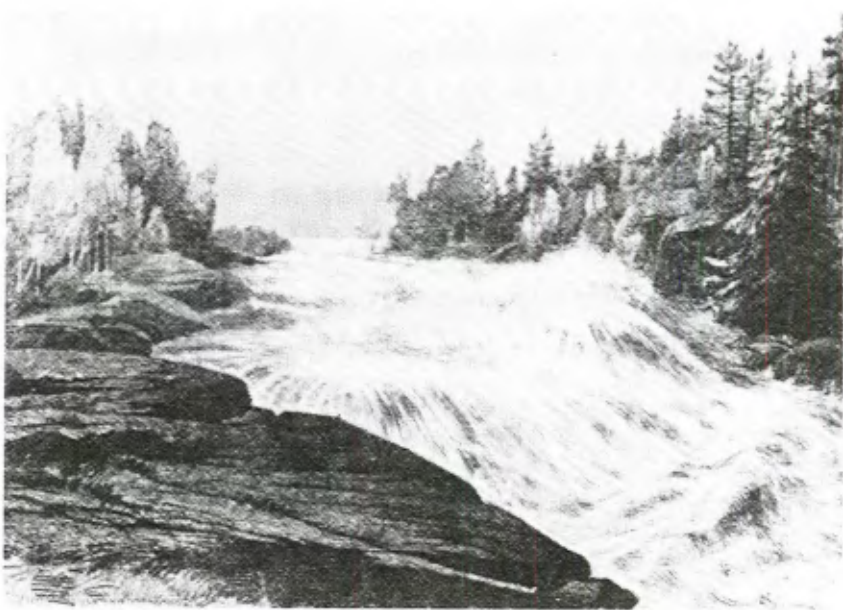
Kustaa Vaasa rakennutti sittemmin Ruokolahdelle rajaa suojaamaan hirsivarustuksia, jotka lienevät sijainneet Linnankosken ja Linnansaaren kohdalla. Molemmat varustukset tuhoutuivat ilmeisesti 25-vuotisen sodan aikana vuosina 1570–1595. Kustaa Vaasa määräsi 1530-luvun lopulla, että koko maassa oli merkittävä muistiin, millä perusteella varoja maksettiin.³

.....
1 Ylönen 1952, 476–480; Kauppinen 1972, 9–10.

2 Vaikkakin maakirjat on laadittu katolisen kauden jälkeen, voidaan niiden sisältämien nimien avulla päätellä, minkätyyppisiä pyhimyksiä seudulla on kunnioitettu. Tuohon aikaan joka kymmenes ruokolahtelainen isäntä oli nimeltään Pietari tai Pekka. Tiedossa on, että Jääsken kirkko oli alunperin omistettu apostoli Pietarille, ja itseasiassa Jääsken seurakuntaa nimitettiin alunperin ”Pyhän Pietarin pitäjäksi”. Kyseinen kirkko rakennettiin ilmeisesti 1200-luvulla Vuoksen varrelle. Se sijaitti paljon käytetyn kulkureitin varrella ja ohikulkevat sotajoukot polttivat paitsi Jääsken asutuksen myös kirkon. Ylönen 1952, 480–485; kirkkorakennuksista Ruokolahdella seikkaperäisemmin Kauppinen 1972, 58–70.

3 Kaukiainen 1970, 74–75, Voionmaa 1933, 196–200.

*Imatran koski
taiteilija Severin
Falkmanin kuvaama-
na vuodelta 1880.
Ruotsalaissyntyinen
taiteilija Severin
Falkman liikkui
paljon Itä-Suomessa
1850-luvulta lähtien
ja kuvasi miljöötä ja
kansanelämää. 1885
ilmestyi sekä ruotsiksi
että suomeksi hänen
kuvittamansa ja
kirjoittamansa teos
"I Östra Finland, Itä-
Suomessa". Falkman
on kirjaa varten
piirtänyt kuvia
Ruokolahden
maisemista ja
asukkaista.*

Vuoden 1577 maakirjassa Ruokolahdella oli 586 savua eli viljeltyä tilaa ja 623 jouta, jolla tarkoitettiin aikuista miestä.⁴ Ruokolahden seurakunta muodostettiin vuonna 1572, ja siihen kuului myös Rautjärven kappeli, joka itsenäistyi vuonna 1859.

Ruokolahden pohjoisosassa suuret erämaat Torsajärven takana sopivat hyvin ekspansiiviseen kaskiviljelyyn. Kiviset ja soraiset mäkimaat soveltuivat huonosti niityiksi, mutta kaskiviljelyn eri muodot mahdollistivat asutuksen leviämisen erämaahan.⁵ Lännessä Ruokolahdella avautuvat Saimaan saarekkaat vesiselät. Idässä Ruokolahdella on lisäksi monia järviä. Lounaasta koilliseen Ruokolahdella kulkevat Salpausselän harjut. Vuoksenniskan kohdalla harju-muodostelma kapenee valliksi. Sen läpi murtautuu Vuoksi. Nämä Ruokolahdelle tunnusomaiset laajat vesialueet ja vesitse rakentuvat reitit⁶ mahdollistivat yhteydenpidon, kulttuuri- ja kauppasuhteet niin itään kuin länteen.

Ruokolahtelaisten elämässä tutkimusajanjaksona keskeisenä tekijänä tulee mainita alueen kuuluminen Viipurin Karjalaan, Vanhaan Suomeen. Ruokolahti kuului Pietarin vaikutuspiiriin. Uusi pääkaupunki tarjosi kaupan ja hallinnon keskuksena myös ruokolahtelaisille suuren määrän niin suoria kuin välillisiä toimeentulomahdollisuuksia.⁷ Ruokolahden asema tuotteiden ja ihmisten kul-

.....
4 5213: 23–33, 5444: 20–38 v. KA.

5 Viipurin läänin maaherra Wilhelm Klinkowströmin kertomus 1824, Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto: Hb 5, KA.

6 Luonnonolosuhteista: Suomenmaa 1906, 147–157; Viikki 1976, 456; Syrjö 1976, 11–17; Ruokolahden seurakunnan muotoutumisesta: Kauppinen 1972, 13–18.

7 Pietarin vaikutusta Itä-Suomessa on pohdittu tuoreesti uusista näkökulmista Hämynen, Katajala & Kauppinen 1997, 9–11, 32–33, 68–69, 239–249; Katajala 1997, 133–143; Hämynen 1997, 75–97, 223–239; Kauppinen 1997, 103–127.

jettamiseen erikoistuneena alueena Pietarin vaikutuspiirissä luo jännittaisen kuvan laajasta erämaapitäjästä, jolla oli toisaalta runsaat luonnonvarat, toisaalta strateginen sijainti uuden pääkaupungin läheisyydessä. Ruokolahden sijainti suurten vesistöjen varrella ja kasvavan pääkaupungin lähellä suuntasi ruokolahtelaisten aktiivisuutta pois varsinaisesta maataloudesta kohti uudenlaisia elinkeinoja.

Perhetutkimukselle raja-alueen tutkiminen muodostaa haasteen. Ruokolahden sijainti kahden maailman, itäisen ja läntisen välissä, heijastui väistämättä myös sen elinkeinoelämään ja kulttuuriin: erityisesti Pietarissa tarvittavat palvelut ja tuotteet suuntasivat ruokolahtelaisten toimintaa.⁸

Tutkimusajanjakso ja lähteet

Tutkimusajanjakson olen rajannut noin 1700-luvun puolivälistä 1800-luvun puoliväliin.

Perhelaitokseen liittyvää tematiikkaa olen lisäksi käsitellyt keskeisen problematiikan osalta jo 1600-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta. Lisäksi 1700-luvulta on läpikäyty kaikki säilynyt tuomiokirjamateriaali. Valitettavasti 1700-luvulta materiaalia on säilynyt vain vähän (Piensavon tuomiokirjan tuomiokirjat sekä ns. Dahlin kokoelma), joten olen joutunut rakentamaan tuomiokirjoihin perustuvan analyysin lähinnä 1800-luvun lähteiden avulla. 1800-luvun osalta tuomiokirjojen systemaattinen tarkastelu alkaa vuodesta 1817 ja ulottuu vuoteen 1860.⁹ Renovoitujen tuomiokirjojen tarkastelun päättäminen vuoteen 1860 johduu siitä konkreettisesta seikasta, että tuomiokirjojen luonne muuttui 1860-luvulla hyvin radikaalisti. Aiemmin luonteeltaan hyvinkin seikkaperäiset asiakirjat muuttuivat käräjäpöytäkirjapäätökset sisältäviksi pelkistetyiksi luetteloiiksi. Myöhempien tuomiokirjojen niukkuuden ja luettelomaisuuden vuoksi tarkastelu päättyy vuoden 1860 talvi- ja syyskäräjiin.

Yhteisön tarkempi analyysi on kohdistettu erityisesti 1800-luvun ensimmäiselle puoliskolle. Tätä ratkaisua tukee paitsi monipuolinen lähdeaineisto myös se, että alustavien tutkimuksien mukaan laajentuneen perheen ”kukoistusvaihe” sijoittuu tuolle ajanjaksolle. Jotta ruokolahtelaisen perhelaitoksen kehityksestä saataisiin mahdollisimman monipuolinen kuva, analyysia varten on tehty alueen koko väestöä koskeva kotitalousrakenteen ja koostumuksen kartoitus vuosilta 1820, 1849 ja 1879. Tärkeimmät lähteet ruokolahtelaisen perherakenteen ja perhe-elämän tutkimiseksi ovat olleet väestölliset lähteet, rippi- ja henkikirjat sekä renovoidut tuomiokirjat.

Lähteitä punnittaessa tärkeää on aineistojen luotettavuus ja niiden tarkoituksenmukaisuus esitettyjen kysymysten kannalta.

8 Suomesta rajamaana Kaukiainen 1969, 183–184; Itäsuomalaisten suhteista Pietariin Kauppinen 1997, 104–110;

9 Tuomiokirjojen käytöstä tutkimuksessa tarkemmin luvussa ”Yhteisö ja mentaliteettianalyysi”.

1500- ja 1600-luvulta lähtien Ruotsin valtakunnassa väestöä kirjattiin joko verotusta tai sotaväenottoja varten. Kuningas vahvisti vuonna 1686 koko valtakuntaa koskevan kirkkolain, jossa papistolle annettiin yhtenäiset ohjeet kirkonkirjojen pidosta. Kirkkolain mukaan rippikirjat olivat luetteloita, joissa seurakunnan asukkaat luettelitiin kylittäin ja ruokakunnittain.¹⁰

Rippikirjoihin merkittiin lähinnä ehtoollisella kävijät ja siihen oikeutetut henkilöt. Tabellilaitoksen synty muutti myöhemmin rippikirjojen rakennetta. Pappien tuli koota tabelleja varten perusmateriaali rippi- ja historiakirjoista. Pappi joutuikin kiinnittämään tarkempaa huomiota niiden sisältöön, sillä tabelleja ei ollut mahdollista laatia ilman huolellisesti pidettyä rippikirjaa. Vuodesta 1748 merkittiin rippikirjoihin tiedot myös syntymäajoista, kuolemantapauksista ja muutoista. Näin rippikirjoista kehittyi vähitellen varsinainen väestörekisteri.¹¹

Henkikirjojen laatiminen alkoi puoli vuosisataa ennen kuin kirkollinen väestökirjanpito vuoden 1686 kirkkolailla yhtenäistettiin. Verovelvollisuuden perustana olivat määrättyt ikärajat: Vuonna 1652 nostettiin verovelvollisuuden alaikäraja 15 vuoteen ja yläikärajaksi määrättiin 63 vuotta. Vuodesta 1655 lähtien joutuivat kuitenkin yli 63-vuotiaat talonisännät verovelvollisiksi.¹²

Venäjän keisarikuntaan vuosina 1721 ja 1743 liitetyillä alueilla, ns. Vanhasa Suomessa, henkiverotus säilyi kauan samanlaisena kuin se oli Ruotsi-Suomessa. Erona Ruotsiin oli se, että maksuvelvollisuuden yläikäraja oli 60 vuotta (ei 63). Henkiverotus pysyi Vanhassa Suomessa muuttumattomana aina vuoteen 1783.¹³ Tuolloin hallinto muutettiin venäläiselle kannalle. Henkiran tilalle tuli Venäjällä käytössä ollut henkivero, podusniemaksu. Podusniemaksua kannettiin kaikilta miespuolisilta henkilöiltä ikään katsomatta. Vapautettuja maksun suorittamisesta olivat aatelisto, papisto, sotaväki ja siviilivirkakunta.

Vanhan Suomen yhdistäminen muuhun Suomeen ei johtanut Ruokolahdellaan muutoksiin henkiverotuksessa. Viipurin läänin henkikirjat,¹⁴ joita alettiin uudelleen laatia vuodesta 1818 podusniemaksun kantoa varten, ovat maan muiden osien henkikirjoja täydellisemmät. Jääskén kihlakunnan henkikirjoissa on 1800-luvun alkuvuosikymmeninä enemmän väkeä kuin väkilukutauluissa. Viipurin läänin henkikirjoihin on otettu koko väestö. Lisäksi niissä ilmoitetaan henkilöiden ikä tai syntymävuosi, jopa osavuoden tarkkuudella. Henkilönimet on merkitty näkyviin. Aviovaimot muodostavat kuitenkin poikkeuksen. Heidät on ilmoitettu merkinnällä mh (med hustru), lisäksi samassa yhteydessä on ilmoitettu aviovaimojen iät.¹⁵

Henki- ja rippikirjoja on otantavuosilta verrattu toisiinsa perheanalyysin luottavuuden takaamiseksi. Näitä molempia lähdesarjoja on käytettävä toisiaan

10 Lext 1968, 85–87; Kircko-Laki ja Ordningi vuonna 1686.

11 Cederberg 1916, 28; Niemelä 1991, 35–40, 46–47. Ruokolahden rippikirjoista tarkemmin vrt. liite I.

12 Orrman 1980, 3–4.

13 Orrman 1980, 8; Viikki 1960, 168–169, 173–177.

14 Orrman 1980, 7–8, 13; Syrjö 1976, 379–382.

15 Ruokolahden henkikirjat 1820, 1849 ja 1879; Orrman 1980, 13.

täydentäen myös siksi, että voitaisiin selvittää kotitalouksien turvautuminen ulkopuolisen työvoiman käyttöön. Eurooppalaisessa perhetutkimuksessa käytetyn rakenneanalyysin soveltamiseen suomalaiseen aineistoon liittyy eräitä lähdekriittisiä ongelmia, joten on ilmeistä, että kotitalouksissa tapahtuneiden muutosten kuvaaminen ei ole mahdollista ilman lähteiden luonteen punnintaa.¹⁶

Tutkimuksessa on käytetty Kansallisarkistossa säilytettäviä ns. renovoituja tuomiokirjoja, jotka lähetettiin hovioikeuksille tarkastettaviksi.¹⁷ Tuomiokirjat ovat osoittautuneet erityisesti perhe-elämän ja kotitalouksien jokapäiväisen elämän kartoittamisessa monipuolisiksi lähteiksi.

Tuomiokirjoissa korostuu ”poikkeuksellinen”. Vasta melko suuri otanta tuomiokirjoja paljastaa sen, mikä oli erityislaatuista ja mikä taas selvästi yleisempää.¹⁸ Kun tuomiokirjoissa painottuu jokin erityistilanne, esimerkiksi yhtiöelämän säröily, yhtiölaitoksen rakennetta voidaan selvittää tällaisessa poikkeustilanteessa. Tuomiokirjoissa olleita tapauksia voidaan käsitellä kahdella tavalla: niistä koetetaan päästä yleiseen, tyypilliseen malliin, tai voidaan esitellä kerran sattunut ”tapaus”, eräänlainen ääripää.¹⁹

Poikkeuksellisten tapahtumien analysointi on eräs keino pyrkiä kuvaamaan ruokolahtelaista perhe-elämää. Tarkoituksena on käräjätapausten avulla analysoida sitä, miten työorganisaatio pyrittiin järjestämään. Millainen yhteisön kestävyys häiriötilanteissa oli? Tarkoitus on käsitellä tuomiokirjojen antamaa informaatiota niin, että vähitellen voidaan erottaa ja kuoria niiden päältä väri-käs, toisinaan jopa anekdootinomainen aines, jotta yksittäiset tapahtumat voidaan liittää laajempaan ilmiöyhteyteen.

Rikkomuksia selvitettäessä kuvataan tuomiokirjoissa toisinaan hyvin tarkastikin yksityiskohtia siitä ympäristöstä, jossa tapahtuma on sattunut. Perintöoikeutta, naimatapoja ja kotitalouksien kesken vahvistettuja sopimuksia selvitettäessä tuomiokirjat ovat ilmeikkäitä.

Tuomiokirjojen tieto on tässä tutkimuksessa tarvittaessa yhdistetty henki- ja rippikirjojen tietoihin, jolloin on mahdollista tehdä johtopäätöksiä siitä, miksi kotitalouteen on haluttu rekrytoida uusi jäsen tai miksi perustettu ”yhtiö” on haluttu purkaa. Käräjäpöytäkirjat eivät tietenkään kerro kaikkea kotitalouksien sisällä ja kotitalousrajojen yli tehdyistä sopimuksista. Yhtiösopimuksethan tuotiin oikeuteen lähinnä riitatapauksissa.

16 Ongelmallista on se, että ruokakuntia kuvaavat hallinnolliset lähteet ovat eri aikoina rakentuneet erilaisten periaatteiden mukaisesti. Yksityiskohtainen lähteiden vertailu on suoritettu liitteessä (ks. liite 2). Henki- ja rippikirjoista myös Sirén 1998, 36–43; Sirén 1999, 169–180; Waris 1998, 18–19.

17 Renovoituihin tuomiokirjoihin ei otettu kaikkia tapauksia. Niistä puuttuvat vakavimmat rikokset, jotka alistettiin hovioikeuksille. Tuomiokirjoista lähteinä: Pylkkänen 1990, 48–50; Virrankoski 1973, 118–132; Korhonen 1945, 7–13.

18 Vertaa Carlo Ginzburgin (1988, 27–35) ajatuksiin lähteiden luotettavuudesta. Ginzburg on sitä mieltä, että historioitsijat eivät voi hankkia todisteita samalla tavoin kuin antropologit tekevät (ja kuten inkvisiittorit tekivät). Ginzburgin ajatukset sisältävät metodisen vaatimuksen historiantutkijalle, jonka pitäisi oppia lukemaan tekstiä antropologisella asenteella: ”jotta voisimme tulkita oikeudenkäyntiasiakirjoja, tulee meidän oppia se, että tekstin sileän pinnan takana on uhan ja pelon hiuksenhieno peli”.

19 Vovelle 1987, 124.

Kotitalouksien sisäisestä dynamiikasta ja esimerkiksi sukupolvenvaihdoksesta saadaan tuomiokirjojen avulla runsaasti tietoja. Voidakseni kuvata yhteisön dynamiikkaa osana historiallista jatkumoa olen liittännyt tuomiokirjojen käsittelemiin keskeisiin teemoihin myös lyhyen johdannon, joka perustuu 1600-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta läpikäytyyn materiaaliin.²⁰

1700-luvulta on luettu kaikki Ruokolahdelta säilyneet tuomiokirjat, mikä tarkoittaa Pien-Savon tuomiokunnan tuomiokirjoja vuosilta 1738–1740 ja Vanhan Suomen tuomiokirjoja niin sanotusta G. A. Dahlin kokoelmasta vuosilta 1784–1797. Valitettavasti oikeudellinen materiaali ja lähteet 1700-luvulta ovat hyvin katkelmallisia, säilynyttä materiaalia on hyvin vähän ja siitäkin Dahlin kokoelmassa oleva osa vanhaa kansliasaksaa.²¹

1800-luvun tuomiokirjamateriaali on niin laaja, että sen läpikäynti kokonaisuudessaan olisi ylivoimaista. Siksi tätä työtä varten on tehty otanta: renovoidut tuomiokirjat on tutkittu vuosilta 1817–1820, 1828–1830, 1838–1840, 1848–1850, 1858–1860.²²

Olen analysoinut tuomiokirjojen avulla erityisesti sellaisia tekijöitä, jotka uhkasivat yhteistoimintamuotoja ja työn organisointia Ruokolahdella. Kun taloon otettiin lisäjäsen, ja asiasta käräjillä vahvistettiin sopimus, on mahdollista analysoida niitä syitä, jotka johtivat suurperheen perustamiseen.²³

Tiedot Ruokolahdella harjoitetuista elinkeinoista liittyvät paljolti Suomen Talousseuran aktiivisiin toimiin maanviljelyn edistämiseksi seudulla. Suomen Talousseuran sihteeri Carl Böcker sai tietonsa paikallisilta kruunun- ja kirkonmiehiltä. Hänen kokoamiinsa tietoihin on kuitenkin syytä suhtautua varovasti. Böckerin kokoelman numeraaliset tiedot, esimerkiksi arviot eri viljalajien tärkeydestä, vahvistavat muista lähteistä välittynyttä kuvaa kaskiviljelyn hallitsevuudesta Ruokolahdella vielä 1830-luvulla. Böcker on saanut kyselyiden an-

* * * * *

- 20 Lähdeaineistona ovat olleet 1600-luvun kortistoidut tuomiokirjat Ruokolahdelta. Hakusanat, joiden avulla kyseisiä ilmiöitä on tutkittu: *yhtiömies, syytinki vanhemmille, talosta lähtevän pojan osa, talosta lähtevän tyttären osa, suurperhe, perheenjäsenen suhteet, perheenjäsenen yksityinen omaisuus, ottopoika, avioero, isännän etuoikeudet, kihlaus, lapsen elatus, perinnönjako*. Korteihin on koodattu joitain tietoja oikeustapauksista, ja niiden avulla on ollut mahdollista löytää tutkittavat tuomiokirjat. Kortistoon merkittyjä otsikoita ei voi sellaisenaan pitää lähtökohtana tutkittavan ilmiön analysoinnille. Kyseiset tuomiokirjat on luettu kokonaisuudessaan, ja sieltä on noussut uusia teemoja tutkimuksen piiriin.
- 21 Vanhaa Suomea (vaikkakin lähinnä lahjoitusmaita koskevaa historianitutkimusta arvioi yksityiskohtaisesti Paaskoski 1997, 24–27. Paaskosken mukaan 1700-luvun Viipurin kuvernementtia koskeva tutkimus on jäänyt varhemmin erityisesti Ragnar Rosénin, Onni Hannikaisen ja O.A. Kallion harteille. Myöhemmin Vanhaa Suomea ovat käsitelleet erityisesti Raimo Ranta, Yrjö Kaukiainen ja Ester Kähönen.
- 22 Otanta on perusteltavissa 1800-luvun kärjäkäytännöllä: usein samaa oikeustapausta siirrettiin käräjiltä toiselle. Yhden vuoden tuomiokirjan perusteella olisi muodostunut hyvin hataria kuva osapuolten välillä tapahtuneista oikeustoimista, joten koko oikeudenkäyntiprosessin seuraaminen pidemmällä aikavälillä on osoittautunut tarkoituksenmukaiseksi.
- 23 Analyysi perustuu erityisesti sopimusosapuolten ja todistajien lausuntoihin. Olen halunnut tutkia tapauksia, joissa yksilö on joutunut ristiriitaan perheyhteisössä. Oikeustapauksissa on mahdollista parhaimmillaan tutkia ruokolahtelaisia yhtä hyvin erillisinä yksilöinä kuin oman yhteisönsä ja aikakautensa edustajina. Tarkastelun on mahdollistanut myös se, että tuomiokirjoihin on monesti kopioitu vanhoja yhtiösopimuksia, jotka muuten olisivat hävinneet jäljettömiin.

siosta havainnollisia ja hyvinkin yksityiskohtaisia tietoja taloudellisesta toiminnasta eri puolilla Suomea. Tiedot ovat kuitenkin kruunun virkamiesten subjektiivisia arvioita, eivätkä ilmoitetut luvut aina ole vertailukelpoisia keskenään. Koska paikkakunnalta on olemassa myös toisenlaisia lähteitä, elinkeinojen kokonaisuudesta on saatavissa varsin moni-ilmeinen kuva.²⁴

Ilmeisesti Ruokolahdella elettiin melko kehittymätöntä omavaraistaloutta ja suuri osa jokapäiväisistä tuotteista valmistettiin kotona.²⁵ Taloissa suoritetuista töistä ja askareista on aikalainen, itsekin suurperheessä asunut Johannes Häyhä, tehnyt kirjallisia muistiinpanoja, jotka antavat konkreettisia tietoja perheissä harjoitetuista yhteisistä toimista.

Joitakin hajatietoja ruokolahtelaisten elämästä on saatavissa myös esimerkiksi pitäjänkokousten pöytäkirjojen avulla. Pitäjänkokouksissa esiin tulleita asioita on työssä käsitelty lähinnä silloin, kun ne ovat liittyneet ruokolahtelaiseen perhe-elämään. Yhteisön hallinnoiminen edellytti sitä, että pitäjänkokouksissa tai käräjillä esiin tulleet asiat pyrittiin ratkaisemaan niille luoduissa puitteissa. Tietyissä tilanteissa myös kirkollisen ja maallisen järjestyksen edustajat ovat pyrkineet vaikuttamaan perhe-elämän järjestämiseen.

Pääkysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää ruokolahtelaisten laajojen kotitalouksien luonnetta ja elämänpiiriä. Tarkennetusti tämä edellyttää kotitalouksien elin-
ehtojen selvittämistä. Kysymystä elämisen ehdoista lähestytään erityisesti yhteisöllisestä näkökulmasta.

Ydinkysymys synnyttää joukon muita kysymyksiä. Ensimmäiseksi teen yhteenvedon siitä, millainen ruokolahtelaisten kotitalouksien rakenne ja koostumus oli. Toiseksi kuvaan sitä, mikä oli kotitalouksien ensisijainen funktio. Jotta kotitalouksien funktiota ja tarkoituseriä, voidaan selvittää, kuvaan kotitalouksien toimeentulomuotoja ja selviytymisstrategioita.

Tutkimuksen kolmantena pääkysymyksenä on se, miten kotitaloudet Ruokolahdella ratkaisivat yhteistyötarpeensa. Yhteistyötähän harjoitettiin sekä kotitalouksien sisällä että erillisten kotitalouksien välillä.

Tutkimukseni neljäs pääkysymys on se, miten kotitaloudet pyrkivät ratkaisemaan kriisit. Kriisejä syntyi sekä kotitalouden jäsenten kesken että eri kotitalousryhmittymien ja kotitalouksien välillä.

Viidentenä, tutkimuksessa läpikäytyä kysymyksenä on se, millainen yksilön asema suuressa kotitaloudessa oli. Yksilön ja yhteisön välinen jännite

.....
24 Muun muassa kuvernööri Klinckowström on kerännyt tietoja Viipurin läänin tilasta ja siellä harjoitetuista elinkeinoista, ja Suomen Talousseuran Arkistoon on tallennettu tietoja palkittaviksi ehdotetuista tiloista. Vanhasta Suomesta on olemassa myös tendenssipitoista aikalaiskuvausta. Aluetta kuvataan "takapajulaksi", jonka maanviljely oli vanhanaikaista ja kylät olivat köyhiä. Alueesta kertovista matkakuvauksista lähteinä ks. Kaukiainen 1969, 200.

25 Syrjö 1976, 172–173.

yhdistää erilaisia osateemoja. Tämän kysymyksen täsmentäminen edellyttää sitä, että toimeentulostrategioita voidaan perhemuotojen lisäksi tarkastella monesta näkökulmasta: Millainen oli yksilön liikkumavara ruokolahtelaisessa yhteisössä? Miten kotitalouksien yhteisöllinen elämä pyrittiin järjestämään? Pyrin eri tavoin jäljittämään sitä, millainen yksilön asema ruokolahtelaisessa yhteisössä ja kotitaloudessa oli. Yhteisön toiminnasta olen halunnut kuvata ennen kaikkea niitä asioita, joissa kotitalouksien jäsenet ovat joutuneet harjoittamaan yhteistyötä.

Tutkimuksen metodit

Perheiden rakenneanalyysi

Tutkimuksessa noudatetaan demografisesta perhetutkimuksesta omaksuttua rakenneanalyysia.

Demografinen lähestymistapa on ollut korostuneesti esillä 1960-luvulta alkaen niin sanotun Cambridge-ryhmän inspiroimassa tutkimuksessa.²⁶ Tämä suuntaus on tutkinut perhettä lähinnä sosiobiologisena instituutiona. Cambridge-tutkimusryhmän kehittämien menetelmien pohjalta on Euroopassa tehty runsaasti paikallistutkimuksia perheestä ja kotitaloudesta. Demografinen perhetutkimus on ollut osaltaan tuomassa sosiaalihistoriaan vertailevaa lähestymistapaa. Tässä tutkimuksessa on jo lähtökohtina pitkiä ajanjaksoja käsittävät paikalliset ja kulttuuriset vertailut. Kohteeksi on yleensä valittu rajatun alueen väestö kokonaisuudessaan. Perhekuva on yritetty tulkita siihen liittyvistä tilastoista: avioliittojen solmimisista, perheiden koon ja rakenteen muutoksista, perheessä asuvien etäisempien sukulaisten lukumäärästä ja niin edelleen. Tärkeäksi on tullut erityisesti perherakenteen tutkiminen. Perherakenteiden analyysimenetelmää soveltaen Euroopassa on tehty tilastollisia erittelyjä erilaisten perhetyyppien kehityksestä. Esiteollinen Eurooppa on jaettu alueisiin, jotka on erotettu toisistaan niille ominaisen perhetyyppin mukaan. On määritelty ”länsieurooppalainen ydinperhemalli” ja ”itäeurooppalainen useammasta perheestä muodostuva kotitalousmalli”. Euroopan maantieteellistä jakautumista kotitalousryhmien ominaisuuksien mukaan on Cambridge-ryhmän tutkijoiden selvitysten perusteella myöhemmin täydennetty. Läntisen ja itäisen kotitalousmallin lisäksi on nähty myös alaryhmiä, ja Eurooppa on näin jaettu jopa neljään pääkenttään.²⁷

- *****
- 26 Demografisen tutkimuksen keskeisistä päämääristä esim. teosten *Household and Family in Past Time* (toim. Peter Laslett, Cambridge 1972) ja *Family Forms in Historic Europe*” (toim. Richard Wall, Jean Robin, Peter Laslett, Cambridge 1983) johdantoluvuissa.
- 27 Täydennyksenä eurooppalaisiin kotitalousmuotoihin on jouduttu luomaan alaryhmiä, niin että läntisen ja itäisen kotitalouden lisäksi on jouduttu nimeämään Välimeren alueen kotitalousryhmä. Lisäksi on luotu eräänlainen ylimenovyöhyke (West/Central tai middle, väliryhmä läntisen ja itäisen kotitalousalueen väliin. Väliryhmän kotitalouksia on löytynyt Baltiasta, lähinnä 1700-luvun Eestistä. Laslett 1983, 525–531; Wall 1983, 457–462, 478–479.

Perhe- ja kotitalous

Perheen merkitys on muuttunut aikojen kuluessa, eikä yleispätevää määritelmää perheelle ole kyetty luomaan.²⁸ Nykyistä perhe-käsitettä ei voi ilman tarkempaa määrittelyä soveltaa historian tutkimukseen. Perhe-käsite²⁹ muodostui varsin myöhään. Latinan sana ”familia” on alunperin merkinnyt taloa, jolloin se on tarkoittanut kaikkia talossa, saman katon alla asuvia. Mukaan on luettu sekä orjat että palvelijat.³⁰

Keskiajan skandinaavisissa maanlaeissa puhutaan huonekunnasta (”hjone-lag”). Huonekunnat lapsineen olivat osa sukua (”ätt, släkt, fränder”). Isännästä on Savossa ja Karjalassa käytetty nimitystä: ”peremees”.³¹ ”Famili”-sana on otettu 1700-luvulla käyttöön ruotsinkieleessä. Siihen luettiin kuuluviksi samassa talossa asuneet, myös palvelijat.³²

Kai Häggmanin mukaan perhe alettiin vasta 1800-luvulla mieltää kasvatus-yhteisöksi, johon kuuluivat vanhemmat lapsineen.³³ Ongelmia perhe-käsitteen käytössä on tuonut käsitteen kaksijakoisuus; talonväki palvelijoihin ja ja biologinen perhe saattoivat merkitä eri asioita.³⁴ 1600-, 1700- ja 1800-luvun tuomiokirjoissa ei talonväkeä, yhdessä asuvaa yksikköä kuvattaessa käytetä perhe-käsitettä. Käytetään termejä; matlagd (ruokakunta), sammanbo (yhdys-pesä, yhdessä asujat ja bolag (yhtiö). Termit eivät kuvaa ainoastaan ainoastaan biologista perhettä, vaan mukaan on laskettu yleensä talossa erilaisin määrein elävät jäsenet.

Perhe- ja talonväki-käsitteen yleispätevä määrittely ei ole tutkimuksellisesti yksinkertaista. Lähteiden luonne on yleensä vaikuttanut siihen, keitä kirjattiin talonväkeksi eri ajanjaksoina. Tätä tutkimusta suoritettaessa on talonväkeksi laskettu yhden isäntävallan alaiseksi merkitty ruokakunta, kuitenkin niin, että taloon tai taloyhteisöön liittyneiksi merkittyjä loisia ei ole laskettu kotitalouteen kuuluviksi.

Ruokolahden ensimmäiset osin suomenkielistä aineistoa (lähinnä yhtiö-sopimuksia) sisältävät tuomiokirjat antavat viitteitä siitä, millaisiksi yhteisön jäsenet tai osa heistä on mieltänyt yhdessäelämisen yksiköt.³⁵ Antti ja Heikki Harakka sekä Matti Peltonen olivat ”yhdyselannossa”, he halusivat jakaa ”yhdyspesän”, koska sanottu ”yhdyselanto” ei ollut enää heille sovelias, ja Matti Peltonen halusi lähteä ”yhdyspesästä”. Yhtiömiehistä käytettiin termiä ”yhdys-tysmies”.³⁶ Suomenkieliset lähteet vahvistivat tämän tutkimuksen tekijän koti-

28 Gaunt 1991, 35.

29 Perhe-käsitteen määrittely on osoittautunut myös yhteiskuntatieteiden piirissä monita-hoiseksi. Strandell 1991, 94–98.

30 Gaunt 1991, 43–36;

31 Häggman 1990, 27.

32 Gaunt 1991, 36.

33 Häggman 1991, 146–147; Häggman 1993, 89–96; Häggman 1994, 24.

34 Laslett 1972; Laslett 1983, 212.

35 Yleensä 1880-luvun tuomiokirjat sisältävät vain lyhyen maininnan käräjillä käsitellyistä asioista. Näiden perusteella on kuitenkin voitu saada käsitys siitä, miten viranomaiset ovat muotoilleet perhe- ja ruokakuntakokonaisuuden.

36 Ruok. tk. 1880 § 161, 283, § 552, 259. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

talousmääritelmää siten, että kotitalouteen kuuluviksi laskettiin saman isäntävallan alaiset yksiköt, kuitenkin niin että loiset katsottiin kuuluvan erilliseen ruokakuntaan.

Kotitalousmääritelmän problematisointi on välttämätöntä. Tutkijan on tarkennettava lähdekritiikkiin perustuvaa toimintavalmiuttaan tutkimuksen kuluessa. Pitkin tutkimusta olen joutunut puntaroimaan sitä, miten kotitalous on ilmaistu lähteissä. Perustavanlaatuisia kotitalouskäsitettä käyttämällä on ollut mahdollista suorittaa vertailua eurooppalaiseen tutkimukseen. Määritelmän luoja Peter Laslett on pitänyt keskeisinä kriteerteinä sitä, 1) ”ketkä asuivat yhdessä”, 2) ”ketkä tekivät työtä yhdessä” ja lisäksi 3) ”ketkä olivat toisilleen sukulaisia”. Näistä kaksi ensimmäistä ovat Laslettin mukaan olennaisimpia.³⁷

Keskeisiin kysymyksiin perhehistoriassa kuuluu se, miten kotitaloudet ylipäänsä pystytään erottamaan toisistaan. Yhdessä asuvan³⁸ perheryhmän hahmottaminen eri tavoilla syntyneiden historiallisten lähteiden perusteella on useimmiten vaikeaa. Väestölähteitä käyttämällä ja täydentämällä niitä kvalitatiivisella aineistolla, kuten kaunokirjallisuudella, muistelmilla, lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä koskevalla aineistolla ja kansatieteellisillä kuvauksilla, on mahdollista luoda ”likimääräinen” kuva perheryhmien asumisesta ja niiden muutoksista. Perhehistorioitsija joutuu tyytymään siihen, että kuva ja malli on ”näköinen” tietyin edellytyksin. Se, että osa tekijöistä aina jää tuntemattomaksi, on keskeinen haaste. Ongelma on tunnustettava ja sitä on käsiteltävä, mutta se ei silti tee kotitalousryhmistä puhumista mahdottomaksi.

Lähteiden tulkinnan ongelmallisuus muistuttaa tutkijaa siitä, miten vaikeaa historiassa on liikkua eksaktien määritelmien pohjalta. Toisaalta yhtenäisen käsitteistön ja ”ideaalityyppien” avulla voidaan luoda malli, jonka avulla yhteisön elämää voidaan kuvata.

Demografista otetta perhehistoriassa ei ole hyväksytty ilman varauksia ja kritiikkiä. On huomautettu, että tilastollisen tutkimuksen tekijät ovat unohtaneet sen sosiaalisen ja taloudellisen ympäristön, jossa menneen ajan ihmiset elivät. He ovat tyytyneet tutkimaan perhettä umpiossa. Tilastollista esitystapaa helpottava kotitalouksien tyypittely on muodostunut itseisarvoksi. Demografisen tutkimusmenetelmän arvoa vähentää myös se, että eri aikoina ja eri maissa harjoitetussa väestön rekisteröinnissä on niin suuria eroavaisuuksia, etteivät saadut tulokset ole todella vertailukelpoisia.³⁹

.....
37 Laslett 1972, 21–25.

38 Yhdessä asumista joudutaan punnitsemaan monesta eri näkökulmasta. Asumisen monet variaatiot eivät ole helposti puettavissa ulkonaiseen kaavaan. Unkarilainen tutkimus on pitänyt myös niin sanottua erossa asuvaa suurperhettä varsinaisena suurperheenä. Tällöin erossa elävät ydinperheet elävät asumuksissa, jotka ovat melko etäällä toisistaan. Siitä huolimatta talousyhteisö pysyy yhteisenä kotitalouden jäsenten kaikissa materiaalisissa ja taloudellisissa asioissa. Szeman 1981, 98. Myös Balkanilla esiintyneen ”zadruga” leviämisalueella oli tapauksia, jolloin perheen eri haarat asuivat etäällä toisistaan, vaikkakin toimivat taloudellisesti yhdessä ja elivät yhteisen päämiehen alaisina. Terminologiasta tarkemmin Mosely 1976a, 19–20.

39 Anderson on perustellusti huomauttanut, että tutkimuksessa on usein täytynyt tyytyä väestörekisterin avulla rekonstruoitavissa olevaan vähemmistöön, jolloin lopullisia tuloksia ei voida pitää luotettavana kuvana koko historiallisesta väestöstä tietyinä aikoina. Anderson

Laslettilla ja hänen inspiroimallaan tutkimuksella on ollut paljon vaikutusta menneisyyden rakenteellisen kehityksen ymmärtämiseen, huolimatta siitä, että hänen ideoitaan ja johtopäätöksiään on pidetty väliaikaisina.⁴⁰ Kiistämätöntä kuitenkin on se, että Cambridge-ryhmä on lisännyt historioitsijoiden tietoisuutta siitä, että yhteiskunnan rakenteen tutkimista on jatkettava. Toistaiseksi on tutkittu lähinnä läntistä yhteiskuntaa ja sen perherakenteita. Tutkimus ei voi milloinkaan käsitellä yhteisöjä siten, että olisi kyse ajallisesti kattavasta tutkimuksesta – parhaimmillaankin perhehistoria kuvaa otantatekniikan avulla vain osia ja suuntaviivoja erilaisten kotitalouksien kehistyskaaresta.

Suurperhe

Uudemmassa kansainvälisessä tutkimuksessa on täsmennetty perhehistoriallista terminologiaa. On muun muassa hylätty erityisen kyseenalaisena ja harjaanjohtavana käsite ”suurperhe” (”large family”, ”Grossfamilie”). Ei olla myöskään kovin tyytyväisiä nimitykseen ”Multiple family”, ”Mehrfamilie” (”kerroksinen perhe”). Esimerkiksi Michael Mitterauer valitsee käsitteen ”Komplexe Familie”, koska sen merkitys on selvä. Sitä käytetään selvästi vastakohtana yksinkertaisille perhemuodoille (”simple family household”). Suomeksi voitaisiin puhua moniosaisista perheistä vastakohtana yksinkertaiselle ”ydinperheelle”.⁴¹

Suomalaisessa tutkimuksessa traditio nähdä suurperhemuoto erityislaatuksena ja jopa hiukan eksoottisena elämäntapana (riippumatta niistä kriteereistä, joiden mukaan osa kotitalouksista kelpuutettiin suurperheiksi) on toisinaan ohjannut tutkimusta tarkastelemaan yhteisöä suurperhekeskeisesti, vaikka osa kotitalouksista väistämättä aina oli pienperheitä. Kotitalous läpikävi elinkaaressa aikana erilaisia vaiheita, esimerkiksi pienperheestä kasvoi sukulaisten laajentama kotitalous. Lasten avioiduttua ja jäätyä asumaan kotitaloon syntyi kantaperhe. Vanhan isäntäpariskunnan kuoltua perhe toimi veljesperheenä. Kotitalouden muotoutuminen ja muuttuminen syklisesti vaihteittain ei näyttäydynyt kovin havainnollisesti poikittaisotantoihin perustuvissa tilastoissa.

Suurperheiden olemusta 1500-luvun Savossa pohtiessaan Kauko Pirinen on tähdentänyt, kuinka vaikeaa historiantutkijan on ollut varmasti osoittaa, miten pitkälle suurperheen talousyhteys meni. On yhdyttävä Pirisen ajatukseen siitä, että väestöllisissä lähteissä esiintyvä nimitys ”ruokakunta” ei välttämättä ole sopiva.⁴²

Olen tutkimuksessani valinnut keskeiseksi näkökulmaksi sen, että kotitalousryhmä edusti ennen kaikkea yhdessä työtä tekevää yksikköä. Olen pitänyt

1980, 27–38. Kriitikissä keskeisiksi nousseista kysymyksistä Hareven 1987, 11–17; Kaser polemisoii Laslettin pitäytymistä käsitteessä ”kotitalous”, ja ehdottaa sen sijasta käsitteen ”sukulaisuus” ottamista käyttöön eri alueilla erityisin erikseen määriteltävin perustein. Kaser 1995, 17–18.

40 Esim. Plakans 1979, 87–93; Kaser 1995, 35.

41 Mitterauer 1990, 87–105; Kaser 1995, 37–38.

42 Pirinen 1982, 323–324; Varhaisissa lähteissä esiintynyt termi ”matlagd” jättää monissa tapauksissa erikseen tulkittavaksi sen, oliko kyseinen kokonaisuus todella yhdessä asuva yksikkö. Suurperheen asumisesta Waris 1992, 149–152; Waris 1995a, 128–129.

kotitaloutta määritellessäni kriteerinä funktionaalista aspektia; sitä, ketkä toimivat yhdessä. Tutkimuksen kuluessa on käynyt ilmeiseksi terminologian vakiintumattomuus. Silmiinpistävää on laajoista perhekokonaisuuksista käytetyn käsitteen ”suurperhe” epämääräisyys.⁴³

Tulen käyttämään tässä työssä suurperhettä merkityksessä yhdysperhe (tai vaihtoehtoisesti ryhmä- tai liittoperhe). Kansainvälisessä keskustelussa vastaava käsite on englanniksi ”joint family”, saksaksi ”Verbandsfamilie”,⁴⁴ ja määrittelen sen *kahdesta tai useammasta ydinperheestä koostuvaksi kotitaloudeksi. Kotitalous perustuu sukulaisuuteen, adoptioon tai taloudelliseen sopimukseen yhtiökumppanuudesta; se omistaa tuotantovälineet yhteisesti ja säätelee varallisuuttaan ja työnsä tuloksia yhdessä.*

Perheiden funktionaalinen analyysi

Funktionaalinen analyysi merkitsee tässä työssä nimenomaan sosiaalis-taloudellisten suhteiden analyysia. Tämä on tutkimuksessani edellyttänyt kotitalouksien johdon ja niihin muuttaneiden uusien jäsenten välillä solmittujen *sopimusten* tarkastelua. Sopimuskäytäntöä tutkimalla on tarkoitus selvittää, minkälaisia lupauksia talojen uusille jäsenille jouduttiin antamaan. Tarkastelussa päästään selville myös sellaisista yhteistoimintamuotojen esteistä, joiden varalle Ruokolahdella on solmittu esimerkiksi yhtiö-, adoptio- ja syytinkisopimuksia.

Työssä kuvataan ruokolahtelaisen yhteisön sosiaalista järjestelmää. Millaisia muutostrendejä voidaan havaita (tai onko ylipäättäen mahdollista havaita muutosta tutkimusperiodin aikana)? Perheentyypisessä yksikössä sadan vuoden jakso on tutkimuksen kannalta lyhyt aika. Niinpä seuran tuomiokirjojen avulla valittujen teemojen avulla perhe-elämää jo 1600-luvun puolivälistä lähtien. Kotitalouksissa tapahtuneen muutoksen havaitsemiseksi tutkimusperiodia on 1800-luvulla ulotettu myöhemmäksi; olen selvittänyt kotitalouden rakenteen myös vuodelta 1879.

Kotitalouksien toiminnasta olen kuvannut lähinnä niitä puolia, joissa kotitalouden jäsenet ovat joutuneet harjoittamaan yhteistyötä. Kuvaan tutkimuksessani työryhminä toimivien kotitalouksien kokoonpanoa tasapainottavia järjestelyjä.

Ruokolahti sinänsä ei ole kuvauksen kohteena itsetarkoitus, kiinnostavaa tutkimuksen kannalta on se, millaisia elämän hallinnan ja selviämisen strategioita ruokolahtelaisissa kylissä luotiin. Tarkoitus on hahmottaa itäsuomalaisen yhteisön toimeentulostrategioista ja yhteisöllisestä elämästä pelisääntöjä, toimintaa suuntaavia malleja, joiden avulla voidaan ymmärtää yksilöä sosiaalisen ryhmän jäsenenä.

.....
43 Suomessa ”suurperhe” käsitteen ensimmäinen muotoilija oli Voionmaa 1915, 225, 389–390, 469; Tämän jälkeen on ollut vallalla kiista ”oikeasta suurperheestä”. Kiistaan ovat ottaneet kantaa useat tutkijat sekä Suomessa että Ruotsissa, esim. Tornberg 1990, 5–17; Löfgren 1971; Moring 1994, 14; Sirén 1999, 18–19, 90–91. Tutkimuksen kannalta on hyödyllistä pystyä erottamaan monen perheen talouksien joukosta veljesperheet ns. kantaperheistä. Tässä tutkimuksessa on lisäksi myös laskettu tätä etäisempiä sukulaisia sisältävien kotitalouksien osuus. Ks. liitetaulukko 7.

44 Vrt. Mitterauer 1990, 94–95; Kaser 1995, 19–20.

Yhteisö- ja mentaliteettianalyysi

Viime kädessä kiinnostavia ovat ruokolahtelaisessa yhteisössä syvällä piilevät käyttäytymisen normit. Pyrkimyksenä on kuvata yhteisön toimintaperiaatteita, joita voidaan nimetä ”ruokolahtelaisen yhteisön mentaliteeteiksi”. Onko löydettävissä yhteisiä piirteitä, joiden avulla voidaan kuvata kriisien voittamiseen tähtäävää toimintaa? Mentaliteettien tutkiminen on merkinnyt lähinnä pienyhteisössä havaittavien rakenteiden ja yhteistyömuotojen selvittämistä. Ruokolahtelaisen yhteisön taloudellista toimintaa on seurattu tarkastelemalla kotitalousrajojen yli harjoitetun yhteistoiminnan soveltamiseksi luotuja ratkaisuja. Yhteistyömuotoja on tarkasteltu erityisesti käräjäpöytäkirjojen avulla.

Nykyisistä historioitsijoista muun muassa Carlo Ginzburg on selvittänyt oikeudellisen lähteistön käyttöä teorian tasolla.⁴⁵

Oikeudellisen lähteistön tulkinnassa ovat teoreettisina esikuvina toimineet myös Jacques Le Goffin ja Michel Vovellen keskustelupuheenvuorot historiallisten lähteiden lukemisen tavasta.⁴⁶ Mentaliteettihistorian ansiona on nähtävä kritiikki historian lineaarista etenemistä kohtaan. Le Goff on kiinnittänyt erityistä huomiota historiallisten prosessien tempoon, jolloin mentaliteetti on sitä, joka muuttuu hitaimmin. Le Goff painottaakin historian pitkäkestoisuutta.⁴⁷

Viimeaikaisessa perhehistoriallisessa keskustelussa kotitalouksien synnystä ja toimintaedellytyksistä on tullut esille tarve tieteiden väliseen lähestymistapaan. Tutkimus on saanut paljon virikkeitä esimerkiksi antropologien tavoista analysoida yhteisöä ja sen toimijoita. Tavoitteena on löytää selitysmalleja Länsi- ja Itä-Euroopan perhemuotojen erilaiselle kehitykselle.⁴⁸

Historian alueella on yhä enemmän suuntauduttu antropologisia kysymyksenasetteluja kohden, ja toisaalta antropologian piirissä on ilmennyt kiinnostusta historian tutkimukseen. Perhehistoria edustaa sellaista erityisalaa, jossa voi-

.....
45 Ginzburg on tuotannossaan (esim. esseessään ”Sipe. Radici di un paradigma indiziario”) yhdistänyt tarkan detaljityön teoreettiseen perspektiiviin ja laajaan lukeneisuuteen. Hänen teoksiaan, esim. *The Night Battles* (1983) ja *The Enigma of Piero* (1985), on pidetty ”pinnan alle” menevän tutkimustradition loisteliaina esimerkkeinä. Tätä tutkimusta varten on ollut käytettävissä esseen ruotsinkielinen versio Ginzburg 1989, 6–50; yhteisöllisestä kulttuurista sivut 14–18.

46 Mentaliteettien historia ei tarjoudu helposti määriteltäväksi. Jopa Ranskassa, jossa traditio on kehittynyt voimakkaasti tietoiseksi itsestään, on viime vuosikymmenien aikana tapahtunut muutoksia. Keskustelua mentaliteettihistoriaan liittyvistä historian käsityksistä (Le Goff 1989, 18–32). Le Goff puhuu ”etnologisen ilmiön vaikutuksesta” (Le Goff 1980, 229). Lisäksi mentaliteettihistoriasta historiallisen demografian uudistajana, sosiaalisen ja ”mentaalisien” kohtaamisesta uusien, esim. oikeudellisten lähteiden avulla Vovelle 1987, 114–126. Annalistien tavasta rakentaa historiaa ja ranskalaisesta ”uudesta historiasta”, Bloch 1977/Le Goff 1978, Burguière 1994, 62–102; Ariès 1994, 104–137.

47 Le Goffin mielestä ”kesto, eräs historian voimista, on pikemmin hengen kuin materian asia, sillä se reagoi usein nopeammin kuin henki. Ihmiset alkavat hyödyntää keksimiään koneita säilyttäen kuitenkin edelleen koneita edeltävän henkisen asennoitumisen. Näin autoa ajavilla ihmisillä on ratsastajasanasto, 1800-luvun teollisuustyöläisillä on heidän isiensä ja isoisiensa talonpoikaismentaliteetti”. Le Goff 1989, 22–23.

48 Tätä tematiikkaa käsitellään laajemmin seuraavassa eurooppalaista tutkimusta käsittelevässä luvussa.

daan liikkua historian, antropologian ja sosiologian rajamaastossa.⁴⁹

Yhteisö on osoittautunut monisisältöiseksi ja tavattoman muuttuvaksi ilmiöksi. Yhteisöä voidaan tarkastella useista erilaisista lähtökohdista. Tässä tutkimuksessa yhteisöä määrittävät sen 1) alueelliset rajat, 2) sosiaalinen vuorovaikutus 3) ja yhdessä tehty työ. Lähdemme siitä oletuksesta, että ruokolahtelainen maailma oli organisoitunut yhteisöllisesti ja että Ruokolahdella syntyi erityinen toiminnallinen yhteisö⁵⁰

Yhteisöllisyys on johdettu monenlaisesta vuorovaikutuksesta: ruokolahtelaisten käyttämästä sopimusjärjestelmästä, tähän liittyvistä sanamuodoista, siitä miten yhtiöperiaatetta perusteltiin, miten osaperheiden jäsenet kommunikoivat yhtiön jäseninä, miten tätä perusteltiin.⁵¹ Yhteisötutkimuksissa palataan yleensä toistuvasti perheisiin. On muistettava, että vuorovaikutusta järjestävä perusyksikkö ei tällöin ollut yksinomaan perhe vaan ohjaava tekijänä toimi myös suku.⁵² Ohjaavana yksikkönä oli lisäksi työ. Ruokolahdella vaikuttivat erityisesti työntekoon liittyvät periaatteet.

Yhteisöllisen elämän ehtojen selvittämiseksi olen analysoinut talonpoikaisten kotitalouksien rakennetta ja koostumusta Ruokolahdella otantavuosina 1750, 1775, 1820 ja 1849. Yhteisöä on kuvattu erityisesti perherakenteen kannalta: Pysyivätkö kotitaloudet rakenteeltaan samankaltaisina vai tapahtuiko niiden rakenteessa muutoksia? Oliko yhdessä asuva ryhmä luonteeltaan sukulaisryhmä vai erityisesti työnteon suorittamiseen suuntautunut kollektiivi? Väestöllisen materiaalin, rippikirjojen ja henkikirjojen, avulla on selvitetty kaikkien kotitalouksien kokoonpanoa ja rakennetta sekä on erikseen verrattu talollisten ja tilattomien kotitalouksien rakenteita. Kehitystä voidaan ymmärtää paremmin, kun voidaan erottaa erilaisia kotitalousryhmiä ja ryhmien keskinäisiä sidoksia. Tuomiokirjojen avulla olen tarkastellut kotitalouksien sisällä ja kotitalouksien välillä (kotitalousrajojen yli) harjoitettua yhteistoimintaa.

49 Yhteenveto historiallista antropologiaa käsittelevästä keskustelusta: Katajala 1995, 101–102, ; Kertzer 1984, 201–216, Gaunt 1982, 15–17; keskustelua on laajennettu myös kulttuuritutkimusta koskevaksi Chartier 1988, 95–112;

50 Lehtonen 1990, 20–26.

51 Lehtonen 1990, 30–31; Spierenburg 1991, 17–48.

52 Barrett 1985, 171; Weber 1978, 358.

■ Perhemuotojen syntyteoriat perhehistoriassa

Varhaisempi perhetutkimus

Meidän aikanamme on toisinaan hellitelty ajatusta entisaikain ”suuresta onnellisesta perheestä”. Miten romanttinen ajatus harmonisesta monijäsenisestä perheestä on päässyt syntymään? Pääkunnia suurperhemyytin levittämisestä on annettu lähinnä ranskalaiselle sosiologille Frederic Le Playlle (1806–1882). Le Play kanto huolta ajan ilmiöksi kokemastaan ”perheen hajoamisen prosessista”. Perhe on Le Playn teorian mukaan kehittynyt historiallisesti vaihteittain, jolloin alkuperäisen patriarkaalisen perheen korvasi perhemuoto, jota Le Play nimitti ”kantaperheeksi” (englanniksi ”the stem family”, ranskankielinen alkuperäinen termi ”la famille souche”). Kantaperhe koostui pariskunnasta, jolla oli jälkeläisiä (lapsia ja /tai lapsenlapsia), tai leskeytyneestä henkilöstä jälkeläisineen.

Kantaperhe omasi monenlaisia hyveitä: viljelysmaa säilyi jälkeläisillä, perhe takasi perusturvan ja loi edellytykset väestön kasvulle. Le Play koki kantaperheen turvallisiksi elementiksi epävakaa uudempaa tulokasta työläisperhettä vastaan, joka vastasi muodoltaan lähinnä ydinperhettä. Hänelle kantaperhe edusti ihannetta, jonka säilyminen tuli turvata.¹

Kansainvälistä perhetutkimusta seurattiin Skandinaviassa jossain määrin jo viime vuosisadan puolella. Esimerkiksi 1860-luvulla kiinnostuttiin saksalaisen Wilhelm Heinrich Riehlin näkemyksistä.² Vaikuttajia olivat jo mainitun Le Playn lisäksi esimerkiksi antropologit Lewis Henry Morgan ja Henry Maine; heidän pyrkimyksensä oli hahmotella yhteinen alkuperäinen indoeurooppalainen primääriryhmä.³ 1800-luvun antropologista perhetutkimusta edustaa myös Edvard Westermarck, jonka kuuluisa teos ”The History of Human Marriage” ilmestyi vuonna 1891.⁴

.....
1 Le Playn suurperheajattelusta saa parhaiten kuvan hänen omaelämäkertansa avulla, jossa hän yhdistelee työnsä ja henkilökohtaisen elämänsä elementtejä. Le Play oli upseerin poika, joka menetettyään isänsä eli rikkaan enonsa luona – tämä oli konservatiivisten katolisten maanomistajien johtavia hahmoja. Tämä tausta vaikutti Le Playn suurperheajattelun syntyyn. Le Play oli vakuuttunut maaseudun ensisijaisuudesta ihmisen elämän kannalta, maaseudun traditionaalisuuden paremmuudesta suhteessa kaupunkien edistyksekkyyteen. Le Playn ihanneyhteiskunta oli taloudellisesti itseriittävä ja eristynyt, kulttuuriltaan autonominen. Näin rakentuneessa ihanneyhteiskunnassa tuli vallita tiivis keskinäisten suhteiden verkosto (Le Play 1879). Le Playn ajattelusta lisäksi esim. Flandrin 1979, 50–55; Gaunt 1983, 187–190.

2 Riehlin työ perheestä on ruotsinnettu: ”Familjen”. Gaunt luonnehtii Riehlin vastaanottoa pohjoismaissa suopeaksi. (Gaunt 1987, 121–141). Kannanotoista Suomessa Häggman 1994, 4–5.

3 Gaunt 1987, 121–123.

4 Westermarck 1891. Edvard Westermarckin ajattelun lähtökohdista ja kytkennöistä sekä vaikutuksesta sosiaaliantropologiaan kattavimmin ks. Ihanus 1990.

Läntinen ja itäinen perhemalli Euroopassa

John Hajnal on luonut teorian läntisen ja itäisen perhemallin synnystä. Hajnal on näin visioinut hahmotelman, jossa Euroopan halki kulkee raja itä – länsi suunnassa Trieste – Pietari linjalla.⁵ Tämän linjan luoteispuolelle kehittyi niin sanottu länsieurooppalainen avioitumismalli, jolle oli luonteenomaista myöhäinen avioituminen. Miesten keskimääräinen avioitumisikä oli yli 26, naisilla yli 23 vuotta. Avioliiton solminut pariskunta muutti omaan kotitalouteen, jonka isäntänä ja päämiehenä oli aviomies. Länsi-Euroopassa nuoret olivat palveluksessa toisissa kotitalouksissa. Itä-Euroopassa (Pietari – Trieste -linjalta itään) nuori avioitunut pari jäi elämään ”isän” kotiin. Kotitalouteen kuului yleensä useita aviopareja, jotka harjoittivat yhteistoimintaa viljelemällä tilaa.⁶ Perhemallin syntyä pohtiessaan Hajnalilla ei ole tukenaan varsinaisia argumentteja, eli kysymys jää tältä osin avoimeksi.⁷

Hajnalin perushahmotelmaa eurooppalaisesta avioliittokuvioista⁸ on täydennetty eri yhteyksissä. Wally Seccombe näkee alkusyyin itäisen ja läntisen avioliiton kehittymisen lähinnä siinä, että hallinnolliset järjestelmät ovat kehittyneet Itä- ja Länsi-Euroopassa eri lailla. Tällä taas oli alkuperänsä 1300-luvun kriisissä. Itä-Euroopassa kartanoherrat kohottivat työsuorituksia, Länsi-Euroopassa tuotteissa ja rahassa maksettavia vuokria. Idässä kehittyi tendenssi, että maa jaettiin syklisesti aina uudestaan kotona olevan perheryhmän kokoonpanon vaihtelun mukaan: maan integriteetti varmistettiin sillä, että perheryhmä laajeni sivusuunnassa. Lännessä sensijaan maanomistus varmistettiin avioliiton lykkäämisellä ja sillä, että nuoret olivat palvelijoina kodin ulkopuolella. Palveluksessa olo kuului luonnollisena elämänvaiheena länsieurooppalaisille nuorille. Se oli selkeä jakso nuoren elämässä lapsuuden ja avioitumisen välissä.⁹

Pisimmälle länsieurooppalaisen ”erityistien” analysoinnin historiallisen perhetutkimuksen piirissä on vienyt Michael Mitterauer. Hänen tulkinnassaan länsieurooppalainen perhemalli syntyi jo keskiajalla. Mitterauerin mukaan länsieurooppalaisen kotitalousmuodon juuret ovat löydettävissä frankkien ajoilta. Hän perustaa käsityksensä seuraavanlaiseen tarkasteluun:

Sydän ja myöhäiskeskiajalla syntyneet kolonisaatorajat – esimerkiksi niin sanotun itäkolonisaation kautta syntynyt kulttuuriraja – seuraavat myös eurooppalaista avioitumisrajaa ja kotitalousmuodostuksen rajaa. Jo 1000-luvulla alkaneella asutusliikehdinnällä Keski- ja Itä-Eurooppaan oli pysyvän maan-anastamisen luonne, ja vähitellen raja painui vielä syvemmälle itään. Tämän liikehdinnän mukana levisivät tärkeät agraaritekniset innovaatiot, talonmuo-

5 Hajnal 1965, 104–140.

6 Hajnal 1983, 66.

7 Mitterauer 1990, 26.

8 Hajnal on saanut osakseen myös terävää kritiikkiä. Esim. Italiassa ja Kreikassa on vastustettu hänen ”dikotomista” malliaan; Rettaroli 1991, 409; Bargagli & Kertzer 1990, 369; Hionidou 1995 66. Hajnal onkin myöhemmin korjannut malliaan Välimeren alueen suhteen Hajnal 1983, 66.

9 Seccombe 1995; Hajnal 1983, 91–97; vrt. Alderson & Sanderson 1991, 419–432.

dostus yksinperintäoikeudella ja ”pyöröaura”. Näiden mukana kulkivat organisoitu kylärakenne ja sarkajako. Itäinen raja maanvalloituksessa ulottui Balkanilta aina syvälle Baltiaan¹⁰, ja siihen kuuluivat Itä-Preussi, Pommeri, Brandenburg, Sleesia, Böömi, Määri, Ylä-Unkari, osia Länsi-Unkarista, osa Itävaltaa, Steiermark ja Slovenia. Tälle siirtolaisalueelle syntyi melko yhtenäinen perhemalli Keski- ja Länsi-Euroopasta, kun taas siirtolaisuusrajan itäpuolella ei sellaista syntynyt. Ydin tässä analyysissä on päätelmä, jonka mukaan kolonisaation rajat muotoutuivat Hajnal-linjan mukaan (jonka Hajnal itse on ajatellut syntyneen vasta uudella ajalla).

Feodaalinen järjestelmä¹¹ rajan länsipuolella suosi sitä, että tilalla ei ollut liian raskasta miehitystä, niin että verot voitiin hoitaa, mikä vuorostaan suosi ydinperhemallia. Kartanonherralla oli intressi taata jatkuvuus tilanhoidossa. Keski-aikaisen oikeusjärjestelmän mukaan oli mahdollista luovuttaa tila henkilölle, joka ei ollut sukua aiemmalle tilan haltijalle. Niin sanotun eurooppalaisen kuvion alueella, Hajnal-linjan länsipuolisella vaikutusalueella, lesken uudelleen avioituminen oli mahdollinen, ja sitä jopa suosittiin. Se, että tila annettiin lesken toiselle aviomiehelle, oli kartanonherran kannalta sovelias ratkaisu: kadotettu työvoima tuli näin korvattua. Tässä järjestelmässä olisi ollut rasite, mikäli omaisuus olisi siirtynyt eteenpäin jo talonpoikaisen pariskunnan elinaikana. Syytingille meno syntyi periaatteen kevennykseksi. Syytinkikäytäntö asetui erityisesti sellaisille seuduille, joilla pidettiin kiinni omaisuuden jakamattomuudesta. Tämä yksinperimysoikeus merkitsi sitä, että omaisuus luovutettiin sukupolvelta toiselle, joten avioituminen oli mahdollista vasta sitten, kun tila oli luovutettu eteenpäin. Tämä selittää sen, että avioitumisikä nousi melko korkeaksi Länsi-Euroopassa.¹²

Karl Kaser vie Mitterauerin ajatusrakennelmaa eteenpäin ja yhdistää siihen mentaliteettihistoriallisia ja perimysoikeudellisia aineksia. Kaser on omaksunut Mitterauerilta sen, että itäkolonisaation raja menee yhteen Hajnal-linjan kanssa. Tämä raja merkitsee myös rajaa eri perintöjärjestelmien välillä. Länsi-Euroopassa tuli vallitsevaksi yksinperimysoikeus, kun taas vyöhykkeen itäpuolelle jäivät vanhemmat perinnönjakosysteemit, joita määrittivät kollektiiviset käsitykset omaisuudesta. Perintö pysyi taloyhteisöllä. Perheettömillä oli mahdollisuus panna perinnöt yhteen, eli useampia perintöjä yhdistettiin oikeudellisesti yhteiseksi omaisuudeksi. Yksittäinen perijä ei voinut näin vapaasti käyttää yhteisöomaisuutta tai perittyä omaisuutta.¹³

10 Eestissä raja läntisen ja itäisen perhemallin välillä kulkee Narvanlahdelta Peipsijärven ohi Tartosta Valkaan. Olennaista on, että kylänmuodostus tämän rajan kahta puolta oli erilainen. Lännessä oli kiinteät ryhmäkylät ja idässä taas hajakylät, jolloin talojen välillä oli pitkä välimatka. Myös avioitumisiät poikkesivat toisistaan. Ne olivat Itä-Eestissä alhaisemmat kuin Länsi-Eestissä. Palli 1984; Palli 1996, 84–89.

11 Feodalismin käsitteen täsmentämisestä ja rajaamisesta Viikari 1995, Hietaniemi 1997, 13–24; 210–250; Nurmiainen & Piippo 1997, 25–37; vrt. Paaskoski 1997, 48–56; Toisaalta keskiajan kehityksen luonnehdinta termillä feodalismi on problemaattista, ilmiön piiriin kuului hyvin erilaista liikehdintää ks. esim. Bartlett 1994, 106–132; 197–220;

12 Mitterauer 1996, 401–402; Mitterauer 1997, 40–46; Mitterauer 1999, 203–222.

13 Kaser 1995, 22–29.

Suomalaiset puheenvuorot Euroopan perhemalleista

Suomalaiseksi agraarihistorian klassikoksi nousseen *Suomen talonpojan historian* ensimmäiseen painokseen liittyy myös ”lyhyitä katsauksia talonpoikaisen yhteiskunnallisen aseman kehitykseen eräissä Euroopan valtioissa”. Eino Jutikkalan eräänä pyrkimyksenä on todistaa yksityisomistuksen alkuperäisyys yhteisomistukseen nähden. Kuitenkin hän samalla mutkattomasti ja ytimekkäästi hahmottelee kuvauksen läntisen ja itäisen kotitalouden eroista: ”Mutta oleellista on ollut, että ... itsekannattavuutta, maatilán mahdollisuutta elättää sillä asuva perhe, on aina pidetty silmällä. Nuoremmat veljet ovat lähteneet käsityöläisiksi ja kauppiaksi Länsi-Euroopassa jo varhain kehittyneisiin kaupunkeihin.”¹⁴

Taloudellisilla seikoilla oli Jutikkalan mielestä ratkaiseva vaikutus avioliiton solmimiseen. Siitä johtui, että lännessä isännät menivät naimisiin vasta vanhalla iällä, talon perittyään. Kotitalouden kehitystä Itä-Euroopassa Jutikkala luonnehtii niin, että idässä oli vallalla suurperhelaitos, niin sanottu yhteistalous, jossa eli joukko lähiomaisten perheitä. Vaikka kullakin osaperheellä olisi ollut oma irtaimistonsa, maata viljeltiin kuitenkin yhteisesti. Idässä talon asukasmäärä kasvoi jatkuvasti, kun talon osaperheiden lapset jäivät taloon. Niillä, jotka lähtivät talosta, ei ollut enää mitään perintöosaa. Jokaisella suurperheen jäsenellä oli samanlaiset oikeudet, niin että esimerkiksi isä oli taloudellisesti tasavertainen pojan kanssa. Lännessäkin veli tai sisar saattoi jäädä veljensä taloon asumaan, mutta vain niin kauan kuin pysyi naimattomana eikä jatkanut sukua.

Jutikkala korostaa analyysissään läänityslaitoksen ja valtiovallán vaikutusta talonpoikaisyhteiskuntaan. Veronmaksu on ollut talonpoikaisen elämän perustana. Jutikkala viittaa lisäksi työvoimatarpeen tyydyttämisen itäiseen muotoon, yhtiömieläisyyteen: ”Vaikka länsieurooppalainen katsomustapa pitää sitä outhona, saattoi talonpoikaisyhteisö ottaa jäsenikseen aivan vieraitakin henkilöitä.”¹⁵ Itäisen kulttuuripiiriin edustajiksi Jutikkala nimittää Venäjän, Puolan, Slovakian, Unkarin ja Balkanin valtiot. Euroopan jakautumisen läntiseen ja itäiseen kotitalousjärjestelmään Jutikkala ajoittaa kuitenkin suhteellisen myöhäiseksi, 1700-luvulle.¹⁶ Jutikkala on tuotannossaan määrittänyt suomalaisittain feodalismi-termin käyttöä.¹⁷ Modernia Jutikkalan tavassa lähestyä Euroopan historiaa on perhetalouden käsittely tässä yhteydessä, vaikka Jutikkalalla talonpoikaisen talouden syntymekanismi selvemmin onkin ankkuroitu Suomeen ja Skandinaviaan.¹⁸

.....

14 Jutikkala 1942, 23.

15 Jutikkala 1942, 24–25.

16 Jutikkala, 1942, 23–26.

17 Uudemmassa tutkimuksessa on nostettu myös Väinö Voionmaan varhemmin, 1917 kirjoittama feodalismia koskeva artikkeli esiin. Voionmaa käsittelee ”lääninvaltaa”, feodalismia Jutikkalaa selvemmin maailmanhistorian näkökulmasta. Voionmaa 1917; Nurmiainen & Piippo 1997, 309–328.

18 Jutikkala on laajassa tuotannossaan käsitellyt myös keskieurooppalaisen feodalismin piirteitä, vaikkakin Jutikkalalle länsi- ja keskieurooppalainen tausta on selkeästi toisarvoisessa asemassa. Ks. lähinnä Jutikkala 1942, Jutikkala 1965, Jutikkala 1977; Jutikkala 1983; Jutikkalan feodalismikäsitelyksistä Nurmiainen & Piippo 1997, 315–321.

Hajnal-linjaa on perhehistorian piirissä kommentoinut Beatrice Moring, jonka väitöskirja osoittaa lounaissuomalaisen saariston ja rannikon kotitalousrakenteiden luonteeltaan vähitellen muuttuneen kohti läntistä kotitalousmallia. Moring on korostanut erityisesti taloudellisia olosuhteita ja tuotantotapaa perheenmuodostustapaan vaikuttavina tekijöinä.¹⁹

Kirsi Sirén on perehtynyt eteläisen Kymenkartanon läänin perherakenteisiin. Tutkimuksen tulokset ovat siltä osin mielenkiintoisia, että tutkimuksen kohteena oleva alue sijoittuu niin sanotun Hajnal-linjan keskelle. Pietari-Trieste -linja kulkee joiltain osin tämän alueen poikki. Lyhykäisyydessään työssä on päädytty toteamaan, että alueelta löydetään sekä itäisen että läntisen perhemallin kotitalouksia. Läntisen perhemallin kotitaloudet olivat lähinnä kantaperheitä (vanhimman pojan ja isäntäpariskunnan muodostamia). Suurin osa Kymenkartanon lääninä todetaan perherakenteeltaan ”rajavyöhykkeeksi”. Eniten läntisen mallin talouksia oli eteläisen peltoviljelyalueen läntisissä pitäjissä (Pernajassa, Artjärvellä). Perherakenteiltaan selvästi itäisen mallin mukaisia alueita olivat sen sijaan eteläisen peltoviljelyalueen itäiset Kymijokeen rajautuvat pitäjät ja kaskialueen pitäjät. Työn perusteella itäisen ja läntisen perhemallin raja Suomessa 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla näyttää sijoittuvan Kymijoki-linjalle.²⁰ Sirén käyttää selittävänä tekijänä moniosaisille perheille diffuusia käsitettä ”itäinen perhekäsitys”. Oletan, että Sirén tarkoittaa tällä lähinnä yhteisössä syntyneitä moraalikäsitteitä avioitumisesta ja perheenmuodostuksesta. Väestöllisten lähteiden perusteella tällaisten mentaalisten seikkojen todentaminen ei onnistu. Alueen laajuuden vuoksi yhden tutkijalle se olisikin suuritöinen tehtävä. Tutkimuksen jatkaminen niin, että tutkimusalueen tuomiokirjat otettaisiin lähitarkasteluun voisi olennaisesti muuttaa, ja vähintään täydentää päättelyketjua. Kulttuurisesti painottunut malli jää kuitenkin tältä osin auki. Analyysi on tutkimusalueen laajuuden vuoksi empiiristä makrotason tarkastelua.²¹ Kaiken kaikkiaan Sirén on Laslettin analyysimallia noudattamalla tuottanut biologisesti orientoituneen sukihierarkiaan nojautuvan selityksen.

Suuret kotitaloudet kansainvälisessä tutkimuksessa

Suuret kotitaloudet Itä- ja Kaakkois-Euroopassa

Perhistoriallinen tietämys on perustunut pääosin Euroopan länsiosissa sijaitseviin alueisiin. Analysit, joita demografisen perhehistorian piirissä Itä-Euroopasta on laadittu, ovat maantieteellisesti hyvin suppealta alueelta.

.....
¹⁹ Moring 1994; Moring 1996, 91–113.

²⁰ Sirén 1999, 90–103.

²¹ Työssä on feodalismien vaikutus perherakenteisiin ilmeisesti käsitetty osin virheellisesti. Sirén 1999, 102–103. Virhetulkinna on osin kyse myös feodalismi-termin problemaattisuudesta. ”Feodalismi” on ymmärretty ”kartanotalouden” tai ”kartanoherruuden” synonyymina. Viimeaikainen tutkimus on toisaalta tarkentanut feodalismiin ja kartanotalouteen Euroopassa liittyvää käsitteistöä: Nurmiainen 1997, 9–11; Hietaniemi 1997, 13–19; Nurmiainen & Piippo 1997, 103–114; Männikkö 1978, 203–214.

Peter Czap Jr. on tutkinut talonpoikaista kotitaloutta Venäjällä Riazanista, alueelta, joka sijaitsee keski-Venäjällä, 170 kilometriä kaakkoon Moskovasta. Tutkimuksen tilastoaineisto on koottu Mishinossa suoritetuista kolmesta väestölaskennasta vuosina 1814–1858. Czapin työn keskeisiä havaintoja on se, että kotitalouksien koko säilyi suurena²² siksi, että Mishinon talonpojat eivät olleet vapaita perustamaan uusia maatiloja, vaikka heidän lukumääränsä kasvoi. He eivät myöskään saaneet jakaa kotitalouksia oman mielensä mukaan. Mishinon maaorjatalonpojat saattoivat muuttaa yhdestä paikasta toiseen vain kartanonherransa tai tämän apulaisten suostumuksella. Kykenemättöminä liikkumaan vapaasti talonpojat loivat niin sanotun ”kahden izbyn talouden”, kaksiosaisen kotitalouden, jolloin talossa oli yhdistetty kaksi asumusta suljetulla käytävällä toisiinsa.

Czap korostaa erästä 1800-luvun ensimmäisen puoliskon kotitalouksien keskeistä piirrettä: isäntien keski-ikä oli hyvin korkea. Vaikka avioliitto ja vanhemmuus tulivat varhain talonpoikaiseen Mishinon, kotitalouden isännöisyys tuli myöhään. Czapin mukaan on ilmeistä, että Mishinossa isommat kotitaloudet omistivat enemmän työvoimaa, lypsykarjaa, sikoja ja mehiläipesiä kuin pienemmät kotitaloudet.²³

Christine D. Worobec on tutkinut keskisen Venäjän talonpoikaista perheyhteisöä. Demografinen analyysi perustuu vuosina 1887–1896 koottuun aineistoon Voronezin alueelta, jossa asui sekä venäläistä että ukrainalaista väestöä. Tutkimuksessa yhdistyy rakenteen ja kulttuurin kuvaus. Worobec on ennen kaikkea keskittynyt kuvaamaan patriarkaalisen perheen dynamiikkaa. Tutkimus vahvistaa Laslettin hypoteesia siltä osin, että mitä kauempana idässä yhteisö on, sitä monimutkaisempi sen perherakenne on taipuvainen olemaan. Eri-alaisten kulttuurisisten ja taloudellisten seikkojen vuoksi venäläinen kotitalous oli huomattavasti laajempi ja moniosaisempi kuin sen esiteollinen englantilainen vastine. Toisin kuin jälkimmäiseen sen kokoonpanoon ei kuulunut juuriakaan palkollisia. Pikemminkin se koostui sukulais- ja aviosuhteista.

Worobec kuvaa sukulaisten välisiä suhteita sekä naisten, lasten ja ikääntyneiden asemaa. Tutkimuksessa on väestöllisten lähteiden lisäksi käytetty esimerkiksi kansanrunoaineistoa ja oikeudellista materiaalia.

Balkanilla esiintynyt talousyhteisö ”zadruga” on herättänyt tieteellistä huomiota tutkijoiden piirissä jo viime vuosisadalla.²⁴ Analyysiinsä demografisia elementtejä soveltaneet tutkijat E. A. Hammel ja Karl Kaser ovat selvittäneet

22 Perhehistoriallisessa terminologiassa käytetään termiä Mean Household Size = kotitalouden keskimääräinen koko (”MHS”). Mishinossa MHS vaihteli 8:n ja 9,7:n välillä.

23 Czap 1982, 5–26; Czap 1983, 105–150.

24 Balkanin perhetutkimuksen pioneeri on Philip E. Mosely. Hänen tutkimustaan Balkanin perhelaitoksen synnystä on pidetty metodeiltaan modernina. Hän on tutkinut zadrugaa nimenomaan insituutiona. Hänen tutkimuksissaan tähdentyy se, että numerollisella informaatiolla selvitetty perhejärjestelmät voivat muistuttaa toisiaan suuresti ja silti se, miten perheenjäsenet toimijoina kuuluivat perheeseen, on voinut vaihdella suuresti. Mead 1976, xvii - xxvii.

balkanilaiseen kotitalousjärjestelmään liittyvää dynamiikkaa.²⁵ Antropologina Hammel on halunnut löytää rakenteellisia syitä suurten kotitalouksien samankaltaisuuksiin. Hammel huomauttaa osuvasti, ettei perheisiin kohdistuvissa tutkimuksissa aina ole otettu huomioon perhekoon syklisiä vaihteluja: kotitalous saattoi olla suuri tiettyinä aikana ja pieni taas toisena aikana, eli kotitalouksien rakenteessa on nähtävissä kausittaisia muutoksia. Kotitaloudet olivat esimerkiksi suuria talvella, hajaantuakseen pienemmiksi ryhmiksi kesäaikaan ilmojen lämmittyä.²⁶

Hammel on keskittynyt tutkimaan Balkanilla (Serbiassa, Montenegrossa, Herzegovinassa ja Bosniassa) kehittynyttä sukulaisuuteen pohjautuvaa perhetyyppiä. Lähteenä hänellä on ollut kaksi 1500-luvulta säilynyttä veroluetteloa. Hammel päätyy pitämään balkanilaisia kotitalouksia ensisijaisesti työkollektiiveina. Veljesperheet olivat asettuneet elämään yhdessä harjoittaakseen yhteistä tuotantoa ja kulutusta. Suurimmat ja moniosaisimmat kotitaloudet löydettiin säännöllisimminkin Serbian ja Kroatian hedelmällisistä laaksoista. Alueille oli yhteistä se, että ne sijaitsivat lähellä rajaa, jossa sotilaallisen miesvoiman tarve oli suuri²⁷.

Perheet idän ja lännen välissä: eestiläinen valkovenäläinen ja unkarilainen perhelaitos²⁸

Eestissä ensimmäiset perheen historiaa demografisesti selvittävät tutkimukset ilmestyivät 1960-luvulla. Eestiläisestä perhekoostumuksesta on tehty väestörekisteriaineistoa hyödyntäen yhteenvetoja 1700-luvulta ja 1800-luvun ensimmäiseltä puoliskolta.²⁹ Eestiläisen kotitalouden rakenne oli kaiken kaikkiaan tuona aikana monimutkaisempi kuin esimerkiksi Englannin tai Ranskan. Kotitalouden keskimääräinen koko oli myös suurempi. Se oli esimerkiksi Karusen

25 Hammel 1972, 335–373; Hammel 1980, 242–73; Hammel 1984, 217–228; Kaser 1995.

26 Tällaista vuodenaikojen mukaista vaihtelua kotitalouksien koossa tavataan muillakin alueilla, joille oli ominaista kotitalouden työyhteisöluonne. Hammel 1983, 337.

27 Zadrugan puolustuksellinen funktio on tullut esiin Serbian pohjoisprovinssissa sijainneesta Vilovon kylästä tehdyssä analyysissä. Vertaamalla 1500- ja 1800-luvun henkikirjatietoja on voitu osoittaa että zadrugoiden osuus Vilovossa oli korkea 300 vuoden ajan. Tällä alueella zadruga oli tärkeä instituutio. Siihen kuului noin kolmasosa kotitalouksista. Väestölaselmista tehty analyysi paljastaa, että zadrugat katosivat yhtäkkiä, sen jälkeen kun sotilaallinen raja demilitarisoiitiin. Itse asiassa zadrugat hajosivat useimmiten suureksi määräksi ydinperheitä. Sotilaallisen raja-alueen demilitarisointi heikensi huomattavasti patriarkaalista traditiota ja salli läntisen kotitalouden leviämisen. Djurdjev 1992.

28 Seuraavassa luodaan katsaus sellaisille Euroopan alueille, jotka mahdollistavat Hajnal-linjan tarkastelun Euroopassa ns. idän- ja lännen välisellä ylimenovyöhykkeellä. Tämän ylimenovyöhykkeen jäsentäminen on suomalaista perheinstituutiota selvitetäessä tärkeää sen tarjoaman vertailumateriaalin takia. Ylimenovyöhykkeestä Euroopassa Andorka & Faragó 1983, 281–305; Faragó 1986; Laslett 1983, 529–530.

29 Palli 1971; Eestiläisestä perheestä kattavasti Kahk, Palli ja Uibu 1982, 77–88; Palli 1974, 64–76. Palli 1983; Palli 1984; Palli 1988; Palli 1996. Eestiläisen perhelaitoksen kehityslinjoja on haluttu esitellä näinkin yksityiskohtaisesti lähinnä siksi, että demografinen perhehistorian tutkimus on tarjonnut vertailukohdan monipuolisuutensa ja alueellisen kattavuutensa vuoksi. Cambridge-ryhmällä on ollut käytössään Pallin kokoamasta aineistosta lähinnä Vändran ja Karusen pitäjää koskevat yhteenvedot. Palli 1974; Palli 1984.

pitäjässä Pohjois-Eestissä 1700-luvun lopulla noin 8 henkeä.³⁰

Erityisesti Eestin eteläosassa kotitaloudet muodostivat monimutkaisia ja moniosaisia kokonaisuuksia. Esimerkiksi Vändran pitäjässä eli samalla tilalla 1600- ja 1700-luvulla useampia talonpoikaisia perheitä: talollisia, torppareita ja ”yhtiömiestaloja”, lisäksi osalla tiloista eli perheellisiä päivätyöläisiä.

Yhtiömiestalouden oli aiemmin yleinen myös Pohjois-Eestissä. 1500-luvun lopulta ja 1600-luvulta myös Saarenmaalta, Pärnusta ja Tartonmaalta on löydetty yhtiötalouksia. Yhtiömiesten rooli näillä alueilla liittyi kartanotalouteen. Yhtiömiehillä oli usein oma erillinen kotitalous. Heidän tuli kuitenkin osallistua kartanonherralle maksettavaan vuokraan ja he osallistuivat verojen maksuun. Joillakin tiloilla yhtiömiehet olivat sukulaisia, toisilla taas eivät. Eestiläisten lähteiden perusteella ei ole aina mahdollista päätellä, kumpi osapuoli oli yhtiön ”päämies”.³¹

Pohjois-Eestissä olivat 1600- ja 1700-luvulla tyypillisiä taloudet, joissa oli vain yksi kotitalous. Etelä-Eestissä eli tyypillisimmillään useampia osakkaita samassa talousmuodostelmassa.³² Eestiläiset kotitaloudet muistuttivat länsieurooppalaista kotitaloutta lähinnä siinä, että niissä oli runsaasti päiväpalkollisia.³³

Eestin perheenmuodostuksen keskeisenä tekijänä on pidetty kartanojärjestelmää. Talonpoikaisen maatalon tuli tyydyttää kartanonherran tarpeet ja tämä vaikutti siihen, että tila pidettiin jakamattomana. Suurperheitä oli eniten Eestin saarilla, joita eestiläiset tutkijat ovat luonnehtineet eristäytyneiksi. Saariston monen perheen asuttamissa talouksissa tehtiin yhdessä kaikki, mitä sato ja karja edellyttivät. Vain lampaat, joiden villa käytettiin vaatteiden tekoon, kuuluivat suurperheessä eläville eri perheyksiköille. Suurperheiden jäsenet myös söivät yhdessä – jos ei samassa pöydässä niin kuitenkin samassa huoneessa. Erityisesti Etelä-Eestissä saattoi yhdellä tilalla elää useampikin ”yhtiömiestalo” ja lisäksi useampiakin torppareita, joten suurimmat maatilat muistuttivat pieniä kyliä.³⁴

Itäisen Valko-Venäjän alueella eli sekä liettualaista että itä-slaavilaista väestöä. Väestön erilaiset elinolosuhteet 1500-luvulla vaikuttivat perhemuotoihin – slaavilaisella Itä-Valkovenäjän alueella oli suurempia kyliä kuin liettualaisten asuttamilla läntisillä alueilla. Perhelaitokseen vaikutti olennaisesti se, että palvelusuhde kartanoon edellytti useita työntekijöitä. Suurperhe oli levinnyt 1500-luvulta 1800-luvun jälkipuoliskolle lähes kaikkialle Valko-Venäjälle. Tavallista oli, että isä rakensi avioituneille pojilleen aitat, joissa yksittäiset pienperheet elivät toisistaan erotettuina. He tekivät kuitenkin yhdessä työtä ja hoitivat yhteisestä kassasta menot.

30 Palli 1984, 164.

31 Palli 1983, 210; Palli 1996, 102–103. Erityisesti Etelä-Eestistä on tietoja yhtiömiehistä. Heidän peltonsa olivat jaettuina, sensijaan niityt ja muu maa oli yhteistä.

32 Palli 1983, 207–216. Otepäässä monen perheen talouksien osuus oli 1700-luvulla huomattava (1765: 33, 5 % ja 1780: 45,6 %, kun samaan aikaan Englannissa monen perheen talouksia oli 1,2 % ja Ranskassa 3 % kotitalouksista. Pjalli 1988, 156–166.

33 Palli 1984, 74–75, 164–165.

34 Palli 1988, 210–211. Lisäksi tohtori Pallin suullinen tiedonanto Tallinnassa 3.11.1991.

Mikäli talossa ei ollut veljiä tai poikia, silloin yhtiömiehet ("Hälfner", "sjabry", "zdoldniki", "ucastniki", "potuzniki") ottivat usein heidän paikkansa ja toivat yhteiseen talouteen myös perheensä. Yhtiömiehistä tuli tasa-arvoisia työkumppaneita suurperheeseen. Valkovenäläistä yhtiölaitosta voitaneen verrata latvialaiseen ja eestiläiseen yhtiölaitokseen, jossa yhtiömiehet harjoittivat maanviljelyä omalla kalustolla ja antoivat lopuksi talonpojalle puolet viljasta. Talonpojat pystyivät yhtiömiesten avulla täyttämään kartanonherran asettamat velvoitteet. Perhe ja talo liittyivät kiinteästi kartanolaitokseen ja palvelusuhteen hoitoon, niin että yhteistä taloutta ja palveluvelvoitetta hoitivat perheliitot.³⁵

Tutkijat eivät ole toistaiseksi vielä luoneet mitään yhteneväistä selitystä moniosaisille perheille Unkarissa. Laajoja perheitä on löydetty erityisesti pohjoisunkarilaiselta mäkimaalta, jossa elettiin ensisijaisesti paimentolaisuudesta, lähinnä lampaiden ja sikojen kasvatuksella.

Perheet olivat patrilineaalisia ja patrilineaarisia. Laajimmat kotitaloudet olivat 30–40 jäsenen suuruisia. Karja ja kiinteä omaisuus muodostivat miesten yhteisen omaisuuden. Niin kauan kuin perhe pysyi koossa, omaisuus oli jakamaton. Perintö kulki lähinnä miesten linjaa, vaimot saivat korvausta häälahjana, esimerkiksi vaatteiden muodossa. He eivät kuitenkaan saaneet varsinaisia myötäjäisiä.

Unkarissa kaksi tai useampi perhe oli 12–15 prosentissa kotitalouksista. Yhdysperheiden lukumäärä oli korkeampi kuin Englannissa tai Ranskassa, mutta ilmeisesti alhaisempi kuin Venäjällä. Niiden olemassaolosta on luotettavia tietoja vasta 1600-luvulta: 1700-luvulla niiden lukumäärä kohosi, ja viimeiset yhdysperheet hajosivat vasta 1940-luvulla. Osa perheistä oli niin sanottuja erossa eläviä kotitalouksia. Verot, päivätyöt ja muut velvoitteet määräytyivät maa-alan suuruuden, ei kotitalouden jäsenten lukumäärän mukaan. Perintö, joka jaettiin miehisten jälkeläisten kesken, sai pojat pysymään isän talossa. Kun perintö pidettiin yhdessä, voitiin suojella taloudellista kokonaisuutta ja välttää omistuksen hajoaminen. Seurauksena olivat moniosaiset perherakenteet.³⁶

Kuva laajoista perheistä monipuolistuu

Perhetutkimukseen on haluttu tuoda uusia lähestymistapoja, pitäytymistä väestökirjanpitäjän ilmoittamiin perheyksiköihin on pidetty riittämättömänä. Andrejs Plakans on ehdottanut perhettä suurempien yksikköjen ottamista mukaan analyysiin. Tämän lisäksi tulisi kuvata sitä asemaa, joka kotitalouden jäsenillä oli suhteessa toisiinsa. Laslettin mallin mukaan suoritettu kotitalousryhmien analyysi on perustunut siihen, että tutkimuksen kohteena on ollut saman katon alla asuva ihmiryhmä, lähinnä asuinryhmä. Luotu kuva on tällöin väistämättä jäänyt staattiseksi. Kotitalouden jäsenet ovat toimineet kotitalousryhmien sisällä, mutta myös niiden ulkopuolella. Plakans on nostanut esiin

35 Conze 1956; Bandartshyk, Kurylovitsh & Rakova 1990, 260–261; Vakar 1956.

36 Szeman 1981, 5–21; Andorka & Faragó 1983, 281–307; Kaser 1995, 31,

vaatimukset, että perheryhmien rinnalla tulisi tutkia sukulaisuusverkostoja.³⁷

Giovanni Levi perää mikrohistoriallista näkökulmaa tähdentäessään *perhestrategian* kuvaamisen tärkeyttä. Levin mielestä perheen toiminta tulisi ottaa huomioon entistä laajemmin ja dynaamisemmin. Levi tarkoittaa perhestrategiasta puhuessaan useiden erillisinä ruokakuntina tai kotitalouksina elävien sukulais- tai liittolaisperheiden yhteistoimintaa. Levin mukaan perhestrategian avulla yritetään hallita tulevaisuutta. Strategiaan kuuluvat toimintojen erilaistaminen, puskurivarantojen luominen, suojelusuhteiden hankkiminen ja kollektiivinen puolustautuminen klaanin ulkopuolista fyysisistä uhkaa vastaan.³⁸

Kun perhehistoriallisen tutkimuksen määrä ja syvyys lisääntyi, kuva Euroopan kahtiajaosta länsi- ja itäeurooppalaiseen kotitalouteen monipuolistui. Keski-Euroopassa, Alppien alueella sekä Välimeren maissa tehdyt tutkimukset ja Cambridge-ryhmän virittämän keskustelun syventyminen ovat muuttaneet monipolvisemmaksi ja risiittaisemmaksi sitä hahmotelmaa, joka eurooppalaisista perhemuodoista oli aluksi³⁹ luotu. Kiinnittämällä huomiota idän ja lännen väliseen asutusliikkeitään Euroopassa voidaan uudella tavalla hahmottaa itäisen ja läntisen perhemuodon erilainen kehitys.

Suuret ja moniosaiset perheet suomalaisessa tutkimustraditiossa

Väinö Voionmaa tutki ”savo-karjalaista suurperhettä” *Suomen karjalaisen heimon historiassa*⁴⁰. Voionmaan tutkijantyötä on myöhemmin arvostettu sen kokonaisvaltaisuuden vuoksi. Tutkimuksensa ansiosta Voionmaata voidaan pitää myös eräänä kvantitatiivisen analyysin edelläkävijöistä Suomessa.⁴¹

Voionmaa pyrki osoittamaan muun muassa verotuksellisen lähteistön ja tuomiokirjojen avulla, että suurperheet olivat nimenomaan itäsuomalaisen ja karjalaisen asumismuodon perusta.⁴² Voionmaan keräämä materiaali on muodostanut perustan useille myöhemmille sosiologian ja etnologian piiriin kuuluville suurperheinstituution analyyseille.⁴³

.....

37 Plakans 1984, 217–240. Plakans tähdentää sitä, että perhetutkimuksen tulisi ulottua mahdollisimman laajalle ajanjaksolle, jolloin saadaan esiin todelliset muutokset. Plakans 1977, 3–27; Plakans 1979, 87–93. Myös Waris 1998, 18–19.

38 Peltonen 1992b, 12–13; Levi 1992, eri kohdin; Vrt. Plakans 1999.

39 Wall 1984, 457–462, 478–479.

40 Teoksen ensipainos ilmestyi jo vuonna 1915.

41 Voionmaan tutkijanprofiilia on käsitelty esim. Halila 1969, 124–130. Voionmaan tutkijaotetta on leimannut se, että hän käsitteli aineistoaan monipuolisesti antropologisin, kansatieteellisin, maantieteellisin ja kansantaloustieteellisin jäsenryhmillä. Ahtiainen & Tervonen 1996, 156–158. Voionmaan Suomen historiaa koskeissa tutkimuksissaan (erityisesti *Suomen karjalaisen heimon historiassa*) on havaittavissa ”annalistinen” ote vuosikymmeniä ennen ranskalaisia annalisteja. Ks. myös Nurmiainen ja Piippo 1997, 309–328.

42 Voionmaan selvitysten mukaan Käkisalmen kihlakunnassa oli vuonna 1500 noin 32 % talouksista suurperheitä. Lappeella 1558 suurperheitä oli 31 % talouksista. Hämeessä 1634 lähes 22 % talouksista kuului tähän perhetyyppiin. Jääsken pitäjässä suurperheitä oli 1635 37 prosentissa kotitalouksista. Länsi-Pohjanmaalla oli 1680 22 % talouksista suurperheitä. Voionmaa 1915, 395, 405.

43 Esim. Piha 1964; Mannila 1969; Sarmela 1987, 241, 250–251.

Historiantutkijat ovat yleensä korostaneet sitä, että suurperheen esiintyminen on liittynyt runsaasti työvoimaa vaativiin elinkeinoihin. Voionmaa on korostanut kaskiviljelyn, Armas Luukko taas tervanpolton merkitystä. Luukko on arvellut Keski-Pohjanmaan historiaa tutkiessaan suurperhelaitoksen syntyneen 1600-luvulla siellä kukoistaneen tervanpolton ansiosta. Kuten kaskimetsässä myös tervasmetsässä eniten sai aikaan talo, jossa oli paljon työvoimaa. Luukon laskelmien mukaan vuotuiset tervasaaliit olivat suoraan verrannollisia tilan täysi-ikäisten miesten määrään. Suuria kotitalouksia syntyikin eniten Lohtajan yläpitäjään, missä alueen parhaat tervasmetsät sijaitsivat. Kukoistava tervanpolto tarjosi aikuistuville lapsille mahdollisuuden jäädä edelleen vanhempain kotiin asumaan.⁴⁴

Kauko Piriselle, joka on tutkinut savolaista ”miesvoimaa” 1500-luvulla, kaksi yhdessä asuvaa perhettä muodosti suurperheen. Suurperhe oli näin Piriselle yksittäisen ydinperheen vastakohta. Pirinen päätyy jousilukuja savulukuuihin vertaillessaan siihen, ettei suurperhelaitos vanhimpina aikoina ollut Savossa perin yleinen. Pirinen on löytänyt 1500-luvun loppupuolelta kuitenkin hyvinkin väkirikkaita kotitalouksia, jopa 5-, 6- ja 7-miehisiäkin perhekuntia. Vuonna 1610 ja parina sitä seuraavana vuotena Savossa kannettiin niin sanottua paris-kuntaveroa, jonka seurauksena suurperheet näyttävät ainakin muodollisesti hävinneen Suur-Savosta. Pirisen mukaan Pien-Savon ruokakunnista oli tuolloin suurperheitä noin 13 prosenttia.⁴⁵

Pirisen tutkimus on tärkeä siksikin, että hän osoittaa selvästi, että kysymys suurperheestä on kytköksissä siihen, miten talo 1500-luvulla käsitettiin. Savuluku ei ole tuohon aikaan Pirisen mukaan ehdottoman tarkka talojen määrän ilmaisija. Verotuspoliittiset näkökohdat ovat olleet vaikuttamassa siihen, miten paljon savuja milloinkin pantiin kirjoihin.⁴⁶

Gabriel Nikander on käsitellyt tutkimuksessaan ”*Bebyggelse typer och storfamiljsgårdar i Savolax*” savolaisen perheen asuinympäristöä ja kokoonpanoa. Hän kuvaa elämää muun muassa Kotilan maatilalla Rantasalmen pitäjässä. Nikander on muodostanut havainnollisen kuvan Kotilan perhepiirin sukulaisuussuhteista, keskinäisestä työnjaosta ja rakennuskannasta 1820-luvulla.⁴⁷

Elli Jantunen on pro gradu -työssään tutkinut Parikkalan pitäjän kotitalouksia. Yleisin monen avioparin perheen muoto oli useiden naimisissa olevien veljesten kotitalous. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla 60–66 % suurperheistä koostui naimisissa olevista sisaruksista.⁴⁸

44 Luukko 1957.

45 Pirinen 1982, 309–328.

46 Pirinen 1982, 59. Savolaista suurperhelaitosta on sivunnut myös Wirilander. Etenkin taloudelliset tekijät ovat pitäneet Pohjois-Savon suurperhelaitosta koossa. Perhe hajosi heti, kun taloudelliset edut edellyttivät toisenlaista perhemuotoa. Wirilander 1960, 92–94.

47 Nikander 1953.

48 Suurperheitä Jantuselle ovat kaikki kahden tai useamman avioparin perheet. Määritelmän mukaan suurperheitä oli 1820: 37,9 %, 1830: 21, 4 %, 1840: 26,5% ja 1850: 28,7 %. Jantunen 1955, 32–51.

Eino Jutikkala on eritellyt hämäläisen suurperheen syntyä ja pitänyt sitä spontaanin kehityksen tuloksena: Perheen avioituneet pojat jäivät vanhempien kotiin. Vanhempien kuoltua veljekset perheineen jäivät edelleen elämään yhteiseen talouteen. Suurperhe on Jutikkalalle kantaperhetyyppinen sosiaalinen yksikkö, josta luonnollisen kehityksen kautta muodostui sivulle laajeneva veljesperhe.⁴⁹

Matleena Tornberg on 1970-luvun alussa tallentanut haastattelemalla kuusamolaisen suurperheen vaihteita. Tornbergin kuvauksen kohteena oleva suurperhe syntyi 1800-luvun puolivälissä niin, että vävypoika liittyi ydinperheeseen. Isäntä-appi säilytti talossa kuitenkin isännän aseman. Kotitalous oli suurimman osan olemassaoloajastaan (1800-luvun lopulta vuoteen 1939) rakenteeltaan veljesperhe, jolloin veljekset avioituttuaan jäivät yhteiseen talouteen asumaan ja viljelemään tilaa yhdessä.⁵⁰

1970-luvulla perhettä käsiteltiin lähinnä maakunta- ja paikallishistorioissa. Esimerkiksi Pentti Virrankoski on Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historiassa sitä mieltä, että viittaukset kaskiviljelyyn ja tervanpolttoon eivät riittä selittämään suurperheiden esiintymistä Pohjois-Pohjanmaalla. Hän pitää suurperheitä vain välivaiheena. Asutus kehittyi pääosassa Pohjois-Pohjanmaata 1500- ja 1600-luvulla dynaamisesti ja talojen jakaminen oli yleistä. Virrankosken tulkinnassa usein kaksi tai kolme jo avioliiton solminutta poikaa jäi kotitaloon lähinnä siinä tarkoituksessa, että talo jaettaisiin, kunhan peltoja ja niittyjä oli ennätetty laajentaa riittävästi ja kerätä muutakin pääomaa. Pohjanmaan talonpojat olivat tottuneet talonjakoihin ja suhtautuivat hyväksyvästi niihin, minkä vuoksi kotitaloon jääviin perheellisiin suhtauduttiin myönteisesti. Kotona pysytellyt poika sai talosta lopulta lähtiessään hyvän perintöosan, mutta nuorena maailmalle lähtenytä pidettiin petturina.⁵¹

Veijo Saloheimo on kirjoittanut pohjoiskarjalaisesta perheestä. Hän ei määrittele suurperhettä, vaikka vertaakin eri kylien ja talojen miesvahvuutta. Saloheimo pitää Pohjois-Karjalan yleisimpänä perhemuotona yhtä ydinperhettä. Suurperheet edellyttivät verraten pitkää rauhallisen kehityksen jaksoa ja muututtomia asutus- ja viljelyperinteitä.⁵²

Antero Heikkinen on käsitellyt yhteisöä mentaalisenä instituutiona ja toimeentulostrategioiden summana. Hän on kirjassaan *Kirveskansan elämää* kuvannut kuhmolaisen pieniyhteisön elämää viime vuosisadan alussa. Mikroanalyysissään hän on käyttänyt apuna muun muassa perhettä. Perhe on Heikkiselle suojavarustus kuolonvuosien varalta, talon tiedostamaton varustus katastrofien varalta. Jos tilalla ei ollut taloudellisia resursseja ylläpitää suurta perheyksikköä, lapset hakeutuivat muualle. Suurperhe on Heikkiselle osoitus talon vauraudesta. Jos tilalla ei ollut varaa suuren perheen ylläpitoon ja jos esi-

.....
49 Jutikkala 1957, 191–197.

50 Tornberg 1971; 1990.

51 Virrankoski 1973, 127–136.

52 Saloheimo 1976, 292–298.

merkiksi sen pellot olivat huonot ja niittyjä oli vähän, osan lapsista oli ha-
keuduttava muualle. Jos taas elinmahdollisuudet tilalla olivat hyvät, talon työ-
voimapuute voitiin poistaa ottamalla vierasta työvoimaa taloon.⁵³ Heikkinen on
käsitellyt lisäksi kainuulaisen erämaayhteisön kamppailua ”koettelemuksen-
vuosina”, nälkävuosina 1830-luvulla.⁵⁴

Yhdistämällä mikro- ja makrotason Heikkinen on kuvannut ”kirveskansan”
dynamiikkaa monesta suunnasta. Heikkisen tarkastelussa käsitellään yhteisöä
orgaanisena ja muuttavana joukkona, jonka elämään myös irrationaaliset ja
osin myyttiset elementitkin ovat olleet vaikuttamassa.

Traditionaalinen paikallishistoriallinen lähestymistapa tulkita suurperhe-
laitosta hallitsi tutkimusta pitkälti vielä 1980-luvulle. Laslettilaiset teesit perhe-
muodoista ovat nostattaneet uuden tuoreen lähestymistavan historian tutkimuk-
seen. 1980-luvulla Suomessa elpynyt perhehistoriallinen tutkimus on osoittau-
nutun teemoiltaan laaja-alaiseksi.⁵⁵

On otettava huomioon että moniosaisia perheitä tutkittaessa puhtaasti demo-
grafinen perhehistoriallinen tutkimus tuottaa liian ahtaan tarkastelukulman.
Viimeaikainen tutkimus on edellyttänyt perinnäiset heimorajat ja etniset rajat
ylittävää näkökulmaa.⁵⁶

Kimmo Katajala ja Irina Tshernjakova pyrkivät artikkelissaan osoittamaan,
että suurperheyhteisö oli yleisempi Savossa ja Käkisalmen lääniin 1600-luvul-
la muuttaneiden savolaisten parissa kuin karjalaisen kantaväestön keskuudessa.
He taittavat peistä sen puolesta, että suurperheiden nousu kytkeytyi nimen-
omaan kaskiviljelytalouteen.⁵⁷

Soinisen analyysi kaskeavista ekspansiivisista savolaisista⁵⁸ selvensi myös
kaskiviljelytalouden ja asumaanasettelu- ja liikemahdollisuuden kehityskulkua. Liikkuva
kaskitalous näyttää synnyttäneen 1600-luvulla suuria perheitä.

Suomessa, jossa agraarihistoriallinen tutkimus on ollut tarkkaa ja huolellista,
voidaan omistuksen, valtiovallan ja verotuksen vaikutusta perhelaitokseen tut-
kia hyvinkin pitkällä aikavälillä. Tuoreemmassa tutkimuksessa⁵⁹ on väestön so-
siaaliryhmät ja esimerkiksi säätyläismaanomistus huomioitu huomioon. Perhe-
historiallisen tutkimuksen suuntaaminen kulttuurisiin pitkittäisanalyysiin

53 Heikkinen 1988, 53–60; Vrt. Heikkinen 1994, 85–94.

54 Heikkinen 1987, 30–46; Heikkinen 1997.

55 Varhaisen teollistumiskauden perhe ja 1800-luvun porvarisperhe ovat saaneet omat tutki-
muksensa: Markkola 1994; Häggman 1994. Agraarisen perheen historiassa katse on
suunnattu idässä Vuokkiniemeen (Heikkinen 1994), Petroskoista itään Suvisaareen
(Tshernjakova 1997, 25–60), Itävieneen ja Rukajärvelle (Pöllä 1997, Pöllä 1998). Joen-
suussa on kiinnitetty huomiota sotkamolaiseen perheeseen (Sikiö 1995) ja tarkasteltu naisen
asemaa Etelä-Karjalassa (Partanen 1994).

56 Vaikkakin liittoperheitä on löydetty erityisesti itäeurooppalaisilta alueilta, perhehistorian
tutkijat ovat torjuneet selkeästi etnisesti ryhmityneet tai järjestäytyneet perherakenteet.
Mitterauer 1990, 106–107; Heikkinen 1994, 86.

57 Katajala & Tshernjakova 1998, 70–76.

58 Soininen 1961. Savolaisten uudisasukkaiden taloyhtiöistä Pirinen 1963, 185.

59 Moring 1994, 56–59; Sirén 1999, 80–90.

tuonee jatkossa uusia tietoja liittoperheiden synnystä. Pitkän keston avulla on mahdollista luoda laajempia yhteisön selittämiseen tarvittavia analyysejä.

Itävaltalaisen Kaakkois-Eurooppaan erikoistuneiden perhetutkijoiden tuotanto⁶⁰ on merkinnyt demografisen perhetutkimuksen laajentamista muun muassa työorganisaatioon liittyviin kysymyksiin ja toiminut herätteenä tälläkin tutkimukselle.⁶¹

.....
60 Itävaltaan on syntynyt "Balkanfamilie"-tutkimusryhmä, jossa Balkaniin kohdistuvaa tutkimusta on harjoitettu pitkäjänteisesti. Tutkimuksen suuntaviivoista Mitterauer 1994, kokoavasti Kaser 1995.

61 Moniosaisien perheiden tematiikasta ja syntyedellytyksistä Euroopassa toistaiseksi kattavimman ja monipuolisimman analyysin on tehnyt Mitterauer 1990, 87–90.

■ Leivän jakajat

Tässä luvussa selvitetään Ruokolahdella muodostuneiden perheiden ja kotitalousryhmien pääpiirteet.¹ Ruokakunnissa ja perheissä tapahtuneiden muutosten ymmärtämiseksi on välttämätöntä viitata myös alueen yleiseen väestönkehitykseen. Väestönkehitykseen ovat vaikuttaneet hyvin erilaiset tekijät, muun muassa viljelyn vuotuinen onnistuminen, kadot, sodat ja väestön terveydentila.

Vuoden 1754 väkilukutilaston mukaan Ruokolahdella oli 5304 henkilöä.² Seuraava suhteellisen varma väestötieto on vasta vuodelta 1815, jolloin ruokolahtelaisia oli 8794.³

Ruokolahden väestö 1820 ja 1850⁴

	Alle-15 vuotiaat	15 - 60 vuotiaat	Yli 60-vuotiaat	Yhteensä
1820	3305 (35,4 %)	5611 (60 %)	429 (4,6 %)	9345
1850	3333 (31,5 %)	6790 (64,1 %)	469 (4,4 %)	10592

Vuosina 1820–1850 Ruokolahden väestönkasvu oli 1247 henkeä. Tuona aikana olivat Jääskén kihlakunnassa väestönkehitykselle tyypillisiä melko jyrkät vaihtelut. Syrjö on historiakirjojen avulla vertaillut muun muassa syntyneiden ja kuolleiden määriä, ja tämän vertailun mukaan voidaan tehdä seuraavat johtopäätökset: Korkein syntyvyyslukema, 272 henkeä, kirjattiin vuonna 1821. 1830-luvulla kuolleisuus lisääntyi ja väkiluku väheni. Ruokolahdella kuolleisuuden huippu sattui vuodelle 1837, jolloin isonrokon koetellessa pitäjää kirjattiin 318 kuollutta. Kauden lopulle olivat ominaisia korkea syntyvyys ja alhainen kuol-

.....

1 Luvussa keskitytään lähinnä kotitalouksien rakenteellisiin erityispiirteisiin ja apu-työvoimien käyttöön Ruokolahdella. Tällöin lähteenä ovat olleet henki- ja rippikirjat. Muita väestöhistoriallisia ilmiöitä, syntyvyyttä, kuolleisuutta ja muuttoa paikkakunnalla, sivutaan vain niiltä osin kuin se perhedynamiikan ymmärtämiseksi on tarpeellista. Ks. Syrjö 1976, 378–384; Kaukiainen 1970, 431–432.

2 Uudempi tilikirjasarja. Väkilukutaulut Jääskén kihlakunnan pitäjistä 1754. 10 840. KA. Luokun sisältyvät myös Rautjärven kappeliseurakunnan asukkaat. Vuoden 1754 väestöluettelo käsittää koko Vanhan Suomen. Viikki, 1966, 159–180; Cederberg 1919, 118.

3 Väkilukutaulut Jääskén kihlakunnan pitäjistä 1815. Tilastokeskuksen arkisto. Ruotsi-Suomen taulustolaitoksen kaltaisia yksityiskohtaisia tietoja ei Vanhasta Suomesta eli Venäjän puoleisesta Karjalasta ole saatavissa. Luonnollinen väestönkasvu on laskettu 1916 asukkaaksi (lukuun ei sisälly Rautjärvelle muuttaneita lähteiden puutteellisuuden vuoksi, Rautjärven historiakirjat ovat vain osittain säilyneitä). Ruokolahden muuttovoitto (muualta Ruokolahdelle siirtyneet) on arvioitu tuona aikana 560 henkilöksi. Syrjö 1976, 132–133. Vrt. lisäksi Viikki 1966, 159–160.

4 Väestötilastot 1820 ja 1850. Suomen Tilastokeskuksen Arkisto, Helsinki.

leisuus. Katovuodet ja tautiepidemiat koettelivat ruokolahtelaisia. Toisaalta Ruokolahti erämaineen houkutteli väestöä jopa naapuripitäjistä. Syrjö on laske-
nut pitäjän ottaneen vastaan todellista muuttovoittoa 128 asukasta vuosina 1821–
1850.

Väestönkehityksessä on huomioitava, että väkimäärän lisäys Ruokolahdella
oli nopeampaa Vanhan Suomen aikana kuin sen jälkeen kun Viipurin lääni oli
yhdistetty Suuriruhtinaskuntaan.⁵

Tarkasteltaessa solmittujen avioliittojen määrää vuosina 1821–1850 havai-
taan Ruokolahdella 1840-luvulla selkeä nousu, ilmeisestikin paria vuosikym-
mentä aiemman korkeamman syntyvyyden jälkisinä.⁶ Perheiden ja perheyk-
siköiden määrään vuoden 1820 ”suuren ikäluokan” aviomarkkinoille tulolla on
ollut selvät vaikutuksensa, jota tarkastellaan tässä työssä myöhemmin. Työikäi-
sen väestön osuutta väestöstä arvioitaessa joudutaan huomioimaan se, että lap-
set muuttuivat talossa työvoimaksi jo paljon ennen viidettätoista ikävuottaan ja
vanhukset olivat talon töissä mukana niin kauan kuin työkyky säilyi.⁷

Kotitaloudet Ruokolahdella 1750–1775

1700-lukua eriteltäessä talollisten ja yhtiömiesten ruokakunnat on esitetty erik-
seen (taulukko 1).⁸ Talollisten joukkoon on talollisväestön ohella otettu mukaan
myös Ruokolahden lukumäärällisesti pieni säätyläisväestö: virkamiehet, upsee-
rien ja näiden leskien taloudet ja pappistaloudet.

Yksinelävää talollisväestöä ei 1700-luvulla juurikaan esiinny.⁹ Talollisilla ei
ollut itseasiassa mitään syytä eikä edes mahdollisuutta elää yksin. Monen per-

* * * * *

- 5 Väestönkasvun radikaalista laskusta Viipurin läänissä Kaukiainen 1982, 9–19. Kun väestö-
määrän kasvu 1820–1840 muualla Suomessa jatkui edelleen hiukan yli 10 promillea vuodes-
sa, kasvu putosi Viipurin läänissä (sen läntisissä osissa) vain puoleen tästä. Väestömäärän
kasvun hidastuminen koski myös Ruokolahtea.
- 6 Syrjö 1976, 384–400. Analyysi perustuu Ruokolahden seurakunnan syntyneitä ja kuolleita
koskevien luetteloiden jäljennöksiin ja Jääsen kihlakunnan pitäjien vihittyjä koskevien lu-
etteloiden jäljennöksiin. KA.
- 7 Eräänä aikuistumisen mittana voidaan pitää nuoren ihmisen elämässä ripille pääsemistä. Tal-
lön nuori oli naimaikäinen. Sen sijaan sen ajankohdan määrittäminen, jolloin ihmisestä tuli
yhteisön aikuisväestön kanssa tasavertainen työntekijä, on paljon vaikeampaa. Käytännössä
kypsyminen yhteisössä työntekijäksi on tapahtunut vähitellen ruumiinvoimien ja taitojen
karttuessa. Wilmi 1991, 56–57.
- 8 Tämä on perusteltua sen vuoksi, että 1700-luvun henkikirjoissa merkittiin yhtiömiesten taloudet
erillisiksi ruokakunniksi.
- 9 Kotitalouksien rakennetta on analysoitu erityisesti rippikirjojen avulla. Kotitalouksien hah-
mottamisessa auttaa se, että rippikirjassa on yhdelle sivulle merkitty yleensä yhden talon
väki, jolloin palvelusväki on merkitty sivun loppuun ja tilaton väki seuraavalle sivulle. Kotita-
louksien määrittelemiseksi on lisäksi tutkittu henki- ja rippikirjoja rinnakkain, jolloin on
pyritty etsimään samat henkilöt molemmista lähteistä. Epäselvissä tilanteissa on tutkittu seu-
raavaa rippikirjaa. Esimerkiksi silloin, kun lähde on ollut epäselvä, on vuoden 1750 ana-
lysoimista varten tutkittu vuosien 1747–1750 rippikirjojen lisäksi myös vuosien 1734–1746
ja 1755–1762 rippikirjoja. Ajanjaksona, jolloin merkinnät rippikirjaan ovat syntyneet, tapahtui
talouksien kokoonpanossa jatkuvasti muutoksia. Osa kotitalouksien jäsenistä kuoli, avioitui
tai muutti pois pitäjästä. Niinpä rippikirjoissa on merkintöjä tehneen papin yliviivauksia,
poistoja ja lisäyksiä. Eri lähdesarjoja vertailemalla voidaan kuitenkin saada selville likimääräi-
nen arvio.

heen talouksia tarkasteltaessa nähdään, että vanhin sukupolvi vain aniharvoin jäi syytingille lapsiensa luo.¹⁰ Ruokolahdella isännöys kesti yleensä eliniän.

Vuoden 1775 aineistossa on merkille pantavaa veljesperheiden, niin sanottujen frérèches-perheiden, suuri määrä. Näistä osa oli sellaisia, joissa oli myös veljien naimisissa olevia lapsia. Kotitalouksien rakenne on seuraavassa tarkastelussa havainnollisuuden vuoksi selvitetty molempien lähdesarjojen, henki- ja rippikirjojen avulla.

Tilattomien kotitaloudet on henkikirjoissa merkitty lähinnä torppareiksi. Torppariluokan synty oli Karjalassa hitaampaa kuin läntisessä Suomessa. Torppia oli Ruokolahdella 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla vähän (lähinnä papistolla ja harvoilla säätyläisillä). Torppariluokka oli Ruokolahdella vasta muotoutumassa.¹¹

TAULUKKO 1

Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1750 ja 1775

Kotitaloustyytit	Yhtiötaloudet				Talolliset			
	1750		1775		1750		1775	
	No.	%	No.	%	No.	%	No.	%
1 Yksineläjät	11	31,4	32	20,8	33	8,7	35	8,7
2 Ei perhettä	1	2,9	26	16,9	29	7,6	84	21,0
2a Yhdessä elävät sisarukset					5		41	
2b Muut yhdessä asuvat sukulaiset					12		23	
2c Henkilöt, jotka eivät ole sukua	1				12		20	
3 Ydinperheet	11	31,4	39	25,3	107	28,2	87	21,8
4 Laajentuneet perheet	4	11,4	37	24,0	103	27,1	124	31,0
4a Laajentuneet ylöspäin								
4b Laajentuneet alaspäin								
4c Laajentuneet sivuttaisiin	4		33		82		75	
4d Yhdistelmä 4a-4c	—		4		6		57	
5 Monen perheen taloudet	8	22,9	20	13,0	108	28,4	70	17,5
5a Toissijaiset yksiköt ylös			1		2		—	
5b Toissijaiset yksiköt alas								
5c Frérèches	8		19		82		47	
5d Yhdistelmä 5a - 5c	—		—		11		13	
Kaikki kotitaloudet	35	100	154	100	380	100	400	100

Lähde: Läänin tilit: henkikirjat 1750 (LT 1555) ja 1775 (LT 1134). KA.

10 Vanhojen ja sairaiden ihmisten huoltamisesta ks. lukua "Yhteisön vähäosaiset".

11 Henkikirjoissa on mainittu myös tilattomiin luettavia ammatinharjoittajia: lukkari, haudan-
kaivaja, pellavankutoja, vaskiseppä, ja pari pitäjänseppän ruokakuntaa. Torppien perustami-
nenhan mahdollistui 1760-luvulla. Yhteisö oli hyvin talollisvaltainen.

1700-luvulta tutkittujen vuosien perusteella vahvistuu se kuva, että suurperheenä eläminen on merkinnyt elämistä veljesperheessä. Kotitalouksien rakennetta ja koostumusta ei voida suorittaa luotettavasti henkikirjojen avulla joten on tutkittu rippikirjoja. Kotitalouksien rakenne on tämän jälkeen selvitetty lähinnä tämän lähdesarjan avulla.¹² Kotitalouksien rakenne on rippikirjojen mukaan seuraavanlainen:

TAULUKKO 2

Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1750

Kotitaloustyypit	Talolliset	Tilat-tomat	Muut	Kaikki	%
1 Yksineläjät	1	47	1	49	11.2
2 Ei perhettä	2	1	3	6	1.4
3 Ydinperheet	51	79	4	134	30.7
4 Laajentuneet perheet	34	14		48	11.0
5 Monen perheen taloudet	190	10		200	45.7
Yhteensä	278	151	8	437	100

Lähde: Ruokolahden rippikirja 1750. MMA.

Rippikirjojen avulla selvitetty ruokolahtelaiskotitalouden rakenne vuodelta 1750 osoittaa havainnollisesti sen, että tilattomat elivät lähinnä ydinperheinä (taulukko 2). Talollisten kotitalouksissa asui sensijaan useimmiten myös ydin perheen ulkopuolisia sukulaisia. Monen perheen talouksien ylivalta talollisten ryhmässä kertoo siitä, että toimiva työyksikkö edellytti useampaa aikuista miestä. Tämä suuntaus jatkui 1700-luvun kolmannella neljänneksellä. Vuoden 1775 rippikirjan avulla tehtyjen selvitysten mukaan nähdään, että talolliskotitaloukset laajenivat entisestään (ks. taulukko 3).

TAULUKKO 3

Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1775

Kotitaloustyypit	Talolliset	Tilat-tomat	Muut	Kaikki	%
1 Yksineläjät	1	24	3	28	5,8
2 Ei perhettä	2	2	4	8	1,6
3 Ydinperheet	53	86	11	150	30,9
4 Laajentuneet perheet	52	11	—	63	13,0
5 Monen perheen taloudet	227	8	1	236	48,7
Yhteensä	335	131	19	485	100

Lähde: Ruokolahden rippikirja 1775. MMA.

* * * * *

12 Ks. "Henki- ja rippikirjojen vertailu", joka on suoritettu liitteessä 2. Pelkästään henkikirjojen avulla saadaan kotitalouksien rakenteesta liian yksinkertainen kuva. Henkikirjojen perusteella luokitellaan mm. ydinperheryhmiä liian suureksi, laajentuneiden ja monen perheen talouksien kustannuksella. Vrt. Moring 1994, 11.

Yhtiötaloudet Ruokolahdella 1750 ja 1775

Kotitaloustyytit	1750	1775
1 Yksineläjät	—	—
2 Ei perhettä	—	—
3 Ydinperheet	17	13
4 Laajentuneet perheet	2	7
5 Monen perheen taloudet	—	—
Yhteensä	19	20

Lähde: Ruokolahden rippikirjat MMA.

Yhtiötalouksia oli rippikirjojen mukaan tuolloin 19 (taulukko 4). Nämä olivat usein työyksiköitä ja niihin saattoi kuulua useampikin perhe. Vuoden 1750 yhtiötalouksista oli rippikirjamerkintöjen mukaan 17 ydinperheitä ja kaksi laajentunutta perhettä. Yhtiötaloudet olivat sijoittuneet suurimmassa määrin ydinperheiden työvahvistukseksi, jolloin näin muodostunut ”yhtiötalous” oli sekin moniosainen, monijäseninen työyksikkö. Talolliset elivät 1775 perhetalouksina (taulukko 3). Niistä oli ydinperheitä 53 eli lähes 16 prosenttia, laajentuneita perheitä lähes yhtä paljon, ja monen perheen talouksia 227 eli 67,6 prosenttia.¹⁴

Yhtiömiehet merkitsivät perherakenteen laajentumista useilla tasoilla. Heitä oli sekä ydin- ja laajentuneissa perheissä että monen perheen talouksissa. Kotitalouksien moniosaisuudesta saa jonkinlaisen kuvan, kun todetaan, että 1750 noin puolet¹⁵ ja 1775 noin 60 prosenttia kaikista kotitalouksista oli jollain tavalla laajentuneita. Niin sanottujen kantaperheiden määrän on tulkittu merkitsevän sitä, että kotitalous oli läpikäynyt luonnollisen kehityskulun: isäntäpariskunnan lisäksi taloudessa eli perheen yksi avioitunut poika vaimoineen ja lapsineen.

Vuonna 1750 kotitalouksien joukossa oli 45 kantaperhettä¹⁶ (tämä merkitsi noin 23 prosenttia monen perheen talouksista), 1775 kantaperheitä oli 40 (noin 18 prosenttia) monen perheen talouksista. Muut monen perheen taloudet olivat joko veljesperheitä tai veljesperheitä jälkeläisineen, jolloin kotitaloudessa eli isännän serkkuja. Sukupolven vaihdoksen odottelu ja eläminen isänsä kodissa ei selitä kotitalouksien laajuutta 1700-luvulla. Rippikirjojen avulla tehdyssä luokittelussa havainnollistuu se, että jollain tavalla laajentuneiden (luokkien 4 ja 5) moniosaisien kotitalouksien¹⁷ määrä pysyy molempina otantavuosina korkeana.

.....

13 Kategoriassa muut on 1750 esimerkiksi kirkonvahtimestari, haudankaivaja ja kaksi lukkaria. Vuonna 1775 tähän ryhmään on sijoitettu esimerkiksi pitäjän koulumestari, maanmittari ja leipuri sahalla.

14 Ruokolahden rippikirja 1775. MMA.

15 1750 jollain tavalla laajentuneita kotitalouksia oli 56,8 prosenttia ja 1775 61,6 prosenttia kaikista kotitalouksista.

16 Kantaperhe tarkoittaa perhemuotoa, jossa perhettä johtavan pariskunnan lisäksi asuu lapsi tai lapsia perheineen suoraan alenevassa polvessa.

17 Laslettin mallia käytettäessä on perhehistoriassa luokat 4 (”Extended”) ja 5 (”Multiple”) yhdistetty ryhmäksi ”complex”, jolloin saadaan esiin laajentuneiden ja monen perheen kotitalouksien osuus suhteessa ydinperheisiin. Laslett 1972, 30. Moniosaisista perheyksiköistä vastakohtana yksinkertaisille perheyksiköille ks. myös Mitterauer 1990, 92–98.

TAULUKKO 5

Avioparit Ruokolahdella 1750 ja 1775¹⁸

1750 Monen perheen taloudet (N=200)

Avioparit	2	3	4	5
Kotitaloudet	108	60	22	10
%	54	30	11	5

1775 Monen perheen taloudet (N=236)

Avioparit	2	3	4	5	6
Kotitaloudet	118	66	38	12	2
%	50	28.0	16.1	5.1	0.8

Lähde: Ruokolahden rippikirjat 1750 ja 1775. MMA.

Noin puolet monen perheen kotitalouksista muodostui kahdesta avioparista, kolme avioparia muodosti molempina vuosina noin kolmanneksen laajentuneista perheistä (taulukko 5). Suurimmissa kotitalouksissa eli viisi (1775 jopa kuusi) avioparia yhdessä.

Kotitaloudet Ruokolahdella 1800-luvulla

Ruokolahden henkikirjat 1800-luvulla antavat varsin hyvät edellytykset perheiden rakenteiden tutkimiselle. Kotitalouksissa eläneiden ruokolahtelaisten tutkiminen muuttuu siltäkin osin mielenkiintoiseksi, että perheenjäsenten iät on merkitty henkikirjoihin. Kotitalouksien rakenne on esitetty seuraavassa laslettilaisiin pääluokkiin jaettuna.

TAULUKKO 6

Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1820

Kotitaloustyytit	Talolliset	Tilattomat	Kaikki	Osuus kotital.
	N.	N.	N.	%
1 Yksineläjät	2	74	76	7,0
2 Ei perhettä	20	2	22	2,0
3 Ydinperheet	228	114	342	31,4
4 Laajentuneet perheet	238	21	259	23,8
5 Monen perheen taloudet	375	14	389	35,8
Yhteensä	863	225	1088	100,0

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820. Vi 5. KA.

18 Kotitalouksia oli 1750 yhteensä 437 ja 1775 yhteensä 485. Osuudet on laskettu kaikista talouksista, joissa on kaksi avioparia tai sitä enemmän.

Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1849

Kotitaloustyytit	Talolliset	Tilattomat	Kaikki	Osuus kotital.
	N.	N.	N.	%
1 Yksineläjät	6	88	94	6,9
2 Ei perhettä	21	5	26	1,9
3 Ydinperheet	198	247	445	32,4
4 Laajentuneet perheet	276	53	329	24,0
5 Monen perheen taloudet	464	13	477	34,8
Yhteensä	965	406	1371	100,0

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirja 1849. Vi 60. KA.

Talollisten joukossa oli hyvin vähän yhden hengen kotitalouksia (1820 kaksi henkilöä ja 6 henkilöä 1849). Molempina kohorttivuosina ”ei perhettä” -ryhmä koostui henkilöistä, jotka eivät olleet toisilleen sukua.¹⁹ Vuonna 1820 veljesperheiden osuus talolliskotitalouksista oli melko suuri, noin neljäsosa (27 prosenttia) oli veljesperheitä. Veljesperheiden osuus monen perheen talouksista oli 1849 edelleen suuri, 23 prosenttia. Veljesperheiden osuus monen perheen talouksista oli todellisuudessa itseasiassa korkeampi. Osa veljesperheistä oli isännän ja tämän veljen ja veljen aikuisten poikien muodostamia talouksia, jotka on Laslettin luokituksessa luettu ryhmään 5e. Mikäli ”veljesperheessä” tällöin on asunut vanhemman sukupolven edustajia, lukeutuu kotitalous luokkaan 5c. Veljesperheitä ovat itseasiassa ryhmät 5c + 5e. Otantavuosina veljesperheitä on ollut kaikista perheistä 1820 yli neljäsosa (290 kappaletta) ja 1849 yli 20 prosenttia (299 kappaletta).

Veljesperhetyypin elinvoimaisuus osoittaa, että suurperhemuoto oli tietoisesti valittu ja ylläpidetty yhteistyömuoto eikä vain perheen elämäntapa nopeatsti ohimenevä vaihe, jollaiseksi on Suomessa ja Ruotsissa tulkittu sellaiset kantaperhetyypiset ”suurperheet”, joissa asuu isäntä ja emäntä ja näiden yksi perheellinen lapsi.²⁰

Ruokolahdella raivattiin 1833–1869 hyvin voimallisesti peltoa. Tilojen lukumäärän lisääntyminen oli kuitenkin selvästi hitaampaa kuin väestön kasvu sa-

.....
19 1800-luvun rakenneanalyysistä on hienojakoisempi variaatio esitetty liitteessä. Sen avulla on mahdollista nähdä kotitalouden laajentumissuunta. Lisäksi on mahdollista tarkastella sitä, edustivatko monen perheen taloudet isäntäpariskuntaa vanhempaa vai nuorempaa miespolvea. Mallin mukaan erotetaan myös veljesperheet kantaperheistä: ks. liitetaulukko 1 ja 2.

20 Tornberg 1990, 5–15; Löfgren 1971, 9;

mana aikana. Kun Viipurin läänissä alettiin noudattaa ruotsalaista lakia, kuten maan länsiosissa, tulivat tilojen halkomista koskevat rajoitukset uudelleen ajankohtaisiksi. Aiempia halkomisia ei tehty pätemättömiksi, mutta sen sijaan tuli ratkaisevasti vaikeammaksi suorittaa uusia.²¹ Isojaolla Viipurin läänissä oli samansuuntainen vaikutus. Isonjaon käynnistäminen 1830- ja 1840-luvulla saattoi jopa johtaa siihen, että tiloja yhdistettiin.²² Yllättävää onkin se, että Vanhan Suomen jälleenyhdistäminen merkitsi Ruokolahdelle dynaamisen väestönkasvun jälkeen itseasiassa stagnaatiota. Käytännössä tilojen jakaminen pysähtyi isonjaon toteutuksen aikoihin melkein tyystin.²³

Niin sanotut kantaperheet (80 kappaletta) muodostivat 20 prosenttia kaikista monen perheen talouksista 1820. 1849 niiden lukumäärä oli 149, mikä on noin 31 prosenttia monen perheen talouksista. Niin korkea määrä kantaperheitä 1849 on osoituksena siitä, ettei uusia perheitä useinkaan voitu muodostaa muilla keinoin kuin jäämällä isänkotiin tai siirtymällä anoppilaa isoajakoa odotellessa.

Merkitystä oli myös sillä, että tuolloin 1820-luvun suuret ikäluokat olivat perheenperustamisiässä. Tämä on vaikuttanut siihen, että osa avioituneista pojista joutui perheen perustettuaan jäämään vanhempien kotiin.

Kun tarkastelemme perherakenteen muutosta 1800-luvun puolivälissä, näemme, että muutokset ovat yllättävän pieniä. Kotitalouksien lisääntyminen on kohdentunut lähes kokonaan tilattomiin ryhmiin. Talolliskotitalouksissa moniosaisten kotitalouksien (4 + 5) osuus säilyi edelleen korkeana ja oli molempina otantavuosina yli 70 prosenttia. Tilattomien kotitalouksien rakenne muistutti nyt enemmän ”länsieurooppalaista kotitalousmallia”. Niissä ydinperheiden osuus oli 1820 yli puolet ja 1849 yli 60 prosenttia.²⁴ Tilattomien kotitalouksien kehitys kulki kohti laajentuneita perheitä ja ydinperheitä. Tilattomien ryhmässä näkyy erityisesti loisruokakuntien lukumäärän lisääntyminen. Tilattomien joukossa oli runsaasti ilman omaa asuntoa eläviä henkilöitä.²⁵ 1800-luvulla yksineläjät olivat lähes poikkeuksetta tilattomia. Samalla toteutui myös periaate, jonka mukaan perherakenteet yksinkertaistuivat: mitä köyhemmästä väestöstä oli kyse, sitä yksinkertaisempia olivat myös perherakenteet.

Kotitaloudet, joissa eli kaksi tai kolme avioitunutta paria, muodostivat enemmistön kaikista monen perheen kotitalouksista (taulukko 8). Vuonna 1820 enemmistö suurperheistä sisälsi kahdesta kolmeen avioparia (noin 80 prosenttia), mutta neljänkin avioparin suurperhe oli vielä yleinen (näitä oli vuonna 1820 40 kap-

21 Tilojen jakamisen pysähtymisestä Hämynen 1998, 153–155.

22 Kaukiaisien laskelmien mukaan Ruokolahden pelto-ala kasvoi 1833–1869 erittäin nopeasti. Laskelmat perustuvat sekä Viipurin läänin henkikirjoihin että von Knorringin viljelyalaa koskeviin mittauksiin vuodelta 1833 ja Suomen maanviljelytilastoa varten suoritettuihin isojakomittauksiin vuodelta 1869. Kaukiainen 1982, 13–21; Kaukiainen 1987.

23 Odotettavissa oleva isojako toi muassaan lähes täydellisen lohkomiskiellon. Uuden peltoalan raivaus oli näin ollen vaikeaa Ruokolahdella niin kauan kuin tuo prosessi oli kesken. Kaukiainen 1998, 150–151.

24 Vrt. Moring 1994, 90–91; Sirén 1999, 87–89. Tilattomien kotitalouksien lisääntyminen vaikutti kaikkien kotitalouksien perherakenteeseen. Kaikkien sosiaaliryhmien perheet laajenivat.

25 Heidät on henkikirjassa merkitty omalle rivilleen talollisruokakuntien yhteyteen. Loisista seikkaperäisemmin ks. lukua ”Yhteisön vähäosaiset”.

paletta). Ennätysmäärä aviopareja oli ruokolahtelaisessa taloudessa, jossa oli yhdeksän pariskuntaa. Vuonna 1849 suurperheet koostuivat pääosin kahdesta tai kolmesta pariskunnasta. Kuuden ja seitsemän avioparin suurperheet olivat sen sijaan harvinaisia.

TAULUKKO 8

Avioparit Ruokolahdella 1820 ja 1849

Avioparit 1820	Laajentuneet perheet			
Avioparit	2-3	4-5	6-7	8-9
Kotitaloudet	297	58	16	7
(%)	78,6	15,3	4,2	1,9
Avioparit 1849	Laajentuneet perheet			
Avioparit	2-3	4-5	6-7	
Kotitaloudet	458	47	4	
%	90	9.2	0.8	

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirjat 1820 ja 1849. KA.

Kotitalouden johtaminen

Yhtiön johtaminen edellytti suunnitelmallisuutta. Useiden elinkeinojen harjoittaminen samanaikaisesti vaati selkeää työnjakoa ja määräysvallan keskittämistä. Suuren kotitalouden johtaminen edellytti päätöksen keskittämistä yhdelle henkilölle, joka oli tavallisesti vanhin ja kokenein miehistä. Ikää ja kokemusta pidettiin niin tärkeinä, että myös isännän leski saattoi toimia perheen johtajana miehensä kuoleman jälkeen.²⁶

Vuonna 1820 leskiemäntä²⁷ oli perheenjohtajana 50:ssä kotitaloudessa (noin 6,8 % talollistalouksista). Näistä yhdeksän oli suurperheitä. Leskiemäntien ikä vaihteli, nuorin oli 18-vuotias ja vanhin 79-vuotias. Vuonna 1849 sellaisia talouksia, joissa leskiemäntä oli ilmoitettu perheenjohtajaksi, oli 205 (noin 21 %:ssa talollis-talouksista). Näistä talouksista lähes puolet (98) oli varsinaisia suurperheitä. 70-vuotiaita tai sitä vanhempia emäntiä oli 28 taloudessa, vanhimpina 81- ja 82-vuotiaat emännät.

26 Suurperheen hierarkiasta Sallinen-Gimpl 1987, 187–189; Sallinen-Gimpl 1994, 94–106. Suurperheen sisäisestä työnjaosta Häyhä 1983, 43–46; SKS:ään on taltioituna mm. Jenny ja Samuli Paulaharjun keräämää materiaalia, joka kertoo työnjaosta ja auktoriteettisuhteissa suurperheessä: SKS: 264–267. vrt. Waris 1995a, 121–122.

27 Näihin leskiemäntiin ei ole laskettu yksineläviä loiseskiä.

Yhtiösopimukseen perustuvissa kotitalouksissa pojat työskentelivät isännän tasavertaisina kumppaneina. Ruokolahtelainen perhe noudatti esimerkiksi kaskiviljan jaossa tasajakoa, jolloin oli tavallista että poika ja isä jakoivat kasken tuoton puoleksi kummallekin.²⁸ Kun yhtiön omaisuutta jaettiin, isä ja poika olivat yhdenvertaisessa asemassa.²⁹ Työyhteisössä isäntä oli kuitenkin selvästi keskushahmo, niin että poikien oli kotipiirissä vaikea asettua konfliktitilanteissa isännän tahtoa vastaan. Oli tyypillistä, että yhtiötalous pysyi yhdessä niin kauan kuin kotitalouden vanha isäntä oli elossa. Hänen kuolemansa oli usein yllykkeenä myös yhtiön purkamiseen.³⁰

Vanhan isännän rooli suurperhettä koossapitävänä voimana korostui. Isännäys oli Ruokolahdella eliniän kestävä kunniatehtävä.³¹ Perheissä, joissa oli useampia sukupolvia yhdessä, noudatettiin usein sellaista järjestystä, että isännäys uskottiin kantaisästä laskien vanhimman sukuhaaran vanhimmalle miehelle. Veljesperheessä isännän kuollessa isännäys siirtyi yleensä seuraavaksi vanhimmalle veljelle.³²

Kaiken kaikkiaan on havaittavissa, kuinka vastahakoisesti oikeudessa yleensä puututtiin suurperheiden valtasuhteiden järjestelyyn ja isännän valintaan. Isäntä oli oikeusjärjestelmässä auktoriteetti, jonka asema asetettiin kyseenalaiseksi vain harvoin, esimerkiksi silloin kun hän oli toistuvasti laiminlyönyt velvollisuutensa taloa ja perhekuntaa kohtaan tai kun hän oli tullut suurperheen johtoon selvästi kiistanalaisissa olosuhteissa.³³

Isännäyden vaihdos oli paljastava prosessi, jossa suurperheen dynamiikka näkyi havainnollisesti. Isännänvaihdos saattoi toisinaan kriisiyttää kotitalouden. Uusi isäntä ei aina halunnut vastata edeltäjänsä liiketoimista. Esimerkiksi Ventojen veljesperheessä Suurenpäänmaalla uusi isäntä Risto Ollinpoika, edellisen isännän nuorempi veli ja tämän yhtiömies, ei halunnut vastata edeltäjänsä aikana syntyneistä veloista. Pesän varat eivät olleet tähän esteenä. Entinen isän-

-
- 28 Isä oli tasa-arvoisessa asemassa työyhteisöprinsiipin mukaisesti: Esim. Ruok. kesäkäräjät 16–17.6.1631. jj 2; Kaikkonen 1973; Vrt. Voionmaa 1915, 431. Kotitalouksissa, joissa isäntä valittiin vaaleilla, on pidetty valtasuhteiltaan tasa-arvoisina. Viikuna 1959, 147.
 - 29 Voionmaa 1915, 381. Periaatetta noudatettaessa korostuu isän ja pojan yhdenvertaisuus työkumppaneina.
 - 30 Ryhmäperheet olivat selvästi luonteeltaan patriarkaatteja. Esim. Häyhä on aikalaisena kuvannut päätöksentekoprosessia karjalaisessa perheessä: Häyhä, 1983, 43–47; Talve 1979, 155. Karjalaisen suurperheen johtajan tuntomerkkejä olivat: puumerkin käyttö edustamaan koko taloa, paikka ruokapöydässä, isännän sänky ja isännän kamari. Piha 1964, 81–82;
 - 31 Ruokolahden henkikirjoista löytyy vuonna 1820 24 yli 70-vuotiaasta isäntää, Mietttilän kylästä jopa 83-vuotias isäntä. Vuonna 1849 Ruokolahdella oli 21 yli 70-vuotista isäntää, vanhin oli 88-vuotias isäntä Torsantaan kylästä. Isännän patriarkaalista roolia on korostettu sekä venäläisiä että balkanilaisia kotitalouksia koskevissa uusimmissa analyyseissä, ks. Worobec 1991, 8, 77; Mitterauer 1996, 387–388.
 - 32 Hännisten veljesperheessä Hännilän kylässä, jossa vanhin veli oli kuolemaisillaan, ajateltiin johdonmukaisesti, että isännäys siirtyy ikäjärjestyksessä seuraavalle veljelle. Ruok. tk. 1817 § 62. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Immalanjärvellä isännäys uskottiin vanhimman sukuhaaran vanhimmalle miespuoliselle edustajalle. Kun isäntä oli matkoilla, tuli ikäjärjestyksessä seuraavan miehen vastata isännäydestä. Ruok. tk. 1818 § 65. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 33 Esimerkkejä käräjätapauksista, joissa sopimatonta isäntää yritettiin tuloksetta saada pois paikaltaan: Ruok. tk. 1819 § 388; Ruok. sk. 1820 § 162. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

tä Olli Ollinpoika Vento ei puolestaan halunnut totella veljeään ja uutta isäntää Risto Ollinpoikaa. Yhtiömiehenä toimiva veli syytti isäntä-veljeä huonosta talonpidosta, isäntä taas yhtiömiestä veljeä liiallisesta itsekkyydestä – tämä oli kiireisimpänä kylvöaikana kahdeksan päivän ajan vain veistänyt nukkuma-aittaa itselleen. Osapuolet syyttivät toisiaan alkoholin liiallisesta käytöstä. Kihlakunnanoikeus lopetti kiistan. Juopottelun takia kihlakunnanoikeus piti tarpeellisenä asettaa molemmat Ventojen veljekset holhoojien tarkkailuun. Kyseisessä yhtiössä ilmeni luottamuspula vanhan ja uuden johdon välillä, ja kriisiä jouduttiin selvittämään useilla käreillä.³⁴

Vaikka yhtiömuotoisessa suurperheessä työskentely oli vapaaehtoista, isäntä-isän määräysvalta oli vankka. Isän johtamassa suurperheessä poikien oli käytännössä toteltava isäänsä, ja veljesperheessä oli isännäksi asetetulle veljelle oltava kuuliaisia. Ristiriitatilanteissa korostettiin vanhemman ja isännän auktoriteetin ehdottomuutta. Esimerkiksi oikeus erota suurperheestä oli sittenkin vasta äärimmäisissä tapauksissa toteutettu keino. Kun kotitaloudet kasvoivat liian suuriksi, jouduttiin yhtiöitä jaettaessa ottamaan huomioon myös niiden sisällä vallitsevat määräysvaltasuhteet.

Tuomiokirja-aineiston valossa näyttää siltä, että suurperheessä sovun rikkoja ja yhtiön tottelematon nuorempi jäsen ohjattiin määrätietoisesti kuriin, riippumatta siitä, oliko hän isäntään nähden pojan, veljen tai yhtiömiehen asemassa.

Mikäli tieto suurperheen sisällä ei kulkenut, syy löytyi tavallisesti talon isännästä. Edellä mainitussa immalanjärveläisessä yhtiössä yhtiön isäntä oli pitänyt taloa koskevia asiakirjoja vain itsellään. Toisaalta isäntä oli närkästynyt oma-päiseen yhtiömieheensä. Luottamuspula oli molemminpuolista.

Isäntä kantoi vastuun suurperheen omaisuudesta, varoista ja veloista. Isännällä oli myös velvoite huolehtia kotitalouden jäsenten kurinpidollisesta ohjauksesta.³⁵ Isännältä edellytettiin perheenjäsenten välisissä riitatilanteissa sovittelua. Kaiken perusta oli se, että kotitalouden työkyky säilyisi häiriintymättömänä.

Ruokolahtelainen kotitalous ja Euroopan perherakenteet

Laslettin suorittama Euroopan jako vyöhykkeisiin³⁶ on käyttökelpoinen työhypoteesi. Vyöhykejako tulee kyseenalaiseksi etenkin sellaisissa Euroopan osissa, joissa sillä on tukenaan vain niukasti tutkimusta. Tämä pätee erityisesti itäisen vyöhykkeen suhteen. Toistaiseksi ei ole todennettu vedenpitävästi yhtenäisen itäeurooppalaisen mallin olemassaoloa: on olemassa sekä suhteellisen korkeaa että alhaista avioitumisikää, on sekä moniosaisia että ei-moniosaisia perhemuotoja toistensa rinnalla. Syyt näiden moniosaisien (complex) perhemuotojen olemassaoloon eivät ole olleet kaikkialla yhtenäisiä. Seuraavassa teen

34 Esim. Ruok. tk. 1819 § 152, sk. 1819 § 83. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

35 Isännän vastuullisuus kurinpidollisissa kysymyksissä ulottui myös palkollisiin. Nygård 1989, 38–41.

36 Euroopan vyöhykejaosta Laslett 1983, 525–535; Moring 1994, 12.

yleiskatsauksen niihin perherakenteisiin, jotka sijaitsevat "Hajnal-linjan" itäpuolella.

Itäeurooppalaisittain järjestyvien perheiden alueella tulisi monen perheen talouksien osuuden nousta 20 prosenttiin. Jos otetaan laajentuneet perheet mukaan, tulisi moniosaisten (ryhmän 4 + 5) kotitalouksien osuuden nousta vähintään 40 prosenttiin. Aiemmin historiallisina aikoina itäeurooppalaiset kotitaloudet ovat olleet taipuvaisia kehittymään moniosaisiksi.³⁷

Seuraavassa (taulukossa 9) esitetään pelkistetyt perherakenteita niiltä Euroopan alueilta, joilta tutkijat ovat löytäneet tämäntapaista tendenssiä. Vieressä on ilmoitettu Ruokolahdelta lasketut arvot. Vertailukohtana on esitetty myös esimerkki Englannista, jossa moniosaisia kotitalouksia ei historiallisesti ole juurikaan esiintynyt.³⁸

TAULUKKO 9

Ruokolahtelaisen kotitalouden rakenne eurooppalaisessa vertailussa (vertailussa on käytetty kaikkia kotitalouksia)

	Ruokolahti	Korppoo- Houtskär ⁴⁰	Eesti Karuse ⁴¹	Unkari Kölked ⁴²	Venäjä Mishino ²⁴³	Englanti Elmdon ⁴⁴
	1849 ³⁹	1859	1782	1816	1849	1861
	%	%	%	%	%	%
1	6,8	9,8	—	—	—	6
2	1,9	2,1	—	—	—	7
3	32,5	76,0	48,0	47	13,3	73
4	24,0	7,2	13,2	13	6,7	12
5	34,8	4,8	38,8	36	80,0	2

Kotitaloustyytit: 1 Yksineläjät, 2 Ei perhettä, 3 Ydinperheet, 4 Laajentuneet perheet, 5 Monen perheen taloudet

* * * * *

37 Päättendenssejä, joiden mukaan Euroopan perheitä voidaan sijoittaa eri alaryhmiin, ovat olleet länsi- ja itäryhmän kotitaloudet. Tätä vyöhykejakoa on myöhemmin täydennetty ja läntisen ja itäisen kotitaloustyytiin väliin on kehitetty myös ylimenovyöhyke (central) ja Välimeren alueen (Mediterranean) kotitaloustyyppi. Laslett 1983, 526–527; Plakans 1987, 164; Mitterauer 1981, 59; Kaser 1995, 29–30.

38 Tämä on kärkeä tapa lähestyä teemaa siltä osin, että väestön rekisteröintitavat ovat eri alueilla poikenneet toisistaan. Yhteistä näille alueille on kuitenkin se, että analyysissa on käytetty samaa luokittelutapaa ja että väestökirjanpitoon liittyvät lähteet ovat 1700-luvun lopulta ja 1800-luvun ensimmäiseltä puoliskolta. Tulokset on esitetty siksi, että olisi mahdollista nähdä ruokolahtelaisten perherakenteiden sijoittuminen eurooppalaisessa vertailussa.

39 Jääsken kihlakunnan henkikirja 1849. Vi 60. KA.

40 Moring 1994, 55.

41 Palli 1983, 213.

42 Andorka & Farago 1983, 292–295.

43 Laslett 1983, 520–521; Czap 1982, 5–26

44 Laslett 1983, 518–519.

Kun tällä ”yksinkertaistetulla mallilla” vertaillaan ryhmäperhemuotoja Euroopassa, on tulos seuraavanlainen: Moniosaisimmat kotitaloudet löytyivät Venäjältä, Mishinosta. Siellä yli neljäviidesosaa (86,7 %) kotitalouksista oli moniosaisia. Seuraavaksi moniosaisimmat kotitaloudet löytyvät Ruokolahdelta, jossa noin kolme viidesosaa (59 %) kotitalouksista oli moniosaisia. Eestiläisistä kotitalouksista yli puolet (52 %) oli moniosaisia ja unkarilaisessa aineistossa lähes puolet (49 %). Sensijaan Lounais-Suomen saariston kotitaloudet ovat 1800-luvun puolivälissä rakenteeltaan lähempänä länsieurooppalaista mallia. Korppohoutskärissä moniosaisia kotitalouksia oli tuolloin vain 12 prosenttia kaikista kotitalouksista.

Analysoidessa eurooppalaisia liittopeheitä laslettilaisella luokittelulla käytetty typologia on taipuvainen työntämään sivuun kaikki löytyneet epäsäännöllisyydet, jotta saataisiin ainakin pinnallisesti ”tasaiselta” näyttävä lopputulos. Perhejärjestelmät edustavat kaikkiaan hyvin moninaisten sosiaalisten asiaintilojen summaa. Täytyy muistaa, että kyse on jatkuvasti muuttuvasta ilmiöstä, josta poikkileikkausten avulla laskettujen tulosten perusteella saadaan liian staattinen kuva. Tämä ei päde vain Ruokolahteen, vaan koskee yhtä hyvin muita Euroopan alueita, joilta on löydetty suuria kotitalouksia. Prosenttijakaumat ja rakenteelliset tekijät eivät näin ilmaistuina itseasiassa anna perhejärjestelmästä kovin vivahteikasta kuvaa.⁴⁵

Kotitalouksista olisi hyödyllistä saada selville hienojakoisempia kuin pelkkiin tunnuslukuihin liittyviä seikkoja. Tällaisten piirteiden selvittämiseksi joudutaan tarkastelemaan myös perheenjäsenten keskinäisiä suhteita. Tällöinkin on löydettävissä yhteisiä piirteitä eri puolilta Eurooppaa: Länsi-Euroopassa väestöllisissä lähteissä kuvataan kotitalouden jäseniä heidän roolinsa mukaan, kun taas Itä-Euroopassa heidät on luokiteltu sukulaisuussuhteen asteen mukaan, eli Itä-Euroopassa yhdessä asuva työryhmä ja sukulaisuusryhmä yhdistyvät. Yhdessä asuvan perheryhmän isännällä on asema sen perusteella, että hän on esimerkiksi mieslinjaisen kotitalouden vanhin.⁴⁶ Balkanin perhejärjestelmiä on tarkasteltu uusimmassa tutkimuksessa isännän ja perheliiton vanhimman miehen johtamana työorganisaationa.⁴⁷ Rakennetutkimuksen keinoin ei kuitenkaan voida arvioida kotitalouksiin tai perheliittoihin muodostuneita valtasuhteita.

.....
45 Perherakenteista saatuja prosenttijakaumia yksittäisissä pitäjistä on vaikea käyttää vertailuun sellaisenaan, joskin sosiaaliryhmittäin tehty jako (tilalliset ja tilattomat kotitaloudet tulisi erottaa eri ryhmiksi) helpottaa sosiaalisen kehityksen seuraamista. Vrt. Sirén 1999, 79–90.

46 Mitterauer & Kagan 1990, 161–163; 176–177.

47 Balkankotitaloutta on tutkittu muunmuassa peilaamalla kotitalouden isännän asemaa, senioriteettiä ja perhejärjestelmää (vanhemman kotitalouden jäsenen valta-asemaa nuorempaan nähden) ja miesten keskinäistä järjestäytymistä laajoissa perheliitoissa Mitterauer 1994, 78–90.

Kotitalouksien koko

Peter Laslett toteaa, että esiteollisen kotitalouden kokoon on erityisesti vaikuttanut siinä asuvien etäisempien sukulaisten ja palvelijoiden määrä. Lasten lukumäärän hän olettaa pysyvän muuttuneissakin olosuhteissa pitkälti samansuuruisena.⁴⁸ Esiteollinen englantilainen ydinperhe oli yleensä neolokaalinen. Tämä tarkoitti sitä, että lapset muodostivat aikuistuttuaan oman erillisen kotitalouden. Esimerkiksi avioliiton solmimisen jälkeen eivät veljet jääneet samaan kotitalouteen, eivätkä myöskään lapset avioituttuaan jääneet elämään vanhempien kotitalouteen. Tällaista tendenssiä, jossa ensimmäinen avioliitto solmitaan suhteellisen myöhään, on noudatettu myös muualla Länsi-Euroopassa ja osittain Keski-Euroopassa.⁴⁹ Englantilaisessa kotitaloudessa oli 1700-luvun jälkimmäisellä puolella noin 4–5 henkeä.⁵⁰

Ruokolahtelaisten muodostamat kotitaloudet järjestyivät toisin. Niistä löydämme säännönmukaisesti isäntäpariskunnan lisäksi myös muita sukulaisia. Ruokolahtelainen kotitalous oli kasvanut moniosaiseksi kokonaisuudeksi. Keskimääräinen talolliskotitalouden koko vaihteli 1800-luvun ensipuoliskolla 8 ja 9 henkilön⁵¹ välillä, kaikkien kotitalouksien talouksissa 7 ja 8 henkilön välillä.

Kotitalouden keskimääräinen koko (MHS) eri puolilla Eurooppaa

Ruokolahti	1820	7,9
	1849	8,9
Karuse ⁵² (Eesti)	1739	6,9
	1795	8,0
Kölked ⁵³ (Unkari)	1816	5,75
Mishino ⁵⁴ (Venäjä)	1814	9,1
	1858	9,0
Balkan(Belgrad) serbialaiset ⁵⁵	1733	7,14

48 Laslett 1965, 92–103.

49 Laslett 1965, 95.

50 Laslett 1972, 130–131. Kotitalouden keskimääräinen koko vaihteli 1751–1800 3,7:n ja 7,2:n välillä. Mediaani oli neljän ja viiden henkilön välillä. Wall 1972, 195–198.

51 1700-luvulta olisi mahdollista rekonstruoida ja laskea, kuinka suuria kotitaloudet olisivat olleet jos niihin olisi merkitty myös lapset. Lasten lukumääristä saamme tietoa lähinnä lastenkirjoista. Ns. perherekonstituution avulla rakennetaan ja lavastetaan perhe kaikkien siinä asuvien kotitalouden jäsenten osalta. Tässä työssä on ollut tarkoituksenmukaista kotitalouden kokoonpanon selvittäminen siltä osin, kun sen on voitu arvella toimineen työyhteisön tavoin.

52 Palli 1983, 211.

53 Kyse on unkarilaisesta Kölked-nimisestä pitäjästä, jossa sijaitsivat unkarilaisittain laajimmat perheet; ks. Andorka & Farago 1983, 287.

54 Kotitalouden keskimääräinen koko Mishinossa, Czap 1983, 122–123.

55 Laslett & Clarke 1972, 383; Halpern 1983, 410–417.

Kun tarkastellaan kotitalouksien kokoa eurooppalaisessa aineistossa, nähdään, että ruokolahdelainen kotitalous oli 1800-luvun puolivälissä keskimäärin hiukan suurempi kuin Unkarin Kölkedin kotitaloudet ja Balkaninkotitaloudet, kutakuinkin yhtä suuri kuin Eestistä Karusen pitäjistä löydetty kotitaloudet ja Belgradin serbialaiset kotitaloudet, lähes yhtä suuri kuin Mishinon maaorjakotitalous.⁵⁶ Näitä lukuja tarkasteltaessa on otettava huomioon se, että lukuihin ei ole laskettu mukaan kotitalouksissa mahdollisesti eläviä loisia tai asukkeja.⁵⁷ Suuret kotitaloudet onkin kansainvälisissä tutkimuksissa usein mainittu vauriksi.⁵⁸

Kotitalouksien koko Ruokolahdella

1700-luvulta tutkituilta vuosilta voidaan hahmottaa kotitalous aikuisten jäsenten osalta. Lähteistä puuttuvat lapset (alle 15-vuotiaat) ja osa vanhoista ihmisistä (yli 63-vuotiaat).⁵⁹ Rippikirjojen alkuperäisenä tarkoituksena oli toimia papiston muistiinpanokirjoina seurakuntalaisten kristinuskontaidosta ja lukutaidosta. Rippikirjoissa on myös merkintöjä seurakuntalaisten käytöksestä ja esimerkiksi kärsityistä kirkkorangaistuksista. Rippikirjoihin on merkitty lähes kaikki seurakuntalaiset, myös ne, joiden lukutaitoa ei tahdottu eikä voitu merkitä kirjoihin.⁶⁰

Suurimmissa kotitalouksissa oli 1750-luvulla viisi avioparia.⁶¹ Esimerkiksi kahdessa suuressa taloudessa Kuokkalammen kylässä elivät veljesperheet keskenään. Molemmissa kotitalouksissa oli 12 aikuista perheenjäsentä, sekä aikuisia lapsia. Ennätyssuuri kotitalous oli Virmutjoen kylän Martti Rekonpoika Vehviläisen johtama talous. Taloudessa eli yhteensä 13 aikuista. Kotitalouksissa asui aikuisia veljiä ja näiden lapsia, myös yhden veljen aikuisia pojanpoikia. Suuria kotitalouksia oli myös tilattomilla. Esimerkiksi Salonsaareissa eli epätavallisen kookas torppariperhe. Torppari Paavo Kotilaisen talossa eli neljä veljeä, ja osalla heistä oli aikuisia lapsia, yhteensä kymmenen aikuista perheenjäsentä.

Vuonna 1775 Juhani Mikonpoika Mössän johtama veljesperhe Immalanjärvellä sisälsi jopa kuusi avioparia. Kotitaloudessa eli kaksi veljestä, näiden lapsia ja lisäksi isännän setä poikineen. Torsantaan kylässä taas Martti Laurinpoika Lankisen isännöimässä taloudessa eli rippikirjan mukaan kuusi avioparia. Yksi veljenpoika perheeseen on henkikirjassa merkitty yhtiötaloudeksi. Eriytymis-

56 Keskimääräinen kotitalouden koko on melko karkea tapa ilmaista kotitalouden koko. Siksi sen ilmaisuvoima ja erotuskyky ei ole kansainvälisessä vertailussa kovin hyvä. On huomattava, että olen tarkoituksellisesti kerännyt kotitalouden kokoa koskevia tietoja juuri niistä osista Eurooppaa, joista olen löytänyt varsinaisia ”laajentuneen perheen” saarekkeita.

57 Laajemmasta kokonaisuudesta, jolloin kotitalouden liepeillä asui myös muita henkilöitä, käytetään nimitystä *houseful*, tällöin on otettu huomioon kotitalouteen löyhemmin liittyneet henkilöt esim. asukit ja loiset, joiden sidossuhde kotitalouden isäntään ei ole tiedossa. Loiset ja asukit muodostavat oman erillisen talousyksikön. Laslett 1972, 34–39.

58 Flandrin 1979, 107, 306; Laslett 1965, 96; Mitterauer 1990, 106–107.

59 Lapsista on tietoja varsinaisesti lastenkirjoissa. Vanhimpien lastenkirjojen synty: Cederberg 1916, 28–29. Vertaa lukuun ”Tutkimusajanjakso ja lähteet” sekä liitteeseen ”Lähdekriittinen tarkastelu”; Lisäksi Orrman 1980, 3–4.

60 Rippikirjoista seikkaperäisemmin Cederberg 1916, 22–32.

61 Kotitalous on selvitetty lähinnä rippikirjan avulla, samalla henkikirjatietoihin verraten.

prosessi oli tässä tapauksessa jo käynnissä, ja itseasiassa kyse oli kahdesta monen perheen taloudesta, kahden avioparin taloudesta ja veljesperheestä.⁶² Hörkölänmaalla elävä Hyrkästen ennätysuuri veljesperhe sisälsi kuusi avioparia, yhteensä 16 aikuista ja pari leskeä lapsineen.

TAULUKKO 10

Henkilöiden lukumäärä kotitalouksissa Ruokolahdella 1820 ja 1849

Kotitalouksien koko 1820		Kotitalouksien koko 1849	
Henkilöitä kotitalouksissa	Kotitalouksia	Henkilöitä kotitalouksissa	Kotitalouksia
1	80	1	96
2	45	2	97
3	70	3	79
4	87	4	102
5	98	5	111
6	102	6	131
7	113	7	122
8	75	8	94
9	61	9	126
10	46	10	80
11	40	11	59
12	36	12	53
13	29	13	45
14	30	14	32
15	26	15	34
16	17	16	22
17	13	17	21
18	12	18	7
19	11	19	14
20	13	20	6
21	8	21	10
22	12	22	4
23	8	23	10
24	12	24	0
25	5	25	3
26	4	26	3
27	3	27	3
28	3	28	3
29	2	29	0
30	3	30	1
>30	24	>30	3
Henkilöitä yhteensä 9631	Kotitalouksia yhteensä 1088	Henkilöitä yhteensä 10844	Kotitalouksia yhteensä 1371

Lähde: Läänintilit, henkikirjat 1750 (LT 1555) ja 1775 (LT 1134) KA.

Keskimääräinen kotitalouden koko = 8,9

Keskimääräinen koti talouden koko = 7,9

62 Vuoden 1775 rippikirjassa tämä joukko on vielä koossa, vaikka *jakautumisprosessi* on jo käynnissä päätellen siitä, että henkikirjassa yksi nuorempaan sukupolveen kuulunut veljenpoika on merkitty yhtiömieheksi vaimoineen. Vuoden 1781 rippikirjassa pappi on marginaaliin sijoittamallaan järjestysnumeroilla jakanut joukon kolmeen ryhmään, isäntinä (1) Simo Martinpoika, (2) Erkki Laurinpoika (3) ja Pekka. Tämä jako löytyy pääpiirteittäin jo vuoden 1775 henkikirjasta. Pappi ei näinollen 1775 vielä jakanut ryhmää, vaikka henkikirjoittaja jo jakoi.

Kotitalouksien koko Ruokolahdella 1800-luvun otantavuosina on esitetty taulukossa 10. Vuonna 1820 yli 30-jäsenisiä kotitalouksia oli yhteensä 24 ja yli 40 henkeä sisältäviä kotitalouksia jopa kuusi.

Ennätysuuri oli 51-vuotiaan talollisen Matias Peltosen Immalanjärvellä isännöimä talous, jossa asui 9 avioparia ja 16 lasta, yhteensä 49 henkeä. Kotitaloudessa eli paljon serkkuja (13), joukossa paljon pikkuserkkuja, jopa pikkuserkkujen poikiakin. Vierasta työvoimaa, yhtiömiehiä tai palveluskuntaa ei tarvittu. Melkein yhtä suuri oli Inkilänmäen Inkisten perhe, jossa asui 48 henkeä. Emäntä ja isäntä olivat vielä parhaassa työiässä, 44- ja 43-vuotiaita. Kyseessä oli veljesperhe, jossa eli kahdeksan avioparia, 23 naista ja 15 lasta. Kuitenkaan kotitaloudessa ei ollut vieraita työjäseneitä, ei yhtiömiehiä eikä yhtiömiesperheitä.

Miettilän kylässä Vilkkojen 42-henkinen veljesperhe oli erittäin suurista veljesperheistä ainoa, jossa eli myös yhtiömiesperheitä. Kotitalouden isäntä oli 40- ja emäntä 35-vuotias. Taloudessa eli lisäksi kolme yhtiömiestä, joista yhdellä oli perhe. Lisäksi talouteen kuului avioituneita veljenpoikia. Pirholan kylässä eli vanhimman veljeksensä, 43-vuotiaan Juhani Vennon, johtama veljesperhe. Kotitaloudessa ei ollut yhtiömiehiä tai yhtiömiesten perheitä, sen sijaan taloudessa asui paljon isännän sisaren poikia ja tyttäriä. Sukulaisuuteen perustui myös Rautjärven kylässä asuva Meltojen perhe, jossa eli 44 henkilöä, kahdeksan avioparia ja 18 lasta. Kotitalouden isäntä oli 67-vuotias ja emäntä 40-vuotias.⁶³ Vuonna 1849 suurimpien kotitalouksien joukko oli pienentynyt. Vähintään 28-jäsenisiä talouksia oli seitsemän. Purnujärven kylässä isäntä Johannes Kurosella oli poikia ja veljenpoikia, talossa oli 13 lasta ja viisi avioparia, yhteensä 34 jäsentä. Torsantaan kylässä Simon Pulkkisen (63) johtama kotitalous perustui yhtiötalouteen. Pulkkisella oli kumppaneinaan kaksi yhtiömiestä, joilla molemmilla oli isot perheet. Kotitaloudessa oli jäseniä yhteensä 33, aviopareja taloudessa eli viisi. Samassa kylässä oli leskiemäntä Eeva Jäppisen (70) johtama kotitalous, jossa oli paljon aikuisia lapsia ja näiden aikuisia lapsenlapsia, yhteensä kuusi avioparia. Kaikkiaan taloudessa oli 28 jäsentä.

Samaten leskiemännällä oli vastuu suuresta kotitaloudesta Inkilänmäellä, jossa Elina Inkisellä (50) oli johdettavanaan kolme avioitunutta veljenpoikaa, 10 alaikäistä lasta ja kuusi avioparia, yhteensä 28 jäsentä. Rafael Variksen (44) johtamassa kotitaloudessa eli avioituneen velipuolen jälkeläisiä ja avioituneita veljenpoikia, kaikkiaan kuusi avioparia, yhteensä 28 jäsentä. Huomionarvoista on se, että näistä niin sanotuista suurtalouksista tuona vuonna (1849) vain yksi perustui yhtiötalouteen. Muiden kotitalouksien moniosaisuus ja suuri koko perustui sukulaisuuteen.⁶⁴

.....
⁶³ Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820 (Vi 5). KA.

⁶⁴ Merkinnät Miettilän, Torsantaan ja Inkilänmäen kylistä. Jääsken kihlakunnan henkikirja 1849 (Vi 60). KA. Laajojen moniosaisien perheiden rakentumista puhtaasti sukulaisuudelle on pidetty erityisesti itäisenä, mm. venäläistä ja balttilaista kotitaloutta luonnehtivana piirteenä, ks. Mitterauer & Kagan 1990, 176.

Monissa kotitalouksissa asui isäntäjohton ydinperheeseen nähden yllättävänkin kaukaisia sukulaisia: isännän sisarusten lapsia (isännän lasten serkkuja), isännän serkkuja ja jopa isännän pikkuserkkuja ja näiden lapsia.⁶⁵

Käytännössä hyvin erilaiset tekijät ovat vaikuttaneet kotitalouden rakentamiseen ja kokoon. Kotitalouksien muotoutumista on ohjannut myös vuodenaikojen mukaan määräytynyt kiertokulku. Kotitaloudet olivat suurempia kesällä, kun kaskiviljely vaati työvoimaa, ja pienempiä talvella, kun osa aikuisista miehistä oli rahtia ajamassa. Tämän liikehännän seuraaminen ei ole väestöllisten lähteiden avulla mahdollista. Tiedämme kuitenkin, että useiden elinkeinojen ylläpitäminen samanaikaisesti on edellyttänyt useita aikuisia miehiä taloutta kohden.

Perheiden ja kotitalouksien kokoon vaikuttivat myös hallintovallan toimenpiteet. 1700-luvulla, tilanjakojen ollessa Ruokolahdella vilkkaimmillaan, pieneni myös perhekoko. Osa kotitalouksien kasvuvoimasta ohjautui ”yhtiötalouksien” muodostumiseen. Vanhan Suomen jälleen yhdistäminen merkitsi mm. sitä, että tilojen halkomista ryhdyttiin taas valvomaan. Tämä merkitsi kotitalouksien laajentumista ja perhekoon kasvua.⁶⁶

Tilaton väestö

Osa kausiluonteisista töistä tehtiin tilattoman väestön voimin. Tilattomalla väestöllä tarkoitetaan tässä seuraavia ryhmiä: torppareita, mäkitupalaisia ja loisia ja eräitä tilattomia ammatinharjoittajia. Viimeksi mainittu ryhmä sisältää lähinnä pitäjän käsityöläisiä, lukkareita, haudankaivajia ja lauttoreita. Henkikirjan loppuun sijoitettuja Saimaan kanavalla työskenteleviä renkejä ei ole otettu mukaan perherakenneanalyysiin. Heidän oleskelunsa paikkakunnalla oli tilapäistä, eikä heidän perhesuhteistaan ole merkitty tietoja henkikirjoihin. Tämä joukko on myös niin pieni, että sen jättäminen analyysin ulkopuolelle on perusteltua.

Ruokolahtelainen yhteisö jakautui jo 1700-luvulla taloudellisesti eri kerrostumiin. Uusia tiloja ei syntynyt samassa tahdissa kuin väkiluku lisääntyi, ja maanomistajaryhmän alapuolelle muodostui tilattomien ryhmä. Tilattomatkin jakautuivat eri kerrostumiin. Heihin kuuluivat palkolliset, jotka suorittivat talollisille vuosipalvelusta ja saivat palkkaa.

Toisena ryhmänä tulee mainita torpparit, jotka suorittivat torpastaan vuokraa tekemällä isännälle työpäiviä tai maksamalla vuokransa osalla sadostaan. Nopeimmin kasvavan ryhmän muodostivat loiset ja itselliset. Itselliset saattoivat saada käyttöönsä pienen mökin, mutta loisia asui myös samoissa tiloissa talollisten tai torppareiden kanssa sekä esimerkiksi saunoissa, riihissä tai tupien nurkissa. Korvauksena asunnosta loinen teki talolle askareita tarpeen mukaan. Väestötilastoissa tämän ryhmän jäsenet muodostavat melko heterogeenisen ryh-

* * * * *

65 Serkkujen ja pikkuserkkujen osuuksista kotitalouksissa, ks. liitetaulukko 7. Sirénin mukaan Kymenkartanon läänissä ei sensijaan ole mainittu serkkuja juuri koskaan kuuluneen kotitalouteen. Sirén 1999, 94.

66 Kaukiainen 1998, 152.

män. He elättivät itseään esimerkiksi talollisten päivätyöläisinä ja auttoivat kiireisimpinä työaikoina tai viljelivät vuokrakaskea.⁶⁷ Tilattomien kotitalouksien rakenne selvitetään taulukossa 11.

TAULUKKO 11

Tilattomien kotitalouksien rakenne Ruokolahdella

	1750	1775	1820	1849
	N.	N.	N.	N.
1	47	24	74	88
2	1	2	2	5
3	79	86	114	247
4	14	11	21	53
5	10	8	14	13
	151	131	225	406

Kotitaloustyyppit: 1 Yksineläjät, 2 Ei perhettä, 3 Ydinperheet, 4 Laajentuneet perheet, 5 Monen perheen taloudet

Ruokolahden rippikirjat 1750 ja 1775. MMA; Jääsken kihlakunnan henkikirjat 1820 ja 1849. KA.⁶⁸

Kun läntisessä Suomessa ja osin esimerkiksi Savossa 1700-luvulla syntyi huomattava tilattomien ryhmä, kehitys kulki Ruokolahdella aivan toisenlaiseen suuntaan. 1700-luvun kolmannen neljänneksen aikana tilattomien kotitalouksien määrä itseasiassa pieneni 20:llä (ks. taulukko 11). Kun 1750 niitä oli 151 kappaletta, oli kotitalouksia neljännesvuosisata myöhemmin 1775 131 kappaletta. Tämä lukusarja on avainasemassa, kun halutaan selittää ruokolahtelaisen yhteisön sosiaalista muotoutumista Vanhan Suomen ajan loppupuolella. Suoraviivaisesti olisi mahdollista päätellä, että uusien tilojen muodostaminen ja yhtiöjärjestelmä estivät tilattoman väestön kasvun.

Kehityskulun peruslinjoja joudutaan tässä yhteydessä selvittämään seikka-peräisemmin. Selitys liittyi Ruokolahdella uuden pellon raivaukseen ja uusien tilayksikköjen syntyyn. Kehitys oli osa laajan erämaapitäjän asutusekspansiota. Ruokolahtelainen uudisviljelijä ja raivaaja muistutti erehdyttävästi ”kirvesmiestä”. Kirvesmies-ryhmä näyttää Ruokolahdella sijoittuneen talonpoikien ja itsellisten (huonemiesten) välimaastoon.⁶⁹ 1700-luvun henkikirjojen kuvastama

67 Pulma 1985, 45–46; Soininen 1980, 391; Sirén 1999, 67–68.

68 Tyypittely on tehty eri tavoin rakentuneiden lähteiden avulla. Rippi- ja henkikirjojen vertailun avulla on ollut mahdollista nähdä, että 1700-luvulla perherakenneanalyysi tulisi suorittaa rippikirjojen avulla. 1800-luvun henkikirjat soveltuvat tarkkuutensa vuoksi hyvin rakenneanalyysiin.

69 Vrt. Pirinen 1963, 113–119.

yhtiölaitoksen kasvu merkitsi lähinnä sitä, että uudistilalliset seudulle tulleen tavan mukaan käytännössä itsenäistyivät, vaikka napanuora kantatilaan säilyi. Prosessi lähti liikkeelle jo 1600-luvulla.⁷⁰

Kaskea raivaavat uudistilalliset, jotka harjoittivat myös monipuolista eränkävintä, laajensivat viljelyksiään, tekivät yhteistyötä keskenään sekä kantatalon väen kanssa. Yhteistyö tai yhteisöllinen työ merkitsi vapautta perustaa uusi kotitalousryhmä tilojen jakoja koskevista säädöksistä huolimatta.⁷¹ Myöhemmin 1800-luvulla nämä taloudet muuttuivat erillisiksi tiloiksi. Viljelysmaan raivaus itseasiassa hidastui 1800-luvulla, lähes juuttui paikoilleen. Henkikirjojen avulla suoritettu perherakennanalyysi vuosilta 1750 ja 1775⁷² on hyvä muistin virkistykseksi liittää yhtiötalouksia koskevilta osin tähän (taulukko 12). Sen jälkeen verrataan yhtiötalouksien rakenteita rippikirjojen antamiin tietoihin. 1700-luvulla henkikirjat mahdollistavat viljelysyksikköjen määrän laskemisen.⁷³

TAULUKKO 12

Yhtiötaloudet Ruokolahdella

Lukumäärien vertailu rippi- ja henkikirjojen välillä

	1750	1775
	N.	N.
1	11	32
2	1	26
3	11	39
4	4	37
5	8	20
	35	154

Lähde:

Läänin tilit, henkikirjat
1750 ja 1775.

	1750	1775
	N.	N.
1		
2	17	13
3	2	7
4		
5		
	19	20

Lähde:

Ruokolahden rippikirjat 1750 ja 1775.
MMA.

Kotitaloustyyppit: 1 Yksineläjät, 2 Ei perhettä, 3 Ydinperheet, 4 Laajentuneet perheet, 5 Monen perheen taloudet

70 Vrt. Pylkkäsen kokoamaan Ruokolahtea koskevaan taulukkoon perherakenteista. On huomattava, että Pylkkänen on koonnut tilastonsa kaikista kotitalouksista, eikä ole erotellut yhtiötalouksia eikä tilattomia talouksia. Tilasto ei mahdollista sellaisenaan vertailua tämän tutkimuksen aineistoon. Sen sijaan näemme selvästi, että ruokolahtelainen ryhmäperhelaitos oli jo syntynyt. Monen perheen (sekä kanta- että sisarusperhetyyppisten) talouksien osuus oli tuolloin yli 40 % kaikista kotitalouksista. Ks. Pylkkänen 1990, 362.

71 Erityisesti on korostettu vuoden 1664 tilojen jakoa koskevaa säädöstä. Soininen 1961, 161–170.

72 Se on kokonaisuudessaan esitetty taulukossa 1.

73 Kaukiainen 1986, 71–73; Kaukiainen 1982. 1–31.

Yhtiötalouksien ekspansio näyttää toisenlaiselta, kun tarkastellaan lähemmin rippikirjoja. Henkikirjoissa näkyvät ”yhtiötaloudet” kaipaavat selityksen. 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tapahtunut kehitys – väestönkasvu, uuden viljelymaan raivaaminen ja kirvestalonpoikina toimivien kaskenraivaajien toiminta – on nähtävissä taulukossa 12. Tilattomien kotitalouksien kehityksessä tapahtuu taantuma: niitä oli 20 vähemmän vuonna 1775 kuin 1700-luvun puolivälissä (taulukko 11).⁷⁴ Väestönkasvu hidastui itseasiassa 1800-luvulla. Väestönkasvu Vanhan Suomen aikana merkitsi luonnollisesti sitä, että myös tilattomien ryhmän olisi tullut kasvaa. Varsinaiset tilaa raivaavat kirvesmiehet eivät tuona aktiivisen pellonraivauksen aikana⁷⁵ tietenkään todella vähentyneet tai hävinneet minnekään. Tämä joukko voidaan löytää niistä yhtiötalouksista, jotka henkikirjoittaja on merkinnyt erillisiksi kotitalouksiksi.⁷⁶

Yhtiön merkitystä työvoiman säätelijänä voidaan tarkastella 1700-luvun jälkimmäisellä puolella tapahtuneen kehityksen valossa. Tilanjakoja koskevien rajoitusten kurimuksessa talojen nuorimmat pojat ja ”kirvestalonpojat” eivät voineet päästä omien tilojen haltijoiksi. Toisenlaisessa elinkeinorakenteessa he olisivat voineet muuttua torppareiksi ja loisiksi – siksi joukoksi, joka kaskesi vuokrakaskia. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan heistä tuli ”yhtiökirvesmiehiä”. Nämä kirvesmiehet raivasivat oman tilan toivossa ennätysmäisesti peltoa ja suota, kaivoivat ojia ja rakensivat taloja.⁷⁷

1700-luvun jälkipuoliskolla yhteisössä oli mahdollista liikkua sosiaaliryhmästä toiseen, raja torpparin ja yhtiömiehen välillä ei ollut suuri. Tämän joukon toimeentulomahdollisuudet liittyivät siihen, että kaskettavaa erämaata riitti. Ekspansio, joka tapahtui 1700-luvulla, on seuraavalla vuosisadallakin nähtävissä siinä, että Ruokolahdesta muodostui sosiaaliselta rakenteeltaan tasajakoinen.

Ruokolahtelaisen yhteisön dynamiikan ymmärtämiseksi 1700-luvun jälkipuoliskolle ajoittunut ja tässä vain pääpiirteittäin kuvattu kehityskulku on ollut olennainen. 1800-luvulla tilaton väestökin kasvoi.⁷⁸ Tilattoman väestön kasvu kohdentui ruokolahtelaisessa yhteisössä varsinaisesti 1800-luvulle. Vuonna 1820 Ruokolahdella eli 777 henkeä, jotka eivät omistaneet maata. Vuoteen 1849 mennessä heidän lukumääränsä oli lähes kaksinkertaistunut. Heitä oli silloin 1388. Myös tilattomien kotitalouksien lukumäärä lisääntyi, vuoden 1820 225:stä vuoden 1849 406 kotitalouteen.⁷⁹

* * * * *

74 Odotetumpaa olisi ollut tilattomien kotitalouksien lukumäärän kasvu. Vrt. Kaukiaisien laskelmiin alueen väestön kasvusta Vanhan Suomen aikana, Kaukiainen 1982, 1–31.

75 Luvussa ”Mistä leipä?” selvitetään maanviljelyn ja kaskiviljelmien raivaamisen tapaa, samoin 1700-luvun kolmannella neljänneksellä tukkien ja sahatavaran tuottamiseen liittyntä toimintaa. Näillä molemmilla työmuodoilla on ollut merkitystä kotitalouksien toimeentulon kannalta.

76 Sirén 1999, 67–68, 71–75.

77 Kaukiainen osoittaa sen sijaan, että Ruokolahdella 1700-luvun loppu ja 1800-luvun alku olivat voimakasta pellonraivauksen aikaa, jolloin peltopinta-ala kasvoi nopeasti. Kaukiainen 1982, 4–15.

78 Ks. taulukkoa 11.

79 Tilattomien kotitalouksien rakenteessa tapahtuneet muutokset, ks. taulukkoa 11.

Kuitenkaan tilattoman luokan osuus ei missään vaiheessa noussut niin suu-
reksi kuin Länsi-Suomessa. Miten tässä kuvattu 1700-luvulla alkanut kehitys
näkyi yhteisön toimeentulostrategioissa ja elämässä 1800-luvulla? Millainen oli
ruokolahtelaisen yhtiölaitoksen, joka alkujaan 1600- ja 1700-luvulla oli jousta-
vasti palvellut kaskiyhteisöä, myöhempi kehitys? Nämä ovat kysymyksiä, joi-
hin myöhemmin pyritään etsimään vastauksia 1800-luvun tuomiokirjalähteiden
avulla.

Lapset kotitalouksissa

Suurperheistä on vallalla yleinen käsitys, että ne olivat kokonaisuuksia, joissa
oli paljon lapsia. Tätä väittämää olen halunnut testata Ruokolahdella: Olivatko
ruokolahtelaiset perheet erityisen monilapsisia?

Tietoja lapsista on koottu systemaattisesti 1800-luvun otantavuosilta (taulukot
13 ja 14). Vuonna 1820 ruokakunnissa oli keskimäärin noin kolme lasta.⁸⁰ Vuon-
na 1849 ruokakuntien lapsimäärä oli laskenut keskimäärin 2,5:een. Vuonna 1820
neljäsosa ja 1849 23 % kaikista ruokakunnista oli lapsettomia.⁸¹ Osa näistä oli
lapsettomia esimerkiksi leskeytymisen vuoksi. Näiden lisäksi Ruokolahdella oli
myös pariskuntia, jotka eivät syystä tai toisesta saaneet lapsia.

Vuonna 1849 kolmasosa parhaassa hedelmällisyydessä olevista pariskunnista⁸²
oli lapsettomia. Ruokolahdella oltiin ilmeisesti jo alustavasti selvillä perhe-
suunnittelun mekanismeista. Tämä ajatus saa tukea myös Kaukiaisien Kaakkois-
Suomen alueen hedelmällisyyttä ja syntyvyyttä koskevista laskelmista.⁸³ Todel-
la monilapsiset avioperheet olivat Ruokolahdellakin selvästi vähemmistönä.⁸⁴

Lapsien lukumäärä kotitalouksissa osoittaa sen, että hyvin monilapsiset per-
heet eivät olleet kovin tavallisia Ruokolahdella. Yleisin (yli puolet koti-
talouksista) kotitalous oli sellainen, jossa eli 2–5 lasta. Laajat kotitaloudet, jois-
sa oli lapsia enemmän kuin 11 lasta, olivat jo 1820 melko harvinaisia ja muut-
tuivat 1800-luvun puoliväliin mennessä yhä harvinaisemmiksi.⁸⁵

.....

80 Tällaisia talouksia oli 527 (eli noin 48,6 % kaikista kotitalouksista. Lukumäärät on laskettu
henkikirjojen avulla.

81 Jääsken kihlakunnan henkikirjat 1820 (Vi 5) ja 1849 (Vi 60).

82 Tarkastelun piirissä ovat olleet pariskunnat, joissa vaimo oli yli 21-vuotias, mutta ei ollut
vielä täyttänyt 35 vuotta.

83 Kaukiaiainen 1987, 263–288. Turpeinen on analysoinut Kaakkois-Suomen hedelmällisyyttä
erityisesti nuorten ikäluokkien (15–19 vuotiaiden) osalta. Siinä tapahtuvan nousun hän liit-
tää ainakin osin maatalouden ja sivuelinkeinojen voimistumiseen Pietarin vaikutuspiirissä.
Syntyvyyden säännöstelyn mahdollisuudesta agraarisessa Suomessa Turpeinen 1981b, 107,
192–197; Lapsiluvun rajoittamisesta säätyläisperheessä Häggman 1994, 104–106.

84 Vastaavasta ilmiöstä Hämeen kohdalla vrt. Markkola 1986, 80.

85 Ks. liitetaulukkoa 5, jossa on laskettu lapsien lukumäärät eri kotitalousmuotojen yhteydessä.
Taulukoista selviää, että monilapsiset perheet olivat joko monen perheen talouksia tai
laajentuneita perheitä. On otettava huomioon se, että yli 10 alaikäistä lasta kotitaloudessa
edellytti useampaa perheyksikköä. Luonnollinen ikäjakauma lapsilla tarkoitti sitä, että ydin-
perheessä oli vain harvoin samanaikaisesti enemmän kuin kuusi lasta.

TAULUKKO 13

Lapset ruokakunnissa Ruokolahdella 1820⁸⁶

lapsien lukumäärä ruokakunnissa:

ei lapsia	=	281
1	=	131
2	=	149
3	=	158
4	=	118
5	=	82
6	=	47
7	=	39
8	=	12
9	=	15
10	=	18
11	=	8
12	=	5
13	=	6
14	=	4
15	=	5
16	=	2
17	=	1
18	=	4
19	=	1
20	=	0
> 20	=	2

yht. lapsia: 3291 ruokakuntia: 1088

Keskimääräinen lapsiluku ruokakunnassa on noin 3.

TAULUKKO 14

Lapset ruokakunnissa Ruokolahdella 1849⁸⁷

lapsien lukumäärä ruokakunnissa:

ei lapsia	=	313
1	=	243
2	=	242
3	=	192
4	=	164
5	=	69
6	=	67
7	=	36
8	=	23
9	=	12
10	=	3
11	=	4
13	=	2
18	=	1

yht. lapsia: 3368 ruokakuntia: 1371

Keskimääräinen lapsiluku ruokakunnassa on noin 2,5.

86 Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820 Vi 5. KA.

87 Jääsken kihlakunnan henkikirja 1849. Vi 60. KA.

Varattomissa perheissä oli vain vähän lapsia. Niinpä vuonna 1820 enemmän kuin kaksi lasta oli vain 8:ssa 122:sta loistaloudesta (taulukko 15). Vuonna 1849 yli kaksi lasta oli sentään 27 loisperheessä, kun loistaloja kyseisenä vuonna oli yhteensä 261 (taulukko 16). Tilattomat ovat herkemmin lähettäneet lapsensa pois kotoa tienamaan leipäpalaa, jolloin lasten lukumäärä jäi pienemmäksi. Osa tilattoman väestön pienemmistä lapsikatraista selittyy sosiaalisilla seikoilla⁸⁸ sekä lapsikuolleisuudella. Heidän kohdallaan voimme uskoa lähinnä luonnolliseen lapsiluvun rajoittamiseen äitien pidennetyn imetysajan muodossa.

TAULUKKO 15

Loisten lapset Ruokolahdella 1820⁸⁹

lapsien lukumäärä loisruokakunnissa

ei lapsia	=	88
1	=	12
2	=	14
3	=	4
4	=	3
5	=	1
<hr/>		
yht. lapsia 69	loistaloja	122

TAULUKKO 16

Loisten lapset Ruokolahdella 1849⁹⁰

lapsien lukumäärä loisruokunnissa:

ei lapsia	=	150
1	=	57
2	=	27
3	=	14
4	=	11
5	=	2
<hr/>		
yht. lapsia: 227	loistaloja:	261

Lasten asemaa pohdittaessa on nähtävissä se, että karjalaisissa suurperheissä lapsia ympäröi suuri joukko lastenhoitoon kykeneviä aikuisia sukulaisia, isovanhempia, tätejä, aikuisia serkkuja ja pikkuserkkuja. Laajassa sukupiirissä talollisten lapset otettiin kykyjen ja voimavarojen mukaan talon toimiin. Köyhempien perheiden lasten osallistuminen talon töihin oli toisella tavalla välttämätöntä, jopa niin, että lapsen tienesti vieraan palveluksessa koitui vanhempien hyväksi ja oli myös tarpeellinen.⁹¹

88 Vrt. Kaukiainen 1970, 431.

89 Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820. Vi 5.KA.

90 Jääsken kihlakunnan henkikirja 1849. Vi 60. KA.

91 Esim. Soinilan kylässä Anna Liukan aviotonta tytärtä käytettiin kahtena kesänä paimenessa pientä palkkaa vastaan (palkka oli kaksi kappaa papuja yhdeltä ja neljä kappaa viljaa toiselta kesäلتä). Ruok. sk. 1828 § 393. Utulassa 10-vuotias Liisa oli vieraan palveluksessa lähinnä

Monijäsenisessä perheessä oli mahdollista vapauttaa osa pienten lasten äideistä ulkotöihin, lapset voitiin uskoa jonkun muun naisen hoivaan. Kuitenkin nainen, joka omistautui yksinomaan lastenhoitoon, oli epätavallinen ilmiö. Lapsista pitivät huolta etenkin vanhemman sukupolven naiset ja nuoremmat tytöt.⁹² Miehiä kasvatustehtävät korostuivat yleensä silloin, kun lapset oli johdatettava työelämään. Lapset ovat luonnollisesti olleet mukana erilaisissa kevyemmissä sisä- ja ulkotöissä aikuisten apuna.⁹³

David Gaunt on päättellyt, että vanhassa maatalousyhteiskunnassa ihminen kulutti 18–19-vuotiaaksi saakka enemmän kuin työpanoksellaan tuotti.⁹⁴

Ruokakuntien omat lapset olivat talollisilla luonnollisena osana työvoimaa, eikä Ruokolahdellaan lapsuuskäsitys nykyajan merkityksessä liittynyt ihmisten ajatusmaailmaan. Erityisesti lapsisarjan vanhemmille tyttärille annettiin lastenhoitotehtäviä.⁹⁵ Toisaalta maatalon töihin osallistuminen on vaikuttanut niin, että lapsista tuli vähitellen, voimien karttuessa työyhteisön täysivaltaisia jäseniä. Tähän kasvavien lasten ryhmään perustui suurperheiden voima.

Rajoituksia lasten käytössä aiheuttivat sellaiset työtehtävät, joissa lapsen henki joutui vaaraan. Esimerkiksi lasten käyttöä paimenessa ei voitu uskoa hyvin nuorille lapsille, Ruokolahdella on käyskennellyt karhuja ja susia.⁹⁶

Lisätyövoima Ruokolahdella

Työintensiivisen viljelyn ja talouden ylläpitämiseen liittyvä toiminta on vaikuttanut ryhmäperhelaitoksen elinvoimaisuuteen.⁹⁷

Seuraavassa tarkastellaan sitä, miten ruokakuntiin hankittiin lisätyövoimaa ja miten tämä tarve heijastui kotitalouksien koostumukseen. Tutkimusalueella harjoitettiin monipuolista erä- ja kaskitaloutta sivuelinkeinoineen. Sekä kaskeaminen että rahdinajo edellyttivät taloissa useamman aikuisen työmiehen panosta. Kaskea vierretäessä tarvittiin yhtäaikaaisesti paljon väkeä estämään tulen irtipääsyä, joten lyöttäydyttiin yhteen monia perheitä käsittäviksi yhtiöiksi. Lisäksi perustettiin kaskiyhtiöitä ja kaskiseuroja. Kaskiseurat olivat tilanteen mukaan yhteistyötä varten perustettuja yhteenliittymiä. ”Niiden jäsenet saattoivat olla yhtä hyvin toisilleen ventovieraita kuin veriheimolaisia”, he saattoivat yhtä hyvin olla kotoisin ”samalta kukkulalta kuin naapurivaaraltakin”.⁹⁸ Koska yhteisvoimin

.....
lapsentytönä, lisäksi Liisa oli lypsänyt lehmiiä ja keittänyt ruokaa. Vanhemmat hakivat palkkaa tältä ajalta. Ruok. tk. 1829 § 171, VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

92 Moring 1993, 31–32.

93 Kotitalouksissa tapahtuneeseen lasten hoitoon ja huolehtimiseen miehet ottivat osaa vasta vanhoina. Mitterauer puhuu miehisestä vanhusten roolista, joka meni osittain lasten hoivaimisen osalta päällekkäin naisen työroolin kanssa. Mitterauer 1992, 75, 91–92. Sallinen-Gimpl 1987, 193.

94 Gaunt 1983, 112–113.

95 Häyhä 1934, SKS 111, 17.

96 Wilmi 1991, 216–217.

97 Suurperheen taloudellista merkitystä korostavan näkemyksen mukaan ryhmäperheitä pitivät koossa taloudelliset edut. Perhe hajosi heti, mikäli taloudelliset edut vaativat toisenlaista perhemuotoa. Wirilander 1960, 88–89.

98 Virtanen 1933, 454.

suoritetulla työllä oli niin keskeinen merkitys, päädyttiin usein yhtiömuotoon.⁹⁹

Lisätyövoimaa hankittiin pestamalla palvelusväkeä sekä värväämällä kotitalouksiin yhtiömiehiä. Myös itsellisillä ja loisilla oli oma paikkansa talojen vaihtelevissa töissä. Itsellisten työpanoksen arviointi ei ole helppoa. He olivat selvästi toisenlainen ryhmä kuin palkolliset tai yhtiömiehet. Palkolliset viipyivät talossa yleensä vähintään vuoden, sensijaan yhtiösopimukset tehtiin yleensä pidemmäksi aikaa.

Itselliset ja loiset olivat työkyvyn suhteen hyvin heterogeeninen ryhmä. Heidän työtilaisuutensa ja mahdollisuutensa olivat riippuvaisia vuodenaajasta.

Talvisin ja ankarina vuosina he joutuivat myös kerjäämään. Talven jälkeen heistä oli toisinaan apua talon töissä: kaskenraivuussa, paimenessa tai esimerkiksi lasten peräänkatsojina. Torppien ja mäkitupien perustaminen vaikutti siihen, että itselliset ja loiset siirtyivät mökkeihin.¹⁰⁰ Tämä näkyy myös osittain siten, että torppari- ja mäkitupalaiset muodostivat nyt entistä useammin ydintä laajentuneita perheitä. Yksineläjät olivat tavallisimmin loisia, jotka henkikirjoittaja on etenkin 1800-luvulla merkinnyt kotitalouden yhteyteen, vaikkakin omalle rivilleen.

Tilattomia kotitalouksia rippikirjojen avulla tarkasteltaessa on otettava huomioon henki- ja rippikirjan erilainen luonne. Tilattomat ja vähäväkiset eivät käyneet joka vuosi ripillä: merkinnät heistä ovat sen vuoksi puutteellisia. Sen sijaan henkikirjoittajaa on 1800-luvulla kiinnostanut etupäässä veronmaksukykyisyyden kirjaaminen. Tämän väestöosan jäsenistä voimme saada tietoa vain siltä osin kuin heitä on merkitty lähteisiin. Loisten lukumääristä saadaan luotettavampaa tietoa vasta 1800-luvulta.

Yhtiömiehet ja palkolliset

Itäsuomalaisen yhtiömielaitoksen syntyä ja kehitystä on historiantutkimuksessa käsitelty sivuteemana. Voionmaa nimeää erilliseksi perheryhmäksi ne suurperheet, jotka olivat keskenään vieraiden jäsenten muodostamia. Hän myöntää, että monet näistä suuperheistä olivat todennäköisesti sukulaisten muodostamia, vaikka erilaiset sukunimet eivät sukulaisuussuhdetta paljastakaan. Toisaalta vieras nimi on ilmaissut usein vierasta miestä.¹⁰¹

Yhtiölaitoksen kehityksen selvittämiseksi on ruokolahtelaista kotitaloutta 1700-luvulla tutkittu kahtena kohorttivuotena sekä henki- että rippikirjojen avulla. Tämä vertailu on tehty muun muassa siksi, että voitaisiin testata Kaukiaisien teesi, jonka mukaan yhtiömielnimikkeen taakse on kätkeytynyt Vanhan Suo-

99 Kasken raivuuseen arvellaan talonpoikaisessa Suomessa kuluneen noin 34–37 miestyöpäivää tynnyrin kylvää kohti. 1800-luvun alkupuolella yhden tynnyrinalan viljelyyn tarvittiin noin kahdeksan peltotyöpäivää. Kaukiainen 1980, 71–72; Orrman 1995, 104–105.

100 Nygård 1989, 77; Sirén 1999, 72. Talollisten suhtautumista loisiiin on Pulma Itä-Suomessa luonnehtinut suojelevaksi Pulma 1983, 404–405.

101 Kuten myöhemmin luvussa ”Ruokolahtelainen yhtiöjärjestelmä” selvitetään, usein varsin läheisetkin sukulaiset, jopa isä ja poika, isä ja vävy-poika tai veljekset, ovat solmineet keskenään yhtiösopimuksia. Vrt. Voionmaa 1915, 394; 435–444.

men alueella myös tilojen selvää jakamista.¹⁰² Tätä näkemystä tukee se, että 1700-luvun henkikirjoissa yhtiömiehet merkittiin erillisiksi ruokakunniksi, kun sen sijaan 1800-luvun henkikirjoissa talojen yhtiömiehet on merkitty perheenjäseniksi perheenjäsenten joukkoon.¹⁰³ Palvelusväen työpanos pysyy koko 1700-luvun varsin tasaisena.¹⁰⁴

Laslett on tähdentänyt sitä, että kotitalouksien rakenne selvitetään ytimeltään, eli ilman palvelijoita.¹⁰⁵ Samaa metodologiaa on seuraavassa sovellettu yhtiömiehiin. Kotitalouksien rakenne on selvitetty ilman yhtiömiehiä ja yhtiötalouksien rakenne on selvitetty sen jälkeen erikseen. Tähän ratkaisuun on päädytty erityisesti sen vuoksi, että voimme vain joissakin tietyissä tapauksissa saada selville, minkälaista tiiviyyttä perheliitossa eläminen (yhtiömiessuhteen olemassaolo) merkitsi. Tavoitteena on ollut selvittää, minkälaisiin ruokakuntiin lisätyövoimaa tarvittiin. Seuraavassa on henki- ja rippikirjoja vertailtu sen suhteen, miten niihin on merkitty palkollisia.

Emme voi rippikirjojen avulla saada selville palkollisten tarkkaa lukumäärää. Rippikirjamerkinnot ovat kirkollisen luonteensa vuoksi palvelusväen suhteen epätarkkoja, palkolliset vaihtoivat toisinaan useinkin palveluspaikkaa, eivätkä he välttämättä käyneet ripillä joka vuosi.

Henkikirjamerkintöjen mukaan vuonna 1750 Ruokolahdella oli 35 yhtiömiessuokakuntaa, mutta vuonna 1775 ruokakuntia oli jopa 154.¹⁰⁶ Rippikirjoissa yhtiömiehiä on 1750 19 ruokakunnassa ja 20:ssä 1775.¹⁰⁷ Yhtiötalouden luonnetta voidaan tarkastella vertailemalla yhtiömiehistä molemmissa lähteissä tehtyjä merkintöjä.

Lähteitä tarkastelemalla havaitaan, että yhtiömiehiä ei ole merkitty lähteisiin toisiaan vastaavalla tavalla. Muutamassa yksittäisessä tapauksessa yhtiötaloudet on merkitty sekä henki- että rippikirjoihin. Yleisin muoto on kuitenkin sellainen, jossa henkikirjan yhtiömiessuokakunta on rippikirjassa ilmoitettu suokulaiseksi, esimerkiksi isännän veljeksi, pojaksi tai sedäksi. Yhtiömiessuokakunta- ja palvelijanimike ilmentää usein kotitalouden sisäistä hierarkiaa: Palvelijat otettiin taloon apu-työvoimaksi, kun taas yhtiömiehet otettiin lähinnä työtoverin asemaan. Esimerkiksi nimismies Erik Winterillä Salosaassa oli palveluksessaan rippikirjan mukaan kaksi avioitunutta renkiä, mutta henkikirjassa heidät on merkitty avioituneiksi yhtiömiehiksi.

On myös tapauksia, joissa rippikirjan torppari on henkikirjassa merkitty yhtiömieheksi. Nämä merkinnät osoittavat sen, että toisinaan on ollut kyse kahdesta erillisestä, jo jakautuneesta tai parhaillaan jakautuvasta kotitaloudesta. Lisäksi raja yhtiömiessuokakuntien ja tilattomien välillä oli liukuva. Rajan ylittäminen esimerkiksi kaskea viljelevän torpparin ja yhtiömiehen välillä oli 1700-luvulla ilmeisen

.....

102 Kaukiainen 1970, 411–417.

103 Ruokolahden henkikirjat vuosilta 1750, 1775, 1820 ja 1849. KA.

104 Ks. liitetaulukkoja 3 ja 4

105 Laslett 1972, 32.

106 Ruokolahden henkikirjat vuosilta 1750 ja 1775. KA.

107 Ruokolahden rippikirja 1747–1754 (BI.a.3) MMA. ja Ruokolahden rippikirja 1772–1780 (BI.a.6) MMA.

helppoa. Paljastava on vuoden 1775 kohorttia tutkittaessa rippikirjoihin tehty merkintä: Henkikirjan yhtiömies Olli Ollinpoika vaimonsa Kaarina Kristiinan-tyttären kanssa on rippikirjaan merkitty avioituneeksi rengiksi. Koska tällaisia tapauksia on useampia (1775 kuusi kappaletta), voimme päätellä, että osa henkikirjojen avioituneista palkollisista oli itseasiassa yhtiömiehiä. Sellaisissa tapauksissa, joissa yhtiömies ilmoitetaan molemmissa lähteissä, henkikirjan yhtiö-talous on aina muodoltaan yksinkertaisempi.¹⁰⁸

Palvelusväeksi on tässä tutkimuksessa laskettu isäntäväen taloudessa asuvat naimattomat piit ja rengit.¹⁰⁹ Länsi-Euroopassa palvelijana olo on nähty välivai-heena lapsuuden ja avioitumisiän välillä. Palkolliset olivat nuoria, usein 10–30 vuoden ikäisiä. Suuri osa väestöstä toimi jossain elämänsä vaiheessa palvelijana, niin sanottuna ”elämänvaihepalvelijana”.¹¹⁰ Yleensä palvelusväki asui samassa kotitaloudessa isäntäväen kanssa ja oli sitoutunut työsuhteeseen määräajaksi.¹¹¹ Länsi- ja Keski-Euroopassa oli uudella ajalla harvinaista, että isäntäväen kanssa samassa taloudessa asuneet palvelijat olivat naimisissa. Itäisessä Euroopassa huomattava osa palvelijoista oli naimisissa ja heitä oli myös selvästi vähemmän kuin Länsi-Euroopassa.¹¹² Palkollisten suhteellinen osuus henkikirjoitetusta väestöstä pysyi 1700-luvun jälkipuoliskolla alhaisena. Se ei kumpanakaan otanta-vuonna 1700-luvun puolivälissä ollut enempää kuin runsaat 7 prosenttia, ja 1775 osuus jää jopa hiukan alle 6 prosentin.¹¹³ Ruokolahdella on henkikirjamerkintöjen mukaan 1700-luvulla ollut renkien enemmistö. Renki oli kalliimpi työntekijä talossa pidettäväksi kuin piika. Kysymystä pohdittaessa joudutaan tosin arvioi-maan sitä, harhauttavatko henkikirjoissa käytetyt nimikkeet. Ilmeisestikin Itä-Suomessa piian töitä tehneitä merkittiin myös muilla nimikkeillä. Mitä ilmei-simmin kotitalouksissa myös sotilaiden, itsellisten ja renkien vaimot tekivät vastaavanlaisia töitä. Wirilander on tähdentänyt, että Savon palkollisten vähälu-kuisuuden 1700-luvulla aiheutti suurelta osin se, että rengit olivat naimisissa ja

108 Voimme olettaa, että pappia ovat kiinnostaneet eri asiat kuin henkikirjoittajaa. Papin kannal-ta talossa eläneet ylimääräiset työvoimat merkitsivät rahvasta, jonka oppillisesta sivistykses-tä tuli pitää kirjaa. Aputyövoiman aseman määrittely ei rippikirjan pitäjän kannalta ollut oleellista.

109 Nygård 1991, 53–54

110 ”Life cycle servants”, elämänvaihepalvelijat, liittyivät erityisesti läntiseen perhejärjestelmään, heitä esiintyi myös ”ylimenoväyhykkeen” (west/central or middle) kotitalouksissa. Laslett 1983, 526–527; Sirén 1999, 12–13.

111 Nygård 1989, 26–30.

112 Mitterauer & Sieder 1982, 41.

113 Taulukko 17. Henkikirjojen tietoihin palkollisista joudutaan suhtautumaan varauksellisesti. Jutikkala 1990, 250–251. Wilmi on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka henkikirjojen epä-täydellisiä palvelijamääriä voi käyttää tutkimuksessa hyväksi. Wilmin analyysi perustuu 1600-luvun lähteisiin. Hänen huomionsa, jonka mukaan väestön sosiaalinen asema merkittiin tar-kemmin henkikirjaan kuin rippikirjaan, pätee myös ruokolahtelaiseen aineistoon. Wilmi 1991, 40–44. Nygårdin laskelmien mukaan Ruokolahdella oli 1600-luvun puolivälissä 1,4 % henki-kirjoitetusta väestöstä palvelijoita. 1600-luvun lopulla palvelijoiden lukumäärä kasvoi. Jääsken kihlakunnassa ei kuitenkaan paljon, palvelijoiden lukumäärä oli 1694 noin 2,5 %. Nygård 1989, 77–78; 85–86. Nämä osuudet olivat pieniä, jos otetaan vertailukohteeksi esimerkiksi Jutikkalan laskelmat Sääksmäeltä, jossa palvelijoiden lukumäärä oli 1634 noin 24 % henki-kirjoitetusta väestöstä. Jutikkalan mukaan Hämeessä renkien ja piikojen määrä oli suorassa suhteessa suurtalonpoikaistalojen yleisyyteen. Jutikkala 1957, 196–197.

heidän vaimonsa tekivät piikojen työt. Kun piika avioitui rengin kanssa, häntä ei enää pestattu palvelijaksi. Hän saattoi kuitenkin jatkaa talossa tekemällä piian töitä, vaikkakin palkkauskäytäntö oli todennäköisesti muuttanut muotoaan.¹¹⁴

TAULUKKO 17

Aputyövoimat ruokolahtelaisissa kotitalouksissa 1750 ja 1775

Vuosi 1750	Henkikirja	Rippikirja
Ruokakunnat, joissa		
renkejä	68	26
piikoja	34	23
yhtiömiehiä/ yhtiömiestaloja	35	9
Vuosi 1775		
Ruokakunnat, joissa		
renkejä	64	9
piikoja	54	9
yhtiömiehiä/ yhtiömiestaloja	154	20

Lähde: Läänintilit, Ruokolahden henkikirjat 1750–1775, KA. Ruokolahden rippikirja 1747–1754 (Bla3) MMA. Ruokolahden rippikirja 1772–1780 (Bla6) MMA.

Vaikka lähteiden avulla ei voida laskea renkien absoluuttista määrää, voidaan niiden avulla nähdä palkollisten käytön perusdynamikka. Täysi-ikäisten miesten työvahvuus pyrittiin pitämään samanvahvuisena joko perhepiirin, renkien tai yhtiömiesten avulla.

Lähteiden perusteella ei voida ilmaista tarkkaa yhtiötalouksien määrää. Sekä henki- että rippikirjojen tiedot yhtiömiehistä ovat puutteelliset ja niukat.

Kun yhtiösopimuksen osapuolena tavallisesti oli veli tai vävy, heidät merkittiin rippikirjoihin yleensä sukulaisuussuhteen mukaan. Lisäksi kotitaloudet itsessäänkin usein käsitettiin yhtiöiksi. Yhtiömiestä käytettiin erilaisiin tarkoituksiin erilaisissa tilanteissa. Yhtiömiestä merkitsi eri sosiaalisissa yhteyksissä eri asiaa. Yhtiökumppanuus sijoittui kotitalouden elämänsäajan aikana vaihtuviin tehtäväkokonaisuuksiin: jopa niin, että silloin kun kotitaloudesta puuttui isäntä, hankittiin yhtiömiehiä hoitamaan hallinnollisia tehtäviä. Yhtiösopimukset solmittiin yleensä joko toistaiseksi tai määräajaksi. Kun sopimus purettiin, talollisen tavoin ”ulosteista” vastaavan yhtiömiehen oli joko

114 Palvelijoiden sukupuolesta Savossa Wirilander 1960, 107. Renkejä tarvittiin erityisesti itäisemmän Suomen kaskialueella. Nygård 1989, 84–92. Yleisenä piirteenä Savo-Karjalassa on todettu palvelusväen vähäisempi osuus henkikirjäväestöstä kuin Suomen muissa osissa. Nygård 1989, 78–84.

saatava itselleen laillinen osa tilasta, tai hän joutui jälleen tilattomaksi.¹¹⁵

Yhtiömiehen esiintyminen henkikirjassa on yleensä osoitus siitä, että kotitalous oli jakaantumassa tai jo jakaantunut. Yhtiömiestä käytettiin erityisesti 1700-luvulla mitä ilmeisimmin tilanjakoa koskevien säädösten kiertämiseen.¹¹⁶ Toisaalta yhtiötalouksien synty merkitsi myös yhtiötalouden muodossa syntynyttä yhteistyötä.¹¹⁷

Itä-Suomessa työ on määritellyt alunperin kaskimaiden nautinnan, ja vasta vähitellen maanomistus tuli kaskimaan nautinnan perustaksi. Talollinen otti Ruokolahdella tilattoman osakkaaksi taloon, jolloin tilaton nousi keskinäisen sopimuksen perusteella talollisluokkaan. Sopimuksen purkautuessa hänestä tuli taas tilaton.¹¹⁸

Yhtiölaitoksen laajuutta ei voida numeraalisesti tarkasti laskea. Sitä tärkeämpiä ovat yhtiötalouksia kuvailevat lähteet, joissa yhtiömiehistä ja yhtiötalouksista puhutaan osana arkea, yhteisöllistä toimintaa. Jotta kuva ruokolahtelaisesta yhteisöstä ja sen työvoimankäytöstä tarkentuisi, tarkastelen sitä myöhemmin yksityiskohtaisemmin tuomiokirjojen avulla.

Yhtiötalouksien eläminen ”itsenäisen” ruokakunnan tavoin ei ilmeisesti tarkoittanut sitä, etteikö talollisten ja näiden rinnalle henkikirjassa erikseen merkittyjen yhtiötalouksien välillä olisi ollut yhteistoimintaa. 1700-luvulla emme voi yksittäisiä tapauksia lukuunottamatta saada selville sitä, kuinka tiivistä vuorovaikutusta yhtiömiessuhde merkitsi.

Yhtiötalouden selvittämisessä ovat avainasemassa 1800-luvun yhtiöt. Lähteet, jotka kertovat kotitalouksien käytännön yhteistyöstä 1800-luvulla, ovat 1700-luvun lähteisiin verrattuina varsin monipuolisia.¹¹⁹

Vuonna 1820 yhtiömiehiä sisältävien ruokakuntien lukumäärä oli vähentynyt puoleen henkikirjassa – vaikka talollisruokakuntien määrä oli kaksinkertaistunut.¹²⁰ Vuonna 1820 yhtiömiehiä ja/tai yhtiömiessperheitä oli 75:ssä kotitaloudessa, mikä merkisi sitä, että noin 8,7 prosenttia talollistalouksista merkittiin yhtiöiksi. Vuonna 1849 yhtiömiehiä oli 81:ssä kotitaloudessa, eli noin 8,4 prosenttia talollistalouksista ilmoitettiin luonteeltaan yhtiöiksi.¹²¹ Erityisesti laajentuneet perheet ja monen perheen taloudet hankkivat 1820-luvulla lisätyövoimaa yhtiömiesten muo-

115 Tiedot perustuvat seuraavilla käräjillä esiin tuotuihin yhtiösopimuksiin: esim. Ruok. sk. 1817 § 176; Ruok. tk. § 42, § 61; Ruok. sk. 1829 § 290; Ruok. tk. 1830 § 323; Ruok. sk. 1830 § 260; Ruok. tk. 1838 § 131; Ruok. tk. 1838 § 256 - 257; Ruok. tk. 1848 § 296. Vrt. Waris 1995b, 128.

116 Taulukko 17. Henkikirjojen perusteella saa sellaisen kuvan, että 1700-luvun kolmannella neljänneksellä yhtiömiesten määrä olisi kasvanut voimakkaasti. 1700-luvulla Kaakkois-Suomessa on yhtiömiestä käytetty keinona kiertää tilojen halkomista koskevaa kieltoa. Vrt. Kaukiainen 1986, 313–315.

117 Tästä osoituksena ovat rippikirjoihin merkityt yhtiömiehet, jotka on merkitty osaksi kotitaloutta. Erityisesti sukulaisia yhtiömiehinä ei ole läheskään aina kirjattu lähteisiin. Kymenkartanon läänissä yhtiömiehet on henkikirjoissa yleisesti merkitty sukulaisuussuhteen mukaan. Sirén 1999, 197.

118 Vrt. Soininen 1974, 390.

119 Vertaa lukuun ”Tutkimusajankohta ja lähteet”.

120 Vertaa taulukkoa 12, jossa on yhteenveto yhtiömiessruokakunnista vuosina 1750 ja 1775 liitetäulukoihin 3 ja 4, joissa on yhteenveto yhtiömiehistä, palvelijoista ja loisista talollistalouksissa vuosina 1820 ja 1849).

121 Yhtiölaitos jatkui tutkimusajanjakson jälkeen. Vuonna 1879 19:ssä ruokolahtelaisessa kotitaloudessa oli yhtiömiehiä. Jääsen kihlakunnan henkikirja 1879. Vi 133. KA.

dossa. Vuonna 1849 lisätyövoimaa hankkivat tasapuolisesti niin ydinperheet ja laajentuneet perheet kuin monen perheen taloudetkin.¹²²

Henkikirjojen mukaan palkollisia oli 1820 noin joka kymmenennessä talolliskotitaloudessa. Näistä oli renkejä 75 ja piikoja 80. Vuonna 1820 renkien keski-ikä oli 31,6 vuotta (jolloin vanhin renki oli 67-vuotias ja nuorin oli 14-vuotias paimenpoika). Vuonna 1849 palkollisia oli noin 15 prosentissa kaikista talolliskotitalouksista, renkejä 130 ja piikoja 120. Renkien keski-ikä oli tuolloin 28,6 vuotta ja piikojen noin 28 vuotta. Nuorin renki oli 16-vuotias ja nuorin piika 15-vuotias. Kun vanhin renki oli tuolloin 59-vuotias, piioista vanhin taas 46-vuotias.¹²³

Yhtiömieslaitos on liitetty kaskikulttuuriin. Rengistä yhtiömiehen asema poikesei siinä, että hänellä oli täysivaltainen rooli kotitalouden jäsenenä ja hänellä oli yleensä perhe. Myös yhtiömiesten vaimot ja lapset osallistuivat kotitalouksiin toihin perheenjäsenten tavoin.¹²⁴ Yhtiömiehistä oli suurin osa avioituneita miehiä, osassa ruokakuntia eli jopa useampi yhtiömiessperhe.¹²⁵ Naispuolisten leskien ja naimattomien naisten lisäksi taloihin tarvittiin miesvoimaa.¹²⁶ Työvoiman lisäys totuttiin Ruokolahdella järjestämään yhtiömiesten ja renkien avulla.

Henkikirja-aineiston perusteella tuotantoyhtiönä toimivien kotitalouksien minimiesvoimana voidaan pitää kolmea – neljää aikuista työmiestä. Suurperhe tarjosi usein omastakin takaa riittävästi työvoimaa, jotta toimeentulo voitiin turvata.¹²⁷

Suvun ja perheen voimin töitä tehtäessä tyypillinen biologisesti laajentunut perhemalli oli kantaperhe, jossa isännän rinnalla työskenteli yksi avioitunut lapsi perheineen. Tämänkaltaisen kotitalous ei kaskialueella riittänyt työryhmäksi, ja tämän vuoksi Ruokolahdella hankittiin lisätyövoimaksi aikuisia miehiä. Osaa lisätyövoimasta luonnehdittiin elinkeinonimikkeillä (heidät mainittiin kutojaksi, sotilaaksi, suutariksi), ja heidän kohdallaan henkikirjan merkintöjen avulla on mahdollista päätellä, olivatko he veroa maksavia vai tilattomia.

122 Liitetaulukot 3 ja 4.

123 Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820 (Vi 5) ja 1849 (Vi 60). Kotitalouksissa on lisäksi käytetty vieläkin nuorempia lapsia esimerkiksi paimenessa, läkkäämpien palvelijoiden huoltamisesta ks. lukua ”Yhtiösopimukset ja yhteisön vähäosaiset”, ja siinä erityisesti jaksoa ”Palkolliset”.

124 Jutikkala 1958, 57–58; Nygård 1989, 29–30. Yhtiömiehistä seikkaperäisin alaluvussa ”Yhtiösopimusjärjestelmä”.

125 Molempina otantavuosina 13 tapauksessa.

126 Yhtiötalouteen perustuvien kotitalouksien joukosta on helppo löytää erityisesti sellaisia, joihin yhtiömies on hankittu lähinnä siksi, että on ollut pulaa työkykyisistä miehistä. Esimerkiksi 1820 tämä peruste on ollut vaikuttamassa yhtiötalouteen Hauklapin kylässä (isäntänä P. Waiti), yhtiötalouteen Inkilänmäellä (isännöimässä C. C. Inkinen ja kahteen eri yhtiötalouteen Immalanjärven kylässä (isäntinä J. J. Huhtanen ja H. J. Koho). Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820 Vi 5. KA.

127 Palkollisten määrä oli yleensä suurempi Länsi-Suomessa kuin ns. ”suurperhealueella” Itä-Suomessa. Nygård 1989, 54–62, erityisesti kartat 1 ja 2. 2–3 avioparin ruokakunta oli otantavuosina tavallisin monen perheen talouksista. Tällaisissa kotitalouksissa oli vähintään 2–3 miestä, mutta jotta työryhmä olisi kasvanut riittäväksi, sitä oli täydennettävä vähintään 1–2 miehellä. Myös työikäiset naiset ja kasvavat pojat ja tytöt osallistuivat peltotöihin. Moring on Lounais-Suomen saaristossa pitänyt riittävänä työryhmänä neljää henkeä. Moring 1994, 58.

Muutos vai jatkuvuus?

Perhemuodot 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä

Viljelytavoissa tapahtui muutoksia 1800-luvulla.¹²⁸ Kaskimaata viljeltiin edelleen, mutta peltoviljely kasvatti vuosisadan lopulla osuuttaan. Metsätalous oli vuoden 1798 pysähtymän jälkeen elpynyt ja sahoja perustettiin. Puukauppa oli vahvistunut myös uusien liikenneyhteyksien ansiosta. Saimaan kanava merkitsi sitä, että maa- ja metsätaloustuotteita voitiin viedä vesiteitse.

TAULUKKO 18

Ruokolahden ja Rautjärven kotitaloudet 1879¹³⁰

Kotitaloustyyppi	Talolliset		Tilattomat		Kaikki kotitaloudet	
	N.	%	N.	%	N.	%
1 Yksineläjät	15	1,3	243	33,7	258	14,2
2 Ei perhettä	12	1,1	6	0,8	18	0,9
3 Ydinperheet	280	24,8	383	53,0	663	35,8
4 Laajentuneet perheet	386	34,1	65	9,0	451	24,3
5 Monen perheen taloudet	438	38,7	25	3,5	463	24,8
Yhteensä	1131	100	722	100	1853	100

Lähde: Jääskén kihlakunnan henkikirja 1879. KA.

Itseasiassa maatalouden kehitys taantui 1800-luvun toiselta neljännekseltä lähtien Venäjältä tuodun viljan vaikutuksesta. 1860-luvulla koettiin varsinaiset huonot vuodet, joiden ankaruus koetteli perheitä, etenkin kun maatilatalous Ruokolahdella edelleen oli tärkein sektori.¹²⁹

1870-luvun lopulla ruokolahtelaisten elämä rakentui edelleen ryhmäperheen ympärille. Kotitalouksista oli kutakuinkin puolet moniosaisia (kuului ryhmään 4 + 5). Muutoksesta elämisen tavassa kertoo se, että tilattomien yksinelävien ruokakunnat lisääntyivät 1800-luvulla tasaisesti. Talollisilla sen sijaan ei ollut mitään syytä edelleenkään elää yksin.

* * * * *

128 Varsinaista toimeentulostrategioiden analyysiä ei tälle tutkimusajanjaksoa myöhemmälle jaksolle enää tehdä.

129 Soininen 1974, 386–387.

130 Rautjärvi oli 1859 itsenäistynyt omaksi kappelikseen. Kaikkiin kotitalouksiin sisältyvät talolliset ja tilattomat. Analyysin ulkopuolelle jää 7 kotitaloutta: 3 yksineläjää, 2 ydinperhettä, 1 laajentunut perhe ja 1 monen perheen talous.

■ Mistä leipä?

Vuonna 1820 6003 ruokolahtelaista (62 %) eli vähintään kahden ydinperheen ruokakunnissa. Vuonna 1849 vastaava osuus oli noin 60 prosenttia. Tuolloin suurperheissä asui yhteensä 6515 ruokolahtelaista.

Suurperheinstituution vaikutus ruokolahtelaisten elämään näkyy siinä, että vuonna 1879 Ruokolahden asukkaista asui edelleen noin 40 prosenttia suurperheissä. Suurperheissä asuneita ruokolahtelaisia oli 2681, kun ruokolahtelaisia lasketaan olleen kaikkiaan kyseisenä vuonna 6580. Itsenäistyneessä Rautjärven pitäjässä suurperheissä asuneiden osuus oli noin 42 prosenttia (1238 henkeä).

Suurperheissä asuneet olivat¹ erityisesti 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla enemmistönä pitäjässä. Tämä on otettava lähtökohdaksi, kun puhutaan suurperheen elämänpiiristä ja siinä eläneiden ihmisten todellisuudesta. Ruokolahtelaisten ihmisten elämänjärjestys rakentui ajatukselle, että vastuu työnteosta ja saavutetut edut jouduttiin jakamaan kotitalouden jäsenten kesken. Tilastoina ei kuitenkaan kerro kovin paljon kotitalouksien sisäisestä dynamiikasta eikä niissä kehitetyistä toimeentulostrategioista. Jatkossa paneudutaan siihen, miten elämä ryhmäperheissä ja yhtiöissä käytännössä pyrittiin järjestämään. Seuraavassa selvitetään, miten leivänhankintaan tähtäävät toiminnot rakentuvat kokonaisuudeksi Ruokolahdella.

Elinkeinoja tarkastellaan seuraavassa erityisesti niiden edellyttämän yhteistyön kautta. Tämän peruskysymyksen valossa tarkastellaan yhteisön elämää. Jokapäiväisen leivän hankinnassa ruokolahtelainen joutui punnitsemaan ja mukauttamaan toiveitaan ja tarpeitaan osana yhteisöä.

Viljanviljely Ruokolahdella merkitsi 1800-luvun puoliväliin asti lähinnä kaskeamista. Kaskeamiseen liittyvät yhteistoimintamuodot olivat keskeisessä asemassa kotitalouksien elämässä.

Suomalainen kaskeamistapa

Suurperheen alueellinen esiintyminen on yhdistetty kaskiviljelyyn.² Itä-Suomi kuului Euroopan havumetsävyöhykkeen viimeisiin kaskikulttuureihin. Suo-

.....
1 Mitä ilmeisimmin "suurperheissä eläneiden" osuus oli myös 1700-luvulta tutkittujen vuosien kohdalla korkea. Vuonna 1750 laajentuneita moniosaisia kotitalouksia oli rippikirjoista laskettuna 61,6 % ja 1775 tämä osuus oli 56 %. Vaikkakaan nämä osuudet eivät ole sellaisenaan vertailukelpoisia 1800-luvun tulosten kanssa, voidaan silti todeta, että suurperheissä asuneita oli mitä todennäköisimmin jo 1700-luvulla enemmän kuin puolet pitäjäläisistä.

2 Esim. Piha 1964, 128; myös Tornberg 1971, 10. Gabriel Nikander on kuvannut kasken rai-vausta suurperheen elämäntapana. Nikander 1953, 68.

messa kaskiviljelyn, tai pikemminkin itäisen ja läntisen maankäyttötekniikan raja on tutkimuksellisesti melko tarkasti osoitettu.³ Kaskitekniikan käyttäjiä⁴ ovat olleet myös pohjoisvenäläiset kansat ja Kaakkois- Euroopassa Balkanilla asuneet väestönosat.⁵

Kasvuston polttamiseen perustuvista viljelymenetelmistä on eroteltavissa ns. pykälikkömenetelmä, jossa varttuneet männyt kuivatettiin leikkaamalla, ”pyältämällä”, kaarnaa, huuhtamenetelmä, jossa kuusimetsä poltettiin ja vähitellen muutettiin kaskiviljelyn avulla lehtimetsäksi, ja perinteinen kaski, joka raivattiin aina lehtimetsään. Näille menetelmille on yhteistä se, että ne perustuvat pitkän aikavälin kiertoviljelyyn.⁶ Kaskialueita, jotka sijaitsivat usein kaukana toisistaan, viljeltiin pitkäaikaisesti ja niiden annettiin välillä metsittyä. Kiertoviljely oli alkuaan 2-vuoroviljelyä, ja muuttui vähitellen 3-vuoroviljelyksi. Käytännössä kaskesta saatiin 2–8 peräkkäistä satoa. Kolme satoa oli yleisin määrä, tavallisesti esimerkiksi ensin ruis, sitten kaura ja kolmantena vuonna kaura tai tattari. Satoisuus oli luonnollisesti paras ensimmäisenä vuonna ja laski myöhemmin niin että kolmantena vuonna ei kannattanut useinkaan kylvää viljaa. Sen jälkeen kaski hylättiin ahoksi, joka kasvoi muutaman vuoden ruohoa. Ahoa käytettiin lähinnä karjan laidunmaana. Kaskiaholle nousi yleensä pian uutta nuorta metsää. Aholle kasvava metsä oli tavallisimmin lehtipuuvaltaista ja soveltui hyvin kaskeamiseen. Metsä oli tasaikäistä ja kaskeamiskelpoista taas 15–30 vuoden kuluttua. Samaan metsään voitiin kaataa kaski noin 20–40 vuoden väliajoin.⁷

Samalla talolla saattoi olla lukuisia, jopa kymmeniä toisistaan etäällä sijaitsevia kaskiraivioita ja näiden liepeillä metsästy- ja kalastuspaikkoja. Kaskiviljely oli ekspansiivista: puiden kaato, tulen valvonta ja kasken viero edellyttivät riittävän suurta ihmisjoukkoa.⁸

3 Kaski- ja peltoviljelyn rajasta ja sovellettujen tekniikoiden monimerkityksellisyydestä, Kaukiainen 1980, 67–71;

4 Kaskiviljelystä kokoavasti Raumolin 1981; Raumolin 1987, 185–198; Soininen 1961, 164–165, 1969–186; Soininen 1974, 54–76; Soininen 1980, 207–210; Wirilander 1960, 685–692; Kortessalmi 1969, 309; Grotenfelt 1899, 37–38, 174–175; Heikkinen 1994, 88–93; Heikkinen 1997, 86–95; Matti Sarmela on käsitellyt tuotannossaan kaskitalouteen liittyneitä instituutioita, sukua, suurperhettä ja kaskikauden kansanperinnettä: Sarmela 1979; Sarmela 1981, 10–55; Sarmela 1987, 241–262; Sarmela 1989, 8–9; Sarmela 1995, 148–156; Vanhemmasta kaskiviljelytekniikasta Orrman 1991; Orrman 1995, 95–105.

5 Mitterauer 1996, 400; Podolak 1972, 145; Mosely 1976a, 58–69; Todorova 1993, 123–129; Kaser 1993, 93–122;

6 Soininen 1961, 256–257, Ekologinen aspekti kaskiviljelyyn ja sen moninaisiin muunnelmiin esim. Åström 1978, 228; Åkerman 1990, 11–23.

7 Soininen 1974, 60–61; Wirilander 1960, 567–613; Talve, 1979, 51; Saloheimo 1980, 29.

8 Kaskiviljelyn tuottavuudesta on esitetty erilaisia arvioita. Soininen päätyy siihen, ettei kaskiviljelyä kokonaisuudessaan voi osoittaa tuotoltaan paremmaksi tai huonommaksi kuin peltoviljelyä. Tuottavuus vaihteli suuresti kaskityypin ja viljelyolosuhteiden mukaan. Huuhtakaskesta voitiin saada suotuisissa oloissa huippusatoja, tuntuvasti pellostaa saatuja satoja korkeampia. Tavallisesta kaskesta saatiin kunnollisten viljelyolosuhteiden vallitessa likimäärin samansuuruisia pinta-alasatoja kuin pellostaa. Kaskiviljely pyrki asutuksen tiheyttä ja kaskimetsien puutteesta johtuen muuttamaan ryöstöviljelyksi, jolloin tuottokin aleni. Ainoastaan harvaan asutuilla seuduilla pysyivät viljelyolosuhteet kohtuullisina ja kaskiviljely kilpaili tuottavuudessa menestyksellisesti peltoviljelyn kanssa. Soininen 1974, 70–71. Kaskeamiseen käytettävää erillistä työpanosta on vaikea erottaa kaski- ja erätalouden kokonaisuudesta. Kaskeamista saatettiin harjoittaa muiden metsässä suoritettavien toimintojen ohessa. Saloheimo 1980, 8–10.

*Kaskenraivaus oli
ankaraa työtä.
Kaskenraivaukseen
osallistui yleensä koko
talon väki sekä miehet
että naiset, sopivia
tehtäviä oli myös lapsille.
Viljelmien ympäri
rakennettiin aita
suojaamaan satoa
eläimiltä. Valokuva
I. K. Inha, Museovirasto.*

Suoviljely muistutti menetelmiltään kaskiviljelyä, jolloin viljelyyn otettiin lähinnä puita kasvavaa suomaata. Suokaskella oli Ruokolahdella sama tehtävä kuin kovan maan kaskella–viljantuotanto. Suoviljely oli hyvin työvoimavaltaista, suopalstan viljelyynotto oli vuosien pituinen tehtävä. Ojittaminen, puidenkaato ja suoalueen kuivatus kestivät vähintään pari vuotta. Vasta kolmantena vuonna suoaluetta päästiin polttamaan eli kydöttämään.⁹ Kun tällaista

- *****
- 9 Suoviljelyllä oli paljon yhteistä kaskiviljelyn kanssa Itä-Suomessa. Suoviljelyyn liittyi läheisesti kydöttäminen. Soita onkin mitä ilmeisimmin 1700- ja 1800-luvulla pääosin poltettu kydöttämällä. Kydöttäminen erosi kaskenpoltosta siinä, että tällöin ei tyydytty pelkästään pintakasvillisuuden polttamiseen vaan pyrittiin polttamaan myös maanpinnan turve- tai multakerros. Suoviljelystä seikkaperäisemmin Soininen 1974, 138–139; Pirinen 1982, 366.

aluetta viljeltiin ensin muutama vuosi, se jäi lopulta niityksi.¹⁰

Vaikka Suomen talousseuran sihteerin, kanslianeuvos Böckerin keräämien tietojen avulla saadaan melko havainnollinen kuva kaskemisen ja peltoviljelyn suhteesta Ruokolahdella, ei Böckerin materiaali ole sellaisenaan vertailukelpoista. Böckerin tilastot eri viljalajien tärkeydestä vahvistavat muista lähteistä saatua kuvaa kaskiviljelyn hallitsevuudesta Ruokolahdella 1830-luvulla. Polttoviljely, kaski- ja suoviljely, säilytti vankan asemansa ilmeisen pitkään 1800-luvulla.¹¹

Kaskiviljely osoittautui myös erittäin tuottoisaksi. Koska kaskimaata riitti, saattoi kaskettavien metsien käyttö tapahtua harvakseltaan (parhaimmillaan kaskimaa sai kasvaa rauhassa jopa puoli vuosisataa), jolloin maa ehti levätä ja uusiutua.¹²

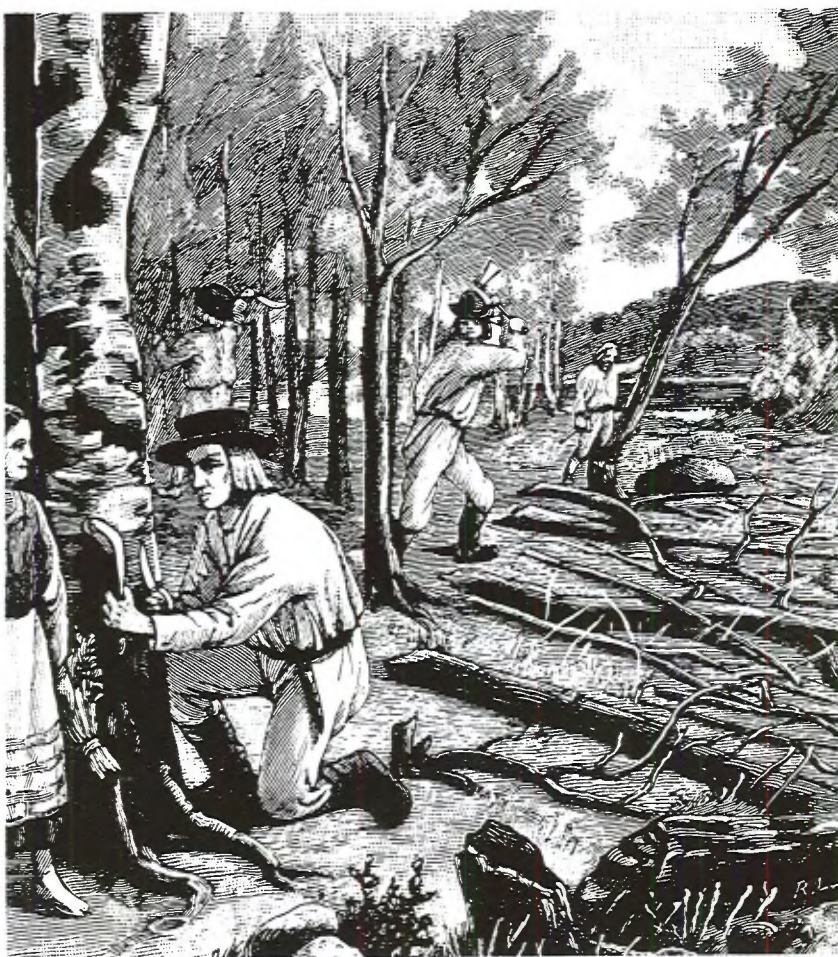
*Kaski poltettiin usein
yhtiöissä. Miehet
kaatoivat kaskea.
Naisia ja lapsia
tarvittiin poltto-
vaiheessa, jolloin he
viersivät palavia
puita palamattomille
paikoille. "Palon-
viertäjät", Wilhelm
von Wrightin
vesivärimaalaus
1883, Museovirasto.*

10 Niityt ja ahot kaskialueella syntyivät ikäänkuin sivutuotteina, varsinaisesta niittyjen hoidosta ei tuohon aikaan voida puhua. Niittyjen hoito sai rahvaalta ylipäänsä hyvin vähän huomiota. Grotenfelt 1899, 73–76; Kaskiviljelyn vaikutuksesta ja niittyjen vähäisyydestä Vanhassa Suomessa Hannikainen 1888, 90; yhteisniittyjen käytöstä Karjalassa Virtanen 1934, 417.

11 Böckerin kokoamat tiedot rukiin, kauran ja ohran viljelyksestä Jääsken kihlakunnan pitäjissä 1830, Böckerin kokoelma II, taulukot 5–7, sivut 527–529, 636–638. Maanviljelystä Viipurin läänissä vrt. myös Kähönen 1959, 300–312; Waris 1992, 95–101. Vanhan Suomen talouselämästä kaskeamisen kannalta Ranta 1985, 148–149; vrt. myös Soininen 1974, 56, erityisesti kartta sivulla 19.

12 Rukiista arvioitiin Ruokolahdella saatavan peltoviljelyksessä 6 jyvää, suoviljelyksessä 5 jyvää ja kaskiviljelyksessä 8 jyvää. Verrattuna kihlakunnan muihin alueisiin (lähipitäjiin Antrean, Joutsenoon ja Jääskeen) osoittautui kaskiviljely Ruokolahdella poikkeuksellisen tuottoisaksi. Böckerin kokoelma, nide II, taulukko 6, sivu 527. KA.

*Kun kaskea
kaadettiin, raivaajat
hyödynsivät metsän
puut tarkoin.
Koivuista käytettiin
myös tuohi. Kuvitusta
Johannes Häyhän
teokseen "Kuvaelmia
itäsuomalaisten
vanhoista tavoista".*

Työnjako kaskettaessa¹³

Kasken kaataminen tapahtui juhannuksen aikoihin ennen heinäntekoa. Kasken raivaukseen osallistui koko talon väki. Naiset kulkivat edellä vesoten vesat maahan vastaksia taitellen. Miehet hakkasivat isommat puut kirveellä. Sopivia töitä oli lapsillekin. Sitten kaski sai kuivua sen kesän. Kun lumi oli seuraavana keväänä sulanut, ensimmäisenä kevättyönä oli kasken karsiminen. Tämä mer-

13 Kaskiviljelyä tarkastellaan lähinnä yhteisön työntekijöiden kannalta. Selvitys on tehty perinnemateriaalin pohjalta, jota on taltioitu Kansallismuseoon: Kansallismuseo, Museovirasto, kansatieteellinen osasto, Pertti Virtarannan 1959–1967 suorittama kysely. Kyselyyn osallistuneet henkilöt Ruokolahdelta: J. ja J. Hyrkäs, E. Karoniemi, S. Keltanen, P. Lehvonen, P. Hänninen, J. ja T. Partinen, T. Rito, A. Tella ja M. Vahlonen. Muistelijat ovat syntyneet 1880- ja 1890-luvulla Ruokolahdella. Varhaisimmat muistikuvat ovat 1880-luvulta. Kuvatussa kaskiviljelyä he kertovat toiminnasta, jota he ovat seuranneet jo lapsena. Museoviraston kaskeamista koskevan kuvamateriaalin perusteella voidaan havainnollisesti tarkastella kaskiviljelyyn liittyviä erilaisia työvaiheita

*Kaskenraivaajat
ruokalevolla.
Valokuva A.
Rytönen/
Museovirasto.*

kitsi sitä, että puista hakattiin oksat pois, puiden rungot jätettiin kuitenkin vielä paikoilleen kevätahavassa kuivumaan. Kaski poltettiin yleensä ennen juhanusta.

Kaskettava alue oli harvoin niin hyvää metsää, ettei siinä olisi ollut notkoja. Ongelmia tuottivat myös vähäpuiset paikat, jotka vierrettiin, koska ne muuten olisivat jääneet palamatta. Viertämällä puista ja palavasta kasvillisuudesta tehtiin rovio. Viertäminen oli tavallisesti naisten työtä, samoin kalikoiden keruu. Kalikoiksi nimitettiin kaskimaalla olevia alle metrin pituisia pienempiä puita ja oksien jätteitä. Palamatta jääneet yksittäiset kalikat heitettiin kasoihin, joissa niitä poltettiin yhdessä viertopuiden kanssa. Miehet keräsivät suuremmat puut, joita ei tarvittu viljelmien ympärille rakennettavan aidan tekoon. Aitaa tarvittiin kasken ympärille varjelemaan viljelmää eläimiltä. Loput puut kerättiin kasalle, joista talvella saatiin polttopuita. Kerätty puu oli tosin nokista, koska pinta oli palanut hiilelle, mutta se ei haitannut.

Kaskenpolttoon osallistui koko talonväki. Poltosta koetettiin selvittää yhdessä päivässä. Polton eräs edellytys oli se, että sää oli riittävän tyyni. Perinne-materiaalista välittyi erityisesti kaskiviljelyn työläys. Siihen valjastettiin yleensä kaikki työkykyiset, myös lapset.¹⁴ Myös kypsyneen viljan sidonta lyhteiksi edellytti paljon työvoimaa. Naisten tehtävänä oli koota lyhteiksi solmittu vilja kuhilaille.

14 Kasken kaatamiseen liittyvien toimintojen yhteisöllisyys ja monimuotoisuus korostuu kertomuksissa: kun lehtimetsää raivattiin, naiset ja lapset kulkivat mukana taitaen vastaksia ja kerppuja. Koivuista irrotettiin lisäksi tuohta kattoainekseksi. Tuohta kerättiin myös konttien, virsujen ja tuohiastioiden valmistamista varten.

Kasken varastoinnissa tarvittiin erityistoimenpiteitä. Kasket olivat monesti kaukana asutuksesta, sato oli aumattava kasken keskelle ja aidattava turvaan eläimiltä. Kaskilyhteet ajettiin talvella lähemmäksi kotitaloa. Puinti tapahtui syksyn mittaan riihessä. Kaskihalmeille voitiin pystyttää myös metsäriihiä.¹⁵

Metsäriihellä työskentely edellytti sitä, että talosta riitti väkeä myös sinne työtä tekemään. Riihissä oli sisäänlämpiävä kivikiuas ja viljaa puitiin riihelinen kerrallaan. Puintia jatkettiin pitkin syksyä: etäisimmiltä kaskilta vilja kuljetettiin vasta lumikeleillä.¹⁶ Kaskeamiseen liittyvä raivaus- ja korjuutyö vaati monijäsenistä työkollektiivia. Kaskiviljely sisälsi myös paljon riskejä. Ankara sadekesä saattoi kastella kaadetun puun niin perusteellisesti, ettei sitä saatu viertopuidenkaan avulla palamaan. Tämä merkitsi sitä, että jäätin satoa vaille seuraavaan kesään asti.¹⁷ Kaskiviljelyn kehitykseen on vaikuttanut myös harjoitettu maatalouspolitiikka, lähinnä metsäpolitiikka ja valtiovallan kaskiviljelyyn kohdistamat lainsäädännölliset toimet.¹⁸ Yhteistoimintaa edellyttävää kaskeamista pyrittiin ohjaamaan muun muassa säädöksiin. Kaskemista koskevista säädöksistä vedottiin yleensä Rakennus Kaaren neljänteen pykälään, jonka mukaan yhteisviljeltyä maata ei saanut käyttää erikseen, vaan sitä oli käytettävä kaikkien osakkaiden yhteisen päätöksen mukaan. Kaskeaminen kruunun maalla oli ankarasti kielletty.¹⁹

Yhteistyöhankkeet

Viljely edellytti yhteistyökykyä. Isompia kaskia voitiin hakata koko kylän yhteisvoimin.

Kaskeamiseen liittyi erityisesti yhtiömuoto. Työapua voitiin antaa vastavuoroisesti suvun sisällä, mutta yleinen tapa organisoida kaskeaminen oli, että eri perheet (toisinaan myös eri suvut) liittyivät yhteen yhtiöiksi eräänlaisiksi

-
- 15 Ylivuotisissa aumoissa varastointitappiot koituivat erityisen suuriksi. Aumaa uhkasivat metsän eläimet, hiiret ja linnut. Aumat olivat alttiina myös säälle, kosteudelle ja kastumiselle. Ylivuotiset aumat muodostuivat vähitellen eräänlaisiksi elintasosymboleiksi, varallisuuden mittareiksi, eivätkä talolliset osanneet useimmiten kiinnittää varastotappioihin sen suurempaa huomiota. Soininen 1974, 68; Ranta 1985, 150; Jutikkala 1958, 19. Riihiä on voinut pitää useampi talollinen yhdessä, esimerkiksi saman kantatilan perua. Yhdessä käytetty riihi merkitsi eräänlaista ”riihiyhtiötä.” Virtanen 1934, 455.
 - 16 Kaskiviljelystä yhteisöllisenä toimintana Vilkuna 1934, 123, 139–140; Ranta 1985, 149–150; Kaskiviljan säilyttämisestä ja puimisesta Sarmela 1989, 13–14.
 - 17 Kaskiviljelystä ja sääolosuhteista esim. Saloheimo 1959, 149–151.
 - 18 Valtiovallan harjoittamasta kaskiviljelypolitiikasta on tehty yhteenveto jo vuonna 1915, Heikinheimo 1915. Kaskeamista valtiovallan näkökulmasta ovat tarkastelleet esim. Wirilander 1960, 588–593 ja Soininen 1974, 72–74.
 - 19 Jakamattoman maan käyttö sopimuksen mukaan, Rakennus kaari, X luku. 4 §. Ruotsin valtakunnan laki 1734. Kaskeamista koskevia muita rajoituksia lisäksi Modeé II 1739. Yhteisesti viljellyillä kylänmailla tapahtuvaa kaskeamista ohjattiin myös metsänhoidolliseen suuntaan, jolloin kasketessa tuli ottaa huomioon mm. karjan laiduntaminen. Jakamattonta metsää voitiin hyödyntää omaan käyttöön, mutta tätä saantia ei saanut viedä pois omalta tilalta, Modeé III 1742, 1854.

työkunniksi.²⁰ Siitä, miten kaskiyhtiöt yhteistyömuotoina toimivat, on tuomio-
kirjoissa materiaalia kaikilta läpikäydyiltä vuosilta. Yleisvaikutelma tämän ai-
neiston perusteella on se, että kaskiviljely oli saman kantatilan eri osilla usein
pitkäänkin yhteistä.

Perustetut kaskiyhtiöt olivat tilapäisiä ja toisinaan myös määräaikaista
hankkeita. Mukana oli sekä useampiperheisiä taloyhteisöjä että keskenään
sukulaissuhteessa olevaa, yhdessä työskentelevää sukupiiriä. Yhtiöiden varaan
rakentuva yhteistyö merkitsi sitä, että yhdellä talolla saattoi olla useampiakin
eri yhtiösuhteita joiden avulla toimeentulo voitiin hoitaa.²¹

Viljelytavat olivat vanhakantaisia. 1800-luvun kirjallisuudessa mainitaan
Itä-Suomessa käytetyn rekeä työ-ajoneuvona, joka kivisessä ja mäkisessä
maastossa itseasiassa oli kärryjä kätevämpi.²²

Kaskeamiseen liittyviä riitoja oli käräjillä tavattoman runsaasti. Niitä seuraa-
malla voidaan löytää kaskeavan yhteisön yhteistoimintaa jarruttaneita tekijöitä.
Raskaassa työssä yhteisön sisällä pinnan alla kyteneet jännitteet puhkesivat toi-
sinaan riidoiksi. Riitoja syntyi herkimmin silloin, kun yhtiön rakenteessa tai si-
säisissä valtasuhteissa ilmeni häiriöitä.

Kaski- ja suoviljelmän tuoton jakoperusteita jouduttiin selvittämään toisi-
naan käräjillä. Kasken tuotteiden jaossa voitiin toteuttaa sellaista tapaa jakaa
sato, että vilja jaettiin kuhilaittain, yleinen oli myös tapa jakaa sato vasta puimi-
sen jälkeen.²³ Jakoperusteena pidettiin kesälläkin yleisesti työkyökyisten
miesten lukumäärää.²⁴ Kaskia myös siirrettiin sopimuksella eteenpäin talon
miesvoiman vähäisyyteen vedoten.²⁵

Työryhmää totuttiin vahvistamaan niin, että taloon otettiin yhtiömies raivaa-
maan kaskea. Korpijärvellä jatkettiin kaskiviljelyä yhdessä sen jälkeen kun yhtiö
syksyllä 1826 oli purettu. Työtä tehnyt osapuoli haki käräjäteitse korvausta
kaskenraivauspäivistä. Mukaan liitetystä laskelmasta ilmenee, että talollinen
Tuomas Piiparisen joukko oli tehnyt talollinen Niilo Ovaskan hyväksi yhtiön

20 Länsi-Suomessa agraarikulttuurin ekologiset kriisit ratkaistiin erityisesti talkoolaitoksella,
joka ei Ruokolahdellakaan ollut täysin tuntematon. Naapuriavun verkosto muodosti
sosiaalisen yhteistyön perustan. Etenkin Pohjanmaalla tällainen naapuriapuun pohjautuva
kyläkulttuuri vaikutti myös kyläläisten ”yhteisöllisiin” riitteihin, kylähäihin ja nuorison
tapaan kokoontua Sarmela 1994, 32, 111. Käytäntönä ovat olleet mm. hirrenveto- ja
elotalkoot Virtanen 1934, 458–459.

21 Tietoja suurista yhteiskaskista Karjalassa Voionmaa 1915, 116–119, 120–122; kaski-
yhtiöistä emt. 130–131, 137–140, 150–151, 210, 212, 348, 437, 446–447, 459; Virtanen
1934, 445–446; yhtiömuotoisesta yhteistyöstä: Kerkkonen 1966, 20–21; Soininen 1961,
169–186; 1997, 50; iBjörn 1991, 226.

22 Hannikainen 1888, 90.

23 Kuhilaittain jaettaessa tasajako toteutui, kun kuhilaissa oli kutakuinkin sama määrä lyhteitä.
Puimisen jälkeen jaettaessa vilja jaettiin esimerkiksi puuastialla, lisäksi myös oljet ja
ruumenet jaettiin Virtanen 1934, 446.

24 Riitaa kaskiyhtiön sadon jaosta Miettälän kylässä, kun yhtiön osakkaat olivat aiemmin
eläneet yhteisessä taloudessa 1817 sk. § 168–170. Yhtiöiden sato jaettiin työkyisten miesten
lukumäärän mukaan, esim. Ruok. tk. 1819 § 208; Ruok. sk. 1819 § 132; § 214; § 259; 278.
Vain kerran käräjillä on poikettu tästä jakoperiaatteesta, jolloin suoviljelmän sato jaettiin
työkyisten miesten lukumäärästä riippumatta suhteessa puolet ja puolet: Ruok. sk. 1819 §
289. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

25 Esim. Ruok. sk. 1819 § 279. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA; Virtanen 1934, 434–435..

jälkeen sekä hevos- että jalkatyöpäiviä. Piiparinen oli saanut jo osan kasken tuotosta, korvattava osuus merkitsi lähinnä palkkaa jalkaisin suoritetuista renki-työpäivistä. Jalkatyöpäivät merkitsivät myös raskainta työosuutta, josta edellytettiin rahallista korvausta.²⁶

Yksi yleisimmistä yhteistoiminnan muodoista olikin sellainen, että erillisillä kotitalouksilla oli yhteinen kaski-, suo- tai niittyviljelmä.²⁷ Kun osapuolten kaskimaat oli raivattu yhdessä, ei kaskimaiden perustamista omin päin toisaalle hyväksytty. Omin päin raivattu kaski tuli yleensä palauttaa yhteiseen käyttöön.²⁸ Kasket ja niityt pysyivät yhteiskäytössä, kunnes osakkaiden keskinäinen viljelyä koskeva sopimus purettiin.²⁹

Kaski oli yhteisöllisen toiminnan kannalta vaativa työmuoto, viljely edellytti huolellisesti organisoitua yhteistoimintaa. Kaskiyhtiön osakkailta odotettiin yleensä samanarvoista tai yhtä suurta työpanosta, osakkailla tuli olla sekä miehiä että hevosia sama määrä tai toisiaan vastaavasti.³⁰ Niukimmillaan yhteistoiminta kaskiviljelmillä rajoittui siihen, että kaskiraiviot pelkästään aidattiin yhdessä, muuten kasken eri osia viljeltiin erikseen.³¹ Monipuolisimmillaan yhteistoiminta merkitsi kokonaisvaltaista yhdessä työskentelyä ja elämistä yhdessä asuvana perheyhmänä.

Luvaton kaskeaminen, huolimatta siitä että tällaisesta viljelystä oli seurauksena sakkotuomio, oli eräs yleisimmin käräjillä käsitellyistä rikkeistä. Luvaton kaskeaminen oli vitsauksena erityisesti syrjäkylillä. Esimerkiksi kruunun maalta Torsansalosta tavattiin usein omin luvin raivuuseen ryhtyneitä kaskeajia. Ruokolahdella elettiin siirtymäkautta, jolloin yhteismaa oli tarkoitus jakaa vähitellen yksityiseen käyttöön, ja niinpä luvattomasta kaskeamisesta annettiin sakkoja tavan takaa.³² Sakot, jotka luvattomasta kaskeamisesta tulivat, merkitsivät sitä, että sato tuli korvata kruunulle.³³ Esimerkiksi 1820-luvulla perheyhtiö

.....

- 26 Hevospäiviä oli kertynyt 61, jalkatyöpäiviä 36. Maksettavaksi tuli 53 ruplaa 90 kopeckkaa. Ruok. tk. 1828 § 203. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
- 27 Erillisillä kotitalouksilla oli yhteinen kaski-, suo-, tai niittyviljelmä: Esim. Ruok. sk. 1817 § 168–§ 170; sk. 1819 § 220; § 224; § 228; § 279; sk. 1828 § 100; § 127; sk. 1829 § 66; § 220; § 263; § 228; § 66; Ruok. sk. 1838 § 701; Ruok. sk. 1839 § 415, § 416. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Vrt. Virtanen 1934, 446.
- 28 Ruok. sk. 1829 § 263. Käräjillä oli kolmen osakkaan yhteinen kaskiyhtiö. Jokaisella oli kolmasosa Siitolan kruununtalasta, jota he olivat viljelleet yhdessä. Yhden osakkaan yritys viljellä yhden tynnyrin aluetta erikseen estettiin. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
- 29 Sopimus niittyjen ja peltojen yhteiskäytöstä purettiin käräjillä, esim. 1829 sk. § 340. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
- 30 Immalanjärveläisessä kaskiyhtiössä edellytettiin, että molemmat yhtiön osakkaat vastasivat yhtä monella hevosella työsuorituksesta. Ruok. sk. 1829 § 274. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
- 31 Kaskiviljelmien aitaaminen ja aitojen kunnossapito edellyttivät kaskiyhtiön osakkaiden kesken sopimuksia. Esim. Ruok. sk. 1834 § 69, § 70, § 171, § 340. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Yhteistyöstä aitojen ja siltien rakentamiseksi myös Virtanen 1934, 454.
- 32 Luvattomasta kaskeamisesta esim. Torsansalossa: Ruok. tk. 1828 § 34, § 35; Kaljulassa ja Mustakulkkalassa § 40; Siisälässä § 41; Kekäläniemessä § 54. Luvattomasta kaskeamisesta tavattiin erityisesti etäisissä erämaakylissä. Sakkotuomioista otantavuosilta saa parhaiten käsityksen sakkoluetteloiden avulla, joissa yleisimpiä rikkomuksia (juoppouden ja sapatinrikkomuksen lisäksi) ovat juuri luvattomat kaskeamiset. Vrt. Heikkinen 1997, 140.
- 33 Luvattomasta kaskeamisesta langetettiin korvattavaksi kruunulle sakkoja 170 ruplaa vastaamaan sadosta saatua hyötyä. Ruok. sk. 1829 § 29. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Mustakulkkalasta oli ottanut kruunun yhteismaalta Torsansalosta viljelyynsä suon. Yhtiö perusteli uudisviljelmää sillä, että se oli ollut tarpeen heikon talouden kohennukseksi.³⁴

Kaskiviljely hallitsi Ruokolahden maataloutta vielä 1830-luvulla. Böckerin tiedustelujen aikoihin pelloista saadun ruissadon määrä jäi 15 prosenttiin. Kaskimaiden vähetessä polttoviljelyä ryhdyttiin harjoittamaan myös suomaille. Eri-tyisesti tilattoman väen kaskeamismahdollisuudet vähentyivät 1830-luvulla.³⁵

Ruokolahdella harjoitettu vanhakantainen kaskivaltainen maatalous ei ollut tae hyvästä elintasosta. Sadot vaihtelivat vuodesta toiseen. Vaikka laajat kaskimaat saattoivat antaa suuria satoja, satovaihteluihin ei pystytty paljoakaan vaikuttamaan ja toisinaan koettiin myös ankaria katovuosia.³⁶

Kiinnostavaa on, miten kaskikauden talous mukautui erilaisten leivänhankintakeinojen kokonaisuuteen. Kaskiviljelyä täydennettiin tuottavilla sivuelinkeinoilla. Kaskiviljely säilytti Ruokolahdella asemansa kauemmin kuin olisi ollut mahdollista, mikäli maanviljely olisi ollut ainoa toimeentulon perusta.³⁷

Talolliset huomasivat vähitellen, että erilaisilla sivuelinkeinoilla, esimerkiksi rahdinajolla, talouteen voitiin ansaita selvää rahaa. Ryhdyttiin harjoittamaan kauppaa ja kuljetusta Venäjälle. Ruokolahdelta lähdettiin myös työkomennuksille rajan taakse.³⁸ Ruokolahtelainen toimeentulostrategia kietoutui kaskiviljelyn edellyttämien suurten sivuelinkeinojen ympärille. Tämä merkitsi konkreettisesti sitä, että kun ”huuhta-aika väheni, matkatyö eneni”.

Selviämisen salaisuus?

Toistuvat katovuodet aiheuttivat rahvaalle ahdinkoa ja viranomaisille päänsivaa. Hyvien satovuosien jälkeen rahvas ei tiennyt, miten varastoida ylijäämäviljaa. Kadon tultua jouduttiin ostamaan viljaa, jos varaa oli. Köyhemmän talonpojan vierasväkenä, jos ei tuvassa niin ainakin porstuassa, oli nälkä usein odottamassa. Yhdeksi kutsumattoman vieraan karkotuskeinoksi kehiteltiin pitäjänmakasiinilaitos. Pitäjänmakasiini oli eräänlainen alkeellinen pankki. En-

.....
34 Luonnonvarojen niukentuminen on nähtävissä juuri kyseisenlaisissa tapauksissa, etenkin kun sopiva kaskimaa oli vähentymässä. Sopivien kuusimetsien vähentyminen johti siihen, että jouduttiin vähitellen omaksumaan täydentäviä viljelystapoja. Murroskauden tilanteissa jouduttiin ottamaan käyttöön sopivia suoviljelmia. Tällöin erityisesti tilattomat lähtivät raivuuseen kruunun yhteismaiden soille Ruok. sk. 1828 § 296. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Kuhmossa vastaavanlaista kehitystä on selvittänyt Heikkinen 1997, 94.

35 Böckerin kokoelma, nide II, sivu 526; Heikkinen 1997, 94. Ruokolahdella kaksivuoroviljelyjärjestelmän sijalle oli vähitellen tulossa kolmivuoroviljely. Tämä merkitsi sitä, että kunakin vuonna viljelysalasta 1/3 oli kesannolla, 1/3 syysviljalla ja 1/3 kevätiljalla. Soininen 1974, 76; Kähkönen 1959, 457.

36 Leivän niukkuus kaskeamiseen liitettynä merkitsi kaskiviljelyn haavoittuvuutta, muutaman vuoden välein toistuvia katovuosia. Vrt. Katajala & Tshernjakova 1998, 70–76; Soininen 1974, 382–383.

37 Ruokolahdella ei kaskiviljelyn taantumisen mukanaan tuoma kriisi näytä (alueen erikoisen talousrakenteen vuoksi) vaikuttaneen dramaattisesti väestön toimeentuloon. Vrt. Soininen 1974, 388.

38 Seikkaperäisemmin luvussa ”Leipä maailmalta”.

sin pitäjäläiset toivat makasiiniin sovittun määrän viljaa. Kun perusvarasto oli saatu kokoon, ryhdyttiin kertynyttä viljaa lainaamaan pitäjäläisille siemen- ja ruokaviljan tarpeen tyydyttämiseksi.³⁹ Ruokolahdella perustettiin 1810-luvulla pitäjänmakasiineja.⁴⁰

Ruokolahtelaisten viljelijöiden toimista 1800-luvun alkupuolella saamme havainnollista tietoa papiston lähettämistä kirjeistä Suomen Talousseuralle. Niissä on mainintoja sellaisista viljelijöistä, joita ehdotetaan palkittaviksi heidän edistyksellisen toimintansa vuoksi. Rovasti Castegrenin 1812 laatima luettelo⁴¹ menestyneistä viljelijöistä antaa mahdollisuuden arvioida heidän perheitään työyksikköinä.

Ennakkoluulottomimmat viljelijät ryhtyivät vähitellen uusien metodein lisäämään viljelysmaata. Ruokolahdella ojitettiin peltoa, raivattiin suota ja niittyä sekä rakennettiin kiviaitoja. Näille toimille oli yhteistä se, että ne edellyttivät suunnitelmallisuutta ja riittävää työvoimaa. Suuritoisimpia ja eniten mies-työpäiviä vaativia toimenpiteitä tehtiin miesvahuudeltaan voimallisimmissa taloissa. Ahkerimmat kiviainan rakentajat olivat Hörkkölänmaan Hyrkkäset, joilla oli talossa vuoden 1811 revision mukaan 20 miestä, joista työkykyisiä oli 12. Hyrkkästen veljesperhe oli rakentanut kiviaitaa ennätysmäärin (187 kyynärää), lisäksi he olivat salaojittaneet peltojaan (144 kyynärää).⁴² Eniten suota raivanneet talot olivat yleensä myös miesvahuudeltaan voimakkaimpia.

Lassilan kruununtilan isännän Tuomas Suikkasen uudenaikainen maanviljelys kiinnitti pastori Ignatiuksen huomiota siinä määrin, että viljelijälle ehdotettiin palkintoa esimerkillisestä tilan hoidosta. Suikkanen oli viljelyn lisäksi ryhtynyt rakentamaan tilaltaan tietä yleiselle maantielle, jonne oli virsta matkaa. Lisäksi hän oli ryhtynyt hankkimaan kylään omaa myllyä. Löydettyään Jääsken pitäjältä vanhan myllyn Suikkanen oli ostanut sen ja kuljettanut sen omaan kylään. Kaikki kyläläiset eivät olleet hankkeen takana, ja Talousseuralle lähetetyssä kirjeessä korostettiin, että Suikkanen ei joutunut astumaan vain yleistä mielipidettä vastaan, vaan hän joutui taistelemaan käsityksensä puolesta jopa omassa perheessään. Viljelysmaan lisääminen ja maanlaadun parantaminen eivät sinänsä olleet epätavallisia toimia. Viljelijöiden palkintoa ehdottavissa kirjelmissä korostettiin toistuvasti sitä, miten ennakkoluuloista, kovapäistä ja uudistuksia vastustavaa väkeä ruokolahtelaiset olivat.⁴³

39 Teerijoki 1993; Wirilander 1960, 685–687; Soininen 1974, 347–348.

40 Pitäjänmakasiineista Vanhassa Suomessa Suomen Talousseuran arkisto: D III 4. ÅÅ. Ruokolahtelainen pitäjänmakasiinilaitos koki monenlaisia vastoinkäymisiä, makasiininhoitaja osoittautui mielenvikaiseksi ja makasiini joutui sekasortoon. Toisaalta pitäjänmakasiinin toiminta kangerteli myös siksi, että ruokolahtelaiset kaikkiansa pystyivät hankkimaan Pietarista viljaa kohtuuhinnalla. Niinpä Ruokolahdella onnistuttiin keräämään viljaa varastoon noin neljäsosa siitä, mitä siellä olisi tullut olla. Järjestämiskomitealle saapuneita asiakirjoja, Viipurin läänin järjestämiskomitean arkisto E 8, KA; Ruokolahden pitäjänkokouksen pöytäkirja 7.12. 1834, Ruokolahden kirkonarkisto, Mf. TK 1004. KA.

41 Suomen Talousseuran arkisto, luettelo palkittavista maanviljelijöistä D VIII 20. ÅÅ.

42 Salaojitus ja kiviaitojen pystytys ei ollut mikään yleinen tapa, vaan pikemminkin epätavallista uututta ja sinnikkyyttä osoittava hanke. Uudisviljelyssään kunnostautuneiden viljelijöiden keskuudessa se oli levinnyt vain muutamalle tilalle.

43 Katselmus Tuomas Suikkasen tilalla 1836, Suomen Talousseuran arkisto, D VIII 20. ÅÅ. Suoviljelystä kaskiviljelystä täydentämässä Soininen 1974, 50–51.

Uudistushaluiset viljelijät olivat pappien ohella esimerkin näyttäjiä. Huomionarvoista on se, että palkittaviksi ehdotetuista edistyksellisistä tiloista melkein kaikki olivat myös suurperheitä. Kahdella tilalla Puntalan kylässä työkykyisten miesten määrä oli 1818 vain kaksi. Inkilänmäkeläisen kirkonkuudennusmies Pekka Inkisen tilalla oli omasta takaa vain kolme työkykyistä miestä. Muuten työkykyisten miesten lukumäärä vaihteli viidestä jopa 24:een mieheen.⁴⁴ Uudet viljelytavat ja lajit saivat viiveellä jalansijaa. Eräänä palkitsemisen arvoisena edistysaskeleena pidettiin Suomen Talousseurassa perunanviljelyä. Ruokolahdella peruna siirtyi ruokapöytään hitaasti. Esimerkiksi vain kolme 26:sta mallitilan viljelijästä oli ryhtynyt kokeilemaan perunanviljelyä. Kylvömäärät eivät heillä olleet suuria.⁴⁵

Karjan antimet

Kaskialueilla karjaa ei pidetty yksinomaan maitotaloustuotteiden vuoksi, vaan tärkeää oli myös karjasta saatava lanta. Lannoitus hoidettiin Ruokolahdella 98-prosenttisesti karjanlannalla, ja viljelysvoima oli alkuaan opittu ottamaan kasvituhkasta. Suomutaa ei osattu ottaa käyttöön ja kompostointia käytettiin vain 2 prosentissa kaikesta lannoituksesta. Kompostointi merkitsikin lähinnä sitä, että lantaa sekoitettiin kuusen havuihin.⁴⁶ Karjatalous oli alkuvaiheissaan Itä-Suomessa läheisessä yhteydessä kaskiviljelyyn. Ruokolahden tärkeimmistä kotieläimistä Böcker on antanut seuraavanlaisen arvion.

TÄRKEIMMÄT KOTIELÄIMET⁴⁷

	HEVOSIA	LEHMIÄ	LAMPAITA
Ruokolahti	1430	4742	3335
Rautjärvi	1374	4068	2639
yhteensä	2804	8810	5974

Viipurin läänin karjamäärä oli maan korkein (läänissä oli 16,8 % maan maaseutuväestöstä, mutta 19,1 % karjakannasta). Alueen vahva karjavarallisuus johtui erittäin runsaasta hevoscannasta. Hevosia Viipurin läänissä oli enemmän kuin muualla maassa.⁴⁸ Böckerin tilastotietojen aikoihin 1830-luvulla Ruokolahdella oli peräti 0,28 hevosta henkeä kohden. Hevosten runsaus johtui rahdinajosta,

44 Rovasti Castegrenin laatima luettelo palkittavista viljelijöistä Ruokolahdelta, Suomen Talousseuran arkisto D VIII 7. ÄÄ. Luettelossa on tiedot ruokakunnista ja niiden miesvoimasta.

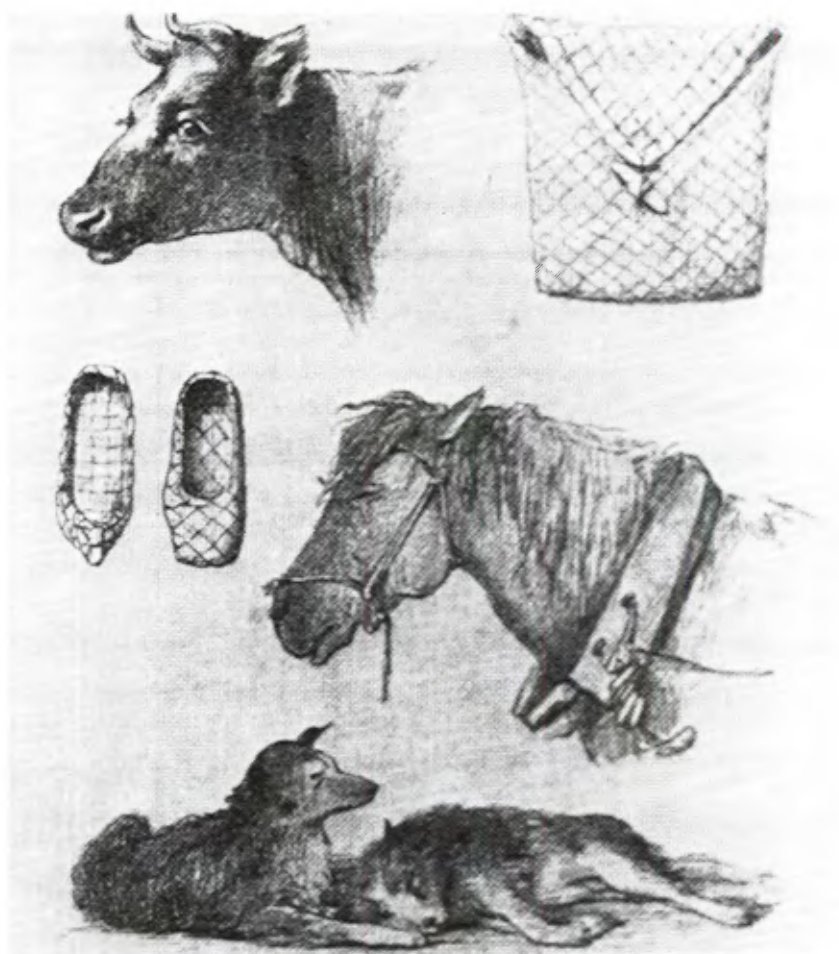
45 Tämä tukee Böckerin kokoelman tietoja perunanviljelyn hitaasta siirtymisestä Ruokolahdelle. Vrt. Böckerin kokoelma, nide II, s. 527, taulukko 6.

46 Böckerin kokoelma, nide II, s. 527. K.A.

47 Böckerin kokoelma, nide II, s. 528 ja nide III, s. 125. K.A.

48 Vrt. Soininen 1974, 210–212 edellämainittuun Böckerin kokoelman karjamäärää ilmaisevaan taulukoon. Karjatalousalueista Itä-Suomessa Katajala 1997, 142–143.

Kotieläimiä
Ruokolahdelta.
Piiro Severin
Falkman,
Museovirasto.

jonka tärkeyttä kuvastaa se, että kuvernööri ilmoitti 1824 rahdinajon pääelinkeinoksi Viipurin läänissä.⁴⁹ Hevosia kasvatettiin myös myyntiä varten.⁵⁰ Hevonen oli 1800-luvulla välttämätön tekijä niin rahtia ajavan kuin kaskeavankin kotitalouden kannalta.⁵¹

Myös nautakarjaa pidettiin Ruokolahdella, kuten muuallakin Etelä-Karjalassa. Teuraskarjaa vietiin myytäväksi Viipuriin.⁵² Lehmät olivat kuitenkin suuren osan vuotta ummessa alkeellisen ja huonon ruokinnan vuoksi. Voin tuotanto perustui pääasiassa kaskiahojen tarjoamiin hyviin laitumiin. Pietarin markkinat

49 Landshöfdingen öfver Viborgs Län. Kertomus Viipurin läänin tilasta, kansio Hb5. KA.

50 Tämä hevoscannan kasvu oli lyhytaikainen ilmiö, ja hidastui jo selvästi 1860- ja 1870-luvulla. Karjatalouden kehityksen päälinjoista eri puolilla Suomea Soininen 1974, 206–252.

51 Käräjillä puitiin runsaasti hevospaappoihin liittyviä riitoja. Yhtiön osakkailta edellytettiin tasavahvuista hevoscantaa ja sitä, että kaskan kyntöön soveltuva hevonen oli varattuna. Hevosia koskevia riitaisuuksia esim. Ruok. tk. 1849 § 39; sk. 1850 § 140. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

52 Kertomus Viipurin läänin tilasta, kansio Hb5. KA.

avautuivat Itä-Suomen karjataloustuotteille 1800-luvulla, esimerkiksi voille, jota kannatti kuljettaa pitkiäkin välimatkoja.⁵³ Selvästi kuitenkin karjanhoito oli Ruokolahdella toissijaista maanviljelyyn nähden.⁵⁴

Maatalouden tuottoa ei 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla juuri kyetty nostamaan muuten kuin viljeltyä maa-alaa laajentamalla. Karjataloudessa tuotannon kasvattaminen merkitsi lähinnä eläinmäärän lisäystä, ei esimerkiksi laiduntien tai talviruokinnan parantamista. Mielenkiintoinen on Böckerin kirjaama tieto, että Ruokolahdella karjan paimennus on siihen aikaan suurelta osin ajateltu hoidettavan lapsityövoimalla: paimentamiseen kulutettiin tuohon aikaan kirjatun tiedon mukaan 144 000 lapsityöpäivää.⁵⁵ Karjan paimentamisessa voitiin myös harjoittaa yhteistoimintaa, niin että useamman talojen karja kävi aitaamattomalla maalla laiduntamassa. Nuorille paimenille oli usein pantu melko suuri vastuu, periaatteessa heidän tuli vastata karjan katoamisen tai metsän eläimien aiheuttaman vahingon korvaamisesta.⁵⁶

Erätalouden leivänhöyste

Ruokolahdelaisten taloudessa merkitystä oli myös kalastuksella ja metsästyksellä. Saimaasta ja pienemmistä järvistä nostettiin erityisesti muikkua, joka suolattuna oli tärkeä leivän lisä. Kotitarpeeseen kalastus oli tärkeää ja kannattavaa. Imatran kosken yläpuolella Sirolan kylässä oli pieni kruunun lohikalastuspaikka.⁵⁷ Ylimuistoisista ajoista samat paikat olivat tiettyjen verkkokuntien hallinnassa, ja näiden oli tapana vuodesta toiseen laskea lohiverkko samaan paikkaan. Nämä veteen piirretyin viivoin perintönä kulkeneet nautinto-oikeudet synnyttivät monenlaisia kiistoja, lohenpyynnissä esimerkiksi vain tietyt paikat virrassa soveltuivat kalastukseen.⁵⁸

.....
53 Soininen liittää karjatalouden nousun 1800-luvun toiselta neljännekseltä alkaen etenkin vain menekkimahdollisuuksien kasvuun Pietarin markkinoilla, toisaalta samanaikaisesti alkaneseen kaskiviljelyn kriisiin, Soininen 1974, 238–239, 384, erityisesti kartta 9, s. 362. Böckerin kokoelman tietojen mukaan Jääsken kihlakunnasta ei vuonna 1830 viety voita kuin 21 hopearuplan arvosta, ei siis perin suurta määrää. Böckerin kokoelma, nide III, s. 154.

54 Vrt. Syrjö 1976, 163.

55 Böckerin kokoelma, nide II, s. 528, taulukko 7. Merkintä voidaan tulkita myös niin, että lasten työpanoksena tämä olisi tarkoittanut ilmoitettua työmäärää, vaikkakin työntekijöinä oli kotitalouksien tilanteen mukaan eri-ikäisiä henkilöitä. Voitiin pitää myös talojen yhteisiä paimenia, joille palkka maksettiin yleisimmin rahana (lisäksi tuli pitää huolta paimenen vaatetuksesta). Virtanen 1934, 472. Keski-Euroopassa karjan paimennuksessa käytettiin myös perinteisesti lasten ja nuorten työpanosta. Kuitenkin silloin kun karja poiki, olivat aikuiset miehet yleensä vastuussa karjasta. Mitterauer 1992, 72–73.

56 Rakennus kaari, luku XI § 2. Ruotsin valtakunnan laki 1734.

57 Kertomus Viipurin läänin tilasta, Kansio Hb 5. KA. Ruokolahdella kruununvoudin ja nimismiehen isoajakoa varten suorittamissa tilankatselmuksissa pyrittiin Ruokolahdella selvittämään ne paikat, joihin tietyillä verkkokunnilla oli ylimuistoisista ajoista asti ollut kalastusoikeus ("urgamla fiskerättighet"). Ruok. tk. 1850 § 379. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

58 Myös kuhmolaisessa erämaataloudessa kalavedet olivat tärkeä osa toimeentuloa. Heikkinen 1988, 85–86. Kalastuksessa harjoitettiin paljon yhteistyötä mm. perustettiin nuottakuntia. Virtanen 1934, 447; Kalastusta säädeltiin, pyydysten laskeminen ja kalavesien omistusoikeus oli tarkoin määritelty. Pyydysten laskeminen toisen kalavesiin tiesi sakkoja, kutuaikana sakot kaksinkertaistuivat. Kalavesien nautinnasta Rakennus kaari XVII luku, § 1–4. Ruotsin valtakunnan laki 1734.

Ruokolahdella
kaadettiin silloin
tällöin karhuja ja
susia. Näistä
maksettiin tappo-
rahaa, jonka
määrästä on
käräjillä laskelmia.
Piiros G.A.
Gottlundin kirjasta
1879, Museovirasto.

Kalastusta harjoitettiin lähinnä omaan tarpeeseen tai lähiseudun kulutukseen. Kotitalouden työvoimankäytön kannalta on huomioitava se, että nuottakalastus oli hyvin rasittavaa työtä. Tarvittiin riittävän suuri ja riittävästi ”leivässä pidetty” nuotanvetoryhmä. Heikosti ravittu ihminen ei pysty tehokkaasti vetämään nuottaa.⁵⁹

Metsästyksen merkitys oli huomattavasti vähäisempi yhdeksännelletoista vuosisadalle tultaessa. Metsästyksen tarkoituksena oli lähinnä sadon ja karjan varjeleminen petoeläimiltä. Sudesta ja karhustahan maksettiin tapporahaa. Ruokolahden pitäjänkokous päätti vuonna 1834 kokouksessaan korottaa kruunun maksamaa tapporahaa niin, että karhulta ja sudelta tuli maksaa kahdeksan ruplaa ja niiden pennuilta neljä ruplaa päältä.⁶⁰ Metsän saalina kaadettiin lähinnä kettuja, susia ja jokunen karhu. Kettuja kaadettiin eniten, ketuilla oli tapporahan lisäksi arvoa myös turkiksina.⁶¹ Petoeläinten uhka karjalle merkitsi sitäkin, että hevospaimenessa käytettiin varta vasten nuoria miehiä. Kotitalouden heiveröisimmistä jäsenistä, esimerkiksi lapsista ei ollut täysikasvuisten hevosten paimeniksi.⁶²

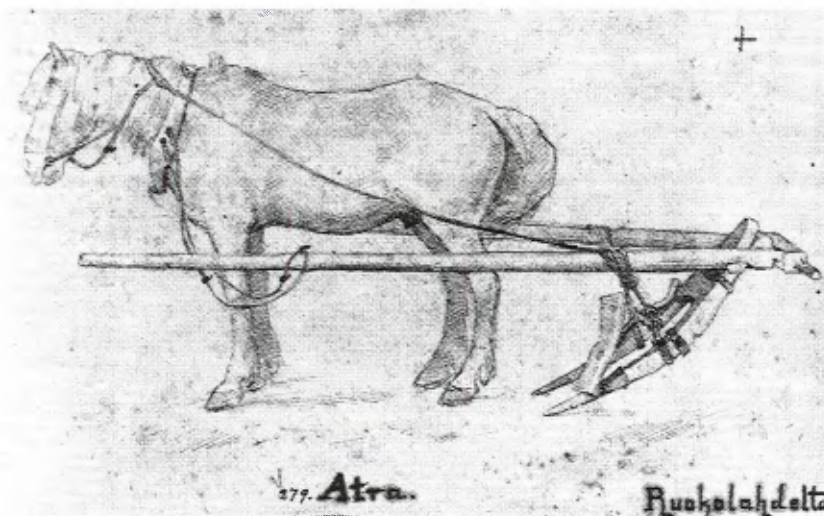
Metsästyksessä ja kalastuksessa harjoitettiin yhteistoimintaa, esimerkiksi karhunpyyntiä varten muodostettiin eri talojen verkkokappaleista laaja yhteis-

.....
59 Kaloja on Ruokolahdella suolattu runsaasti talveksi. Nuottakuntia perustivat useammat kotitaloudet, sekä sukulaistaloudet että myös naapurit. Joillakin varakkaammilla taloilla oli yksinään oma nuotta. Museovirasto, kansatieteen perinnearkisto, Ruokolahti 149 (Muistelijana J. Hanski, syntymäaika 6.3.1891). Nuotta oli tavallisesti monen talon yhteinen, niin että nuottapyynti tapahtui yhteisvoimin. Nuottaa vedettiin myös talvisin, jolloin nuotta laskettiin avannoista jään alle. Nuotalle lähti kustakin talosta niin monta miestä kuin talolla oli osuutta nuotasta. Kun saalis oli saatu, se koottiin yhteen paikkaan, ja yksi nuottakunnan jäsenistä jakoi saaliin tasapuolisesti. Jokainen osakas sai isoja kaloja yhtä monta ja pikkukalat jaettiin korikaupalla. Nuottakalastuksen yhteisöllistä luonnetta kuvaa myös se, että keväällä nuotta korjattiin ennen maanviljelykiiireitä kaikkien nuottakuntiin kuuluvien kesken yhteistoimin. Häyhä 1982, 17–18. Nuottakalastuksesta, ja kalastuksesta Jääsen kihlakunnassa yleensäkin Syrjö 1976, 167. Yleisesti kalastuksesta Virrankoski 1980, 118–120. Kalavesistä ja nuotan käytöstä maksettiin vuokra yleensä osana saaliista. Virtanen 1934, 449.

60 Ruokolahden pitäjänkokouksen pöytäkirja 7.12. 1834, Ruokolahden kirkonarkisto, mikrofilmi TK 1004, KA.

61 Aktit KD 177/188 1849, ja KD 14/178 1852, Senaatin arkisto, KA. Metsästyksessä harjoitettiin yhteistyötä, kolme tai neljä miestä lähti esimerkiksi karhunpyyntiin, yhdessä ajettiin myös hirviä. Vrt. Virtanen 1934, 447.

62 Syrjö 1976, 584.

Hevonen oli tärkeä eläin kaskiseudulla. Etäisimmille Metsäkaskille lähetettiin aikuisia miehiä hevosineen. Piirros A. Reinholm, Museovirasto.

verkko, ja kalastuksessa käytettiin yhteisnuottia.⁶³

Erämaan antimien hyödyntämiseen, marjastukseen ja kalastukseen osallistuivat kaikki kynnelle kykenevät. Nämä askareet soveltuivat erinomaisesti kaukaisempia viljelyspalstoja katsastamaan vaeltaville kotitalouden jäsenille.⁶⁴

Leipä maailmalta

Aikalaiskirjoittat kuvaavat Vanhaa Suomea ja Viipurin lääniä jälkeenyjäänään syrjämaana, jonka elinolosuhteissa vallitsi yleinen kehittymättömyys. Väestö ei voinut maanviljelyksellä ja karjanhoidolla ansaita riittävää toimeentuloa vaan Ruokolahdellakin ilmeisesti syötiin hätäleipää (pettu, olki ja vehkaleipää) huonoina vuosina.⁶⁵ Hannikaisen mukaan 1800-luvun alun maantieteellisissä teoksissa Suomi mainittiin Venäjän köyhimpien alueiden joukossa ja sen asukkaita pidettiin sekä sivistymättöminä että taitamattomina ja laiskoina maanviljelijöinä. Kun maanviljelys ei ”rappiolla ollen” riittänyt hankkimaan maakunnan väestölle elatusta, tämän täytyi turvautua sivuelinkeinoihin.⁶⁶

Seuraavassa hahmotellaan näitä sivuelinkeinoja kotitalouden toimeentulon kannalta. Niiden harrastaminen Hannikaisen mielestä ”yhä enemmän vierotti

63 Hämynen 1998, 173; Virtanen 1934, 447; Syrjö 1976, 581–588.

64 Metsässä suoritettuun keräilytalouteen (marjojen, sienten ja erilaisten yrttien poimintaan) ovat myös Keski-Euroopassa osallistuneet naiset ja lapset. Mitterauer 1992, 78.

65 Hannikainen 1888, 92–93. Myös Böckerin mukaan Viipurin lääni on kuulunut alueeseen, jossa on syöty korvikeviljaa.

66 Hannikainen 1888, 160–161, 94–96. Hannikaisen väitöskirjan sävyä voidaan jälkikäteen pitää tendenssipitoisena, jolloin tarkoituksiksi muodostui kehittymättömän venäläisen Viipurin kuvernementin olojen arviointi Paaskoski 1997, 24–25; Kaukiainen 1969, 184–207; Kuisma toteaa perustellusti, että Vanhan Suomen silmiinpistävä köyhyys on ainakin osin pantava provinssissa aiemmin kukoistaneen sahateollisuuden romahduksen tiliin. Kuisma 1993, 137; Vrt. Jutikkala 1958, 362–364.

kansan kiinnostusta pois pääelinkeinosta, ja aikain kuluessa painoi häviämätömän merkin Itä-Suomen kansan luonteeseen”.⁶⁷

Mitä alueen väestölle merkitsi ansiomahdollisuuksien lisääntyminen kotitalan ulkopuolella? Sivuelinkeinojen tarjoamat ansiomahdollisuudet ja toisaalta tilojen jakamisen helppous vaikuttivat osaltaan siihen, että 1810-väestötilastojen mukaan talollisväestöä oli suhteellisesti enemmän Viipurin läänissä kuin missään muualla Suomessa ja vastaavasti tilatonta väestöä vähemmän.⁶⁸ Miten ruokolahtelaisten elämään vaikutti rahdinajon merkityksen lisääntyminen 1800-luvun alkupuolelta lähtien? Taustana tässä on nähtävä maatalouden, erityisesti kaskiviljelyn vaikeudet ja raskas vero- ja sotilasrasitus Ruokolahden ollessa venäläisen hallinnon alaisena.⁶⁹

Aikalaiskirjoittaja Frans Knorring viittaa matkatyön tärkeyteen Viipurin läänin asukkaille: Hän näkee ilmiön suomalaisen sananparren valossa ”parempi hyvä ero kuin paha sovinto”. Knorring perusteli ajatustaan sillä, että suuren yhtiön ylläpitäminen edellytti sitä, että seudun asukkaista osa joutui lähtemään työvaelluksille: Knorringin laskelmien mukaan silloin kun kotitalous koostui noin 40 henkilöstä, tarvittiin tämän kokoiselle joukolle 100 tynnyriä viljaa vuodessa. Kun kotitalan ylläpitäminen suo- ja kaskiviljelyn avulla ei ollut mahdollista, yhä useampien seudun asukkaiden oli pakko lähteä työvaelluksille elättääkseen itsensä. He palasivat sitten riittävästi ansaittuaan tai lihavamman vuoden satuttua takaisin kotiin.⁷⁰ Ruokolahdelta käytiin lisäksi maataloustöissä Inkerinmaalla ja sesonkitöissä Pietarissa.⁷¹

Rahdinajon siivittäjinä voidaan nähdä myös Vanhan Suomen runsas puutaravienti 1700-luvun jälkipuoliskolla ja Kaakkois-Suomen liikenteellisesti edullinen välittäjäasema Pietarin ja muun Suomen välillä Suomen tultua 1800-luvun alussa Venäjän vallan alaiseksi.⁷²

Jos Ruokolahti olikin 1700-luvulla pääosin vielä kaskiviljelyä harjoittava erämaapitäjä, vilkastui kaupankäynti 1700-luvun loppupuolelta lähtien kuitenkin voimakkaasti. Rahatuloja ryhdyttiin hankkimaan erityisesti rahdinajon avulla. Tukkien ja lautojen lisäksi Ruotsin-puoleisesta Suomesta kuljetettiin maataloustuotteita Venäjälle vietäväksi. Venäjältä kuljetettiin lähinnä viljaa ja ”ulkomaan tuotteina” suolaa ja muita tarve- ja ylellisyystavaroita.⁷³ Ruokolahti

67 Hannikainen 1888, 94.

68 Soininen 1974, 303–306; Tasajakoinen pientilavaltainen Etelä-Karjala olikin nimenomaan Vanhan Suomen aikainen tuote Kaukiainen 1998, 150.; Kehitys jatkui 1900-luvun vaihteessa edelleen samansuuntaisena. Hannes Gebhardin lääneittäin laatima yleiskatsaus ruokakuntain maanhallintaan, Gebhard 1908, 20.

69 Soininen 1974, 49, 51, 326; Kilpi 1913, 43, 46.

70 Knorring 1833, 43–44.

71 Engman 1983, 129–131–145; Soininen 1974, 362, 359; Talve 1990, 100–101. Matkatyöstä ja sesonkitöistä seikkaperäisemmin luvussa ”Yhtiötalous ja raha”.

72 Kuisma 1993, 143–153; Engman 1983; Rahdinajo ja tavarankuljetus muodostuikin monelle ruokolahtelaiselle pääelinkeinoksi ja maanviljelys joutui sivuosaan. Rahdinajon osuuden laskeminen Ruokolahdella ei onnistu, jonkin verran kuitenkin sanoo se, että Pietariin rahdinajajista oli 1830-luvulla 80 prosenttia kotoisin Viipurin läänistä (kun esim. Mikkelin läänistä ja Kuopion läänistä matkalle lähteneitä oli noin 20 prosenttia). Hämynen, Katajala, Kauppinen 1997, 68–69.

73 Hannikainen 1888, 92–93, 162–164. Venäjältä tuotiin viljaa: kaura- vehnä- ja tattarijauhoja, lisäksi hirssi-, kaura- ja ohraryyniä.

erämaineen ei uuden pääkaupungin läheisyydessä enää ollutkaan periferiaa, vaan yhteydet Ruokolahdelta suureen maailmaan tiivistyivät. Venäjän, ja itseasiassa pietarilaisuuden vaikutukset Kaakkois-Suomessa konkretisoituivat vuoden 1809 jälkeen. Pietarissa tarvittiin riistaa, voita ja marjoja sekä lähes loputtomasti halkoja ja sahatavaraa⁷⁴.

Ruokolahdelle syntyi sahoja, muun muassa Höystenkoskelle ja Linnankoskelle. Rahdinajo jatkui vielä senkin jälkeen, kun sahateollisuus keisari Paavalin pakkomääräyksellä 1798 loppui. Rahdinajajat jatkoivat näitä lähinnä talvikeleillä suorittamiaan rahtimatkoja Viipuriin ja jopa Pietariin saakka.⁷⁵ Yksi tärkeistä rahtireiteistä kulki Ruokolahden luoteisosan halki. Sen lisäksi että rahdinajon avulla voitiin ansaita suoranaista rahaa, myös majapaikan tarjoamisesta matkustavaisille muodostui ansaitsemiskeino.⁷⁶

Sivuelinkeinon syntymiselle on nähtävä taustatekijänä se, että tilojen jakamista ei rajoitettu yhtä ankarasti kuin muussa Suomessa. ”Sivuelinkeinojen muuttuminen pääelinkeinoksi” mahdollisti suuremman kotitalouden ylläpitämisen kuin perinteinen maatalous yksinomaan olisi tehnyt. Katalysaattorina rahdinajolle ja työvaelluksille oli Pietarin kasvava vetovoima.⁷⁷

Rahdinajon harjoittamiseksi tarvittava pääoma merkitsi talolliselle rahdin kuljetusta varten varustetun hevosen omistamista.⁷⁸ Rahdinajon tärkeyttä korostettiin esimerkiksi sellaisessa yhteydessä, kun kiisteltiin siitä, kuka yhtiön jäsenistä oli oikeutettu hevoskyytiin.

Pajarien kruununtilalla elivät yhtiömies Antti Juhaninpoika Pajari ja isäntä Lauri Laurinpoika Pajari. Yhtiömies oli talvisena sunnuntaina 1839 lähdössä kirkkoon nimikkohevosellaan. Isäntä eväsi hevosen käytön perustellen kantaansa sillä, että yhtiön kaikki neljä hevosta oli seuraavana päivänä määrätty rahtimatkalle Venäjälle. Isäntä ilmaisi ponnekkaasti, ettei hän suostunut siihen että hevosia väsyttäisiin ”hedelmättömillä matkoilla”.

Kihlakunnan oikeuden päätöksessä päädyttiin puolustamaan isännän (ja yhtiön taloudellisen toiminnan) kannalta rationaalista kantaa, hevosta tuli säästää pitkille rahtimatoille. Oikeuden päätöksestä käy ilmi myös, että taloudellinen vastuu yhtiön rahdinajojen suunnittelusta ja

74 Hämynen, Katajala, Kauppinen 1997, 29–45, 53–54; Klinge 1980, 15–16; Kaukiainen 1998, 145.

75 Syrjö 1976, 169–170; Ranta 1985, 412, 417; Hannikainen 1988, 91; Soininen 1974, 356, 364.

76 Siitonen 1986, 57–62, 151–153; rahtimatkojen rooli väheni myöhemmin Saimaan kanavan ja rautateiden rakentamisen jälkeen. Engman 1983, 129–130; Vrt. myös Waris 1995a, 122–123; Katajala 1997, 163, 173.

77 Soininen 1974, 304–306; vrt. Hämynen 1993, 82–84; Kaukiainen 1987, 265; Hämynen, Katajala, Kauppinen 1997, 68; Kauppinen 1997, 104–105.

78 Hevosia koskevia riitaisuuksia on käräjillä runsaasti. Esim. yhtiökumppanien kesken kiisteltiin hevosten käytöstä. Paras talon hevonen haluttiin varata yksinomaan rahdinajoon. Ruok. tk. 1849 § 235; Vuoden 1849 talvikäräjillä riideltiin jo puretun yhtiön osakkaiden kesken velaksi ostetusta hevosesta, joka ennätti riidan kuluessa kuolla. Ruok. tk. 1849 § 39; Talollinen Matti Monto Haloniemen kylästä oli myynyt yhtiön hevosen markkinoilla. Hänen yhtiömiehensä vaati tilitettäväksi ja jaettavaksi hevoskaupasta saadun hyödyn ja lisäksi rahtimatkan tuoton. Ruok. sk. 1850 § 140. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

vastaamisesta katsottiin kuuluvan isännälle. Samalla kuitenkin edellytettiin, että isännän olisi tullut tiedottaa rahdinajosta ja sen tärkeydestä yhtiömiehelleen evätessään hevosen käytön tältä.⁷⁹

Hevosten käyttöä ohjattaessa isäntä osoitti myös oman paikkansa yhtiön hierarkiassa, joten määräysvalta hevosten suhteen sisälsi monia merkityksiä. Suurperheen sisäinen normisto ja säännöstö edellytti sitä, että isäntä painotti taloudellisesti järkevää toimintatapaa.

Rahvaan pöytään ilmestyi rahtimatkojen satona erilaisia tuotteita. Böckerin merkintöjen mukaan tärkeitä tuontituotteita olivat erityisesti rauta ja suola, sen sijaan kahvi ja sokeri olivat vasta tulollaan.⁸⁰

Rahtimatkojen pituudesta saamme tuomiokirjojen perusteella havainnollisen kuvan. Rahtia vietiin jopa niin pitkiä matkoja kuin Pietari–Kajaani. Näin etäälle kannatti viedä lähinnä kalliimpaa tuontitavaraa.⁸¹ Rahtimatkoja tehtiin sekä lähikaupunkeihin, Viipuriin, Käkisalmeen, Lappeenrantaan, Kuopioon, Joensuuun ja Savonlinnaan, jopa Helsinkiin asti. Tuomiokirjoista saamme hajatie-toja rahtimatkojen tuotoista. Helsinkiin tehdystä rahtimatkasta rahtimiehelle kirjattiin saaduksi yhdeksänkymmentä kopeekkaa ja Savonlinnaan rupla.⁸² Rahtimatkasta Käkisalmeen ja takaisin vaati talollinen Tuomas Tuomaanpoika Hupli ”tingittynä palkkana” 50 kopeekkaa.⁸³ Rahtimatkojen liikenne muuttui vähitellen monipuoliseksi verkostoksi. Ammattimaiseksi muuttuneesta rahti-liikenteestä on 1800-luvun puolessa välissä runsaasti esimerkkejä.⁸⁴

Rahdinajo oli keino päästä kiinni selvään rahaa. Taloushan oli pääosin luon-taistaloutta, eikä viljaa riittänyt myytäväksi, pikemminkin täytyi Venäjältä tuo-da viljaa.⁸⁵ Talollisen oli pidettävä perheensä leivässä ja selvittävä veroistaan kirkolle ja kruunulle. Rahdinajon merkitykseen viittaavat paikallisviranomai-sen lausunnot, joissa ilmaistaan, etteivät Jääsken kihlakunnan talonpojat kyke-nisi suorittamaan verojaan ilman rahtaustyötä.⁸⁶ Engman on Pietariin kohdistu-

79 Ruok. tk. 1839 § 221. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

80 Rahvaan kuluttamat ulkomaiset tuotteet 1830 Jääsken kihlakunnassa: tyhjät kohdat mm. silkin, pumpulilangan ja vaate-sarakkeen kohdalla. Jääskessä käytetty kahvia 50, sokeria 75, ja suolaa 2600 sekä rautaa 5200 yksikköä. Böckerin kokoelma nide III s. 153. Laukku-kauppiaat kuljettivat Ruokolahden kautta Mikkelin, Kuopion ja Savonlinnan markkinoille sokeria, kahvia, teetä, sitruunoita ja appelsiineja. Ruok. tk. 1829 § 38–§ 41. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

81 Rahtitavarana oli esimerkiksi 1850 vahakynttilöitä. Ruok. sk. 1858 § 333. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

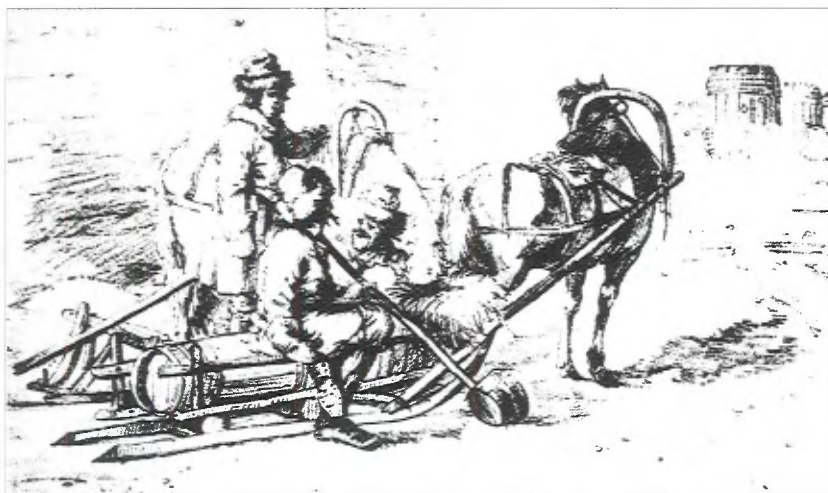
82 Ruok. tk. 1858 § 214. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

83 Esim. rahtimatkasta, jolloin samalla kyydillä oli viety kolme lastia lautoja Lappeenrannasta Viipuriin. Ruok. sk. 1848 § 275. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

84 Esim. renki Jaakko Matinpoika Monto Pellilän kylästä Jääsken pitäjältä ja talollinen Yrjänä Arvinpoika Suikkanen Haloniemen kylästä Ruokolahdelta ansaitsivat suurehkon summan rahaa tehtyään kaksi erillistä lautojen rahtausmatkaa Viipuriin. Viipurista kuljetettiin paluumatkalla suolaa ja molemmilla matkoilla rahdattiin lisäksi ostotavaroita Pietarista Kuopioon. Ruok. tk. 1849 § 29. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

85 Hannikainen 1888, 96; Syrjö 1976, 160–172.

86 Viipurin läänin järjestämiskomitean arkisto: E A 8. KA. Viipurin läänin maaherra tähdensi vuonna 1824 rahdinajon merkitystä, jota hänen mukaansa harjoitettiin erityisesti talvella ja toisinaan kesälläkin. Erityisesti sahatavaran vienti työllisti rahvasta. Kertomus Viipurin läänin tilasta: Hb 5. KA, lisäksi luvussa ”Yhtiötalous ja raha”.

Rahdinajo ja yleensä tavarankuljetus tarjosi Viipurin läänin miehille sivuansioita. Ruokolahti Viipurin valtiatiellä oli läpikulkupaikka myös matkustajille, joita pitäjän miehet myös kyyditsivät. Kuva: "Marchand de Poisson Finlandais", Dessinées par div. Artistes, 1821.

vaa muuttoliikettä analysoidessaan tehnyt selvityksen rahtimatkojen osuudesta pitäjien rahatuloihin. Hänen huomioidensa ja läpikäytyjen tuomiokirjojen perusteella on todettava, että rahtituloilla on ollut tärkeä osuus jokapäiväisen leivän hankinnassa.

Venäjälle suuntautuneet rahtimatkat tai matkatyöt eivät kuitenkaan johtaneet voimakkaaseen muuttoaaltoon Pietariin. Rahtityö osana ruokolahtelaisen kotitalouden ansiotoimintaa oli eräänä edellytyksenä sille, että toimeentulo edelleen saatiin kotitalon jäsenenä. Ruokolahtelaiset talot pystyivät vaurastumaan rahtia kuljettamalla, ja näin kotitalo pystyi elättämään suurempaa joukkoa kuin yksinomaan maatalouden avulla.⁸⁷

Lisäansioita Ruokolahdella saatiin myös kyyditsemällä matkustavia. Joistakin kyydityksistä on selvityksiä, joiden perusteella on mahdollista saada jonkinlainen käsitys siitä, kuinka paljon ruokolahtelainen talonpoika on voinut niiden avulla ansaita. Kyyditysmaksuina Ruokolahdelta Pietariin ja takaisin saatiin 10 ruplaa, Viipuriin ja takaisin 3 ruplaa. Kun suhteutamme kirjatut kyyditysmaksut ajan muihin ansioihin, kyseisiltä vuoden 1859 syyskäräjiltä poimia laskelman, jonka mukaan Immalanjärven kylässä yhdestä miestyöpäivästä maksettiin 32 kopeekkaa päivässä.⁸⁸ Vähitellen matkustavaisten pidosta tuli liikenteen vilkastuessa elinkeino.

87 Vuosina 1826–1856 liittyi Engmanin laskelmien mukaan 36 ruokolahtelaista Pietarin suomalaiseen seurakuntaan. On otettava huomioon se, että seurakunnan jäseneksi kirjoitaututtiin silloin, kun siihen oli jokin ulkonainen syy (esim. avioliiton solmiminen). Engman 1983, 125–130, 161–163, 399–400. Ruokolahtelaiset, jotka viettivät Pietarissa vain lyhyen ajanjakson esim. sesonkitöitä tehden, eivät välttämättä näy näissä luvuissa. Vrt. Kauppinen 1997, 120.

88 Ruok. sk. 1849 § 25. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Vihreä kulta

Viimeaikainen tutkimus on tarkastellut uudestaan 1700-luvun kokonaiskehitystä Vanhassa Suomessa. Ajatus yleisestä rappiosta, taantuneesta maanviljelystä ja ”Uuteen Suomeen” verrattuna hoitamattomasta ulkoasusta on osoittautunut yksipuoliseksi. 1700-luvun loppupuoli merkitsi erityisesti puutavarateollisuuden nousun aikaa. Pietarin talousalueen vaikutuspiiri⁸⁹ ja vaihdon lisääntyminen merkitsivät Ruokolahdella muun muassa sahaustoiminnan syntymistä. Viipurin venäläinen Suthoffin kauppiassuku perusti 1700- ja 1800-luvun vaihteessa Höystenkoskelle sahan.⁹⁰

Viime vuosisadalla Vanhan Suomen oloja kuvanneet virkamiehet antoivat yksiselitteisen kielteisiä lausuntoja läänin metsien hoidosta.⁹¹ Alueella kulkevat matkailijat hämmästelivät sitä, että ”silmän kantamattomiin näkee vain vähäisiä koivumetsiköitä, kitukasvuisia vaivaismäntyjä tai paljaita louhikoita”.⁹² Sahaustoiminta koki kuitenkin takaiskun osin Paavali I:n 1798 määräämän puutavaravientikiellon seuraksena, jolloin puutavarain ulosvienti kiellettiin kokonaan Viipurin kuvernementissa. Kiellon tarkoituksena oli varmistaa puutavara Venäjän amiraliteetin tarpeita varten. Vuonna 1800 tämä asetus kuitenkin jo peruutettiin. Vasta sahateollisuuden rajoitusten poistaminen 1800-luvun puolivälin jälkeen sai aikaan tämän teollisuudenhaaran uuden nousun.⁹³ Puutavaravienti ei enää sen jälkeen kohonnut läheskään entisiin mittasuhteisiinsa. Tällä sahateollisuuden romahduksella on nähty yhteyksiä Vanhan Suomen yleiseen taloudelliseen ahdinkoon 1800-luvulla.⁹⁴

Kun ruokolahtelaiset jäivät ilman lisätuloja, joita he olivat tottuneet saamaan saharahdeistaan, he ryhtyivät jatkamaan tointaan muiden rahtien ajajina. Näin rahtimatkat pitenivät jopa Pietariin asti. Alueesta muodostui sillanpääasema kahden valtakunnan välillä.

89 Pietari oli 1700-luvun lopulla kasvanut 200 000 asukkaan kaupungiksi. Kaukiainen 1998, 145.

90 Hämynen 1997, 80–83.

91 Rahvaan metsänkäytöstä Hannikainen 1888, 94; Kallio 1901, 214–218. Sahaustoimen järjestämisestä Viipurin läänissä Kallio 1901, 219–221.

92 Lausunto on vuodelta 1858, jolloin saksalainen virkailija Edmund von Bergin tutki senaatin toimesta läänin metsävarallisuutta, Rainio, 1912. Aikalauskuvauksista mielenkiintoisen ryhmän Vanhan-Suomen olojen havainnoinnissa muodostavata seudulla vierailneiden ulkomaisten matkailijoiden kuvaukset. Saksalainen runoilija Johan Gottfrid Seume vieraili alueella 1800-luvun alussa. Hänen mukaansa sahaustoiminnan rajoittaminen oli tarpeellinen toimenpide, sillä metsät olivat kärsineet ylettömästä hakkuusta. Seume ei matkatessaan Vanhan Suomen läpi Viipuriin ollut kertomansa mukaan nähnyt montakaan täysimittaista runkoa. Seume 1805 (Ref. Kaukiainen 1969).

93 Ahvenainen 1984, 58–76; Kuisma 1993, 47–52, 136–137; Engman 1983, 124–131; Paaskoski 1997, 222, 225–232.

94 Vuonna 1798 säädettiin, että sahanomistajan täytyi maksaa jokaisesta hakkaamastaan puusta tietty kantoraha. Metsätuotteita toki kuljetettiin ja myytiin myöhemminkin. Metsätuotteille oli tyypillistä se, ettei puulla itsellään ollut varsinaista ”kantohintaa”. Ansiot metsänmyynnistä koostuivat itseasiassa lähes kokonaan puun jalostukseen ja kuljetukseen uhratusta työstä. Kun metsätuotteet olivat tässä mielessä halpoja, niiden kannattavuus oli riippuvaista lähinnä kuljetusmahdollisuuksista. Merkitystä oli myös sillä, että Ruokolahdelle perustettiin sahoja, jotka takasivat puiden jatkokäsittelyn. Kallio 1901, 220; Soininen 1974, 364; Kuisma 1993, 137–138.

■ Nainen ja avioliitto ruokolahtelaisessa kotitaloudessa

Kuva naisen oikeudellisesta kelpoisuudesta yhteiskunnassa ja perhetaloudessa on viime vuosina harjoitetun tutkimuksen ansiosta saanut lisäpiirteitä.¹ Analyysin täydentämiseksi Itä-Suomen osalta² tarkastelen seuraavassa naisten avioitumista kotitalouksiin. Toiseksi käsittelen naisten omaisuutta ja työkyvyttömiä naisia (eli vanhojen ja sairaiden naisten) asemaa Ruokolahdella.

Avioitumisikä

Demografisen perhehistorian piirissä on korostettu naisen avioitumisiän vaikutusta perhekokoon. Mitä nuorempina yhteisön naiset avioituivat, sitä enemmän he ennättivät synnyttää lapsia. On painotettu taloudellisten suhdanteiden vaikutusta avioitumisikään.³

Läntisessä Euroopassa perheenperustamismahdollisuudet liittyivät oman tilan hallintaan. Sukupolven vaihdos tilalla oli useimmiten mahdollista vasta sen jälkeen, kun tilan hallinnasta vastannut polvi oli joko työkyvyttömyyden tai kuoleman kautta luopunut isännyydestä.⁴

Avioitumiskäyttäytymisen osalta esitän seuraavassa yhteenvedon avioitumisistä joillakin alueilla Länsi-Euroopassa:

Avioitumisikä Länsi-Euroopan eri maissa, lukuihin sisältyvät sekä miehet että naiset:⁵

1 Markkola 1989, 39–60; Mäkelä 1989; Pylkkänen 1990; Markkola 1994; Markkola referoi amerikkalaisen Nancy Grey Osterudin tutkimusta Pohjois-Amerikasta 1700-luvun puolivälistä 1900-luvun puoliväliin: Osterudin tutkimuksessa korostuu se, että maaseudun sukupuolijärjestelmän ymmärtämiseksi näkökulma on siirrettävä pois yksittäisiltä tiloilta ja tarkasteltava yhteisöä laajemmin. Ruokolahtelaisessa aineistossa kotitalouksien välinen yhteistyö korostuu erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa talon miehitys muuttui. Juridinen aineisto antaa tutkijalle mahdollisuuden ymmärtää yhteisön valtasuhteita ja sukupuolten erilaista asemaa muuttuvassa yhteisössä.

2 Naisten oikeustoimikelpoisuutta ja avioliittoa Karjalassa ovat käsitelleet esim. Kaikkonen 1973 ja Pylkkänen 1990.

3 Hajnal jakoi avioitumisiän avulla Euroopan länsi- ja itäeurooppalaiseen avioitumismalliin. Perheeseen kannalta on tähdenneittävä erityisesti naisten avioitumisikä: mitä varhemmin nainen solmi avioliiton, sitä suuremmaksi tuli hänen synnyttämiensä lasten lukumäärä. Malthus perusti teoriansa avioitumisiin vaikutuksesta lapsilukumäärään juuri tähän, mitä enemmän avioituminen viivästyi sitä paremmin voitiin hillitä väestön liikakasvua. Hajnal 1965; Viazzo 1989; Moring 1996, 92–111.

4 Schofield 1989, 299–304; Nenonen 1995, 68–69.

1780–1820

Englanti	24,2
Belgia	27,9
Ranska	26,7
Saksa	27,5
Skandinavia	29,8

Seuraavaan asetelmaan olen koonnut keskimääräisiä avioliitonsolmimisikiä Itä-Euroopassa 1800-luvulla:⁶

1825

	Miehet	Naiset
Venäjä	18,0	18,7
Bulgaria	18,8	19,0
Viro	22,7	26,0

Seuraavaan asetelmaan on koottu keskimääräisiä avioliitonsolmimisikiä Suomessa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa:

.....

- 5 Luvut koskevat ensimmäisen avioliiton solmimista. Länsi-Euroopassa avioitumisikä kohosi selvästi 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Flinn 1981, 84; Moring 1994, 74.
6 Czap 1983, 119; Todorova 1993, 40; Kahk, Palli & Uibu 1982, 77.

Lounais-Suomen saaristo⁷

	Miehet	Naiset
Korppoo 1770–1790	28,6	25,6
Houtskär 1790–1810	26,5	27,1
Houtskär 1817–1825	27,3	27,0

Kymenkartanon lääni⁸

Sulkava 1795–1799	25,1	21,2
Lapinjärvi 1795–1799	26,0	24,1
Heinola 1795–1799	23,0	22,2
Valkeala 1736–1750 ⁹	23,1	19,7
Antrea ¹⁰	mediaani	21–22

Länsi-Euroopassa naiset avioituivat yli 24-vuotiaina, Itä-Euroopassa sen sijaan jonkin verran alle 20-vuotiaina. Länsi- ja Etelä-Suomessa toteutui länsieurooppalainen avioitumismalli, mutta Itä-Suomessa erityisesti naisten avioitumisikä lähestyy itäistä mallia.¹¹

TAULUKKO 19

Ensimmäiseen avioliittoon vihittyjen avioitumisikä Ruokolahdella noin 1810–1820:

Talolliset

	Miehet	Naiset	Lukumäärä
1810–1820	26,3	22,1	pariskuntia 462

Yhtiömiehet

1810–1820	25,6	21,9	pariskuntia 27
-----------	------	------	----------------

Torpparit

	Miehet	Naiset	
1810–1820	27,6	21,4	pariskuntia 14

Loiset ja mäkitupalaiset

	Miehet	Naiset	
1810–1820	23	21,7	pariskuntia 11

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820¹² Vi 5. KA.

* * * * *

7 Moring 1994, 76–78.

8 Sirén 1996, 100–101; Sirén 1999, 116–119.

9 Piilahti 1997, 136.

10 Kaukiainen 1982, 1–31. Mediaani koskee molempia sukupuolia.

11 Suomi on avioitumiskäyttäytymisen suhteen kuulunut sekä itäiseen että läntiseen avioliittomalliin: Lounais-Suomi, Lounais-Suomen saaristo ja Uusimaa edustivat läntistä avioitumisperinnettä, Kymenkartanon lääni pitkälti itäistä avioitumisperinnettä. Itä-Suomen osalta on pantava merkille se, että myös tilaton väestö avioitui nuorena. Moring 1994, 76–78; Moring 1996, 91–110; Sirén 1999, 118–120.

12 Metodista ks. Kaukiainen 1982, 9–31. Avioitumisikänsä piiriin on laskettu pariskunnat, jotka ovat saaneet lapsia ennen 35:että ikävuottaan. Lukuun ei näin ollen kuulu pariskuntia, jotka eivät jostain syystä ole saaneet lainkaan lapsia.

Tarkasteltaessa ensimmäiseen avioliittoon vihittyjen avioitumisikiä Ruokolahdella 1810–1820 (taulukko 19) silmiinpistävää on avioitumisikien tasaisuus, eri ryhmien välillä on vain pieniä eroja. Talollisen pojalla ei 1800-luvun alkupuolella avioituessaan juurikaan ollut etumatkaa verrattuna tilattomiin poikiin, eli köyhempi tilaton mies ei avioitumisen suhteen ollut juurikaan huonommassa asemassa kuin talollisen poika. Yhtiömieheksi ryhtyminen merkitsi lähinnä miehen selviytymisuraa – sehän merkitsi Ruokolahdella esimerkiksi sitä, että taloon otettiin sopimuksella henkilö toisesta kotitaloudesta. Yhtiömieheksi ryhtyminen merkitsi lähinnä työvoiman siirtoon tähtäävää järjestelyä, jossa nuori yhtiömies vahvisti kotitalouden resursseja. Loiset ja mäkitupalaiset perustivat hekin perheensä kutakuinkin saman ikäisinä (jopa nuorempina) kuin talolliset ja torpparit. Myös naisten avioituminen oli hyvin samankaltaista ryhmästä riippumatta. Tämä tukee sitä tosiseikkaa, että Ruokolahti oli sosiaaliselta rakenteeltaan hyvin homogeeninen alue, jossa eri ryhmittymien perheenperustamismahdollisuuksien välillä ei ollut dramaattista eroa.

Moringin mukaan avioitumisikä oli Lounais-Suomessa ja Lounais-Suomen saaristossa riippuvainen avioparin sosiaalisesta asemasta. Ainoastaan talolliset avioituivat noin 25-vuotiaina, tilattomat sen sijaan lähempänä 30:ttä ikävuotta, Kun tilattoman väestön osuus väestöstä kasvoi, tämä vaikutti koko alueen keskimääräisen avioitumisiän nousuun.¹³

Ruokolahdella toteutui toisenlainen tendenssi. Miehet solmivat avioliiton tavallisesti naisia vanhempina. Ruokolahti kuului 1800-luvulla lähinnä raja-alueeseen, jossa avioitumistapa oli itäinen. Miehet jäivät perheen perustettuaan elämään isän kotiin. Avioitumista edeltävä ”elämänvaihepalkollisuus” ei ollut käytäntönä. Puhtaasti numeraalisesti¹⁴ (taulukot 19 ja 20) voidaan vertailukohdaksi ottaa Viron luvut. Naisten avioitumisikä säilyi Ruokolahdella 1800-luvun ensipuoliskolla melko alhaisena (noin 21–22 vuotta). Miehet avioituivat selvästi vanhempina (noin 26-vuotiaina). Tilatonta väestöä oli 1800-luvun alkupuolella vielä vähän. Heidän joukossaan oli avioituneita pariskuntia vain muutama. Torppareiden joukossa oli joitakin aviopareja, avioituneet loiset olivat sen sijaan Ruokolahdella tuolloin vielä epätavallisia.

On todettava, että eri sosiaaliluokkien välisessä avioitumisikässä ei ollut kovin suurta eroa. Torpparin avioitumisikä oli vain hiukan talollisten avioitumisikää korkeampi, torpparitalouksiin kuuluvien naisten avioitumisikä ei paljoakaan poikennut talollisten vastaavasta. Yhtiömiehet ja loiset avioituivat keskimäärin selvästi talollisia nuorempina. Suurperhelaitoskin vaikutti avioitumisikään, avioituminenhan ei edellyttänyt tilan hallintaa. Talollisväestön avioituminen ei ollut riippuvaista oman tilan hallinnasta kun vaimo voitiin viedä isän kotiin.

.....
13 Moring 1994, 76–78, 80–81; Moring 1996, 91–111. Alkupääomaa perheen perustamiseen ei köyhimmillä tilattomilla juurikaan ollut. Haatanen 1968, 76–81. Aviottomasta syntyvyydestä tilattomien keskuudessa vrt. lukuun ”Salavuoteudesta avioliittoon vai suotta muoriksi”?

14 On otettava huomioon se, että erityisesti miesten avioitumisikä on esim. keskivenäläisen maaorjakotitalouden miesten avioitumisikiä korkeampi. ”Itäisen” avioitumisiän alueella johtopäätösten teko näin pienen vertailevan materiaalin perusteella on kuitenkin vaikeaa.

TAULUKKO 20

Ensimmäiseen avioliittoon vihittyjen avioitumisikä Ruokolahdella noin 1839–1849

Talolliset

	Miehet	Naiset	
1839–1849	26, 0	21, 3	pariskuntia 483

Yhtiömiehet

1839–1849	28,1	22,4	pariskuntia 16
-----------	------	------	----------------

Torpparit

	Miehet	Naiset	
1839–1849	26, 6	22,1	pariskuntia 15

Loiset ja mäkitupalaiset

	Miehet	Naiset	
1839–1849	27, 1	22,4	pariskuntia 49

Lähde: Jääsen kihlakunnan henkikirja 1849. Vi 60. KA.

Talollisten avioitumista voidaan perustellummin pitää luonteeltaan kahden (suvun) ”kauppana”, jolla varmistettiin tulevaisuus. Asiaa hoitivat sekä sulhasen että morsiamen perhe- ja sukuyhteisö. Yhtiömiehet ja tilattomat omistivat useimmiten lähinnä ”työvoimansa ja ruumiinsa”. Niiden käyttö oli heidän itsensä vallassa.

Avioitumisiän kehitystä eri alueilla ja eri sosiaaliryhmissä ei voida selittää vain taloudellisilla seikoilla. Avioituminen, avioitumisikä sekä häiden ajankoh- takin ovat monimutkaisella tavalla sidoksissa myös sosiaaliin ja kulttuuriin ilmiöihin.¹⁵

1800-luvun puolivälissä avioitumiskäytäntö merkitsee edelleen sitä, että kotitalouksien tytärten avioitumisikä pysyy sosiaaliryhmästä riippumatta hyvin yhtenäisenä. Tilattomat nuoret naiset avioituivat kutakuinkin saman ikäisinä kuin talollisten tyttäret (taulukot 19 ja 20). Tämäkin vastasi yhteiskunnallista kehitystä, jolle oli tyypillistä se, että tuvissa asuneet sotilaat ja itselliset muuttivat 1800-luvun puolivälissä omiin mökkeihin vuokramaalle. Oman tuvan rakentaminen merkitsi sekä työtä ja yritteliäisyyttä – loisten ja mäkitupalaisten ryhmässä miesten avioitumisikä nousi. Osa talollisten pojista alkoi viljellä omaa torppaa tai talo jaettiin.

Maattomien työt olivat sidoksissa sesonkitöihin. Pitkä kylmä talvi saattoi kua- lua ilman varsinaista leipää ja tuottavaa tointa. Leivän hankkiminen oli useim- miten tiukkaa ja satovaihteluista riippuvaista. Perheen perustaminen ei nivoutunut perityn omaisuuden hallintaan eikä taloudelliseen spekulointiin.

* * * * *

15 Vrt. Turpeinen 1981b, 193.

Yhtiömiehet olivat lähtöisin taloista, joissa oli mahdollisesti montakin poikaa. Yhtiömieheksi otettiin nuoria työkuntoisia miehiä. Useilla heistä oli lisäksi perhe perusteilla tai perustettuna. Tällaiseen hankkeeseen ryhtyvät nuoret olivat keskimäärin hyvin samanikäisiä kuin talolliset avioparit. Suurperhealueella eräs voiman mitta oli työkykyisyyden lisäksi hedelmällisyys. Nuori pari, jonka pirttiväkeen kasvoi potria poikia, oli arvo sinänsä. Mielenkiintoista on se, että yhdys- ja suurperheet mahdollistivat, kun kaskettavaa maata edelleen riitti, perheenkasvatus- ja elinmahdollisuuksia köyhemmällekkin – rakkaus oli köyhän leipä.

Sekä häiden vieton että avioitumisen yhteydessä on korostettu taloudellisia realiteetteja. Naimiskaaressa tiivistyy se, että miehen ja naisen työn ja toimeentulon tuli olla kunnossa ennen yhteisen avioliiton solmimista.¹⁶ Ruokolahtelainen todellisuus antoi kuitenkin köyhemmällekkin pojalle sosiaalisen nousun mahdollisuuksia, erityisesti silloin kun aviomies siirtyi vaimon kotiin.¹⁷

Aviokumppanin valinta Ruokolahdella

Kun mänet toiseen talohon
siellä on korkeat kynnykset,
appi on karhu kartanolla,
anoppi susi tuvassa,
käly lämpeä lattialla,
nato naulanen sopessa,
kyty kynnyks portahalla”¹⁸

Näin Ruokolahdella laulettiin morsiamelle, kun häntä siirrettiin sulhasen kotitaloon. Näkemys miniän osasta taloon viimeksi tulleen on synkkä. Tukea ja turvaa ei ollut odotettavissa perheyhteisöltä eikä uusilta sukulaisilta. Toisaalta laulujen avulla häihin liittyvissä riiteissä (kun tyttö jätti isänsä kotinsa ja saatettiin miehelään), voitiin oivallisesti käsitellä yhteisön dynamiikkaa. Häänäytelmää on antropologian piirissä pidetty siirtymäriittinä, jonka on katsottu erityisesti

.....
16 Naimiskaari. I Luku: § 1–5. Naimiskaaressa korostuu vapaaehtoisuus ”Ei pidä ketän waadittaman aviokäskyn”. Edellytyksenä avioliittoon pidettiin sekä vaimon että miehen vapaata tahtoa. Vrt. Moring 1994, 73–74; Turpeinen 1981b, 187–188.

17 Hajnal näki avioitumisen korostetusti riippuvaiseksi resursseista. Alkujaan Hajnalin malli on omaksuttu Malthusilta. Hajnalin konstruoimassa länsieurooppalaisessa avioitumiskuviossa oli olennaista se, että avioitumisikä kasvoi 1600-luvulta lähtien. Se oli naisilla vähintään 24 ja miehillä selvästi yli 26 vuotta. Nuoruus kuului Hajnalin mallin mukaan muiden ihmisten palveluksessa. Avioliittoa haluavien nuorten oli odotettava, kunnes he ennättivät hankkia pääomaa, jonka turvin he pystyivät aloittamaan oman perhe-elämän. Englannissa ja Lounais-Euroopassa sosiaalinen eriytyminen kehittyikin varhain. Tämä edellytti sitä, että käytettävissä oli paljon vuokramaata. Palkkatyö ja sen muassa rahatalous syntyivät tästä syystä läntisen mallin mukaisilla alueilla varhain. Wrigley ja Schofield ovat myöhemmin täydentäneet Hajnalin mallia erilaisilla demografisilla muuttujilla. He huomioivat talon siirtymisen seuraavalle polvelle sekä erilaisten käsityötehtävien syntymisen. Hajnal 1965, 101–144; Wrigley & Schofield 1981, 420–425.

18 SKS. SKVR, VI, 1, s. 243.

suuntautuneen morsiameen. Nuoreen aviovaimoon kohdistuivat kahden suvun tulevaisuudenodotukset.¹⁹

1700-luvulla suosituin avioitumiskausi Etelä-Suomessa oli lokakuu, vaikkakin myös kesähäät alkoivat yleistyä.²⁰ Ruokolahti kuuluu alueeseen, jossa sopivimpana hääaikana pidettiin jouluaikaa, jolloin vuoden sato oli jo korjattu ja kiireisimmät maanviljelytyöt olivat takanapäin. Esimerkiksi 1750 vihityistä 48 pariskunnasta 35 vihittiin joulukuussa. Häiden keskittymistä samalle pyhälle kuvaa sekin, että 14 häät järjestettiin samana päivänä, samasta kylästä vihittiin jopa neljä pariskuntaa. Joulukuun suosio vahvistui myöhemmin edelleen. Vuonna 1775 vietettiin 53 häät, näistä 49 vietettiin joulukuussa. 1800-luvulla joulukuun suosio oli edelleen vankka, 1820-83:ista häistä vietettiin 74 joulukuussa.²¹ 1700-luvun puolivälissä Ruokolahden papisto olikin tähän järjestykseen uupunut, valtaosa häistä ruuhkautui neljännen adventin ja joulun välille.²²

Joulujän soveltuvuutta häiden järjestämiselle selittää se, että kesä ja syksy olivat kiireistä heinänteon sekä kaskeamisen aikaa. Syksylle ja keväälle taas osuivat pahimmat rospuuttoajat, jolloin matkojen teko oli vaivalloista. Hääajankohdan tarkka määräytyminen puhuu myös sen puolesta, että elämää suunniteltiin häitä viettävässä talossa muutenkin tarkasti etukäteen.²³

Miten puolison valintaa argumentoitiin? Tarkastelen kysymystä avioliittoja solmittaessa syntyneiden sopimusten valossa. Esimerkiksi Maria Ollintytär Rahkonen (isännän sisar) Pirholan kylästä, perusteli vireillä olevaa avioliittoaan Ruokolahden talvikäräjillä 1830 seuraavasti: Ensinnäkin taloon tarvittiin miesvoimaa. Toiseksi talossa oli tilaa useammalle aikuiselle työntekijälle. Kolmanneksi Maria perusteli miehen ottoa sillä, että perheessä ja yhtiössä oli sairaita ja huollettavia jäseniä. Omista toiveistaan Maria vaikeni.²⁴

Avioliitot olivat läpikäydyn tuomiokirjamateriaalin valossa ”naimiskauppoja”. Kauppaa käyvinä osapuolina esiintyivät nimenomaan eri suvut. Naimiskaupan edellytyksenä ja sukujen välisenä ensimmäisenä sitoumuksena oli kihlasopimus. Se, minkälaisin ehdoin ja panoksin naimiskauppaa käytiin, on käänteisesti luettavissa niistä rauenneista ”kaupoista”, joita käsiteltiin käräjillä.²⁵

.....
19 Häistä siirtymäriittinä: Sarmela 1981, 13–15, 46–53; Suhonen 1935, 245–261. Häät merkitsivät resurssien jakoa yhteisön sisällä. Sarmela 1981, 105. Läksäisistä ja häistä Niemelän suurperheessä Rautjärvellä. Häyhä 1983, 238–313.

20 Kyseinen alue oli myös tyypillistä viljanviljelyaluetta. Turpeinen 1981b, 168–172.

21 Ruokolahden vihittyjen luettelot 1750, 1775 ja 1820: mikrofilmit TK 1001 (B II a 1), Tk 1002 (B III a 2) ja Tk 1003 (B III c 1). KA.

22 Tampereen tuomiokapitulin arkisto HaKo 47. Ruokolahden konsistorintarkastuksen pöytäkirja 1753. Hääajankohdan määräytymisestä ja avioitumisesta Tommila 1960; Turpeinen 1981b, 177–188; avioitumisiästä säätyläisperheessä Häggman 1994, 88, 245; työläisperheessä Markkola 1986, 79; Markkola 1994, 48–55 ja saaristolaisperheessä Moring 1994, 75–87; lisäksi talonpoikaisessa perheessä Kymenlaaksossa Sirén 1996, 98–108.

23 Turpeinen 1981b, 177.

24 Ruok. tk. 1830 § 86. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

25 Otantavuosina käräjillä käsiteltiin peruuntuneita kihlauksia 12 kertaa, eli 1817 sk:llä (§ 52), 1820 sk:llä (§ 177), 1829 tk:llä (§ 144, 146), 1829 sk:llä (§ 266), 1830 tk:llä (§ 91) (§ 316), 1830 sk:llä (§ 233), 1849 tk:llä (§ 296), 1849 sk:llä (§ 293), 1850 tk:llä (§ 8), 1850 sk:llä (§ 224), 1859 sk:llä (§ 146). Kahdessa tapauksessa syynä peruuntuneeseen kihlaukseen oli

*Kihloissa olevia
tyttöjä Ruokolahdel-
la. Piirros Severin
Falkman, Museo-
virasto.*

1700-luvulla kirkollinen kihlaus jäi pois käytännöstä, mitä papisto piti syynä siihen, että kihlauksia purkautui runsaasti.²⁶

Perheyhteisön vanhimmat jäsenet olivat käräjillä vastaamassa peruuntuneista kihlauksista nostettuihin kanteisiin. Sulhas- tai morsiankandidaatteja otettiin naimiskauppaa suunniteltaessa toisinaan töihin taloihin. Eräät uudet kihlatut kotitalouden jäsenet työskentelivät appilassa ja anoppilassa jopa kuukausia. Kun kihlaus peruuntui, sulhas- ja morsiankokelaat hakivat palkkaa niistä viikoista ja kuukausista, jotka he olivat työskennelleet taloihin ilman korvausta.²⁷

.....
morsiamen eriävä mielipide. Kihlauksesta ja avioliitosta päättämisestä Sarmela 1981, 18–23. Vanhemmat tai holhoojat eivät saaneet pakottaa ketään avioliittoon. Toisaalta kuitenkin edellytettiin vanhempien ja holhoojien suostumusta suunnitellulle liitolle (Naimiskaari I luku § 5. Ruotsin valtakunnan laki. 1734). Knuutila 1990, 185–192; Lukkarinen 1933, 11; avioliitosta ”naimisen kauppana” Knorring 1833, 43. Rentola nimeää aviota harkittaessa tärkeimmiksi ominaisuuksiksi 1800-luvun talonpoikaudessa yhteisössä ”terveyden, työkykyyn ja suvun.” Rentola 1992, 411. Puolison valinnan kriteeriksi Savo-Karjalassa on myös Pylkkänen maininnut työkykyyn. Pylkkänen 1990, 193. Häyhän kuvauksessa korostuvat etenkin morsiamen ihanneominaisuksina ”varakkuus ja luokkinäköisyys (hyväntahtoinen ulkonäkö), ahkeruus ja riskeys”. Häyhä 1983, 117–129. Vrt. Piha 1964, 168–169. Vuorela 1975, 635. Kihlauksesta ja häistä säätyläisperheessä Häggman 1994, 94–97.

26 TTA Ef 1:2. Ruokolahden rovastintarkastuksen ptk. 1738.

27 Esimerkiksi vävykokelas Narsakkalassa työskenteli 134 päivää ja morsiankokelas Ilmajärvellä 1/2 vuotta anoppilassa ja appilassa. Ruok. sk. 1829 § 55 ja Ruok. sk. 1830 § 223. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Aviopuolisoehdokkaan ottaminen taloon muistutti piian tai rengin pestaamista. Olennaisena uutta henkilöä taloon rekrytoitaessa on nähtävä hänen tuomansa työvoima. Mikäli avioliitosta ei tullut mitään, vaan mahdollisesti solmittu kihlaus purkautui, vaadittiin isännältä yleensä korvausta palkattomasta palveluksesta. Jutikkala 1958, 54.

Naimiskaupan suunnittelijoina esiintyivät lähinnä sukuyhteisöt, mutta lisäksi myös kihlautuvat ovat toisinaan ilmaisseet mielipiteensä. Naisen oikeudellinen asema edellytti kihlausta solmittaessa, että hänen tuli olla kihlattaessa läsnä. Lisäksi liiton pätevyys edellytti myös, että nainen ei ilmoittanut vastustavansa sitä.²⁸

Kihlajaiset ja avioliiton solmimiset voitiin yleensä suorittaa melko kitkatta. Ruokolahdella harjoitetut kihlausta edeltävät tavat ja riitit, niin sanotut ”tuppijuhlat” ja ”tarakan ajo”, vaikuttivat siten, että nuoret miehet pääsivät tekemään tyttöjen suosiollisuudesta etukäteistunnusteluja. Lisäksi puhemies lähetettiin hoitamaan kihlausta edistäviä neuvotteluja sellaiseen taloon, jossa tiedettiin maaperä sulhaskandidaatille suosiolliseksi.²⁹ Kihlaus aika on voinut edustaa myös koeavioliittoa. Rahvaalla oli esimerkiksi Lounais-Suomessa ja osin Etelä-Suomessakin tapana aloittaa yhteiselämä kihlauksen tai miehen antaman avioliittolupauksen myötä.³⁰

Yhtiömiesten houkuttelu avioliittolupauksin yhtiöihin oli eräs työvoimapolitiikan strategioista. Yhtiösopimus kytkettiin tällöin avioliittoon talon tyttären kanssa:

Kotivävyehdokas Pekka Inkinen houkuteltiin 1820-luvun lopulla avioliittolupauksin taloon Narsakkalan kylässä. Pekka ennätti tehdä talon hyväksi puoli vuotta töitä, suunnitellut häät eivät kuitenkaan toteutuneet. Suurimmaksi esteeksi osoittautui talon tytär Liisa Juhanintytär, joka vastusti avioliittoa siksi ”että hän ei voinut pitää Inkisestä ... Ja ettei hän myöskään halunnut tulla naiduksi kotipiiriin”.³¹

Häät merkitsivät ruokolahtelaisessa yhteisössä nuorten aikuistumisvaiheeseen liittyvien initiaatiomenojen päätöstä, joten tässä tapauksessa talon tytär vastusti sitä, että elämä olisi ulkoisilta puitteilta jatkunut entiseen tapaan häiden jälkeen. Ajatus jäädä naituna nuorikkona kotitaloon ei ollut Liisa Juhanintyttären kannalta houkutteleva, etenkin kun sulhaskandidaatti ei vastannut toiveita.³²

28 Kihlauksen tuli tapahtua ”hyvällä harkinnalla ja asianosaisten hyväksynnän kanssa, mutta ei pakon, pelokkuuden, kevytmielisyyden, irtolaisuuden, juopuneisuuden tai muun sellaisen vaikutuksesta”. Kihlaus ei myöskään saanut tapahtua niin, että ei ollut yhtään todistajaa läsnä. *Modée* I, 1726 den 14 Januari § 4–8, 640–641. 1734. Kihlauksella oli myös tiettyjä oikeusvaikutuksia, joihin kuului mm. syntyvän lapsen perintöoikeus. Naimiseen liittyvistä oikeuksista *Naimiskaari* XV luku, § 1–5; lisäksi Taussi Sjöberg 1988, 53–63.

29 Keltanen 1913, 214–215. Sarmela pitää tuppikosintaa osana karjalaisten sukujen vuorovaihtusinstituutiota. Sarmela 1994, 26.

30 Aalto 1996, 36; Moring 1994, 100–111; Nygård 1989, 123.

31 *Ruok. tk.* 1830 § 91. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Avioliitto merkitsi joissakin tapauksissa nuorikolle sitä, että hän saattoi päästä maailmalle. Kotiinjäanti ei tässä tapauksessa houkuttellut talon tytärtä.

32 Häämenoissa, joissa nuori pari asettui asumaan tytön kotiin (eli poika otettiin kotivävyksi) puuttui häihin liittyvä siirtymäriitti, jossa morsian siirrettiin uuteen yhteisöön. Sukujen välisessä riittinäytelmässä avioliiton solmiminen keskittyi erityisesti sukujenvälisen sopimuksen liiton vahvistamiseen. Viikuna 1973, 35–42.

Naisten omaisuus

Tärkeä osa ruokolahtelaisen kotitalouden elämän edellytyksistä niveltyi paikakunnalla vallinneeseen perimyskäytäntöön. Miehet omistivat vaatteensa, työvälineensä, hevosensa ja aittansa, lisäksi kasket ja niistä korjatun viljan. Naisten omaisuus käsitti vaatteita, koruja ja ennen kaikkea karjaa. Kyse oli naisen yksityisestä irtaimesta omaisuudesta, jota hän voi vapaasti testamentilla siirtää toiselle. Kyse olikin useimmiten konkreettisesti juuri niistä esineistä, jotka siirtyivät naiselta naiselle.³³

Voionmaan käsityksen mukaan Karjalan naisten perimys oikeus oli muinaissuomalaisen oikeuden jäänne, joka säilyi vuosisatoja kaskitaloutta harjoittavan yhteisön piirissä. Myöhempi tutkimus on osoittanut, että tämänlaatuinen perimys oikeus on ollut vallalla laajoilla alueilla Euroopassa, eikä sitä voida perustellusti pitää erityisesti ”muinaissuomalaisena” piirteenä.³⁴

Ruokolahdella tyttärien perintöosa on joissain yksittäistapauksissa voinut koskea myös pojan leskeä.

Untamolainen talollinen Juhani Vehviläinen jätti vuoden 1817 syyskäräjille vahvistettavaksi jälkisaadoksen, jossa hän lupasi poikansa leskelle Kaisa Revolle ja tämän lapsille isänperintönä irtaimesta omaisuudesta puolet. Lesken asemaa ei muuttanut edes se, että hän avioitui uudelleen. Vehviläisen kannalta tärkeintä oli se, että Kaisa pysyi talossa. Kahdelle tyttarelleen Vehviläinen lupasi maan tavan mukaan myötajaisina ”lehmän, lampaan ja tavanmukaiset vaatteet”, ja lisäksi hän lupasi heille osuutena taloon puolet irtaimesta omaisuudesta (kun puolet tuli kuolleen pojan leskelle).³⁵

Myötajaisperinnettä on pidetty naisen perintöoikeuden puuttumista korvaavana tulonsiirtona talon tyttärille. Myötajaiset eivät merkinneet suinkaan vähäpätöistä omaisuuden siirtoa tyttärille.³⁶ Talvivarusteet ja yleensä käyttövaatteet kuuluivat köyhemmänkin talon myötajaisiin.³⁷ Myötajaisien koostumuksesta ja rahallisesta arvosta tehtiin selkoa myös yhtiösopimuksissa. Niissä korostettiin yleensä tasapuolisuutta, sitä, että yhtiön eri osaperheet saivat keskenään samanarvoiset myötajaiset. Vastuu myötajaisista kuului lähinnä tytön vanhemmille.³⁸

33 Pylkkänen 1990, 191–193, 337–340; Kaikkonen 1973, 58–62.

34 Karjalainen perimyskäytäntö on saattanut säilyä nimenomaan siksi, että se oli Käkisalmen läänissä vallinneen lainsäädännön mukainen. Tähän lainsäädäntöön on vaikuttanut myös venäläinen oikeuskäytäntö. Halila 1969, 128.

35 Ruok. sk. 1817 § 8. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

36 Voionmaa 1915, 486–489; Kaikkonen 1973, 64; Waris 1992: 94–99, Waris, 1995a, 121; Törnblom 1990; 397–400;

37 Myötajaisista sovittiin yleensä kihlauksen yhteydessä. Vaatimattomat myötajaiset Ruokolahdella supistuivat välttämättömiin. Esim. tytär sai talviturkin ja yhdet kengät (rahassa myötajaiset arvioitiin käräjillä 1 ruplaksi 50 kopeekaksi). (Ruok.tk. 1828 § 90), tyttarelle annettiin ulkovaatteet (Ruok. tk.1859 § 196). Ei vielä avioliitossa olevalle, mutta jo nuoren neidon iän saavuttaneelle tyttarelle tuli taata ainakin pyhävaatteet (Ruok. tk. 1859 § 177.) VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

38 Pyrkimyksistä pitää eri aikoina luovutettuja tyttärien myötajaisia samansuuruisina ks. Waris 1992, 199; käräjillä esim. Ruok. 1848 tk § 103, § 105–107. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Ruokolahdella oli tavallista, että nuori aviovaimo aloitti avioliittonsa miniänä ja muutti miehen kotiin. Karjalainen käytäntö merkitsi sitä, että miniän oli taloon viimeksi tullessa sopeuduttava uuteen järjestykseen ja talon toimiin. Piirro A. Reinholm, Museo-virasto.

Voionmaa on tähdentänyt sitä, että suurperheessä naiset pitivät oman osansa erillään.³⁹ Kun naiset syystä tai toisesta vaihtoivat ruokakuntaa, he toivat mukanaan yleensä karjansa.⁴⁰ Myötäjaislehmät olivat naispuolisen yhtiönjäsenen erityisen silmälläpidon alaisina, vaikka ne kulkivat muun karjan kanssa laitui-

39 Voionmaa 1915, 52–53.

40 Esim. Ruok. tk. 1848 § 104, § 107. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Karjanhoito katsottiin sinänsäkin naisen työhön kuuluvaksi. Pylkkänen 1990, 281–282; Wilmi 1991, 220–221; Mitterauer 1994, 74–75.

mella.⁴¹ Ruokolahtelainen morsian kartutti itsenäistä omaisuuttaan myös keräämällä ja kerjäämällä morsiusapua. Morsiusavusta ja niin sanotuista kerrarahoista on useita mainintoja käräjillä. Myötäjäisten lisäksi myös kerrarahat pidettiin erillisinä.⁴²

Hääkäytäntöön puuttui 1700-luvun lopulla pastori Ristelius, joka valitti pitäjänkokouksessa sitä, että tytärten morsiuslahjojen keruuseen pantiin järjestö-
mästi varoja:

”Koska tyttärille kerätään ja tallennetaan morsiuslahjoja, pitää talon muun väen olla puutteessa. Heiltä puuttuu tarvittavia vaatekappaleita, niin että he eivät voi toimittaa ja hoitaa talon asioita kuten rahtia ja muita matkoja, vaikka aitat olivat kertyneet täyteen vaatteita, sukkia, käsineitä ja muuta vastaavaa.”⁴³

Osa pitäjän varallisuudesta kerääntyi morsiuslahjojen muodossa tuottamattomaan muotoon, mikä vaaransi kirkonkin saatavia.⁴⁴

Avioliitto sai näin Ruokolahdella jopa kaupankäynnin piirteitä, jolloin taloudelliset seikat korostuivat avioliittoa solmittaessa. Suurperhehierarkiassa morsiamen tuli lunastaa asemansa tulevassa kotiyhteisössä. Erityisesti morsiamen naispuoliset lähiomaiset uhrasivat aikaa ja vaivaa lahjojen keruuseen.⁴⁵

Naisten työ

Avioliitossa olevista vaimoista työntekijöinä ei tuomiokirjoissa ole runsaasti merkintöjä. Kun kotitaloudessa sattui jotain riittävän poikkeavaa, asia vietiin käräjille.⁴⁶ Naiset tekivät Ruokolahdella myös raskaampia maanviljelyyn liittyviä töitä, he osallistuivat muun muassa kaskenraivuuseen. Vaikka viljelyn

.....

41 Myötäjäiskarjasta neuvoteltiin erilaisissa siirtymävaiheissa, jolloin myös muuta omaisuutta liikuteltiin. Käräjillä korostettiin, että myötäjäislehmän tuli vastata miniän taloon tuomaa, ks. esim. Ruok. tk. 1859 § 66. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

42 Kerrarahoista ja myötäjäisistä ks. myös lukua ”Yhtiötalous ja raha”. Häiden kestoa yritettiin vuoden 1731 lailla rajoittaa. Sääöksellä pyrittiin lyhentämään rahvaan intensiivisiä häämenoja kahteen päivään. (Resolution på Prästerskapets allmänne Besvär: Modee II, s. 915). Tämä ei kuitenkaan Ruokolahdella, kuten ei muuallakaan Karjalassa toteutunut, vaan häät saattoivat usein kaikkine rituaaleineen kestää jopa viikon. Ruokolahdelta on säilynyt sanonta: ”Niin on pitkä kuin karjalaisten häät.” Huippukohtiin häissä kuului morsiamen tarjoama ”kerran juonti”. Häyhä 1983, 304–305.

43 Morsiuskerjuun katsottiin häiritsevän pitäjän rauhaa. Risteliuksen toivomuksen mukaan häitä varten annettavia lahjoja olisi tullut rajoittaa niin, että niitä olisi annettu vain appiisälle ja ja anopille. Pitäjänkertomukset B III j 1, Mikrofilmi Tk 1003, Pitäjänkokouspöytäkirjat 1761–1805.

44 Vrt. Sarmela 1994, 27.

45 Häyhä 1983, 290–291.

46 Naisten kesken käytiin toki sanaharkkoja, sensijaan todelliset ”nyrkkitappelut” olivat paljon harvinaisempia. Tulee muistaa, että käräjillä miehet olivat yleensä naisten edusmiehinä. Waris 1992, 202. Naisten edustuksesta käräjillä Pylkkänen 1990, 127–139; Inger 1988, 119. Naista voi käräjillä edustaa isä, aviomies, veli tai muu perheenjäsen. Nainen saattoi esiintyä yksinkin oikeudessa. Savo-Karjalassa tapauksia, joissa naiset olivat osallisina oikeudessa, oli kuitenkin vähän Pylkkänen emt., 128

Neito ja vaimo Ruokolahtelta. Piirros Severin Falkman teoksesta I Östra Finland 1885. Museovirasto.

hyväksi työskentelivät sekä miehet että naiset, miehet kuitenkin tekivät voimia vaativimmat työt. Naiset suorittivat viljelyyn liittyvät työnsä usein miesten johdolla, kuitenkin ilmeisen tasa-arvoisina. Heidän osallistumistaan heinän ja viljan korjuuseen pidettiin luonnollisena.⁴⁷

Naisten tekemästä työstä on käräjäpöytäkirjaan muistiinmerkitty joitakin arvioita, jotka ovat syntyneet sellaisissa tilanteissa, joissa heidän statuksensa tai aviosäätynsä muuttui. Myös täysi-ikäisen naisen työ laskettiin korvauksen arvoiseksi. Pylkkänen on korostanut sitä, että Savo-Karjassa annettiin vain miesten työvoimalle merkitystä, mitä hänen mielestään ilmentää muun muassa perinnönjakokäytäntö.⁴⁸ Itäsuomalaisen perhejärjestelmän selittävä tekijänä on Sirén pitänyt voimakasta sukupuolihierarkiaa.⁴⁹ Tässä tutkimuksessa ei vahvistu itäsuomalaiseksi yhteisölliseksi piirteeksi naisen alisteinen asema suhteessa mieheen. Tuomiokirjojen välityksellä aukeaa Ruokolahdella pikemmin-

47 Etnologisessa kirjallisuudessa on käsitelty miehen ja naisen työsuoritusten erilaisuutta Karjalassa, esim. Sallinen-Gimpl 1994, 98–101. Miesten naisten ja yhteisten töiden järjestelystä Keski-Euroopassa Mitterauer 1992, 58–143. Naisten ja miesten osallistumisesta raskaisiin viljelytöihin Mitterauer 1992, 75. Miesten ja naisten töitä on käsitelty lisäksi palkollisten työtehtäviä selvitetäessä, ks. Wilmi 1991, 220–221; Markkola 1986, 39. Vanhassa perinnäisessä maataloudessa kokonaan sopimattomina työtehtävinä naiselle pidettiin yleensä metsästystä ja teurastusta. Väkevien nautintoaineiden valmistuksen katsottiin lähes yksinomaan kuuluvan miehisiin tehtäviin. Vilksa 1934, 262–311. Ruokolahtelaisen kotitalouden elämästä ja työtehtävien jakamisesta suurperheessä naisen tekemän 1600-luvulla tekemän itsemurhan valossa Waris 1999.

48 Pylkkänen 1990, 213.

49 Sirén 1999, 110–111, 141. 146–147.

kin selkeästi ”naisen työkykyä” arvostava maailma. Naisen valta ja omaisuus oli kuitenkin sidoksissa erilaisiin asioihin kuin miehen, lisäksi hänen asemansa muuttui elämänkaaren kuluessa.

Yhtiömiehiä ja heidän perheitään seurattessamme voimme nähdä, että Ruokolahdella otettiin taloihin erityisesti perheellisiä yhtiömiehiä. Yhtiöissä tarvittiin molempaa sukupuolta edustavia jäseniä työkuntaan. Jatkuvuuden takasivat ne työjäsener, joilla oli perhettä. Naisten työpanoksen arvioinnissa korostuu se, että naisen arvon mittana pidettiin hänen työtarmoaan.⁵⁰

Yhteisössä jouduttiin tasapainoilemaan kahden elintärkeän periaatteen välillä: yhteisön uusintamisfunktio ja naisten käyttö työvoimana tuli varmistaa. Ongelmia saattoi syntyä muun muassa sellaisissa tilanteissa, jolloin naiset eivät esimerkiksi pienten lasten vuoksi voineet täysipainoisesti osallistua talon töihin.

Vanhenevan naisen ja lesken asema

Leskien ja vanhenevien naisten asemasta voimme saada välähdyksiä yhtiöriidoista, joissa elämänjärjestystä uhkasi yhtiön köyhtyminen. Taloudellisesti heikentyneessä yhtiössä ei myöskään lasten hoivaan päätarmonsa uhraavien leskien asema ollut helppo.⁵¹

Käräjillä jouduttiin pohtimaan myös naimattomien naisten asemaa. Yhtiöiden velvollisuutena oli kaikissa tapauksissa huolehtia yhtiön hyväksi työskentelevistä henkilöistä.

Vuoden 1828 talvi- ja syyskäräjillä käsiteltiin Eräjärven kylässä eläneen vanhuksen, Anna Jaakontyttären, huoltamista. Anna oli elänyt Jaakko Husun talossa ja toiminut pitkään myös talon emäntänä. Husu ajoi kuitenkin Annan talosta eikä suostunut ottamaan häntä takaisin. Husu ilmoitti, ettei hänen entuudestaan suuri kotitaloutensa kärsinyt enää väenlisäystä, lisäksi Annan oleskelu hänen talossaan häiritsi sitä pientä viihdytystä, joka siellä muuten vallitsi.

Oikeudessa Husua kehoitettiin ottamaan Anna jälleen luokseen sekä ruokki-
maan ja vaatettamaan hänet. Käräjillä vanhaa emäntää puolustettiin. Anna oli

50 Leski Anna Huhtanen oli mennyt 1816 yhtiöön Kojon kruununtalalle Mustakulkalan kylään. Häntä houkuteltiin taloon avioliittolupauksin. Sekä lesken omaisuus että hänen pesän hyväksi suorittamansa työ arvioitiin. Ruok. sk. 1818 § 68. Naisen kotitalouden hyväksi tehdyn työn rahallista arviointia myös esim. Ruok. sk. 1829 § 310. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

51 Isännän veljen leski Maria Sopanen eli Anteroisenmäen kylässä yhtiössä kruununtalalla n:o 1. Tuomiokirjoista ilmenee (Ruok. tk. 1838 § 205, § 207 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.), että Maria lapsineen oli kärsinyt leivän puutteesta. Hänen oli pakko myydä vähäistä omaisuuttaan pysytteläkseen itse ja pitääkseen alaikäisiä tyttäriään hengissä. Käräjillä Maria haki yhtiön jakoa. Yhtiö oli sivulle laajeneva perhe, jonka emäntänä oli Anna Yrjöntytär Ahvonen (47), tällä oli myös 18-vuotias poika Yrjö. Yhtiömiehenä oli 25-vuotias Mikko. Maria oli itse vain 32-vuotias, ja hänellä oli kaksi alaikäistä tyttärtä Helena (12) ja Maria (2). Jääksen kihlakunnan henkikirjat 1838 Vi 38. Yhtiöön kuului seitsemän henkeä, eikä elämän kurjistuessa leipä enää riittänyt kaikille.

elänyt Husun talossa nuoruutensa ja työskennellyt talon hyväksi, joten häntä ei nyt lähestyvässä vanhuudessa saanut ajaa taivasalle.⁵²

Voidaan erottaa joukko tekijöitä, jotka vaikuttivat naisen asemaan perheessä. Erityisesti naisen asemaan on vaikuttanut hänen roolinsa äitinä, lasten ja varsinkin poikien synnyttäjänä. Leskiäiti oli tavallaan asemansa huipulla, vaikkakin asetelmassa korostui suhde jo kuolleetseen, aviomieheen.⁵³

Leskeksi jääneet emännät ovat johtaneet yksin jäätyäänkin suurperheitä. Isännyyttä hoitaneiden leskiemäntien ikä vaihteli. Nuorin oli 1800-luvulta tutkittujen vuosien perusteella 18-vuotias ja vanhin 82-vuotias emäntä. Vuonna 1820 leskiemäntä hoiti isännyyttä 50:ssä kotitaloudessa. Tämä merkitsi sitä, että kotitalouksista 4,6 prosenttia oli emännän johtamia. Näistä talouksista yhdeksän oli varsinaisia monen perheen talouksia.⁵⁴ Vuonna 1849 sellaisia talouksia, joissa leskiemäntä oli ilmoitettu isännäksi, oli 205 eli 15 prosenttia. Näistä talouksista lähes puolet oli monen perheen talouksia.

Jos isännällä ja emännällä ei ollut omia lapsia, viljelmien hoidon ja vanhuuden turvan varmistamiseksi tuli hankkia työlle jatkajia.⁵⁵

52 Ruok. tk. 1828 § 132; Ruok. sk. 1828 § 16. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

53 Läntisissä ja itäisissä yhteisöissä oli erilainen suhtautuminen lesken uudelleen avioitumiseen. Läntisissä osissa Eurooppaa käytäntöä suosittiin, kun taas itäosassa Eurooppaa ilmiöön suhtauduttiin epäillen ja penseästi. Sen sijaan voitiin suosia äärimmillään ”lanko-avioliittoa” eli leviraattia. Taustalla tässä vaikuttivat perhettä koskevat kuvitelmat, jossa perhe merkitsi sekä kuolleiden että elävien yhteisöä. Leviraattia tavattiin toisinaan sellaisilla alueilla Balkanilla, joilla esiintyi moniosaisia liittoperheitä. Mitterauer liittää ilmiön voimakkaaseen patrilineaariseen traditioon. Mitterauer 1997, 17–22; Todorova 1992. Lesken vihkimiseen vaikutti Ruokolahdella juridisella tasolla lähinnä vanha Ruotsin laki.(Modée II s. 917.) Ruokolahdella etenkin lapseton nuori leskivaimo on joissakin tapauksissa muuttanut takaisin synnyinkotiinsa. Esim. Hännilän kylässä leskeksi jäänyt Elina Waris palasi kotitaloon miehen kuoleman jälkeen. Ruok. sk. 1848 § 153. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Myös suullisessa perimätiedossa kerrotaan tällaisesta käytännöstä: Sukulaisuussuhteita koskeva kysely, vastaajana J. Hanski Ruokolahdelta (syntymäaika 6.3.1891). Kansatieteen perinnearkisto, Museovirasto. Mikäli nuori vaimo kuoli lapsettomana, voitiin myötäjäiset palauttaa takaisin vanhemmille: Naimisen Kaari, XV luku § 3.

54 Näihin leskiemäntiin ei ole laskettu yksin eläviä loiseskeksiä.

55 Wilmi on palkollisia koskevassa tutkimuksessaan arvioinut, että talonpoikaistalouden kannalta tilanpidon joutuminen pelkästään isännän tai emännän harteille on aiheuttanut yleensä tilanhoidossa kriisin. Uhkaan pyrittiin siksi varautumaan ajoissa. Wilmi 1991, 263–267.

■ Yhteisön vähäosaiset

Tuottamattomat jäsenet

Yhdysperhe oli tuotannollinen yksikkö, jossa jäsenen arvo mitattiin työkyvyn mukaan. Liian suuriksi paisuneet yhtiöt joutuivat yhtiön purkamisen kynnyksellä harkitsemaan, miten jatkossa tultaisiin huolehtimaan vanhuksista ja lapsista.¹

Lapsettomat talolliset pyrkivät eri järjestelyin (esimerkiksi testamenttein) turvaamaan oman ja puolisonsa vanhuuden.² Ruokolahtelainen käytäntö ei vastannut Länsi-Suomessa vakiintunutta eläkelaitosta, jossa vanhenevalle pariskunnalle taattiin oma syytinkitaloutensa (jopa oma syytinkitalo) isännöyden siirryttyä nuoremmalle polvelle.³ Etelä-Karjalassa säilyi isännöisyys yleensä kuolemaan saakka. Syytinki- ja huoltosopimuksia kyllä solmittiin. Niiden tarkoituksena oli yleensä kunnoltaan heikkojen ja itsestään huolehtimaan kykenemättömien hoito ja ”kunniallinen hautaan saatto”.⁴

Syytinki merkitsi Ruokolahdella lähinnä sopimusta huoltoa vailla olevien kotitalouden jäsenten hoidosta. Sopimus voitiin liittää moniin muihin sopimuksiin, kuten naimakauppoihin⁵, yhtiösopimuksiin ja testamentteihin. Yleisintä oli kirjoittaa syytinkisopimus testamentin muotoon:

Martti Martinpoika ja Liisa Antintytär Lappalainen testamenttasivat verotilansa ja kaiken omaisuutensa nuorimmalle pojalleen Antille huolenpitoa vastaan. He perustelivat menettelyään sillä, että he jo korkeaan ikään tullessaan halusivat määrätä perinnöstään. Testamentista ilmenee,

.....

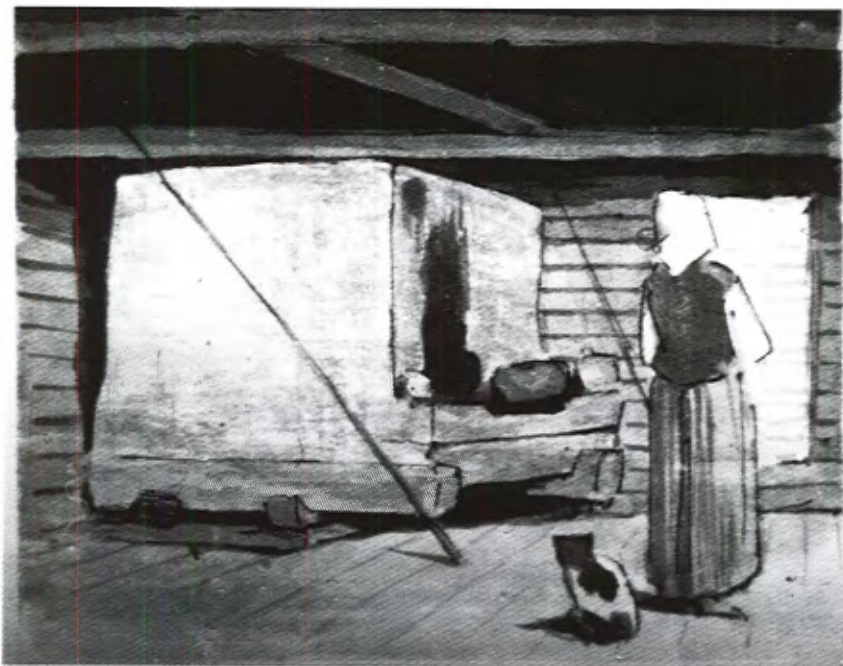
1 Waris 1992, 203–210; Waris 1995a, 120–121.

2 Esim. perintösopimukseen liitetystä huoltovelvoitteesta. Ruok. sk. 1830. § 348, § 349. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

3 Eläkkeestä karjalaisessa suurperheessä Voionmaa 1915, 373–376; Karjalainen eläkejärjestelmä poikkesi länsisuomalaisesta syytinkijärjestelmästä. Länsisuomalainen syytinkisopimus oli omaisuudenluovutussopimus, jossa vanhukset nauttivat ylläpitoa – eläkkeen nauttija saattoi asua samassa pirtissä eläkkeenantajan perheen kanssa. Toisinaan vanhuksilla oli oma huone, joka usein sijaitsi eri rakennuksessa, sekä elämistä varten viljaa, karjatuotteita yms. Jutikkala 1958, 326.

4 Esimerkki käräjillä vahvistetusta syytinkisopimuksesta: Ruok. tk. 1848 § 455. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Ruotsissa vanhuuden sosiaalisia ja historiallisia merkityksiä on käsitellyt Gaunt 1983, 159–173, lisäksi on toteutettu Birgitta Odénin ja Lars Thornstamin johtama projekti ”Äldre i samhälle” (samannimisestä julkaisut 1982, 1983); ks. myös bibliografista tarkastelua Oittinen 1990. Lisäksi joissakin historiantutkimuksissa sivutaan vanhusten asemaa: esim. Jutikkala 1958, 22; Aaltonen 1964, 57–58; Pulma 1983, 394–409. Syytingistä erikseen Charpentier 1896; Koskikallio 1927; Häggman 1997, 12–13. Kansainvälisestä vanhuuden historian tutkimuksesta Oittinen 1991, 21–40; Laslett 1977a, 174–214; Laslett 1988, 153–175; Wall 1992, 63–85; Bulder 1993, 207–222.

5 Käräjillä merkittiin muistiin naimakaupan peruuntuminen, kun sulhaskandidaatti ei suostunut laatimaan morsiankandidaatin äidin vanhuudenturvaksi syytinkisopimusta. Ruok. tk. 1849 § 24. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Akka ja kissa Severin Falkmanin mukaan. Kuvassa näkyy ruokolahtelainen tupa. Piirros Severin Falkman teoksesta I Östra Finland 1885.

että heidän vanhin poikansa oli jo naimisissa ja muuttanut pois kotoa ja tytärkin oli jo ”pois naitu”. Testamentissa tähdennettiin, että Antin tuli käyttäytyä vanhempiaan kohtaan ”kuten lapselle kuuluu”.⁶

Mikäli eläkkeennauttija asui samassa pirtissä eläkkeenantajan kanssa ja aterioi samassa pöydässä, sopimuksiin kirjattu syytinki merkitsi (sisältäen esimerkiksi ruoka-tavaroita, erityisesti kaskentuotteita) lähinnä hätävaraa, johon voitiin turvautua siinä tapauksessa, ettei tultu toimeen saman pöydän ääressä. Kontrahti vanhuuden ja heikkouden varalle oli yleisin muiden sopimusten kylkiäiseksi liitetty varmistus.⁷

Myös varakkaan henkilön vanhuuden turvaksi on solmittu sopimuksia: Kihlakunnankirjuri Zilliacuksen lesken syytingistä tuli huolehtia hänen torpparinsa Simo Tellan, jolloin torpparivelvollisuus sidottiin syytingin hoitamiseen. Tella oli 1848 solmitun sopimuksen mukaan oikeutettu asumaan ja viljelemään torpantilaansa syytinkiä vastaan. Vuotuinen syytinki koostui kahdesta ruistynnyristä ja yhdestä perunatynnyristä.⁸

Yhtiösopimuksissa voitiin luvata perintöosuus eron varalta.⁹ Yleensäkin niihin liitettiin vanhusten huoltoa koskevia järjestelyjä ja varmistuksia.¹⁰ Näiden

6 Ruok. sk. 1848 § 21. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

7 Waris 1992, 147–153.

8 Ruok. sk. 1859 § 125. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Syytingistä saa havainnollisen käsityksen, kun muistetaan että 1 tynnyri oli 30 kappaa n. 165 litraa.

9 Etujen ja perintöosan saamiseksi voitiin edellyttää, ettei leski omavaltaisesti itse jättänyt yhtiötä: Ruok. sk. 1829 § 183. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

10 Vanhukselle tuli yleensä tarjota lähinnä ruoka ja vaatteet. Käräjillä on muistutettu syytingin ohella myös siitä, että vanhus tarvitsi lämpimät elämänolosuhteet, että ”hänet tuli pitää puissa ja lämpimänä”. Ruok. sk. 1839 § 183. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

oli tarkoitus taata se, etteivät vanhukset jääneet vaille huoltoa työkyvyn menettämisen jälkeenkään. Hyväkuntoisilta vanhuksilta odotettiin yleensä työpanosta.¹¹ Yhtiösopimus merkitsi näin vanhukselle taetta kohtuullisista elinolosuhteista.¹² Huoltosopimuksia liitettiin mun muassa yhtiösopimukseen tai esimerkiksi perintösopimukseen.

”Lupaan nuorimmalle tyttärelleni ja vävylleni Tuomas Jaatiselle, jotka pitävät minusta huolta kuolinpäivääni, kaiken irtaimen ja kiinteän omaisuuteni, ilman että muilla minun tyttärilläni tai heidän perillisillään olisi osuutta siihen. Koska heidät kaikki on maan tavan mukaan lähetetty maailmalle, ja he ovat vieneet mennessään sen osan, minkä he ovat tällaisesta vähävaraisesta yhtiöstä voineet saada.”¹³

Karjalassa myötäjäiset käsitettiin yleensä tyttären perintöosaksi.¹⁴

Tilaton nainen, jonka työkyky vanhuuden tai sairauden vuoksi oli heikentynyt, oli arvoasemaltaan heikko. Tilattomia vähäväkisiä naisia ei esimerkiksi haluttu pitää enää yhtiön leivissä. Käräjillä jouduttiin käsittelemään joitakin suoranaisia häätöjä:

1820-luvun lopulla eräjärväläisestä yhtiöstä ajettiin orpo tyttö Anna Pellinen pois. Kihlakunnanoikeus kehotti talon isäntää kuitenkin ottamaan Annan takaisin. Isäntä puolustautui käräjillä, ja vetosi siihen, että hänellä ilman Annaakin oli riittävästi kurjaa väkeä ruokittavanaan.¹⁵

Syytinkisuhteet perustuivat siihen, että syytinkiläiset tekivät kykynsä mukaan töitä yhtiölle.¹⁶

Loiset¹⁷

Ruokolahden loisten elintaso lienee ollut korkeampi kuin länsisuomalaisen peltoalueen tilattomien. Kaskeavat loiset (joiden joukossa saattoi olla suurperheen nuorimmaisja jäseniä) eivät tunteneet tarvetta omaan maahan, kunhan he saattoivat vuokrata metsää ja suota kaskeamista varten ja maksaa kasken tuotolla

11 Waris 1995a, 120–121. Syytinkijärjestelmästä Jutikkala 1958, 22.

12 Tuomiokirjojen joukossa on muutamia tapauksia, jolloin vanhus, koettuaan tulleen epäasiallisesti kohdelluksi, haki tilanteeseen parannusta käräjillä. Lähtökohdaksi käräjillä otettiin aiemmin solmittu yhtiösopimus: Esim. Ruok.sk. 1828 § 171; tk. 1829 § 86; sk. 1829 § 310. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

13 Ruok. sk. 1828 § 348–349. VHO. Ren.tuok. JTKA. MMA.

14 Itäsuomalaisen perimystavan mukaan tytär sai nimenomaan äidinperinnön (äidin aikanaan pesään tuoman omaisuuden), eli omaisuus siirtyi lähinnä naiselta naiselle. Nainen ei saanut osuutta isänperinnöstä eli kiinteästä omaisuudesta. Saloheimo 1976, 292; Pykkänen 1990, 191–193.

15 Ruok. tk. 1828 § 120, Ruok. sk. 1828 § 171 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

16 Waris 1992, 12. Suurperheestä turvallisuussysteeminä Pulma 1994, 25–35. Vanhassa maatalousyhteisössä harjoitetusta jäsenen työtaidon ja kätevyys arvioinnista Vilksen 1946, 174.

17 Tilattomista kotitalouksista seikkaperäisemmin luvussa ”Leivän jakajat”.

vuokransa jälkikäteen.¹⁸ Vaikka alue liitettiin 1812 hallinnollisesti Suomeen, yhteiskunnalliset olot pysyivät koko 1800-luvun ajan muusta Suomesta selvästi poikkeavina. Kokotilanviljelijöitä oli enemmän kuin muualla maassa, lisäksi talollisväestöön luettiin runsaasti isännän sukulaisia.¹⁹

1800-luvun henkikirjoittajan merkintätavat antavat meille mahdollisuuden arvioida loisten työvoiman tarjontaa. Loista oli vuonna 1820 enemmän kuin 2/3 yli 40-vuotiaita ja heistä lähes 2/3 oli naisia. Vuonna 1849 loisten enemmistö (yli 70 prosenttia) oli yli 40-vuotiaita, naisenemmistö oli edelleen selvä. Loista oli avioituneita tutkittuina vuosina yli puolet. Etenkin 1800-luvun puolivälissä loistalouksista selvä enemmistö oli avioituneita tai leskeytyneitä loisia. Yksinäisiä naimattomia tai leskeytyneitä miehiä oli loisten keskuudessa hyvin vähän, loistalouksien keskimääräinen koko myös kasvoi.²⁰ Loisten keskuudessa vanhempi huoltoa vaille jäänyt nainen oli eräänlainen perustyyppi.²¹

Pitäjän köyhät

Kun on luonnehdittu kaskialueen perussuhtautumista köyhiä²² kohtaan, on löydetty kaskialueelle tyypillisiä piirteitä. ”Kerjuun” on nähty kuuluneen yhteisön riitteihin. Kierteleviä köyhiä on pidetty luonnollisena osana itäsuomalaista yhteisöä. Karjalassa ei nähty välttämättä suurta ristiriitaa siinä, että yhteisön jäsenellä oli jopa omaisuutta, vaikka hän joutuikin turvautumaan kerjuuseen. 1800-luvulla, ajanjaksoina, jolloin kerjuuta esiintyi suurempia määriä, on ”mielipideilmasto” itäsuomalaisten talollisten parissa mainittu jopa hyväntahtoiseksi kerjuuta kohtaan.²³

Lähinnä kuitenkin pyrittiin huolehtimaan seurakunnan omista köyhistä. Hehän saivat ravintonsa osittain pitäjäläisten anteliaisuuden perusteella ja elivät kiertävää elämää kerjäten, jolloin heille saattoi olla avulias. 1830-luvun keskivaiheilla köyhien vuosien koetellessa rahvasta jouduttiin tarjoamaan myös hätäapua. Erilaisilla konkreettisilla järjestelyillä yritettiin lievittää pahojen katovuosien ankaruutta. Pitäjäntuvassa ryhdyttiin valmistamaan keittoa, jota varten saatiin varoja seurakunnan köyhäinhoitokassasta. Keittoa jaettiin kaksi annosta päivittäin, ja lisäksi tarjottiin myös leipää pahiten puutetta kärsiville.²⁴

18 Rasila 1961, 22; Haatanen 1968, 32–33, 59–66; Kuisma 1984, 351–258; Pulma 1985, 521; Voionmaa 1915, 156–162.

19 Von Knorring 1833, 78–112; Akiander 1868–1869, 155–156; Warén 1898, 81–91; Soininen 1974, 28, 49, 56; Kaukiainen 1970, 425.

20 Vuonna 1820 loistalouksien keskimääräinen koko oli noin kaksi henkeä, kun vuonna 1849 niissä asui keskimäärin jo lähes kolme henkeä. Jääsken kihlakunnan henkikirjat 1820 Vi 5; 1849 Vi 60. KA.

21 Ks. Liitetaulukkoja 8 ja 9.

22 Eurooppalaisesta köyhyyden historian tutkimuksesta ks. esim. Geremek 1991, 287–298.

23 Pulma 1985, 63, 207; Saloheimo 1980, 469–470; Piirainen 1958, 21.

24 Ruokolahden pitäjänkokouksen pöytäkirja 20 Maaliskuuta 1836. KA.

Köyhien, ”kirkon vaivaisten”, lukumäärä myös lisääntyi tutkittavana aikavälillä.²⁵ 1800-luvun puolivälissä tilattomien, erityisesti loisten asema ja taloudelliset elinmahdollisuudet kaventuivat. Heidänkin toimeentulonsa oli kaskiyyhteisössä riippuvaista ennen muuta työkyvystä.²⁶

Palkolliset

Suurperheessä työtä tekevien lisäjäsenten, yhtiömiesten lisäksi otettiin taloihin myös palvelijoita. Länsi-Euroopan palvelusväelle oli ominaista se, että se oli naimatonta.²⁷ Itä-Euroopassa avioitumisikä oli selvästi alhaisempi kuin Länsi-Euroopassa, ja huomattava osa Itä-Euroopan palvelijoista oli naimisissa. ”Itäinen työvoimankäyttötapa” näkyy Ruokolahdella lähinnä siinä, että yhtiömiehet olivat usein naimisissa olevia perheellisiä miehiä.²⁸ Naidut palvelijat saattoivat Wilmin mukaan kohota sosiaalisesti. He eivät välttämättä jääneet entiseen asemaan vaan heille annettiin mahdollisuus kohota talollisiin. Ruokolahdella sosiaalinen ”nousu” merkitsi erityisesti pääsyä yhtiömieheksi.²⁹

Palvelusväkeä tarvittiin ja käytettiin lähinnä herraskaisemmissa taloissa, kuten kruununvirkamiesten talouksissa ja pappiloissa. Isäntäväki oli juridisesti velvollinen huolehtimaan sairauden ja vanhuuden heikentämistä palvelijoista.³⁰ Tämä toteutui parhaiten silloin, jos kyse oli palvelijasta, joka oli palvellut talossa pitkään. Tätä periaatetta ei kuitenkaan aina noudatettu.

Vuoden 1848 syyskäräjillä käsiteltiin kihlakunnankirjuri Zilliacuksen piian Kristiina Tuomaisen kannetta isäntäänsä vastaan. Kristiina oli jäänyt ilman palkkaa puoleksi vuodeksi. Käräjille oli kutsuttu todistajaksi Juhani Saksi, loinen. Tämä selvitti, ettei Kristiina voinut suorittaa raskauden aikana ja lapsivuoteessa ollessaan kaikkia hänelle uskottuja tehtäviä. Tällöin Saksin vaimo oli tehnyt palvelijan tehtäviä, etenkin niihin aikoihin kun Kristiina synnytti lapsensa. Kirjuri Zilliacus tarvitsi jatkossakin palvelustyttöä, mutta hän ei ollut valmis maksamaan lapsivuoteessa lepäävälle palvelijalleen palkkaa.³¹

25 Ks. Liitetaulukkoja 8 ja 9: Loisten määrä ikäryhmittäin: 1820 ja 1849.

26 Soininen 1974, 392.

27 Wilmi 1991, 53–55.

28 Liitetaulukot 3 ja 4. Avioituneet yhtiömiehet Ruokolahdella on tältä osin nähtävissä tyypillisesti itäeurooppalaisena piirteenä. Vähäisen palvelusväen joukossa ei ollut montaa avioitunutta renkiä: Esim. vuoden 1820 henkikirjassa vain kahdella rengillä on mainittu vaimo. Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820 Vi 5. KA. Tässä suhteessa ruokolahtelaiset kotitaloudet eivät muistuta esim. eestiläisiä kotitalouksia, joissa oli runsaasti päiväpalkollisia. Ks. lukua ”Perheet idän ja lännen välissä: eestiläinen, valkovenäläinen ja unkarilainen perhelaitos.

29 Nygårdin mukaan silloin kun renki nai piian, ei pariskunta useinkaan jatkanut palvelijana, vaan siirtyi loisiksi, itsellisiksi tai mäkitupalaisiksi. Naineita renkejä ei suosittu talonpoikaistaloissa. Nygård 1989, 15–18, 120. Sosiaalisen kohoamisen väylän tarjosi siirtyminen torppariksi ja erityisesti Itä-Suomessa yhtiömieheksi. Yhtiömiesten avulla on voitu järjestää työvoimalisäystä etenkin silloin, kun lisätyövoimaa on tarvittu paljon työvoimaa vaativissa hankkeissa. Vrt. Wilmi 1991, 261, 300–301.

30 Iäkkään palvelijan pitoon on usein liittynyt myös vaivashoidollisia piirteitä. Ikääntyneiltä palvelijoilta ei tosin voitu vaatia samanlaista työpanosta kuin nuorilta. Wilmi 1991, 295–297.

31 Ruok. sk. 1848 § 347. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Palvelijoiden asemassa suhteessa muuhun talonväkeen oli yhdistävä tekijä se, että he olivat saman isäntävallan alaisia. Palvelijan ja isännän välistä suhdetta säätelivät asetukset. Wilmi on korostanut vuoden 1664 lakia, jossa isännälle vahvistettiin oikeus kurittaa palvelijaansa. Laki tarkoitti lähinnä sitä, että isännän valvonnan ja vastuun alla olivat sekä hänen lapsensa että palvelijansa.³² Tämänkin jälkeen on tullut useita lakeja, jotka ovat säädelleet palvelijoiden suhdetta isäntäväkeen.³³ Palvelijat itsekin ovat voineet samaistua isäntäväkeen.³⁴

Mielisairaat

Itä-Suomesta tehdyissä vaivashoitoa käsittelevissä tutkimuksissa korostuu se, että aikuisia mielenvikaisia otettiin taloihin lähinnä työvoimaksi.

Koska varsinaista hoitoa tai huoltomahdollisuuksia ei käytännössä ollut, mielisairasta hoidettiin usein omaisten voimin kotona, jolloin voitiin saada avustusta seurakunnan vaivaskassasta.³⁵ Esimerkiksi Antti Lääberä Ilmajärven kylästä hoidettiin omaisten voimin. Antti oli kohonneen kuumeen (itseasiassa kuumetaudin) jälkeen todettu mielisairaaksi. Antin isälle annettiin avustusta kaksi kappaa ruista ja kaksi kappaa ohraa viikossa sitä vastaan, että hän huolehtisi Antista. Vilja tuli maksettavaksi köyhäinhoitovaroista.³⁶ Toinen tapa oli ottaa mielisairas, kuten muutkin vähävaraiset vaivaiset, ruotuun, jolloin useampi talo vuorotteli hänen hoidossaan. 1800-luvulla mielisairaita tarjottiin lisäksi elätteelle. Tämä merkitsi sitä, että sairaan otti hoitoonsa joku Ruokolahden talollisista halvinta mahdollista korvausta vastaan.³⁷ Pitäjänkokouksessa on tehty myös anomus yleiskunnoltaan melko vakaan potilaan, Cecilia Honkasen, ottamisesta yleiseen mielisairaalaan (i allmän Dårhus). Tämä jäi vain toivomuksen asteelle, sillä minkäänlaista mielisairaala ei ollut perustettu läiniin. Ceciliaa tarjottiin elätteelle 30 kopeekan vuorokausimaksua vastaan.³⁸ Tapauk-

.....
32 Nygård 1989, 37–38, valtiovallan harjoittamasta palkollispolitiikasta Nygård 1989, 42–50; Wilmi 1991, 60–65; naisten palvelijoiden ongelmasta Nygård 1989, 119–123.

33 Esimerkiksi uudistettu palvelijasäädos 21.8. 1739. (Modée II, s. 1582–1583.) Sääöksessä täsmennettiin palvelupakkoa. Työkyvyttömällä, josta sukulaiset huolehtivat, oli oikeus elää loisena.

34 1840-luvun lopulta on säilynyt testamentti, jolla hörkölänmaalainen piika on testamentannut kaiken omaisuuden isäntäväelleen huolenpitoa ja hautausta vastaan. Ruok. sk. 1848 § 298. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

35 Pulma 1994, 66. Mielisairaus-käsite oli 1800-luvulla melko väljä, 1800-luvun alkupuolella ei esimerkiksi kyetty erottamaan vanhuuden heikkomielisyyttä, dementiaa ja mielisairautta. Nygård 1998, 94–97. Suomessa ei vielä toistaiseksi ole järjestelmällisesti tutkittu mielisairauksikäsityksiä ja mielisairaanhoidon historiaa. Tutkimus on jäänyt lähinnä kuvailevaksi ja ilmiöitä listaavaksi esim. Sarvilinna 1938, Turunen & Achté 1983. Ruotsalainen perusteellinen yhteenvedo varhaisemmasta mielisairaan hoitoon vaikuttaneesta hoitoideologiasta ja aiheesta kattavasta tutkimuksesta Qvarsell 1982, 45–66. Etnologinen yhteenvedo ruotsalaisen psykiatrian historiasta Jönsson 1998, 26–50, 279–285.

36 Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1834–1853. Vuoden 1936 pitäjänkokouksen pöytäkirja § 3. Mikrofilmi B II j 4. KA.

37 Pulma 1991, 144–151; Nygård 1998, 94.

38 Ruokolahden pitäjänkokousten pöytäkirjat 1840 § 2. Mikrofilmi B III J 4. KA.

sen yhteydessä ilmeni, että häntä oli jo aiemminkin siirretty kylästä ja talosta toiseen sairautensa aikana. Tämän oli mahdollistanut potilaan vakaana pysynyt tila: hän oli edelleen työkykyinen eikä ollut näyttänyt hälyttäviä merkkejä sairaudestaan.³⁹

Vastuu varattomien vanhempien hoidosta kuului ensisijassa heidän lapsilleen. Periaatteellisia kiistoja vastuukysymyksistä käytiin muun muassa pitäjänkokouksissa. Köyhäinruotuihinhan ei otettu henkilöitä, joilla oli veroja maksavia omaisia.⁴⁰ Toisaalta ketään sellaista, joka oli joltisestikin ruumiinvoimissa tai edes osittain työkykyinen, ei autettu seurakunnan puolesta.⁴¹

Mielisairaalan diagnosointia Ruokolahdella havainnollistaa pitäjän lukkarin sairauden kuvailu pitäjänkokouksen pöytäkirjassa helmikuulta 1838:

Lukkaria epäiltiin veneerisistä taudeista ja mielisairaudesta. Häntä tutkittiin läänin lasaretissa Viipurissa, jolloin hänessä ei kuitenkaan todettu veneeristä tartuntaa, sen sijaan hänen todettiin käyttäytyneen muuten poikkeavasti. ”Niiden 38 päivän aikana, jotka hän oleskeli lasaretissa, hänen nähtiin muun muassa keräävän vastustamattomalla vimmallalla ympärilleen arvotonta rojua, esimerkiksi puutikkuja ja nauhanpalasia.” Häntä ei saatu millään keinoin vieroitettua kummallisista tavoistaan. Vaikka lukkari osoittautui ilmeisen rauhattomaksi, hänen sielunsa ilmaukset jäivät lasaretin lääkärille arvoituksiksi. Hän ei ollut kuitenkaan väkivaltainen eikä vaarallinen. Lasaretin lausunnossa todettiin suorasukaisesti ”että hän oli täysin kehittynyt narri”.⁴²

Mielisairaanhoidon järjestämisessä ratkaisevana näkökohtana oli järjestelyjen huokeus, tulihan seurakunnan suoriutua ylläpidosta mahdollisimman vähäisin kuluin. Ruokolahdella ei voitu tarjota varsinaista hoivaa tai hoitoa mieleltään vakavasti sairastuneille. Työkykyisiä mielisairaita voitiin käyttää lähinnä apu-työvoimana yhteisössä. Mielisairaalan asema oli työkyvyn menettämisen jälkeen yleensä turvattu lähinnä vain silloin, kun hänellä itsellään oli omaisuutta.

Turvattomat lapset Ruokolahdella

Ruokolahdellakaan lapsi ei heti tuonut leipää tullessaan, vaan hän tarvitsi yhteisön aikuisten jäsenten huolenpitoa ja turvaa. David Gaunt on päätellyt, että vanhassa maatalousyhteiskunnassa ihminen kulutti 18–19-vuotiaaksi saakka enemmän kuin työpanoksellaan tuotti.⁴³ Toisaalta perheissä eri-ikäiset lapset huolehtivat toisistaan. Ruokakuntien omat lapset olivat talollisilla luonnollisena

39 Ruokolahden pitäjänkokouksen pöytäkirja 29. maaliskuuta 1935. Mikrofilmi B III j 3. KA. Elätteelle uskottiin 1840-luvun alussa myös Heikki Tuomaisen hoito, jolle tarjottiin neljän viljatynnyrin vuosikorvausta vastaan paikka kirkon kuudennusmiehen talossa. Ruokolahden pitäjänkokouksen pöytäkirja 7. maaliskuuta 1841. Mikrofilmi B III j 4. KA.

40 Pitäjänkokouksen pöytäkirja 13. tammikuuta 1839. Mikrofilmi B III j 4. KA.

41 Pitäjänkokouksen pöytäkirja 26. toukokuuta 1839. Mikrofilmi B III j 4. KA.

42 Lukkarin palattua Ruokolahdelle jouduttiin hänen tilalleen lukkarin toimeen valitsemaan uusi mies. Pitäjänkokouksen pöytäkirja 25. helmikuuta 1838 § 1. Mikrofilmi B III j 4.

43 Gaunt 1983, 112–113.

osana työvoimaa, eikä Ruokolahdellakaan lapsuuskäsite nykyajan merkityksessä liittynyt ihmisten ajatusmaailmaan. Erityisesti lapsisarjan vanhemmille tyttärille annettiin lastenhoitotehtäviä.⁴⁴ Toisaalta maatalon töihin osallistuminen on vaikuttanut niin, että lapsista tuli vähitellen, voimien karttuessa työyhteisön täysivaltaisia jäseniä. Tähän kasvavien lasten ryhmään perustui suurperheiden voima.

Rajoituksia lasten käytössä aiheuttivat sellaiset työtehtävät, joissa lapsen henki joutui vaaraan. Esimerkiksi lasten käyttöä paimenessa ei voitu uskoa hyvin nuorille lapsille, käyskenteli hän Ruokolahden metsissä karhuja ja susia.⁴⁵

Historiankirjoituksen kiinnostus lapsuutta kohtaan ei ole mikään uusi ilmiö.⁴⁶ Myös siirtymäkausi lapsuudesta aikuisuuteen, nuoruus on viime aikoina tullut historian tutkimuksen kohteeksi.⁴⁷

Mainintoja ruokolahtelaisista lapsista on arkielämää kuvaavissa lähteissä, esimerkiksi tuomiokirjoissa niukalti. Lapset merkitsivät päivittäisessä elämässä välttämätöntä huolenpidon kohdetta, toisaalta he olivat lupaus tulevaisuudesta ja siitä, että talossa riitti työhön osallistuvia käsivarsia. Heidät otettiin vähitellen jäseniksi työyhteisöön.⁴⁸ Pienille lapsille lauletuissa lauluissa korostuu se, että yhteisöön toivottiin erityisesti poikia.

44 Häyhä 1934, SKS 111, 17.

45 Vrt. Wilmi 1991, 216–217.

46 Lapsuuden historian tutkimusta Pulma on osuvasti luonnehtinut etappeina jatkumossa, johon on sisällynyt usein poleemisia kannanottoja ja näiden synnyttämiä vastareaktioita. Ranskalaisen Ariès'n teosta *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* voidaan pitää eräänlaisena kiintopisteenä lapsuuden historian syntyhistoriassa (Pulma 1993, 80–81.) Hänen jälkeensä lapsuuden historiasta kirjoittaneet ovat joutuneet ottamaan kantaa hänen teeseihinsä. Shorter konstruoii pitkälti Ariès'hen tukeutuen väestöhistoriallisen selitysmallin (1976), jonka perusteella hän on joutunut erityisesti väestöhistorioitsijoiden tyrmäämäksi. Äärimmäisen, lähinnä psykoanalyttiseen kehykseen rakennetun tulkinnan takana on ollut Lloyd deMause. DeMause jakaa toimittamassaan teoksessaan *The History of Childhood* (1974) historian antiikista kohti nykyaikaa lapsen hyväksikäytön ilmenemismuotoihin. Kantavaa kritiikkiä lähinnä Ariès'ta vastaan on tutkimuksessaan *Forgotten Children* esittänyt Linda A. Pollock (1983). Pollock korostaa sitä, että kasvatusaatteiden tutkiminen voi antaa vinoutuneen kuvan menneestä: yleiset kasvatusaatteet ovat olleet tiukempia kuin todellinen suhtautuminen omiin lapsiin – eli teoria on ollut eri asia kuin käytäntö. Pollock 1983, 199–270. Pohjoismaiset tutkijat ovat olleet kriittisiä ja varauksellisia suhtautumissaan Ariès'n, Shorter'in tai deMausen edustamiin kannanottoihin ja ovat parhaimmillaan edustaneet lähinnä lasten konkreettisia elinolosuhteita käsittelevää tutkimusta: esimerkiksi David Gauntin (1983) Sølvi Sognerin (1990), Bjarne Hodnen (1984) ja Loftur Gutormssonin (1987) tutkimukset. Lastenhuoltoa maatalousvaltaisessa sääty-yhteiskunnassa Suomessa on käsitelty erityisesti Pulma 1987, 11–32; Pulma 1993, 80–88. Markkola on nostanut esiin kysymyksen työläisperheen lapsesta ja ”kotikasvatuksen tueksi perustetuista instituutioista”. Markkola 1994, 193–223. Lasten kasvatuksesta säätyläisperheessä Häggman 1994, 101–107, 109–116.

47 Tutkimus lapsuudesta on tuonut myös nuoruus- ja nuoriso-käsitteet tutkimukseen. Nuoruutta jäsentävä historiallis-antropologinen yleisesitys Mitterauer 1986. Uusimmassa tutkimuksessa on nuoruus toisaalta tunnistettu eri tavoin. On korostettu nuoruuden erikoisasmaa siirtymäriittinä nuoren ihmisen elämässä. Metodisesti uudenaikaisessa pohdinnassa on tähdennetty sitä, että historiassa on itseasiassa olemassa monia nuoruuksia ja monenlaisia nuoria ihmisiä – nuoruus on eräs niistä ilmiöistä, jotka tulisi nivoa kiinteästi historialliseen kontekstiinsa. Joudutaan tarkastelemaan myös niitä monimerkityksiä odotuksia, joita nuoruusaikaan on liittynyt eri yhteisöissä. Levi & Schmitt 1996, 10–20.

48 Matti Sarmela on antropologisissa tarkasteluissaan halunnut nähdä Karjalan ”pehmeänä yhteiskuntana”, jossa lapsia hellittiin eikä heidän vielä leikki-ässä tarvinnut osallistua säännölliseen työhön. Sarmela 1994, 33. Ruokolahtelainen aineiston valossa tämä ajatus ei saa vahvistusta.

”Poika syntyi, kaski kasvoi
 Tytär syntyi, kaiho kasvoi
 Kun se tuutii poikalasta,
 sepä totta toimittavi
 Kun se tuutivi tyttäätä
 Se vaan tyhjeä tekevi
 Poika tuopi tullessansa
 Monet markat matkassansa
 Yks on tyhjä tyttärist’
 Joko tauti tappakohon
 Tai kylälle naitakohon.”⁴⁹

Erityistä huolta kannettiin 1800-luvun alkupuolella imeväisikäisten hoidosta. Seurakunnan pastori antoi pientenlasten hoitoon liittyvän käskyn, jota kaikkien pienten lasten vanhempien Ruokolahdella tuli noudattaa. Kesän alkuun mennessä lasten vanhempien tuli rakentaa omien sänkyjensä viereen seinälle pieni vuode – vähän heidän omaa sänkyään korkeampi. Järjestely koski erityisesti kesäaikaa, jolloin vanhemmilla oli ”nämä pienet lapset mukanaan aitoissa ja ulkokuoneissaan”. Jotta sänkyasiaa voitiin konkreettisesti valvoa, kehoitettiin kylänvanhimpia tarkistamaan asia. Talveen mennessä vanhempien tuli varustaa lapsensa kehdolla. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että äitejä kiellettiin mitä ankarimmin pitämästä lapsiaan vieressään sängyssä. Haluttiin ennakoida se, etteivät töistä väsyneet äidit nukahtaneet lastensa päälle.⁵⁰

Ohjeissa korostuu itseasiassa pasturin moralisoiva ote rahvaaseen. Varsinaisia tukeutumiskuolemia ei lähteistä löydy.⁵¹

Varattomien orpolapsia annettiin talollisille elätteelle.

Pitäjän kokouksessa jouduttiin vuonna 1835 päättämään 1,5 vuotta vanhan poikalapsen hoidosta. Lapsen äiti, loisnainen Liisa Tella, oli kuollut ja häneltä oli jäänyt Elias-niminen poika. Liisalla ei ollut sukulaisia, joi-
 ta olisi voitu velvoittaa huolehtimaan lapsen elatuksesta. Kruunun-
 nimismies kehotti seurakunnan jäseniä pitämään tästä huolta, lapsi tuli

* * * * *

- 49 Johannes Häyhä, Suotta muori. Kuvaelmia Itä-Suomalaisten vanhoista tavoista Aikuisten luettavaksi. SKS E 111. Pk V 1934. Häyhä on muistiinkirjoittanut siteeratun laulun Katriina Kalpialta Rautjärveltä Mietttilän kylästä.
- 50 Pitäjänkokousten pöytäkirja 1813, 30. toukokuuta, koskien imeväisikäisten hoitoa. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1807–1815, mf. B III j 4. Laiminlyönti, jonka seurauksena oli lapsen tukehtuminen, oli käsiteltävä kärkeillä. Sitä ennen tapahtumasta vastaavien tuli kärsiä kirkollinen häpeärangaistus, joka merkitsi istumista häpeäpallilla kirkossa. Säädos 1. tammikuuta 1726 ja Swean hovioikeuden kirje vuodelta 1719. Modée I. Kirkkolaeissa korostuu näkemys, jonka mukaan kyseessä oli laiminlyönti ja piittaamattomuus. Niinpä kirkkojärjestyksessä tehtiin ajoittain yrityksiä kieltää vanhempien pyrkimys pitää imeväisikäisiä lapsia vieressään sängyssä, ilmeisesti kuitenkin tuloksetta. Pulma & Turpeinen 1987, 257–258; Jutikkala 1987, 101.
- 51 Moring on sitä mieltä, että vanhassa maatalousyhteiskunnassa imeväisikäisten hoito ja hoiva oli järkevää ja rakastavaa. Esimerkiksi lasten nukuttaminen vanhempien vieressä oli vetoisissa ja kylmissä asumuksissa jopa kehdossa nukuttamista inhimillisempi vaihtoehto. Moring 1993, 31–33.

Valokuvassa lapsi reikätuolissa Vuoksen rannalla, Museo-virasto.

mm. vaatettaa. Huoltajaksi tarjoutui pienintä korvausta vastaan Taavetti Hänninen. Hän lupautui ylläpitämään lasta 15 ruplan vuosikorvausta vastaan.⁵²

Kesäisin lapsia tarvittiin kevyemmissä maataloustöissä, ja lapset ovat olleet usein mukana esimerkiksi paimenessa. Lapsia lähetettiin paimeneen myös vieraan talouden palvelukseen. Tuomiokirjoissa korostuu se, että lapsia pidettiin halpana, lähes ilmaisena työvoimana. Ajateltiin niin, että paimentyttö tai -poika sai korvauksen työstä ruuan ja kasvatuksen muodossa. Erillistä korvausta isäntäväeltä ei edellytetty.⁵³

Paimentyttöjen ja -poikien elinehtoja koskevien käräjätapauksien perusteella tulkiten asian niin, että ilmeisesti lasten vanhemmat kuitenkin seurasivat lastensa elämää vieraan palveluksessa. Lapsia käytettiin työvoimana paimenessa tai muissa kevyemmissä töissä. Köyhemmillä vanhemmilla resurssit ja mahdollisuudet inhimillisen lapsuusajan takaamiseksi olivat rajoitetummat.⁵⁴ Se, missä määrin vanhemmat kykenivät pitämään huolta siitä, että lasten elämä vieraassa paikassa ei muuttunut kohtuuttomaksi, jääkin sitten jo arvailujen varaan.

Kahdeksanvuotias Antti Utulasta oli pantu paimeneen Juhani Haran taloon. Karjaan kuului viisi lehmää. Paimenpojalle oli luvattu palkaksi kappa ruista kesältä. Pojan äiti oli kuitenkin kesken kaiken ottanut Antin pois palveluspaikasta. Antti oli ilmeisesti nuoresta iästä huolimatta pan-

.....
52 Pitäjänkokouksen pöytäkirja 29. maaliskuuta 1835 § 1 mf. B III j 4. Orpolasten asemasta lisäksi Pulma 1987, 48–53; Pulma 1994, 42–45, 50.

53 Suikkalalaisessa yhtiössä oltiin sitä mieltä, ettei ylöspidon lisäksi tarvinnut maksaa palkkaa 10-vuotiaalle paimentyölle Elina Antintytarelle. Ruok. tk. 1828 § 14. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Vrt. Wilmi 1991, 216–217.

54 Käräjillä on toisinaan merkintöjä paimenessa käytetyistä lapsista, esim. Ruok. tk. 1828 § 202; Ruok. sk. 1829 § 90; Ruok. tk. 1830 § 170–171; Ruok. sk. 1830 § 393. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

tu mahdollittoman vartijaksi, kun lehmien lisäksi karjamäärää oli lisätty neljällä karitsalla ja viidellä lampaalla. Kun osoittautui, ettei lapsi pystynyt hoitamaan niin suurta karjaa, äiti näki velvollisuudekseen hakea hänet kotiin palveluspaikasta.⁵⁵

Merkillepantavaa on se, että 8–9-vuotiaiden lasten edellytettiin kykyjensä mukaan osallistuvan talon töihin.

Kysymys lasten roolista ja merkityksestä tulevaisuuden voimavarana näkyy itäsuomalaisessa tavassa ottaa otto- ja kasvattilapsia. Lisäjäsenet, joita perheeseen otettiin, olivat useimmiten aikuisia miehiä. Toisilla oli jopa perhe perustettuna. Aikuiset lapset olivat takeina siitä, että vanhuuden ja sairauden heikentämille kotitalouden jäsenille voitiin varmistaa huolto ja hoito.⁵⁶

Kasvatti- ja ottolapsia otettiin myös lapsuusiässä. Käräjillä adoptiota perusteltiin sillä, että turvattomalle lapselle haluttiin tarjota koti. Ottolapselle on tarjottu vastaavanlainen perintöosa, joka kuului talon omille lapsille. Käräjillä ala-

55 Ruok. sk. 1828 Tk § 14. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Yhdeksänvuotias Liisa Antintytär Immalanjärveltä otettiin pois enonsa luota paimenesta. Tätä perusteltiin sillä, että tyttö oli paimenessa kävijäksi liian nuori. Sensijaan hänen oletettiin kaitsevan toisen enonsa lapsia. Ruok. sk. 1820 § 110. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

56 Aikuisten lasten adoptiinnista ks. lukua ”Ruokolahtelainen adoptiojärjestelmä”.

ikäisen lapsen huolto uskottiin yleensä yhdelle vanhemmalle henkilölle, joka lasta hoitaessaan samalla varmisti oman vanhuuden turvansa. Solmittuja sopimuksia tarkastelemalla nähdään, että lapsen huoltoon ryhtyvät vanhemmat henkilöt ovat voineet lasta huoltamalla taata oman asemansa.⁵⁷ Mikäli lapsella oli omaisuutta, huoltajan osaavuudesta ja tahdosta oli kiinni se, miten omaisuutta hoidettiin.⁵⁸

57 Esim. Ruok. tk. 1828 § 202; Ruok. tk. 1850 § 377. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

58 Käräjillä on käyty kiistoja orpolapsen varojen käytöstä. Esim. Ruok. sk. 1849 § 450. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

■ Perheen täydentäminen uusilla jäsenillä

Adoptio ja kummit

Perhehistoriallisessa tutkimuksessa on yleensä vain sivuttu adoptiota.¹ Perhettä on luonnollisen jäsenten lisäyksen ohella täydennetty adoption avulla. Adoption merkitys liittyi nimenomaan perinnön siirtoon, jolloin adoptoitiin sekä ei-sukulaisia että sukulaisia. Adoptio on oli osa ”perhestrategiaa”, jonka avulla voitiin vahvistaa yksilön asemaa sukulaispiirissä. Noustakseen huomattavaan asemaan perhe saattoi solmia erilaisia liittoja.²

Kummijärjestelmä, tapa ottaa nimikkotukija (kummi) uudelle kristitylle, kehittyi jo melko varhain kristinuskon historiassa.³

Kummien tehtäviä Suomessa on käsitelty lähinnä kirkollisesta näkökulmasta. Pentti Lempiäisen mukaan talonpojat ja porvarit pyrkivät hankkimaan lapsilleen ”hienompia” kummeja kohottaakseen sosiaalista asemaansa oman säätynsä sisällä. Poikkeuksena Lempiäinen pitää sotilaita, jotka näyttävät korporaationa ohittaneen säätyyn perustuvan näkökulman valitessaan lapsilleen kummeja omasta piiristään.

1 Itä-Euroopasta on saatavissa hyvin vähän adoptioon liittyviä tutkimuksia. Esimerkiksi Latviassa on adoptoitu lähinnä työvoimapulan vuoksi. Tällaista työkollektiivin täydentämistä uudella työntekijällä voidaan pitää lähinnä länsieurooppalaisena piirteenä. Itä-Euroopassa tyydyttiin adoptoimisen sijasta ottamaan kasvattilapsi ilman muodollista adoptiota. Ransell 1988, 134–142. Kasvattilapsista Ziss 1994.

2 Perhettä on historiallisesti täydennetty avioitumisen ja uudelleen avioitumisen lisäksi adoptioimalla. Antiikin Roomasta Corbier 1991. Balkanilla harjoitetusta adoptiokäytännöstä Ciszewski 1897; Filipovic 1960. Itä- ja Kaakkois-Euroopassa kehittyi sukulaisuuden lisäksi kanssakäymisen muotoja, joita voidaan nimittää *rituaaliseksi sukulaisuudeksi*. Tällainen rituaalinen sukulaisuus lisäsi yhteisön keskinäistä yhteenkuuluvuutta, olivathan henkilöt, jotka olivat sitoutuneet siten, velvoitettuja auttamaan toisiaan.

Rituaalisen sukulaisuuden tärkeimpänä muotona on pidetty kummiutta. Balkanilla kummius kehittyi vahvaksi instituutioksi. Sekä kummiuden muodoissa että siihen liittyvissä tavoissa oli monenlaisia alueellisia erityisyyksiä. Esimerkiksi ortodoksisilla alueilla kummiuden tärkeä asema näkyi kaste- ja hääseremonioissa, katolisilla alueilla myös konfirmaation yhteydessä. Kummiuden merkitystä kuvastaa se, että kummiuden tuoma sukulaisuus oli toisinaan jopa verisukulaisuutta vahvempi. Kummius merkitsi Kaakkois-Euroopassa taetta kahden perheen tai klaanin kesken ylläpidettävälle rauhalle. Kummilla oli monenlaisia velvollisuuksia. Kummin oletettiin auttavan kummilasten perhettä käytännön taloudellisissa kysymyksissä. Filipovic 1960, 77–80; Ciszewski 1897, 1–114, 103–114. Balkanilla, jossa kummius ja rituaalisen sukulaisuuden muodot olivat laajalle levinneet, yhteisöpoliittisen kaltaiset järjestelmät olivat kuitenkin täysin tuntemattomia.

Suomessa adoptiota ja kasvatuslapsia on tarvittu perheen ja suvun jatkuvuuden turvaamiseksi. Pykkänen 1995, 129–140. Säätyläisperheessä orvoista lapsista pidettiin huolta sukulaisen tai kummien kotitalouksissa. Häggman 1994, 107–108.

3 Levin 1989, 149–151. Kummijärjestelmän on nähty siirtäneen roomalaista adoptiojärjestelmää keskiajalle ja lopulta moderniin aikaan asti. Jussen 1986; Filipovic 1960, 77–78.

Ruokolahtelainen adoptiojärjestelmä

Adoptointi oli työvoimapolitiittinen ratkaisu: perhe, josta puuttui aikuista työvoimaa, täydensi itseään ottolapsilla. Käräjillä mainitaankin eläkkeen järjestäminen yleiseksi ottopojan hankkimisen syyksi. Adoptoiduista lapsista käytetyissä nimistyksissä (”sytningsson”, ”sytningsdotter”, ”sytningsbarn”) näkyy se tarkoitus, jota varten heidät lähinnä otettiin kotitalouksiin. Kun talollinen adoptoi itselleen pojan, hän otti elättäjän vanhuuttaan turvaamaan. Ottopojalle luvattiin kiinteä osuus perinnöstä. Ottopojan asema mahdollisia myöhemmin syntyviä perijöitä vastaan voitiin turvata tällä tavalla.⁶

Lapsettomat avioparit adoptoivat myös sukulaismiehiä. Esimerkiksi talolli-
nen Juhani Partinen Partilan kylästä otti lankonsa ottopojakseen. Jopa nuorempi
veli voitiin ottaa kasvattipojaksi, kuten tapahtui Ilmeen kylässä, jossa Lauri
Kaljunen teki sopimuksen, jolla hän adoptoi nuoremman veljensä. Veljesten
ikäero oli suuri, ja Lauri itse oli lapseton.⁷ Ottopoika otettiin myös siinä tarkoi-
tuksessa, että tämä menisi naimisiin perheen kuolleen pojan lesken kanssa.⁸

Taloon voitiin adoptoida poika, jos oma poika oli sairaalloinen. Tällainen tieto on säilynyt syyskärjiltä 1819, kun Jaakko Rautio otti renkinsä ottopojakseen. Kyse oli veljesperheestä, jossa neljä veljestä Jaakko, Esaias, Matti ja

8 Ruok. tk. 1817 § 7. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Juhani, asuivat yhdessä rusthollitilalla. Jaakossa itsellään ei ollut sairaan pojan lisäksi miesvoimaa, ja muut veljet vaativat häntä vastaamaan omalla yhden neljäsosan osuudellaan raskaasta työstä. Jaakko päätyi ottamaan renkinsä ottopojaksi ja aviomieheksi poikansa leskelle.⁹ Olennaista tässä menettelyssä oli se, että Jaakon panos ja osuus työryhmässä säilyi muihin veljeksiin nähden tasavahvana. 1800-luvun puolivälistä on säilynyt tietoja renkien ottamisesta ottopojiksi.¹⁰

Renkipoikien adoptoinnin takana ei aina ollut yksinomaan huoli työvoimasta. Heistä voitiin adoptoinnin yhteydessä suunnitella ”konservoijaa” talossa eläneelle leskelle.

Hörkölän kylässä adoptoitiin renkipoika Elias Luumi. Talon vanhin isännöyttä pitävä poika Risto Lifländer oli lapseton ja halusi varmistaa työvoiman pysyvyyden talossa. Sopimuksessa Luumi sai kaikki laillisen pojan oikeudet. Luumilta edellytettiin tällöin, että hän pitäisi huolta isännästä sekä tämän vanhasta isästä Yrjänä Ristonpoika Lifländeristä. Luumista tuli Riston ja Yrjänän rintaperillinen. Hänelle luvattiin omistusoikeus puoleen kruunutilasta. (Toinen puoli kuului toisen pojan leskelle Riitta Wainikalle ja tämän pojalle Matti Yrjänänpoika Lifländerille yhteisesti). Luumille annettiin vapaat kädet ottaa vaimo muualta – vaikkakin sopimuksen lopussa esitettiin toive, että hän voisi yhdistää itsensä avioliittoon mainitun lesken Riitta Wainikan kanssa.¹¹

Renkejä otettiin erityisesti leskien ja tämän lasten toimeentulon vuoksi.¹² Tutun miehen rekrytoimisessa oli monenlaisia etuja. Yhteiselämän aikana voitii testata työkykyisyyttä ja sopeutumista työkollektiiviin. Hyvistä reungeista ei ilmeisesti automaattisesti saatu hyviä ottopojia. Statuksen muutos merkitsi myös vastuualueen muuttumista. Kun rengistä tehtiin perillinen ja yhtiömies, hänestä tuli täysvaltainen jäsen suurperheeseen. Taloudessa muuttuivat myös perintösuhteet.

Sopimuksissa korostettiin vanhuuden turvan lisäksi ottolapsen työkykyä ja ahkeruutta. Tuomiokirjoissa on säilynyt tapauksia, joista ilmenee, että ottolapset eivät aina täyttäneet heihin kohdistettuja toiveita ja odotuksia. Jos ottopokaan oltiin siinä määrin tyytymättömiä, että hänet haluttiin erottaa, tämä edellytti yleensä taloudellista korvausta. Korvaus voitiin pukea esimerkiksi palikan muotoon.¹³

9 Jaakko lupasi tekemässään sopimuksessa ottopojalleen suuremman perintöosan kuin kotona olevalle tyttärelleen. Ruok. sk 1819 § 181. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

10 Esimerkiksi leskiemäntä Kaarina Ollintytär Hupli Kalpialan kylästä, jolla oli entuudestaan yksi 11-vuotias poika, otti toiseksi pojakseen eli ottopojakseen renkinsä. Ruok. sk. 1848 § 1. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

11 Ruok. sk. 1848 § 479. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

12 Esimerkiksi Esko Kallenpoika Kurki otti renkinsä Heikki Juhaninpoika Lääberin yhtiömieheksensä ja pojakseen (”till son och arfvinge”) ja velvoitti tämän solmimaan avioliiton kuolleen veljensä lesken kanssa. Lääberille luvattiin sekä kiinteää että irtainta omaisuutta. Hänestä tulisi sopimuksen mukaan Kurjen ainoa perijä. Lääberi solmi avioliiton veljen lesken Helena Willosen kanssa, mutta oikeus ei myöhemmin vahvistanut yhtiösopimusta, koska se oli epätäydellinen, muun muassa leski Willosen alaikäiselle pojalle ei ollut sopimuksessa luvattu minkäänlaisia etuja. Ruok. sk. 1850 § 144. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

13 Adoptiosopimus suojasi ottopokaan eron varalta. Esimerkiksi Heikki Mustonen syytti ottopokaansa Juhani Pekanpoika Winturia vuoden 1819 syyskäräjillä hitaaksi ja jälkeen-

Yhtiösopimusjärjestelmä

Yhtiötä perustettaessa isännän ja taloon tulevan yhtiömiehen välille solmittiin sopimus. Yhtiö, jonka jäsenet olivat yhtiömiehiä, oli maanlain (maakaari 33) tuntema sopimukseen perustuva instituutio. Yhtiö oli tilapäinen, toisinaan määraaikainen taloudellisen yhteistoiminnan muoto, jota pidettiin voimassa erityisin ehdoin. Yhtiösopimuksissa ei useinkaan säädetty sopimuksen kestoaikaa. Niissä määriteltiin lähinnä se, mitä osakkaat tulisivat yhtiön purkautuessa saamaan.¹⁴

Yhtiöön meneminen edellytti yleensä talon edustajan, useimmiten isännän, ja yhtiömiehen välistä sopimusta. Sopimukseen kirjattiin se omaisuus, jonka yhtiömies toi mukanaan taloon. Yhtiösopimuksia analysoidaan seuraavassa sen mukaan, minkälaisia velvoitteita yhtiömiehille asetettiin, ja toisaalta, minkälaisia oikeuksia heille sopimuksissa myönnettiin. Voionmaan mukaan taloon otettiin yhtiön perustamista varten enemmän tai vähemmän vieras mies. Yhtiömiesten joukossa oli selvästi myös miehiä, jotka olivat talon isännälle verisiteitse tai avioliiton kautta sukua. Jopa veljet saattoivat perustaa keskenään yhtiön.¹⁵

Varhaisemmiltakin ajoilta, lähinnä 1600-luvun jälkipuoliskolta, tuomiokirjoissa on useita merkintöjä, joista ilmenee, että yhtiömiehiä otettiin suorittamaan ratsupalvelua talon lukuun.¹⁶ Narsakkalan kylässä se haara yhtiöstä, joka oli palvellut kruunua kauemmin ja suorittanut ratsupalvelua tilalle, oikeutettiin 1670 käräjillä jäämään tilalle yhtiötä jaettaessa.¹⁷

Yhtiömiehiä tarvittiin 1600-luvulla avuksi myös uudisviljelyhankkeisiin. Viljelyksiä voitiin laajentaa niin, että otettiin viljelyyn autio tila. Etenkin pitkään autiona olleiden tilojen kunnostamiseen tarvittiin lisätyövoimaa. Raivaustyöhön värvättiin yhtiömiehiä. Esimerkiksi Hölmölän kylässä Olli Matinpöika Lempiäinen ja hänen yhtiömiehensä Matti Danielinpöika Lempiäinen ottivat viljeltäväkseen kahdeksan vuotta autiona olleen tilan, jossa pellot olivat yksinomaan pellavalla. Tilalla ei ollut muita rakennuksia kuin yksi pieni tupa.¹⁸ Yhtiömiestä voitiin tarvita taloon myös siksi, että taloyhtiöltä puuttui johtaja – tämä näkyy siinä, että yhtiömiehille osoitettiin hallinnollisia tehtäviä.

jääneeksi. Hänestä haluttiin päästä kokonaan eroon. Pitkällisten selvittelyjen jälkeen päästiin sellaiseen ratkaisuun, että Winturi lunastettiin tilalta pois. Hänelle jouduttiin maksamaan 115 ruplaa hyvitykseksi. Ruok. sk. 1819 § 159. Adoptiosopimuksissa tähdennettiin yleisesti ahkeruuden lisäksi raittiutta. Esim. Ruok. tk. 1818 § 291. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

14 Yhtiölaitoksesta Voionmaa 1915, 440; Pirinen, 1982, 34; Kaukiainen 1970, 411–417;; Kaukiainen 1982, 14; Kaukiainen 1987, 268–269; Jutikkala 1942, 24–25; Björn 1991, 181.

15 Esimerkki veljesten keskenään tekemästä yhtiösopimuksesta: Ruok. tk. 1838 § 131. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

16 Esim. Jääsken, Rannan ja Äyräpään tuomiokirjoissa vuosilta 1670–1680, 1672–1673, 1674–1675, 1679–1680, 1685–1687. KO a 3 (jj 25) f. 907–909, KO a 11 (jj 16) f. 327–328, KO a 13 (jj 18) f. 272–274, KO a 14 (jj 19) f. 160–161.

17 Jääsken, Lappeen, Rannan ja Äyräpään tuomiokirja vuodelta 1670. KO a 11 (jj 16) f. 264–265. KA.

18 Jääsken, Rannan ja Äyräpään tuomiokirja 1668–1669, KO a 10 (ent. jj 15) f. 457–458. 1688–1689, KO a 4 (ent. jj 26) f. 684–685. KA. Aution tilan otolla pyrittiin myös välttämään yhtiön jaossa syntyviä erimielisyyksiä.

Kalpialassa otettiin 1830-luvun alussa talon ulkopuolinen perheellinen mies Brusius Wentto yhtiömieheksi. Yhtiömies sai erittäin hyvät ehdot taloon tullessaan. Myös hänen tuontinsa taloon oli huomattava, omaisuus arvioitiin 284 ruplaksi. Tässä tapauksessa yhtiömies haluttiin myös isännäksi.

Yhtiömiehen kanssa tehtiin sopimus, jossa häntä vaimoineen ja lisäksi heidän kolmea tytärtään kehoitettiin muuttamaan uudisviljelykseltä Torsansalosta huonemieheksi kruununtilalle Kalpialan kylään. Samalla Brusius otettiin isännäksi ("Såsom Gårds Karl uppdrage vi här medelst honom Brusius Wendo värdskapet och styrelsen i vårt bo och matlag, till alla delar, och i alla afseenden"). Hänelle uskottiin sopimuksessa talon hallinto ja nuorempien yhtiön jäsenten ohjaaminen kristinuskon tunteukseen, käsitöihin ja hyviin tapoihin.

Sopimuksen allekirjoiti talon puolesta entisen isännän serkun leski Sofia Wentto. Sopimuksella leski sai taloon veljensä, lisäksi niin, että tämä vastasi talon hallinnosta.

Yhtiömies joutui edellä ottamaan vastuun melko suuresta ruokakunnasta. Kun lasketaan kaikki sen jäsenet, yhtiössä oli sen syntyhetkellä 25 henkilöä.¹⁹

Hallinnollisten velvoitteiden siirtäminen yhtiömiehelle ei ollut epätavallista sikäli, että ruokakunnilla ei aina ollut sopivaa henkilöä isännäksi esimerkiksi kuolemantapauksen jälkeen.²⁰ Isännäksi sopivia yhtiömiehiä voitiin siirtää ruokakuntien välillä talosta ja yhtiöstä toiseen.

Yhtiöiden tavoitteet ja tarpeet muuttuivat ajan mittaan. Tärkeää oli, että yhteistyö niiden jäsenten välillä toimi. Kun yhtiöihin värvättiin uusia hallinnollisia voimia, haluttiin varmistaa työn jatkuminen keskeytyksettä.²¹

Ruokolahdella otettiin yhtiömieheksi myös renkejä.²² Rengin ja yhtiömiehen status poikkesivat toisistaan: rengille luvattiin vuosipalkka ja yhtiömiehelle taas osuus omaisuudesta ja sadosta. Talolle oli hyödyllistä se, että rengin töissä voitiin tulevan yhtiömiehen työkykyä ja soveltuvuutta talon töihin testata.

Käräjille tuotiin yhtiösopimuksia lähinnä yhtiöiden purkamisen yhteydessä.

Vuoden 1829 syyskäräjillä käsiteltiin vuonna 1781 rengin kanssa solmittua yhtiösopimusta, jolla talollinen Esko Lempiäinen oli ottanut renkipoikansa Pauli Höpelön yhtiömieheksi kruununtilalle n:o 4 Lempiälän kylässä. Paulin edellytettiin palvelevan 12 vuotta yhtiössä. Vastineeksi hänelle luvattiin 1/3 sekä irtaimesta että kiinteästä omaisuudesta, lisäksi osuus niin pellostä, metsästä kuin suostakin korjattavasta viljasadosta.

19 Ruok. sk. 1830 § 260. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Jääsken kihlakunnan henkikirjat 1830. Vi 21. KA.

20 Hyvältä isännältä edellytettävistä omaisuuksista, ks. lisäksi lukua "Kotitalouden johtaminen".

21 Yhtiömiehies otettiin taloon hoitamaan isännän tehtäviä, ks. yhtiösopimuksia: Ruok. sk. 1830 § 9, Ruok. sk. 1830 § 260, Ruok. tk. 1839 § 48, Ruok. sk. 1839 § 65, VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

22 Yhtiömieheksi värvättyjä renkejä esim. Hännilän kylässä Ruok. sk. 1828 § 294; Lempiälän kylässä Ruok. sk. 1829 § 290; Ruok. tk. 1848 § 470; Kekälemäen kylässä Ruok. sk. 1858 § 95, VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Ks. myös luvussa Leivän jakajat alalukua "Yhtiömiehet ja palkolliset".

Sopimuksessa ennakoitiin myös sellainen mahdollisuus, että yhtiö jouduttaisiin erimielisyyksien vuoksi purkamaan. Mikäli yhtiömiehen tai hänen vaimonsa riitaisa käytös olisi aiheena eroon, ei yhtiö mies saisi enempää kuin kaksi ruplaa palkkaa vuodessa ja vaimo yhden ruplan. Sen sijaan jos talon isäntä aiheuttaisi eron, kuuluisi yhtiömiehelle 1/3 kaikesta, mitä pesässä oli. Yhtiömiehen tyttärelle luvattiin sopimuksessa häät ja myötäjäiset talon yhteisistä varoista. Talosta luvattiin lisäksi varoja lämpimien vaatteiden hankintaa varten.²³ Lempiaisen yhtiön pysyminen toimintakykyisenä puoli vuosisataa osoittaa sen, että hanke oli ilmeisen hyödyllinen molemmille sopijaosapuolille. Hyvälle yhtiömiehelle kannatti taata toimintaedellytykset. Lämpimien talvivarusteiden lupaaminen yhtiömiehelle tarkoitti myös sitä, että yhtiömiehiä tarvittiin talvella juuri kodin ulkopuolisiin toimiin, lähinnä rahdinajoon. Yhtiömiehen motivaatioon vaikutti myös se, että hän yhtiöön menon jälkeen kasvatti omaa pääomaansa ja raivasi peltoja myös oman perheensä hyväksi.

Korotus yhtiömiehen asemaan merkitsi rengille yleensä aseman vakiintumista ja varmistusta. Rengit ovat itsekin voineet osoittaa aktiivisuutta yhtiömiehen statuksen saamiseksi.

Antti Matinpoika Inkisen asemaa käsiteltiin vuoden 1839 talvikäräjillä. Suikkalalaisen kruununtalon isäntä Jaakko Paajanen valitti rengiksi pestatun Inkisen huonontunutta käytöstä. Kun Inkiselle oli luvattu ”kontrahtia” ja osuutta taloon, oli hän isännän mielestä siitä päivästä lähtien heittänyt talon työt sikseen ja kiertänyt joutomiehenä talosta toiseen. Tällaista kevytmielisyyttä oli isännän mukaan esiintynyt erityisesti sellaisina aikoina, kun isäntä itse oli ollut rahtimatalla. Isäntä oli sitä mieltä, ettei talosta pois lähtevä Inkinen ansainnut vuosipalkkaa. Söpu syntyi lopulta ja Inkinen sai palkkseen 7 ruplaa talolle tekemistään töistä. Inkisen tapauksessa entinen renki ja yhtiö mieskandidaatti kärsi siitä, ettei kontrahtia ollut ennätetty solmia.²⁴

Palveluspaikan vaihto oli keskitetty syksyyn työvuoden luistavan sujumisen takaamiseksi. Ruokolahdella voitiin yhtiösopimuksessa eroa silmällä pitäen määritellä se aika vuodesta, jolloin ero yhtiöstä voitiin panna käytäntöön.²⁵ Yhtiön purkamisajankohdan määrittäminen etukäteen takasi työvoiman käytön ja talon töiden etukäteissuunnittelun.

Yhtiösopimuksissa tehtiin tarkka ero sen suhteen, miten kontrahtia tulisi tulkita, mikäli yhtiö mies lähti talosta isäntäväen aiheuttamasta syystä ja taas, mikäli hän lähtisi omatahtoisesti. Esimerkiksi rengin kanssa solmitussa yhtiösopimuksessa vuodelta 1858 luvattiin rengille 30 ruplaa palkkaa, mikäli hän joutuisi

23 Solmittu sopimus tuotiin yhtiötä jaettaessa oikeuteen. Ruok. sk. 1829 § 290. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

24 Ruok. tk. 1838 § 256–257. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

25 Yhtiösopimus vuodelta 1846 joka tuotiin käräjille Ruok. tk. 1848 § 517. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Palvelijoita taloon otettaessa oli myös tarkoin määritelty pestamisajankohta. Wilmi on pitänyt tätä osoituksena palveluväen tiukentuneesta kontrollista. Wilmi 1991, 154–155.

pois isäntänsä aiheuttamasta syystä. Jos hän sen sijaan muuttaisi omavaltaisesti pois yhtiöstä, tulisi hän saamaan tyttären myötäjäisten suuruisen osan (hänelle luvattiin lypsävä lehmä, lammas sekä vaatteita).²⁶

Yhtiömiehillä oli renkejä suurempi liikkumavapaus. Yhtiösopimuksissa ilmenee tarve sitoa tilapäistyövoima ennalta määritellyin ehdoin työskentelemään yhteispesän hyväksi.

Jopa talon torpparin kanssa voitiin solmia yhtiösopimus. Säilyneen sopimuksen perusteella päivätyövelvollisuus muutettiin yhtiön hyväksi työskentelyksi.

Matti Niilonpoika ja Niilo Matinpoika Warjus (isä ja poika vaimoineen) olivat 1796 ottaneet yhtiömieheksen torppari Yrjö Riton perheineen (Riton perheeseen kuului viisi henkilöä). Riton tuli ottaa kaikki omistamansa mukaan yhtiöön. Rito tulisi saamaan eron sattuessa 1/5 kaikesta olemassa olevasta irtaimesta omaisuudesta (mukaan luettuna hänen itse pesään tuomansa omaisuus).

Eron jälkeen Rito saisi lisäksi pitää entisen torpan paikan vuotuista vuokraa vastaan eli yhtiömies voisi palata taas torppariksi. Sopimuksessa mainitaan lisäksi, että Riton tyttäret tulisi varustaa myöhemmin maan tavan mukaan myötäjäisillä. Heidän hääkulunsa suunniteltiin otettaviksi yhteisistä varoista. Sopimus koski myös yhtiömiehen vaimoa, jolle luvattiin miehen kuoleman varalle samanlaiset edut kuin miehelle Yrjö Ritolle.²⁷

Torppari, joka meni työkollektiiviin ja yhtiöön mainituin ehdoin, varmisti mahdollisen ristiriidan varalta itselleen torppariehdot jatkossakin. Torppari Riton työskentely kyseisessä yhtiössä 23 vuoden ajan osoittaa, että tämän tyyppinen yhteisviljely hyödytti molempia osapuolia.

Kotivävyt

Talon tyttäristä osa jäi avioiduttuaan elämään vanhempien kotiin. Taloon asetuneiden kotivävyjen kanssa voitiin myös solmia yhtiösopimuksia. Sopimukseen oli tavallista merkitä huoltovelvoitteita lähinnä appivanhempia mutta myös muita perheenjäseniä kohtaan.²⁸ Joissakin sopimuksissa korostettiin sitä, että tuli pitää huolta talon naimattomista tyttäristä. Esimerkiksi talollinen Reko Juhanin poika Wertanen jätti oikeudelle seuraavanlaisen sopimuksen:

”Minä allekirjoittanut Katarina Knuutintytär Lempiäinen, joka omistan 1/8 osan Giselin tilaa numero 4 Siitolan kylässä ja Ruokolahden pitäjässä, otan nuoren pojan Reko Juhaninpoika Wertasen yhteispesään kans-

26 Yhtiösopimus Ruok sk. 1858 § 95. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

27 Ruok. tk. 1819 § 61. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Torpparien ja yhtiömiesten läheisestä suhteesta sekä torppari- ja yhtiölaitoksen osittaisesta päällekkäisyydestä vrt. lukuun ”Leivän jakajat”.

28 Pirisen mukaan kotivävyjärjestelmä oli 1600-luvun alussa sovellutus maanlain säätelemästä elatusavusta. Pirinen 1982, 338–339.

sani sellaisin ehdoin: että hän menee naimisiin tyttärensä Katarinan kanssa ja että hän tulee saamaan kuolemansa jälkeen kyseisen tilanosan kaikkine irtaimistoineen, jota vastoin hänen tulee pitää yhteispesässä toista tytärtäni Annaa niin kauan kuin tämä elää tai kunnes tämä tulee naiduksi, missä tapauksessa tämän tulee saada irtaimesta omaisuudesta hänelle kuuluva isällinen perintöosansa (”sin tilbörliga faderliga arfslott”). Tämän kaiken kirjoitan alle todistajien läsnäollessa ja puumerkilläni vahvistettuna
Siitola, 28. maaliskuuta 1817
Katarina Knuutintytär Lempiäinen”
(puumerkki)

Jotta sopimus toimisi myöhemmin testamenttina, Reko Wertasen tuli näyttää se oikeudessa kuuden kuukauden sisällä Katarina Lempiäisen kuolemasta.²⁹ Yleisperiaatteena oli, että lasten tuli elättää vanhempansa. Vanhempien puuttuessa velvoite voitiin siirtää lähimmälle sukulaiselle. Käräjillä on solmittu kotiväyn kanssa myös sellainen sopimus, jossa hänen edellytettiin hoitavan appivanhempien lisäksi vaimon sokeaa sisarta.³⁰

Kotiväyn ottamista edelsivät yleensä perusteelliset taloudelliset neuvottelut, olihan kyse talon tulevaisuuden kannalta tärkeästä ratkaisusta.³¹ Vanhassa talonpoikaisyhteisössä ei muutenkaan perin kepein perustein ajateltu annettavan avioliittolupausta, liittyihän kihlajaisiin esimerkiksi myötäjäisistä sopiminen.³²

Suurperheessä voitiin ylläpitää ikäjärjestyksen mukaista hierarkiaa, joka käy havainnollisesti ilmi sopimusten sanamuodosta. Kotiväyn asemaan vaikuttivat hänen ikänsä ja työuransa pituus. Käräjille vietiin tapaus, jossa taloon otettiin kaksi kotivävyä: heidän kanssaan solmittu sopimus havainnollistaa heidän ikään ja auktoriteettiin perustuvaa erilaista asemaa kotitaloudessa.³³

Yhtiösopimuksen solmiminen vävyajan kanssa mahdollisti sen, että yhtiötä jaettaessa voitiin ottaa huomioon omaisuus, jonka kyseinen vävy oli tuonut avioliiton solmiessaan yhtiöön. Kun kihlakunnanoikeus anomuksesta jakoi yhtiön, käytännöksi tuli jakaa yhdessä hankittu ja kasvatettu omaisuus yhtä suuriin osiin. Vävyille annettiin ”veljen osa”.³⁴ Ruokolahdella voitiin samaan taloon ottaa useampiakin kotivävy.³⁵

29 Ruok. sk. 1817 § 176. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

30 Ruok. tk. 1838 § 115. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

31 Ks. esim. kotiväyn kanssa solmittua yhtiösopimusta vuodelta 1838. Ruok. tk. 1838 § 259 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Sopimuksessa kotivävy otetaan lähinnä vanhuuden turvaksi. Hänelle luvataan vastaava osuus kiinteästä ja irtaimesta, kuin omalle alaikäiselle pojallekin. Hänen edellytetään huolehtivan appivanhempien lisäksi myös talouden muista jäsenistä. Talon tyttärille kotiväyn tuli taata maan tavan mukaiset myötäjäiset.

32 Suhonen 1935, 260.

33 Esimerkki Immalanjärven kylään kaksittain otetuista kotivävyistä vuodelta 1839, jolloin vanhemmalle ja nuoremmalle kotivävyille sovittiin erilaiset ehdot. Vanhemmasta vävystä toivottiin isäntää. Nuoremmalle vävyille (sekä vaimolle) luvattiin palkkaa yhtiölle tehtävistä vuosista. Ruok. sk. 1839 § 293. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

34 Tavallisissa yhtiötalouksissa osakkaat yhdistivät yleensä omaisuutensa. Yhtiömieheksi otetulta kotivävyeltä toivottiin taloudellista vahvistusta ja sitä että hän toi omaisuutensa taloon. Apen luona joillekin kotivävyille maksettiin työskentelystä myös palkkaa. Esim. Ruok. sk. 1848 § 6. VHO. JTKA. MMA. Voionmaa 1915, 431–435.

35 Esim. Ruok. sk. 1828 § 183–184. Ren. tuok. JTKA. MMA. Ks. myös Voionmaa 1915, 432; Waris 1991, 178–179.

Kotivävy-nimikettä käytettiin Ruokolahdella väljästi, kotivävyksi voitiin kutsua myös isännän kuolleen vaimon siskon kanssa avioituvaa.³⁶

Yhtiömiehet ja avioliitto

Yhtiömiehet olivat yleensä avioituneita, perheellisiä miehiä. Vuonna 1820 naimattomia yhtiömiehiä oli 15 taloudessa, mikä merkitsi vain vajaata 2 prosenttia talollistalouksista. Sen sijaan naimisissa olevia yhtiömiehiä oli 60 kotitaloudessa, noin 7 prosentissa talollistalouksista, ja näistä osassa (13 kotitaloudessa) asui jopa useampi avioitunut yhtiömies perheineen.³⁷

Vuonna 1849 niiden talollistalouksien lukumäärä, joissa asui naimattomia yhtiömiehiä, oli pysynyt samana (mikä oli alle 2 prosenttia talollistalouksista)³⁸. Yhtiömiehiä perheineen asui 66 kotitalouksessa, lähes 7 prosentissa kotitalouksista. Palkollisia pitäneiden talouksien määrä kohosi samaan aikaan 83:sta 152:een.³⁹

Yhtiömieheksi rekrytoitiin vävykandidaatteja, jolloin talon tyttären kanssa avioituvan miehen kanssa solmittiin yhtiösopimus. Yhtiömiesoikeus voitiin kytkeä myös avioliiton solmimiseen. 1820-luvun lopulla Kurjalan kylässä ajettiin vävyehdokas, talossa työskentelevä renki, pois, kun suunniteltu avioliitto ei toteutunut:

Rengistä, Lauri Luukkosesta, kaavailtiin lesken, Liisa Sipiläisen, turvaajaa: Luukkonen palveli alunperin Erik Tellan talossa renkinä. Tellan kuoleman jälkeen Luukkonen jatkoi palvelusta kolmen vuoden ajan. Luukkosta ajateltiin aviomieheksi yhdelle talon tyttäristä. Isännän kuoleman jälkeen leskiemäntä halusikin hänet mieheksi itselleen. Luukkonen halusi lähteä talosta, kun kaavailtu avioliitto Tellan tyttären kanssa ei toteutunut. Emäntäkään ei toisaalta halunnut yhteiselämää jatkettavaksi, koska Luukkosesta ei ”ollut enää mitään iloa odotettavissa” talolle.⁴⁰

Rengin kohtalon puimisen yhteydessä näyttää jopa siltä, että talossa työskentelevää miestä arvioitiin perhepiirissä esineellisesti. Hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa eivät yksinomaan olleet ratkaisemassa sitä, että hänet haluttiin tyttären elämänkumppaniksi. Kun tilanne muuttui ja talossa leskeytyikin emäntä, oli luonnollista siirtää isäntä- ja aviomiesodotukset talossa työskentelevään renkiin.

* * * * *

36 Ruok. tk. 1848. § 432. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

37 Jääsken kihlakunnan henkikirjat 1820 (Vi 5) Yhtiötalouksien tarkempi analyysi osoittaa selvästi sen, että he olivat yleensä yhtiössä juuri työvoiman täydentäjinä. Ks. taulukkoja 18 ja 19.

38 Täytyy muistaa, että läheisessä perhesuhteessa isäntään olevat yhtiön osakkaat on väestöllisissä lähteissä useinkin merkitty sukulaisnimikkeillä. Yhtiölaitos ei näin kokonaisuudessaan paljastu henki- ja rippikirjojen avulla.

39 Loista tarkemmin katso pääluvussa ”Yhteisön vähäosaiset” alalukua ”Loiset”.

40 Ruok. sk. 1828 § 136, § 144. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Leskien, joilla oli alaikäisiä lapsia, konservointi (lesken kanssa solmittu avioliitto, jonka ansiosta tämä nousi jälleen aviosäätyn) ei ollut Karjalassa epätavallista. Saloheimo 1976, 287–297.

Vävykokelas-yhtiömies oli yhtiössä avioliiton solmimista odotellessaan sidotussa ja alisteisessa asemassa. Hänen etunsa mukaista oli, että laadittiin kirjallinen yhtiösopimus. Vävykandidaatti joutui elämään appivanhempien talossa varovaisesti ja häiriötä tuottamatta. Oli näet olemassa vaara, että hän olisi jäänyt täysin ilman korvausta, mikäli luvattu avioliitto ei olisi toteutunut. Yhtiösopimus oli vävykandidaatille tae siitä, että hänet aiottiin pitää talossa. Sopimus varmisti kotivävyille palkan työskentelyajalta, mikäli hän joutui ilman omaa syytään pois talosta. Yhtiösopimuksen solmiminen antoi kotivävyille myös taakkeet siitä, että hänen muistiin merkitty tuontinsa taloon voitiin erotilanteessa maksaa hänelle päältä pois.

Yhtiösopimuksia voitiin käyttää myös perintösäännösten kiertämiseen. Sitte vaimon myötäjäiset voitiin pitää perhepiirissä ja kotivävy sai kiinteästä ja irtaimesta omaisuudesta määritellyn osuuden. Vävyllenhän kuului periaatteessa yksinomaan se osuus, minkä hän sai vaimon perintöosan perusteella. Yhtiömies sai sen sijaan omaisuudesta käräjillä vahvistetun sopimuksen mukaisen osan.⁴¹ Kun taloon saatiin yhtiömies, voitiin varmistaa talouden hallinnointi ja kodissa elävien tyttären asema. Taustalla oli usein se, että talossa oli puutetta aikuisista työikäisistä miehistä, jopa niin, että osa töistä oli jäänyt tekemättä. Esimerkiksi alaikäisten lasten tai vanhusten huoltaminen oli varmistettava. Talossa oli mahdollisesti naimattomia tyttäriä, joiden häät ja myötäjäiset tuli järjestää, joten kustannusten jakamiseen tarvittiin lisävoimia. Yleisesti ottaen kaivattiin lisävoimia verojen maksuun.⁴²

Mitä yhtiömies sai yhtiöön mennessään vastineeksi? Yhtiösopimus takasi yhtiömiehelle yhtiön jaon varalle suojatun osan omaisuudesta, lisäksi hänelle kuuluvan omaisuuden ja palkan yhtiön hyväksi tehdystä työstä.⁴³

- *****
- 41 Kotiväyn asemasta tehty analyysi perustuu ensisijassa seuraaviin käräjätapauksiin: Ruok. sk. 1817 § 7; Ruok. sk. 1817 § 70; Ruok. tk. 1818 § 24; Ruok. tk. 1819 tk. § 84; Ruok. sk. 1828 § 136; § 144; Ruok. tk. 1830 § 283; Ruok. tk. 1838 § 115; Ruok. tk. 1838 tk. § 162; Ruok. tk. 1838 § 259; Ruok. sk. 1838 § 258; Ruok. sk. 1839 § 244; Ruok. tk. 1848 § 432; Ruok. sk. 1848 § 6; 1800-luvun puolivälissä oli käräjillä kiistoja, joiden yhteydessä puitiin sitä, oliko yhtiöön värvätty nuori mies otettu taloon kotivävyksi vai yhtiömieheksi. Esim. Ruok. tk. 1848 § 470; Ruok. sk. 1848 § 218. VHO. Ren.tuok. JTKA. MMA.
- 42 Analyysissa on käytetty kotivävyjen kanssa solmittuja sopimuksia, joita on käsitelty seuraavilla käräjillä: Ruok. sk. 1817 § 77; Ruok. sk. 1817 § 176; Ruok. tk. 1818 § 6; Ruok. tk. 1819 § 84; Ruok. tk. 1828 § 235; Ruok. sk. 1828 § 136; Ruok. sk. 1828 § 144; Ruok. sk. § 183-184; Ruok. tk. 1828 § 235; Ruok. tk. 1838 § 162; Ruok. tk. § 115; Ruok. tk. § 259; Ruok. sk. § 258; Ruok. sk. 1839 § 244; Ruok. tk. 1848 § 43; Ruok. sk. 1848 § 6; Ruok. tk. 1858 § 42. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
- 43 Yhtiöjärjestelmän rooli työkollektiivin vahvistajana on erityinen, vuosisatojen kuluessa hioutunut omintakainen järjestelmä, jota ei kaikkialla liittoperhealueilla Euroopassa tunnetta. Esimerkiksi eteläslaavilaisilla heimoilla yhtiösopimuksen kaltaiset järjestelmät olivat täysin tuntemattomia. Kaakkois-Euroopassa ei rekrytoitu sopimuksin vieraita jäseniä kotitalouksiin. Kaser 1995, 265-384.

■ Ryhmäperheiden ja yhtiöiden hajoaminen

Kotitalous ei tietysti voinut kasvaa jatkuvasti, jos sen yksittäiset jäsenet eivät saaneet riittävää toimeentuloa tilalta. Työyhtiöönhän liittyi alituisesti uusia jäseniä tai sieltä poistui osa jäsenistä. Yhtiöitä ei saanut purkaa omavaltaisesti, vaan asia tuli viedä laillisessa järjestyksessä käräjille. Tavallisesti ne, jotka lähitivät pois yhtiöstä, pyrkivät pääsemään sopimukseen muiden osakkaiden kanssa. Heille annettiin usein korvaukseksi viljaa/kaski-tuotteita ja kotieläimiä, jopa rakennuksia poiskuljetettavaksi. Yksinkertaisinta oli ostaa eroava osakas kertamaksuna suoritettulla rahasummalla.¹

Yhtiöiden jakoihin vaikuttaneet tekijät

Yhtiönjakoa käsiteltiin käräjillä 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla 23 kertaa. Yhtiönjakojen joukossa suurimman ryhmän muodostivat ne tapaukset, joissa yhtiö jaettiin syntyneen epäsovun vuoksi. Näitä oli yhteensä kymmenen tapausta.²

Seitsemässä tapauksessa yhtiö jaettiin sovussa. Yleensä tällöin ei ilmoitettu varsinaista syytä jakoon. Yhtiö oli todennäköisimmin kasvanut liian suureksi, ja yhtiön jakautuminen oli osa luonnollista kehitystä.³ Sukupolvien välisiin ristiriitoihin yhtiö kaatui kolmessa tapauksessa. Nämä selvästi yhtiöiden hierarkiaan liittyneet tapaukset puhuvat sen puolesta, että parhaiten toimi yhtiö, jossa auktoriteettisuhteet olivat selvät.⁴ Yhtiö purkautui yhdessä tapauksessa siksi,

.....
1 Waris 1995a, 123; Waris 1995b 130–131; Voionmaa 1915, 449–464.

2 Epäsovun vuoksi jaetut yhtiöt ks. Jääsken, Lappeen, Rannan ja Äyräpään tuomiokirjoja: Ruok. sk. 1663 KOa 5 (jj 10) f. 197–198; Ruok. tk. 1671 KO a 12 (jj 34) f. 404; Ruok. tk. 1675 KO a 15 (jj 20) f. 86–87; Ruok. tk. 1676 KO a 16 (jj 38) f. 134–135; Ruok. tk. 1685 KO a 3 (jj 25) f. 198; Ruok. tk. 1688 KO a 4 (jj 26), KA.

3 Jääsken, Rannan, Lappeen ja Äyräpään tuomiokirjat: Ruok. tk. 1680 KO a 11 (jj 16) f. 327–328; Ruok. tk. 1687 KO a (jj 25) f. 902; Ruok. tk. 1688 KO a 4 (jj 26) f. 902; Ruok. tk. 1688 KO a 4 f. 268–269; Ruok. tk. 1689 KO a 4 (jj 26) f. 664–666; Ruok. tk. 1670 KO a 11 (jj 16) f. 334–335.

4 Sukupolvien välisiin ristiriitoihin kaatuneet yhtiöt:

1) Yhtiönjako nimismies Antti Rasilaisen ja hänen vävypoikansa ja yhtiömiehensä Lauri Heikinpojan välillä. Tila oli vanha verotila. Tilalle jäävä yhtiömies tuomitiin maksamaan Rasilaiselle 16 hopeataria. Jääsken, Lappeen, Rannan ja Äyräpään tuomiokirjoja: Ruok. tk. 1688 KO a 4 (jj 26) f. 223–224, f. 235–236.

2) Yhtiönjako veljenpojan ja sedän välillä (Rauno Tuomaanpoika Suikkasen sekä tämän sedän välillä). Jääsken, Lappeen, Rannan j. ja Äyräpään tuomiokirjoja: Ruok. tk. 1690 KO a 5 (jj 27) f. 119–120.

3) Yhtiönjako: Juhani Nuutinpoika Koho ja tämän sedän leski Sisko Laurintytär eivät voineet enää jäädä elämään samaan yhtiöön. Alunperin lesken miehellä Juhani Kohon isällä oli ollut yhteinen yhtiö. Jääsken, Rannan, Lappeen ja Äyräpään tuomiokirjoja Ruok. tk. 1691 KO a 6 f. 119–120.

että yhtiön organisaatio ja kokoonpano oli järjestettävä uudelleen, koska yhteiselämä ei vanhan isännän kuoltua enää houkutellut.⁵ Taloudelliset syyt ilmoitettiin kahdessa tapauksessa yhtiön purkamisen syyksi. Käräjäpöytäkirjassa ilmaistaan yksiselitteisesti, ettei tila elättänyt enää kaikkia siellä asuvia.⁶

Epäsopuun kaatuneista 10 yhtiöstä kaksi oli veljesperheitä. Esimerkiksi vuoden 1663 syyskäräjillä käsiteltiin veljesperheen jakoa. Lempiälän kylässä olivat eläneet veljekset Martti ja Tuomas Pentinpoika Piiparinen. Molemmilla oli lapsia ja lapsenlapsia. He eivät voineet elää sovussa elettyään aiemmin yhtiössä. Tilalle jäi veljeksistä Tuomas. Hänellä oli perhekunnassaan enemmän työvoimaa, kolme poikaa. Lisäksi hänen katsottiin tehneen enemmän töitä talolle. Yhtiön omaisuus tuli jaettavaksi kahteen osaan veljesten kesken.⁷ Toinen veljesperheen purku käynnistyi epäsovusta, johon johti riita isännyydestä.⁸

1600-luvulta analysoidun tuomiokirjamateriaalin perusteella on havaittavissa, että kotitalouksia johdettiin rationaalisesti. Yhtiöt olivat ennen kaikkea taloudellisia organisaatioita ja työyhtiöitä. Yhtiöiden jaoissa pyrittiin turvaamaan eriytyvien osien toiminta työyhteisöinä. Tällöin otettiin huomioon myös osapuolten yhtiöön uhraama työpanos.

Suurperheiden jakamisen yhteydessä käräjillä annettiin etusija yleensä miesvoimallisemmalle kotitalouden haaralle. Tästä on 1700-luvun käräjillä tehty yksi poikkeus, jolloin kruunun virkamiehet lausunnossaan asettuivat sille kannalle, että tilalle jäi kahdesta veljeksestä se, jolla oli omien aikuisten poikiensa kanssa parempi sopu. Perherauha takasi sen, että kruunu tulisi saamaan tilalta ajoissa veronsa ja saatavansa.⁹

Tarkastelemalla lähemmin 1800-luvun yhtiönjakoja on mahdollista arvioida sellaisia yhtiöelämään liittyneitä tekijöitä, jotka johtivat yhtiönjakoon käräjillä. Tarkastelu antaa mahdollisuuden arvioida sitä, missä määrin yhtiössä eläminen oli vaivalloista yleisistä syistä (esimerkiksi taloudellisten tekijöiden vuoksi) ja missä määrin yhtiön rakenne ja kokoonpano sekä yhtiön osakkaiden välinen dynamiikka itsessään sisälsivät yhtiöelämää uhkaavia riskitekijöitä.

* * * * *

5 Yhtiön purku isännän kuoltua: Isännän vaihto johti siihen, etteivät osakkaat halunneet enää jatkaa yhteisessä yhtiössä. Taloon oli aikoinaan otettu aivan vieras yhtiömiehes. Jääsken, Rannan, Lappeen ja Äyräpään tuomiokirjoja: Ruok. tk. 1685 KO a 3 (jj 25) f. 305–307. KA.

6 Yhtiönjaot, joiden on käräjillä ilmoitettu johtuneen taloudellisista syistä:

1) Veljien ja puoliveljien muodostamaan yhtiöön kuuluivat Pertti, Matti (jolla oli kaksi poikaa) ja Hannu (veljeksiä) ja näiden velipuolet Niilo, Juhani ja Antti. Lisäksi tilalla asui kaikkien veljesten serkku Reku Pekanpoika. Yhtiön miehitykseen kuului yhdeksän aikuista miestä, joten on hyvin uskottavaa, ettei tila enää elättänyt heitä kaikkia. Ruok. tk. 1675 KO a 14 (jj 20) f. 86–f. 87.

2) Taloudellisiin syihin kaatuneet yhtiönjakoja veljesperheessä. Veli Heikki Juhaniinpoika Kokkanen ja yhden veljen leski Kaarina Pertintytär sekä veli Janek Juhaniinpoika olivat muodostaneet yhtiön. Oikeuden päätöksen mukaan Heikki velvoitettiin lähtemään tilalta ja Janek jäi veljen lesken kanssa tilalle elämään. Jääsken, Rannan, Lappeen ja Äyräpään tuomiokirjoja Ruok. tk. 1674 KO a 14 (jj 19) f. 130. Ruok. tk. 1675 KO a 14 (jj 20) f. 86–87. KA.

7 Ruok. tk. 1663 KO a 5 (jj 10) f. 197–198.

8 Ruok. tk. 1685 KO a 3 (jj 25) f. 239. KA.

9 Piensavon Tuomiokunnan arkisto. Ruok. tk. 1736 KO a 36 f. 256–258. KA. Rautjärvellä yhtiössä kolme täysikasvuista miestä omaava haara meni viiden täysikasvuisen miehen miehittämän haaran ohi. Ensiksi mainitulla joukolla oli myös kokeneempi isäntä ja takaajina kolme vakavaraista isäntää Ruokolahdelta.

Olen jakanut kärjätapaukset sen mukaan, millä perusteella kyseistä jakoa kärjillä haettiin. Yhtiönjakoon päätyviä tapauksia oli kärjillä otantavuosina yhteensä 157. Suurimman ryhmän kärjillä muodostivat sopujaot, joissa yhtiö pyrittiin jakamaan ilman riitaa. Kärjillä ei tällöin myöskään ilmaistu syytä yhtiönjakoon. Yhtiönjaoista 59 oli sopujakoja.¹⁰

Kun kärjillä päädyttiin sopujakoon, pois lähtevät pyrkivät yleensä pääsemään sopimukseen yhtiöön jäävien osakkaiden kanssa. ”Sopujakojen” perusteella jaetuista yhtiöistä 11 oli veljesperheitä. Sovinnossa toimitetuissa yhtiönjaoissa ei varsinaisesti ilmaistu jaon syytä. Esimerkiksi jakoon päätyneestä yhtiöstä Hännilän kylässä mainittiin vuoden 1849 syyskärjillä, että yhtiön osakkaat olivat sekä veljeksiä että yhtiömiehiä.¹¹ Viidessä sopujakoa koskevassa kärjäkäsitelyssä ilmenee lisäksi, että kotitaloudessa asui isännän avioituneita serkkuja ja pikkuserkkuja.¹²

Epäviihtyisät yhtiöt

Yhtiöitä jaettaessa perusteltiin jakoa 17 tapauksessa sillä, että yhtiöistä puuttui viihtyvyys: ”Osapuolten yhteiselämästä puuttuu nykyisellään tarvittava viihtyvyys.”¹³ Viihtyvyys on yleensä terminä liitetty säätyläisperheeseen.¹⁴ Seuraavassa on tarkoitus etsiä vastausta siihen, mitä kärjillä yhtiöelämään liitetty epi-teetti ”viihtyvyys” merkitsi ruokolahtelaisen talonpoikaisen yhteisön kannalta.

Jotta näitä tapauksia voitaisiin arvioida, on tarkasteltava kyseisiä yhtiöitä yh-distäviä piirteitä. Ensinnäkin yhtiömiehet olivat perustaneet jo erilliset kaski-maat.¹⁵ Voimme nähdä, että yhtiömiehelle oli kehittynyt ”omaa joukkoa”.¹⁶

- *****
- 10 Sopujaot, joissa ei ollut ilmoitettu syytä jakoon: Ruok. tk. 1818 § 139; tk. 1818 § 176; sk. 1820 § 230; tk. 1829 § 50–52; tk. 1829 § 249; sk. 1829 166; sk. 1829 § 190; sk. 1829 § 208; sk. 1829 § 235; sk. 1829 § 290; tk. 1830 § 114; tk. 1830 § 184; sk. 1830 § 74; sk. 1830 § 108; sk. 1830 § 141; sk. 1830 § 153; sk. 1830 § 252; 1830 sk. § 319; tk. 1838 § 60; sk. 1838 § 91; 1839 tk. § 48; sk. 1839 § 163; tk. 1848 § 78; tk. 1848 § 295; tk. 1848 § 432; sk. 1848 § 86; sk. 1848 § 161; sk. 1848 § 163; sk. 1848 § 167; sk. 1848 § 220; sk. 1848 § 27; sk. 1848 § 369; sk. 1848 § 228; sk. 1848 § 295; tk. 1849 § 210; sk. 1849 § 117; sk. 1849 § 179; sk. 1849 § 270–§ 27; sk. 1849 § 298; sk. 1849 § 394; tk. 1850 § 39; tk. 1850 § 107; tk. 1850 tk. § 191, tk. 1850 § 227, tk. 1850 § 380; sk. 1850 § 15; sk. 1850 § 193–194; sk. 1850 § 249; sk. 1850 § 371; sk. 1850 § 557; sk. 1858 § 319; sk. 1858 § 422; sk. 1859 § 376; tk. 1860 § 311; tk. 1860 § 177. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 11 Ruok. sk. 1849 § 331. Tilalla n:o 6 Hännilän kylässä talolliset Paavo Paavonpoika Kapulainen ja tämän yhtiömiehen sekä veli Pietari Paavonpoika Kapulainen hakivat yhtiönjakoa. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 12 Ruok. tk. 1838 § 60; sk. 1848 § 369; tk. 1839 § 210; tk. 1850 § 380; sk. 1850 § 556 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 13 Yhtiöitä, joiden jakamisen syyksi kärjillä ilmoitettiin puuttuva viihtyvyys Ruok. tk. 1829 § 59; tk. 1829 § 166; sk. 1829 sk. § 235–236; tk. 1830 § 184; sk. 1830 § 74; sk. 1830 § 141; sk. 1830 § 147; sk. 1830 § 235; sk. 1830 § 153; sk. 1830 § 244; tk. 1838 § 60; sk. 1838 § 109; sk. 1838 § 128, sk. 1838 § 204; tk. 1839 § 323; sk. 1839 § 59; sk. 1839 § 249–250; VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 14 Viihtyvyydestä ja lähinnä kodikkuudesta säätyläisperheessä vrt. Häggman 1994, 145–147.
 - 15 Esimerkiksi veljesten muodostamassa yhtiössä Hakanalan kylästä. Ruok. tk. 1829 § 59. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 16 Esimerkiksi yhtiöön Korpjärven kylässä kuului 26 jäsentä, neljä avioparia ja viisi eri ydin-perhettä. Yhtiömiehelle oli kehittynyt selvästi ”omaa joukkoa”. Ruok. sk. 1838 § 109. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Yhtiössä eli paljon leskiä ja huoltoa vailla olevia vanhuksia.¹⁷ Sukulaisuuden varaan muodostuneissa kotitalouksissa ”viihtymättömyys” merkitsi yleensä sitä, että kotitalouteen oli vähitellen kehittynyt kaksi erillistä painopistettä. Tällöin esimerkiksi isännän enon haara ja serkkujen haara olivat jo sillä tavalla kaukaisia suhteissa kotitalouden isäntään, ettei yhteiselämä enää sujunut. Käräjillä todettiin yleensä selvin sanankääntein, että viihtymättömyys johtui yhtiön taloudellisen tilan heikentymisestä. Isäntä laitettiin taloudellisen tilanteen kiristytessä vastuuseen yhtiöelämästä ja häneltä haluttiin tietoa pesän varoista ja veloista.¹⁸

Viihtymättömyyttä aiheutti erityisesti se, jos yhtiöissä oli vanhempia jäseniä, kuten leskiä, joiden huolto aiheutti kiistoja. Joissakin yhtiöissä sukulaisuussuhteet olivat niin etäisiä, että niissä asui esimerkiksi isännän aikuisia serkkuja ja pikkuserkkuja ja näiden lapsia. Yhtiönjako oli serkusperheessä osa luonnollista kehitystä. ”Serkusyhtiöissä” viljely olikin voinut aikaa myöten eriytyä kahteen osaan, ja tästä seurauksena yhtiömiehille oli vähitellen kehittynyt erilliset kaskimaat.¹⁹ Kaikkiaan viihtyvyys yhtiöissä merkitsi ruokolahtelaisen rahvaan kannalta taloudellista hyvinvointia, sitä, että leipä riitti kaikille.

Huolimatta siitä, että yhtiöt rakentuivat yleensä sukuyhteisöperiaatteelle, sukusiteet eivät riittäneet pitämään joukkoja koossa. Työn luistava sujuminen edellytti sitä, että yhtiöt toiminnassaan noudattivat työyhteisöperiaatetta. Töiden tarkoituksenmukainen suorittaminen edellytti tasapuolisuutta, lähinnä sitä, että työtätekevät jäsenet yhtiössä olivat tasapainoisessa suhteessa huoltoa tarvitseviin jäseniin.

Epätarkoituksenmukaisen suuret yhtiöt

Käräjillä yhtiöitä jaettaessa kahdeksassa tapauksessa ilmaistiin, että yhtiö oli kasvanut liian suureksi. Näitä tapauksia tarkemmin tarkastelemalla voidaan löytää tyypillisiä piirteitä yhtiöille, joiden elämä oli vaikeutunut siksi, että ne olivat kasvaneet niin monijäsenisiksi.²⁰

17 Esimerkkejä yhtiöistä, joissa valitettiin viihtymättömyyden puutetta: Yhtiö Hakanalan kylässä. Siinä oli 42 jäsentä, kuusi avioparia ja lisäksi renki. Yhtiössä oli paljon leskiä, isäntänä oli leskimies Yrjö Hakana, lisäksi kotitaloudessa oli kaksi veljen leskeä ja yksi serkun leski. Ruok. tk. 1838 § 60. Yhtiö Mietttilän kylässä, siinä eli kolmen veljeksien perheet. Kotitaloudessa eli huoltoa vailla oleva vanhus, leski Kaarina Putto, jonka isä oli ollut veljesten äidin veli, eli kyseessä oli serkusten muodostama talous. Ruok. sk. 1839 § 59. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

18 Olennaista oli se, että kotitalouteen oli muodostunut kaksi haaraa. Esim: Ruok. sk. 1839 § 125. Kahden eri joukkueen muodostumisesta yhtiöön lisäksi ks. esim. Ruok. sk. 1829 § 235–236, lisäksi Ruok. sk. 1830 § 153. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

19 Serkusperheiden muodostamia yhtiöitä, joissa yhtiöelämä haluttiin lopettaa puuttuvan viihtyvyyden vuoksi: esim. Ruok. sk. 1838 § 109; Ruok. sk. 1838 § 128; Ruok. tk. 1839 § 323; Ruok. sk. 1839 § 59. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Vertaa liitetaulukoon 7, ”sisaruksia etäisemmät sukulaiset talouksissa”.

20 Analyysissä käyty yhtiöitä on käsitelty käräjillä seuraavasti: Ruok. sk. 1830 § 252; tk. 1838 § 59; tk. 1838 § 356; sk. 1838 § 429; tk. 1839 § 163; tk. 1839 § 164; sk. 1839 § 125; tk. 1860 § 401. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Seuraavassa on esitetty esimerkkejä yhtiöistä, jotka kasvoivat 1830-luvun lopulla niin laajoiksi, että niille haettiin käräjillä jakoa:

Yhtiössä Vertalansalmen kylässä eli 34 jäsentä ja 8 avioparia. Yhtiö oli alkujaan muodostunut kahden veljeksien perheestä, sittemmin joukko oli kasvanut ja yhtiö oli laajentunut eri suuntiin. Isännän setä aikuisine lapsineen muodosti yhtiössä selvästi erillisen haaran, ja jakoa toivottiin.²¹ Tätä laajempi oli Ilmeen kylässä yhtiö, johon kuului 37 henkeä. Kotitaloudessa asui isännän pikkuserkuja ja näiden lapsia. Kun yhtiö jaettiin, syntyi kolme erillistä tilaa.²² Myös Miettälän kylässä yhtiön sukupiiristä osa oli jo etäisempiä toisilleen, yhtiö muodostui isännän pikkuserkuista vaimoineen ja lapsineen.²³ Käräjillä annettiin näissä tapauksissa ymmärtää, että yhtiössä oli niin monta osapuolta, että elämä yhtiössä oli muuttunut vaivalloiseksi. Kun yhtiö laajeni liikaa, merkitsi se käytännössä lähinnä sitä, että kaikki yhtiön jäsenet eivät enää voineet täyspainoisesti hyödyttää työyhteisöä. Tämän ryhmän kotitaloudet olivat rakenteeltaan epätasapainoisia, työkykyiset jäsenet eivät olleet jakautuneet tasaisesti yhtiön osaperheiden kesken. Huoltoa vaativien yhtiön jäsenten lukumäärä oli toisinaan kasvanut yhdessä yhtiön osaperheessä liian suureksi. Myös ikärakenteen epätasapaino yhtiössä aiheutti jakopaineita. Yhtiöt koettiin liian suuriksi silloin, kun niihin oli kerääntynyt runsaasti epäaktiiveja, työpanokseltaan heikkoja jäseniä.²⁴

Ryhmän yhtiöt eivät kaikki olleet lukumääräisesti suurimpia. Niihin oli kuitenkin selvästi syntynyt kaksi erillistä joukkiota. Esimerkiksi yhtiö Hauklapin kylässä oli vuoden 1860 käräjäpöytäkirjan mukaan selkeästi jakautunut kahden haaraan. Yhtiön eri sukuhaarojen intressit ja tavoitteet olivat vähitellen eriytyneet.²⁵

Epäselvyydet yhtiön valtasuhteissa

Tärkeänä riitajakoihin johtaneena syyryhmänä olivat epäselvyydet yhtiön sisäisissä valtasuhteissa.²⁶ Tällaiset taustatekijät vaikuttivat 18 tapauksessa siihen

.....

21 Ruok. tk. 1838 § 59. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

22 Ruok. tk. 1838 § 356. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

23 Ruok. tk. 1839 § 164. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

24 Esimerkiksi veljesten muodostama yhtiö Immalanjärven kylässä haluttiin jakaa, kun yhtiössä oli paljon leskiä ja aikuinen työvoima oli jakautunut epätasaisesti yhtiön kahden haaran kesken. Ruok. tk. 1838 § 143. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

25 Yhtiössä Hauklapin kylässä asuivat perheineen Riitta Pekantytär Luukkonen, Lauri Juhaniinpoika Akkanen, Antti Antinpoika Lappalainen ja Yrjö Heikinpoika Vertanen. Yhtiöön muodostui kaksi erillistä haaraa: Riitta Luukkosen haara ja Yrjö Wertasen haara. Yhdestä suuryhtiöstä muodostettiin kaksi pienempää. Ruok. tk. 1860 § 401. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

26 Tapauksia, joissa epäselvyydet yhtiön sisäisissä valtasuhteissa johtivat yhtiön jakoon: Ruok. sk. 1817 § 94–97; sk. 1817 § 111–112; sk. 1820 § 246; tk. 1830 § 25; sk. 1830 § 166; sk. 1830 § 195; sk. 1830 § 224; sk. 1830 § 319; tk. 1838 § 81; sk. 1838 § 84; sk. 1838 § 681; tk. 1838 § 290; sk. 1839 § 65; sk. 1839 § 100; sk. 1849 § 63–65; sk. 1850 § 289; sk. 1850 § 339; sk. 1838 § 696. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

suuntaan, että käräjillä haettiin yhtiön jakoa. Syntyi riitaa esimerkiksi isännnyden hoitotavoista, tai kehittyi sukupolvien välisiä ristiriitoja.²⁷ Kiistoja käytiin myös saman sukupolven sisällä, esimerkiksi nuoremman ja vanhemman veljen välillä.²⁸

Sukupolvien välisiä riitaisuuksia syntyi ilmeisen runsaasti juuri 1830-luvulla siksin, että silloin monen perheen talouksissa oli muodostunut paljon kantarperheitä, eri sukupolvista koostuneita perheitä. Isännän lapsien ja lapsenlapsien ei kannattanut muuttaa yhtiöistä ennen isonjaon toimeenpanoa. Ilmeisesti yhdysperheessä eläminen ei suinkaan aina ollut vapaaehtoista.²⁹ Avioliiton kautta taloon tulleiden yhtiön jäsenten kanssa sukeutui herkästi konflikteja. Riitoja syntyi sisar- ja velipuolten välille sekä poikapuolten ja heitä vanhemman sukupolven kesken.³⁰

Velipuolten kesken solmittiin käräjillä 1838 yhtiö. Yhtiössä olivat osakkaina talolliset Niilo Antinpoika Kekäläinen ja Antti Pekanpoika Lintu Kekälemäeltä. Lintu oli otettu yhtiöön paikkakunnalla tavaksi tulleen ehdoin. Isännän lausuttua Linnulle, 20 yhtiövuoden jälkeen, ettei hän halunnut antaa tälle enää ruokaa eikä työtä, oli Lintu lähtenyt yhtiöstä. Syyskäräjillä 1858 kihlakunnanoikeus velvoitti Kekäläisen luovuttamaan Linnulle palkkaa 20 vuodesta yhteensä 400 ruplaa. Kärjäkäsitelyn aikana ilmeni, että Lintu oli isännän äidin avioton poika eli itseassä hänen velipuolensa.

Käräjillä ilmaistiin sapekkaita mielipiteitä – isäntä oli varannut yhtiömiestään vastaan joukon värikkäitä moitteita. Isännän lausumasta käy kuitenkin ilmi, että yhtiö oli edeltävinä katovuosina kärsinyt puutetta. Käräjille oli kutsuttu todistaja, joka oli yhtiöelämän loppuvaiheissa ollut paikalla. Todistajan mukaan Kekäläinen oli sanonut Linnulle: ”Leipä on loppu, en voi lainata enempää. En voi enää ruokkia teitä. Sinun täytyy hankkia itsellesi ja perheellesi ravintoa työn avulla muualta.” Sen jälkeen osapuolet olivat menneet aittaan ja jakaneet siellä suolan ja pavut.³¹ Ratkaiseva kekälemäkeläisen yhtiön jakoon johtanut tekijä oli yhtiön heikentynyt taloudellinen tila, vaikka yhtiömiehen tausta isännän äidin aviottomana lapsena saattoi myös rasittaa välejä.

.....
27 Tapauksia, joissa eri sukupolvien väliset suhteet ovat johtaneet riitaisuuksiin ja lopulta on päädytty yhtiön jakoon: Ruok. sk. 1830 § 224; Ruok. sk. 1830 § 319; Ruok. sk. 1838 § 84; Ruok. sk. 1838 § 695–696. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

28 Esimerkkejä veljesten välisistä riidoista, jotka johtivat yhtiön jakoihin: Ruok. sk. 1849 § 63–65; Ruok. sk. 1850 § 289. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

29 Vanhan Suomen muuhun Suomeen yhdistämisen jälkeen olivat Viipurin läänissä tilojen halkomiset pysähdyksissä, ja yhteisviljely oli osassa kotitalouksista paljolti pakon sanelemaa. Hämynen 1998, 153–156.

30 Esimerkki mainitunlaisesta riitaisuudesta yhtiössä Laamalan kylästä. Ristiriidat yhtiössä Olli Mikonpoika Luukkosen ja tämän poikapuolen Niilon (25) välillä johtivat jakoon. Ruok. sk. 1830 § 195. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

31 Sopimukseen oli eron varalle kirjattu, että yhtiömiehen tulisi omaehtoisesti saamaan yhtiöstä kolmasosan niin irtaimesta kuin kiinteästä omaisuudesta. Mikäli isäntä sensijaan ajaisi yhtiömiehen ilman tämän aiheuttamaa syytä pois yhtiöstä, tulisi tälle maksaa palkka. Ruok. sk. 1858 § 80. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Yhtiöissä, joiden henkilösuhteissa oli ongelmia, pantiin altavastaajaksi useimmiten isäntä. Yhtiönjakoa perusteltiin erityisesti sillä, ettei isäntää pidetty yhtiön etuja ajavana. Käräjillä ilmenikin useimmiten, että päätöksenteko oli etääntynyt yhtiön jäsenten ulottuville. Isäntää voitiin syyttää esimerkiksi riittämättömästä tiedon välityksestä. Myös riitaisuudet eri sukupolvien välillä jouduttivat yhtiönjakoa. Avioliittojen kautta yhtiöiden kokoonpano muuttui ja uusi ”henkilökemia” tuotti ongelmia.³²

Joissakin yhtiöissä valtasuhteet olivat muuttuneet epäselviksi, kun yhtiössä asuva vanhus oli menettänyt työkykyään. Käräjille tuotiin riitoja, joissa yhtiönjakoon johtava vaihtoehto merkitsi vanhuksen elinolosuhteiden kaventumista entuudestaan, sillä työhön kykenemätön vanhus ei voinut vaivattomasti aloittaa ”uutta” elämää uudessa yhtiössä. Niinpä yhtiönjaossa jouduttiinkin pohtimaan lähinnä sitä, kumpi osakasperhe tulisi ottamaan vastuun vanhuksesta.³³ Joissakin yhtiöissä syntyi riitoja isännän tai emännän kuoleman jälkeen.³⁴

Yhtiönjako taloudellisista syistä

Käräjillä 22 yhtiönjakotapauksessa ilmoitettiin taloudelliset syyt yhtiönjakoon. Näistä sopujakoja eli yhtiön osakkaiden yhdessä hakemia jakoja oli kuusi³⁵ ja niin sanottuja riitajakoja 16.

Sopujakojen taustalla oli yleensä köyhyys. Kun yhtiönjakoa haettiin, se artikuloiin käräjillä taloudelliseksi ratkaisuksi ja viitattiin siihen, että elatus ei riittänyt. Yhteiselämän jatkuminen ei ollut enää edullista. Ilmastollisesti ankara kevät, itseasiassa takatalvi, saattoi johtaa yhtiön sadon epäonnistumiseen, ja jako oli seuraavana syksynä tosiasia.³⁶ Yhtiöelämän sektoroituminen, leviäminen erilaisiksi toimintaryhmiksi, samalla kun omaisuuskin eriytyi, merkitsi yleensä ennemmin tai myöhemmin sitä, että jakoa haettiin. Esimerkiksi Viimolan kylässä osakkaat hakivat vuoden 1838 talvikäräjillä yhtiönjakoa. Tästä sopujaosta on mahdollista päätellä, että yhtiöelämä ei yleensäkaan merkinnyt suoraviivaista yhdessä työskentelyä. Yhtiö oli läpikäynyt useampia jakoja. Osapuolet kuuluivat välillä yhteiseen yhtiöön, välillä eivät. Liike yhtiöön ja

* * * * *

32 Selvitys perustuu seuraaviin käräjätapauksiin: Ruok. sk. 1817 § 94–97; Ruok. tk. 1830 § 25; Ruok. sk. 1838 § 681; Ruok. sk. 1849 § 63–65. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

33 Ruok. sk. 1830 § 195. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Yhtiössä asuvan vanhuksen asemaa käsiteltiin 1838 sk:llä (§ 695–696). Tilanne yhtiössä ajautui jakoon, kun ensin oli riideltä periaatteessa työkykyisen vanhuksen oikeudesta keittää tai pitää tulta uunissa. Riita johti käsirysyn ja verenvuotoon sekä yhtiönjakoon. Ruok. sk. 1838 § 69. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Vrt. Saloheimo 1976, 298–299.

34 Henkilöasetelma muuttui yhtiössä isännän kuoleman jälkeen, isännän kuolema laukaisi yhtiönjakoprosessin: Ruok. sk. 1828 § 188. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA; Isännän pitkäaikaisuuden Heikkinen on nimennyt kuhmolaista suurperhettä koossapitäväksi voimaksi. Heikkinen 1994, 92.

35 Ruok. sk. 1829 § 74; sk. 1830 § 257–258; sk. 1830 § 195; tk. 1838 § 187; sk. 1838 § 89. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

36 Taloudellisista syistä sovussa suoritettuja yhtiönjakoja: Ruok. sk. 1829 § 74. Ruok. sk. 1830 § 195; Ruok. tk. 1838 § 18; Ruok. sk. 1838 § 89. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

yhtiöstä pois oli ollut heilurimainen. Yhtiö näyttäytyy tämän esimerkin valossa prosessina, jossa kiinteän yhdessä työtä tekevän yhtiön ja jakautuneen yhtiön välillä oli erilaisia välimuotoja.³⁷

Taloudellisista syistä riitautuneet yhtiöt³⁸ muodostivat toisen selkeän tyyppitapauksen yhtiöelämän lopettamiseen. Taloudelliset vastoinkäymiset rasittivat hyvinkin perusteellisesti yhtiön osakkaiden välejä. Yhtiöiden taloudellisen liikkumasäteen laajetessa yhtiöt joutuivat yhä useammin velkasuhteisiin, ja velkojen maksusta syntyneet riitaisuudet saattoivat johtaa yhtiönjakoon.³⁹

Sekä riita- että sopujaoissa taloudelliset syyt merkitsivät käytännössä sitä, että yhtiössä oli pula leivästä. Leivän niukkuus merkitsi ankarimmillaan todellisia katovuosia. Nälkä ajoi ihmisiä riitelemään. Riitojen taustalla oli lähes aina myös muita yhtiön harmoniaa häiritseviä tekijöitä.

Epäviihtyvyyden syyt ilmaistiin käräjillä hyvin konkreettisesti: Joku yhtiön jäsenistä koki pulaa ravinnon, vaatetuksen tai toimivallan suhteen, valitettiin esimerkiksi kaikkien tarveaineiden puutetta. Kun yhtiönjakoa haki yksi yhtiön osapuolista, syyllisen penkille marssitettiin yleensä yhtiön johto. Isäntää syytettiin käräjillä esimerkiksi epäonnistuneesta varojen hoidosta.⁴⁰

1800-luvulla ruokolahtelaisen talonpojan toimien piiri laajeni, mahdollisuudet taloudelliseen toimeliaisuuteen Venäjän puolella paranivat. Myös tietoisuus taloudellisesti kannattavasta elämästä lisääntyi. Kaupankäynnin ja taloudellisen vaihdannan lisääntyttä ei enää ollut pakko tyytyä niukkaan elämään kotiyhtiössä. Valmius kestää painostavaa köyhyyttä väheni.

Köyhyyden vuoksi haetussa yhtiönjaossa vuoden 1830 syyskäräjillä korostettiin, että jakoa edeltäneet riidat juonsivat alkunsa yhtiön perustamisvaiheista. Kyseisen korpijärveläisen yhtiön isäntä selvensi käräjillä, että itseasiassa ravinnon puute oli aiheuttanut pesänjaon. Lisäksi epätasapaino yhtiön kokoonpanossa koettiin yhtiön toiminnan jatkumiselle haitalliseksi. Oli ilmeistä, että työkykyiset käsiwarret olivat jakaantuneet yhtiössä epätasaisesti, olihan isännällä ja hänen vaimollaan kolme pientä lasta. Isännän vaimo oli sen vuoksi estynyt suorittamasta kotitalouden sellaisia töitä, jotka olisivat hänelle muuten kuuluneet. Tästä seurasi erimielisyyksiä, jotka myöhemmin johtivat yhtiönjakoon.⁴¹

Vuoden 1838 syyskäräjillä käsiteltiin riitajakoa yhtiössä Anteroisenmäellä. Talollisen leski Maria Ahvonen haki eroa sillä perusteella, että hänen kaksi tyttärtään saivat yhtiössä huonoa kohtelua. Yhtiöissä äidit ja leskiemännät pyrkivätkin monissa ongelmatilanteissa puolustamaan lähipiiriään, lähinnä lapsiaan.⁴²

37 Ruok. tk. 1838 § 187. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

38 Taloudellisista syistä toteutettuja riitajakoja esimerkiksi 1817 tk. § 48, 1829 sk. § 238, § 239, 240, § 242; 1829 sk. § 290, 1829 sk. § 345, 1830 sk. § 195; 1830 sk. § 257, 1830 sk. § 319, 1838 tk. § 187, 1838 sk. § 89, § 91; 1838 sk. § 259; 1858 sk. § 80. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

39 Esim. Ruok. sk. 1829 § 290. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

40 Ruok. tk. 1817 § 48. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

41 Ruok. sk. 1830 § 136. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

42 Ruok. sk. 1838 § 205–209. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Yhtiöelämää vaikeuksista huolimatta

Yhtiönjaot kertovat kanssakäymisen muodoista vain osittain. Oli myös sellaisia yhtiöitä, joissa päätettiin jatkaa yhtiöelämää erimielisyyksistä huolimatta.

Millä tavalla oli mahdollista järjestellä yhtiöelämää silloin, kun yhtiö oli kasvanut liian monijäseniseksi? Tuomiokirjamateriaalin avulla voidaan joissakin tapauksissa tarkastella yhtiöiden työkykyä. Esimerkiksi vuoden 1828 käräjäpöytäkirjassa on yksityiskohtainen kuvaus kotitalouden kokoonpanosta. Isäntänä toimi halvaantunut Lauri Yrjönpoika Pönniä. Lauri Pönniä joutui myöhemmin luopumaan isännyydestä sairautensa vuoksi, sensijaan hänen vaimonsa vastasi edelleen emännyydestä. Yhtiössä oli aikuisia työkykyisiä miehiä 4, naisia 5, kasvavia poikia 5 ja kasvavia tyttöjä 3. Työvoimana oli näin 9 miespuolista ja 8 naispuolista työjäsentä. Yhtiö oli syntyneen epäsovun vuoksi lähellä hajoamista. Äidin veljen Matti Virkin johdolla oli syntymässä yksi ruokakunta ja Matti Pönniän ja tämän äidin johdolla toinen. Riidassa päästiin kuitenkin sopimukseen, ja yhtiötä päätettiin vielä jatkaa. Yhteisillä varoilla sovittiin hankittavaksi myöhemmin toinen tila (joka vastaisi laadultaan ja omaisuudeltaan puolta yhtiön tilasta), jonne Matti Virkki perheineen voisi muuttaa. Pitkäaikaisessa varakkaassa yhtiössä voitiin yhtiöelämää jatkaa.⁴³

Isäntien siskojen ja kotitaloudessa asuvien leskien ja naimattomien naisten asemaa voidaan tarkastella sellaisissa tapauksissa, joissa nämä epäsovun seurauksena ovat pyrkineet ajamaan yhtiön lopettamista. Nainenhan oli käräjillä oikeutta hakiessaan riippuvainen miespuolisesta edusmiehestä ja holhoojasta, jonka tuli kärjäkäsitteilyn aikana edustaa häntä. Huonoa kohtelua yhtiössä kokenut isännän sisko sai vuoden 1830 syyskäräjillä neuvon palata kotiin. Kihlakunnan oikeus kehotti osapuolia (tässä tapauksessa talollinen Paavo Antinpoika Kalpaa ja hänen sisartaan Helena Antintytär Kalpaa) elämään sovussa. Isäntää kehoitettiin osoittamaan sisarelleen kunnioittavaa käytöstä. Mikäli häiriöitä ilmeni, sisaren holhooja oli se henkilö, jonka velvollisuus oli valvoa sisaren oikeuksia yhtiössä. Helenan holhooja, Antti Kristonpoika Kalpia, asui samassa kylässä toisen poikansa perheen luona.⁴⁴

Minkätyyppiset asiat jarruttivat yhtiöiden jakoja? Jako ei edistynyt silloin, kun ei oltu selvillä siitä, minne osa yhtiön osakkaista voisi perustaa viljelynsä. Yhtiönjako ei onnistunut myöskään silloin, kun yhtiön toinen osapuoli oli jo vanhuuden heikentämä. Vanha ihminen ei voinut aloittaa uutta yhtiötä muualla. Vanhusten elämän loppupäivät pyrittiin turvaamaan sopimusten puitteissa.⁴⁵

Yhtiönjaoissa jouduttiin huomioimaan se, etteivät naiset olleet tasavertaisia jakokumppaneita. Naisia (esimerkiksi sisarta) voitiin kehottaa jatkamaan yhteiselämää. Tyytymättömyys yhtiössä emäntään johti joissakin tapauksissa sii-

43 Ruok. tk. 1828 § 90. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

44 Ruok. sk. 1830 § 234. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Jääsen kihlakunnan henkikirja 1830. Vi 21.

45 Esimerkkitapauksessa köyhtynyttä yhtiötä Hännilässä ei purettu, koska toinen osapuoli oli jo vanhuuden heikentämä. Ruok. sk. 1828 § 180. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA; Vrt. Björn 1991, 182.

hen, että emäntä vaihdettiin ja yhteiselämää jatkettiin. Yleisenä piirteenä voidaan nähdä se, että myöhemmin yhtiöön liittyneitä jäseniä (erityisesti yhtiömiehiä) kehoitettiin tottelevaisuuteen ja myönteiseen käytökseen isäntää kohtaan.⁴⁶

Elämä yhtiönjaon jälkeen

Ruokolahdella ilmenivät karjalaiset käsitykset omistusoikeudesta. Nämä perustuivat suurperheessä vallinneeseen järjestykseen, jolloin käsitys yksityisomaisuudesta oli selvästi rajoittunut. Olennaisin piirre oli se, että suurperheen omaisuus kulki isännän ja emännän nimissä. Suurperheen jäsenillä oli lisäksi oma henkilökohtainen omaisuutensa. Miehet ja naiset omistivat erilaisia asioita. Rakennukset ja maanviljelyyn liittyvät työvälineet sekä hevoset kuuluivat lähinnä miehille. Karja taas oli naisten omaisuutta ja kulki emäntien nimissä. Lisäksi perheenjäsenillä oli yksityistä karjaa, myös tyttärien perintöosaan kuului lehmä.⁴⁷ Osaperheet hallitsivat selkeästi aittojaan, joissa perheiden omaisuutta säilytettiin. Irtaimen omaisuuden omisti se, joka oli sen tehnyt tai sitä käytti. Yksityisen omaisuuden käytöstä syntyi kuitenkin herkästi riitaa.⁴⁸

Samoin kuin työtehtävien järjestyksessä oli tarkat pelisäännöt, myös yksityisen ja yhteisen omaisuuden välistä rajanvetoa tarkennettiin yhtiöelämän eri vaiheissa. Tärkeäksi muodostuikin se, että yhtiöomaisuutta sen eri muutosvaiheissa inventoitiin. Yhtiötä jaettaessa voitiinkin yleensä olla selvillä siitä, mikä osa omaisuudesta oli yksityistä ja mikä taas yhteistä.⁴⁹

Yhtiönjako ei edennyt suoraviivaisesti. Täydellisestä yhteiselämästä erilliseksi kotitalouksiksi siirtyminen tapahtui yleensä asteittain. Aluksi osa työvälineistä ja työkaluista oli yhteisiä.⁵⁰ Yhteiseen käyttöön jäi esimerkiksi yhtiön käytössä ollut mylly.⁵¹ Yhteiskäyttö palveli toisinaan ammatillistumista: myllyn käytön varmistamiseksi vastuuhenkilöksi tuli mylläri. Esimerkiksi useamman talouden myllyn yhteiskäyttö (johon oli osallistunut useampi yhtiö) Torsantaan kylässä johti siihen, että mylly päätettiin antaa vuokralle sahakirjurille 30 vuodeksi.⁵²

46 Esimerkkejä yhtiöistä, joissa jakoa alkujaan haluttiin, vaikkakin neuvonpidon jälkeen yhtiöelämää jatkettiin: Ruok. tk. § 90; sk. 1828 § 180; sk. 1830 § 234; sk. 1830 § 259; sk. 1830 § 328; sk. 1839 § 119; sk. 1839 § 458; sk. 1859 § 85 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA..

47 Naimattomalla tyttärellä on Karjalassa ollut ilmeisesti aivan samanlainen perintöoikeus kuin naidulla tyttärellä. Olennaista oli se, että perintöoikeus ei ulottunut irtainta omaisuutta laajemmalle. Kaukiainen 1970, 623–624; Voionmaa 1915, 488–490, 500;

48 Esim. kenkien hankintaan suurperheessä tarvittiin isännän siunaus. Riitaa syntyi kenkäparista, jonka yhtiön jäsen Antti Kostiaisen oli antanut valmistaa yhtiömiehensä ja talon isännän Olli Ollinpoika Kostiaisen tietämättä. Riitaa käräjillä käsiteltäessä ilmeni, että kullakin osaperheellä (tässä tapauksessa Mäkiälän kylässä) oli oma aittansa. Ruok. tk. 1829 § 91. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

49 Esim. Ruok tk. 1848 § 195; Ruok. tk. 1848 § 426. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

50 Yhteisenä omaisuutena pidettiin yhtiönjaon jälkeen työvälineiden tavoin myös viinapannua. Ruok. tk. 1848 § 152. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

51 Myllyn yhteiskäytöstä uimolalaisessa yhtiössä Ruok. tk. 1828 § 166. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

52 Ruok. tk. 1830 § 308. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Kaskiviljelyssä oli monia yhteistoiminnan muotoja: toisinaan asuttiin eri ruokakunnissa, vaikka pelloja viljeltiin yhdessä.⁵³ Yhtiön aikana voitiin teettää ja toteuttaa monenlaisia yhteisiä projekteja. Esimerkiksi kalastukseen tarvittavia veneitä ja verkkoja valmistettiin yhteistoimin. Kun yhtiöelämä päättyi, oli mahdollista joko jakaa käyttöoikeus, tai se osapuoli, jolle pyyntiväline jäi, maksoi toiselle osapuolelle korvausta.⁵⁴

Mikäli osapuolten lähtö yhtiöstä oli riitainen, ei pehmeä asteittainen siirtyminen yhteisviljelystä ja yhteisnautinnasta yksityiseen viljelyyn yleensä onnistunut. Yhtiön kaskeen ja raivuutyöhön käytetyistä päivistä haettiin yhtiöelämän

53 Esimerkkinä talollisten Juhani Juhani-poika Pellin ja Antti Ambrosiuksenpoika Karhun ruokakunnat, jotka viljelivät pelloja yhdessä. Ruok. sk. 1828 § 170. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

54 Esimerkkinä yhtiön aikana teetetty nuottavene, josta myöhemmin haluttiin korvausta. Yhtiön jaon jälkeen vene voitiin pitää yhteiskäytössä, tai yksi osakas lunasti sen itselleen. Ruok. tk. 1828 § 252 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

jo päätyttyä kärkeiteitse jälkikäteen korvausta.⁵⁵ Kaskesta saatiin tavallisesti veljen osa, eli kaskan tuotto jaettiin viljelyyn osallistujien kesken. Eroavalle osapuolelle myönnettiin toisinaan oikeus käyttää maata edelleen pienimuotoiseen viljelyyn.⁵⁶

Yhtiön harjoittama karjanhoito jatkui toisinaan myös yhtiönjaon jälkeen. Esimerkiksi miettiläläisessä yhtiössä lypsettiin jaon jälkeen osapuolten yhteistä lehmää yhdessä. Talollinen Pekka Maurinpoika Iivonen ja tämän äitipuoli Helena Laurintytär Nokelainen purkivat epävirallisesti heidän välillään vallinneen yhtiön. Sovittiin kuitenkin, että yhtiölle aiemmin kuulunutta lehmää käytettiin edelleen yhdessä. Yhteiskäytölle oli taustana se, että edellisenä keväänä köyhyys oli pakottanut osapuolia kutakin tahollaan etsimään ravintoa. Yhtiötä ei kuitenkaan purettu virallisesti, ja riita ”maitopisaroista” leimahti kahnaukseksi Pekka Iivosen ja äitipuolen välille. Pekka aiheutti käsirysyssä äitipuolelleen ruhjeita. Selkkauksen yksityiskohtia on mahdollista seurata sen perusteella, että sananvaihtoa ja riitoja seuranneet todistajat asuivat hekin samassa tuvassa kuin molemmat riidan osapuolet. Oikeudessa nimismies Kalle Ramsten asetti kuultujen todistajalausuntojen jälkeen pojan, Pekka Iivosen vastuuseen riidasta. Oikeuden päätöksessä korostettiin sitä, että Iivosella ei ollut oikeutta kohdella äitipuoltaan huonosti. Käräjillä osapuolia kehoitettiin sopuun. Lehmän ”yhteiskäyttö” ei suinkaan ollut ongelmatonta, kuten ei ilmeisesti myöskään eläminen yhteisessä tuvassa hajonneen yhtiön jälkeen.⁵⁷ On esimerkkejä myös siitä, että yhtiönjaon jälkeen on pidetty lampaita yhdessä.⁵⁸

Luonnollisin yhteistoimintamuoto osittain eriytyneessä yhtiössä oli peltojen ja niittyjen yhteiskäyttö. 1820-luvun lopulla Mietttilässä oli yhtiö, jossa kahdella eri tilalla asuvat veljekset Antti Juhaninpoika Vilkkio ja Simo Juhaninpoika Vilkkio käyttivät yhteistä niittyä vuorotellen. Tämä tapahtui niin, että Antin ja toisaalta Simon ruokakunnat korjasivat vuorotellen niityltä heinän.⁵⁹ Niin kauan kuin kaskettavaa maata riitti, maaomaisuuden merkitystä ei pidetty suurena. Kun irtaimen varassa ei kukaan voinut elää pitkään, tärkein voimatekijä taloille oli nimenomaan niiden työvoima.⁶⁰

Yhtiö-käsitettä käytettiin käräjillä väljästi. Yhtiömiehet olivat edellä mainitussa tapauksessa yhteistyötä tekeviä, mutta eri talouksissa asuvia veljeksiä. Kun yhteistoiminnan haittapuolet alkoivat lisääntyä, yhteistoiminta hylättiin ja väljätkin yhtiöt eriytyivät lopulta.

55 Pirholalaisessa yhtiössä työskennellyt Juhani Mooseksenpoika Vento haki osallistumisestaan yhtiön kaskanraivuuseen korvausta. (Renkityöpäivistä ja erämaatyöpäivistä haettu työpalkka oli yhteensä 12 ruplaa 75 kopeckkaa, joista oikeus tuomitsi maksettaviksi puolet.) Ruok. tk. 1828 § 141. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

56 Esimerkiksi Torsansalossa eroavalle osapuolelle annettiin oikeus kylvää ja käyttää hyödykseen kaksi kappaa papuja kolmen vuoden ajan ja kymmenen kappaa hampputa viiden vuoden ajan. Ruok. tk. 1828 § 47 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

57 Ruok. tk. 1828 § 156. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

58 Yhteiselämä yhtiössä oli päättynyt kesällä 1836, sen jälkeen lampaita pidettiin kolmen vuoden ajan yhdessä. Ruok. tk. 1839 § 280–281, § 283–284. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

59 Ruok. sk. 1830 § 301. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

60 Vrt. Saloheimo 1976, 299–300.

Kun käräjillä haettiin yhtiönjakoa, eriytymisprosesissa tuotiin esiin usein näkökohtia, jotka olivat ilmenneet jo harjoitetun yhteistoiminnan aikana. Yhtiönjaoissa konkretisoitui luonnollisesti myös se, minkätyyppisiä esineitä Ruokolahdella erityisesti arvostettiin. Yhtiönjäsenten ihannepiirteet on mahdollista tiivistää yhtiönjaoissa ilmenevien seikkojen perusteella. Eroprosessi oli kaikkiaan paljastava, toiveiden ja todellisuuden välinen kuilu konkretisoitui viimeistään suurperheiden ja yhtiöiden jaoissa.

Työyhtiöperiaate

Kaiken kaikkiaan kehitys 1700-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta 1800-luvulle merkitsi sitä, että yhtiöistä ja suurperheistä tuli luonteeltaan entistä selvemmin työyhtiöitä. Niistä kehittyi vähitellen laajoja taloudellisia organisaatioita, joiden toiminnan piiri laajentui oman pitäjän ulkopuolelle.

1800-luvun käräjillä korostettiin erityisesti yhtiöiden viihtyvyyttä. Viihtyvyydellä yhtiöiden ja suurperheiden jäsenet tarkoittivat yleensä taloudellista hyvinvointia. Liian suuriksi kasvaneissa yhtiöissä elämä muodostui vaivalloiseksi. Tähän oli usein syynä rakenteellinen epätasapaino, työvoiman epätasainen jakautuminen yhtiön eri haarojen kesken.

1800-luvulla näkyi selvästi yhtielämän sektoroituminen. Yhtiöt ja suurperheet laajenivat ja muuttuivat erillisiksi toimintayksiköiksi. Hallinnollinen yhtiömuoto realisoitui erityisesti taloudellisissa kysymyksissä, kun taloudellisen toiminnan laajennuttua yhtiön jäsenet joutuivat velkasuhteeseen kotiyhtiön ulkopuolelle. Useamman toiminnan suorittaminen samanaikaisesti edellytti yhtiöiltä ja suurperheiltä joustavuutta. Yhtiön isännältä voitiin edellyttää yhtiön toimintaa suunniteltaessa kirjanpitotaitoja.

Käräjillä paljastuu havainnollisesti yhtiöelämän prosessinonmaisuus: kiinteän, yhdessä työtä tekevän yhtiön ja jakautuneen yhtiön välillä oli erilaisia väli-muotoja. Yhtiönjako ei sekään ollut suoraviivaista, vaan kehitys erillisiksi kotitalouksiksi tapahtui yleensä asteittain, Osa yhtiön omaisuudesta, erityisesti tuotantovälineistä (jopa karjasta) oli ensin yhteiskäytössä. Yhtiömuoto merkitsi lähinnä suojaa ja yhtiöomaisuuden inventointia: taloudellista yhteistoimintaa suunnittelevat yhtiöt olivat jo alun alkaen voineet kirjata osuutensa yhteiseen yhtiöön. Yhtiö merkitsi myös perintösäännösten kiertämistä, jonka avulla tyttären perheelle voitiin taata elämisen edellytykset isän kodissa.

Asumukset ja rakennukset

Karjalaisen suurperheen elämää kuvattaessa on korostettu sitä, miten perheenjäsenet ja suurperheeseen kuuluvat erilliset osaperheet asuivat talvella yhteisessä suuressa tuvassa. Perhekunnat muuttivat tavallisesti kesäksi omaan aitaan.⁶¹

* * * * *

61 Häyhä 1983, 316–318. Asuinoloista Gebhard 1910, 63–64; myös Haatanen 1968, 49–51.

Käräjillä jouduttiin yhtiöiden jakojen yhteydessä käsittelemään myös rakennusten jakoa. Pieniä rakennuksia, esimerkiksi aittoja veivät tilalta lähteneet osakkaat usein mukanaan, mutta paikalle jääneistä rakennuksista ja niistä maksettavista korvauksista käytiin käräjillä kiistoja.

Narsakkalassa osakkaat jakoivat yhtiötä jaettaessa tuvan puoliksi. Seuraavan 11 vuoden ajan asuttiin tupaa yhdessä, kunnes toinen osapuoli yhtiöstä sai koko tuvan itselleen ja korvasi rahassa puolet eli 75 ruplaa toiselle osakkaalle.⁶²

Väistyvän osapuolen ongelmana oli usein se, että lopetetussa yhtiössä ei ollut helppo saada korvausta tilalle jääneistä rakennuksista. Käräjillä suoritettujen arvioiden perusteella on mahdollista luoda erilaista varustetasoa edustaneiden yhtiöiden rakennuskannasta jonkinlainen käsitys. Esimerkiksi Pirholan kylässä kruununtilan rakennuskanta arvioitiin seuraavalla tavalla:

- 1) yksi asuintupa, jossa oli keittiö (20 vuotta vanha) ... 20 ruplaa
- 2) riihi (kymmenen kyynärää neliönä) oli rakennettu uudismetsän hirsistä ... 80 ruplaa
- 3) talli (3 syltä neliönä) oli 20 vuotta sitten rakennettu vieraan metsästä ... 60 ruplaa
- 4) eläinsuoja (fähus) oli rakennettu 25 vuotta sitten. Sitä varten oli hirret kaadettu Korpijärven kylän metsästä ... 30 ruplaa
- 5) toinen eläinsuoja, rakennettu myös Korpijärven kylän rakennuspuista 15 vuotta aiemmin ... 20 ruplaa
- 6) aitta, jossa oli kaksinkertainen lattia (7 kyynärää neliönä). Puut aittaa varten oli hankittu vieraan metsästä ... 45 ruplaa
- 7) aitta (6 kyynärää neliönä) vieraan metsästä ... 9 ruplaa
- 8) valmiina ostettu verstaas ... 6 ruplaa

Yhteensä 270 ruplaa⁶³

Taloryhmä Ruokolahdella Siitolan kylässä. Teoksesta I Östra Finland 1885.

62 Ruok. tk. 1828 § 74. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

63 Kyse oli Juhani Mooseksenpoika Wennon kotitalouden rakennuskannasta, josta nimismies Heikki Mönkäre esitti oheisen arvion. Ruok. tk. 1828 § 136–139. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Kotitalouteen kuuluivat:

vaimo, 27-vuotias

poika Pertti, 2 1/2-vuotias

tytär Kaarina, 4-vuotias

isännän sisar Maria,-33 vuotias

sedän leski Kaarina,-53 vuotias

isännän sedän lesken poikapuoli Pertti, 23-vuotias

Pekka, 17-vuotias

tytärpuoli Kaarina, 36-vuotias

” Riitta, 10-vuotias

isäntä Kalle Kallenpoika Kalpia, 40-vuotias

anoppi Maria, 55-vuotias

tytär Elina, 20-vuotias

” Anna, 16-vuotias

1) Yhteinen asuintupa (arvo 160 ruplaa)

– 5 neliösvltä

– 9 kyynärää korkea tupa oli tehty järeistä hirsistä ja siinä oli tuohikatto

2) Etu- eli ruokatupa (tupanen) (arvo 80 ruplaa):

– 3 neliösvltä

– 8 kyynärää korkea, ja siinä oli tuohikatto

3) Porrastupa (arvo 20 ruplaa)

– 6 kvynärää leveä

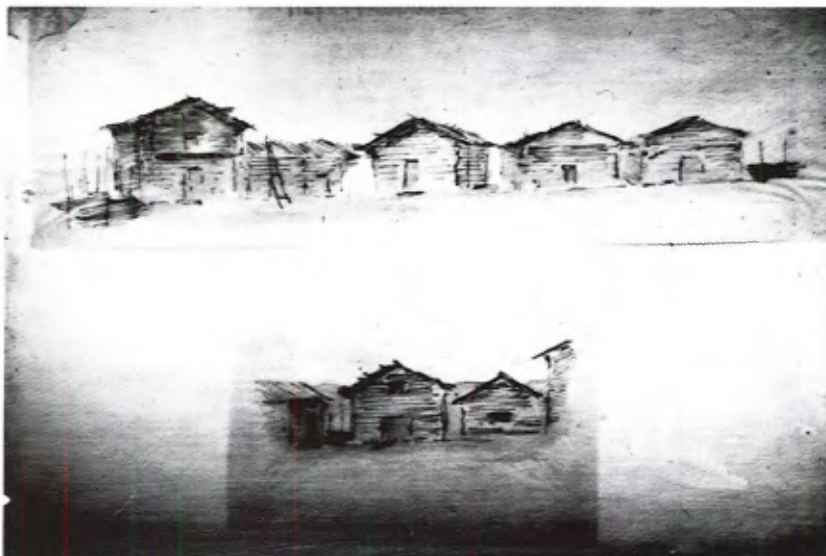
– 8 kvynärää korkea Lisäksi Juhani Pertinpoika Kakon erillinen omaisuus

4) Uusi asuintupa (arvo 30 ruplaa)

– 8 neliökyynärää

Asuinrakennuksina Ruokolahdella oli yleensä kaksipirttinen asuinrakennus (elotupa), toinen tupa talossa oli pienempi, tupanen. Tupasta sanottiin myös estuvaksi eli etehiseksi. Estupaa lämmitettiin vähemmän kuin asuintupaa, ja

64 Ruok. sk. 1830 § 1. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Rakennusten mittasuhteista saa käsityksen, kun muistetaan, että 1 syli = 3 kyynärää = 6 jalkaa = n. 1,78 m.

*Aitat Ruokolahdella
käsitettiin perheen
yksityiseksi. Niitä
ovat pois muuttavat
perheryhmät vieneet
osina mukanaan.
Piiros Severin
Falkman, Museo-
virasto.*

etenkin talvella siinä säilytettiin myös ruokia. Estupaa käytettiin panimo-
huoneena ja kesäisin jopa keittuhuoneena. Estupaa pidettiin yleensä puh-
taampana kuin asuintupaa, ja monin paikoin sitä käytettiin jopa vierashuo-
neena. Ruokolahdella on moniosaisilla perheillä ollut ollut erilaisia käytäntöjä
rakennusten asuttamisessa: esimerkiksi veljesperheessä toinen perhe asui toi-
sessa, toinen taas toisessa tuvassa.⁶⁵

Asuinrakennuksen ympärillä oli suuri joukko ulkorakennuksia: riihi, talli,
eläinsuoja, verstaas ja aittoja. Vanhemmassa talossa aittoja oli yleensä aina use-
ampia. Aitat käsitettiin myös suuressa määrin yksityiseksi omaisuudeksi.⁶⁶ Nii-
den tärkeysjärjestyskin ilmenee edellä selostetussa Terävän kylän laajentu-
perheen rakennuskannan inventaariossa, riihi oli ulkorakennuksista arvioitu ar-
vokkaimmaksi sekä talli, toinen eläinsuoja ja tuplalattialla varustettu aitta olivat
jopa tupaa arvokkaampia.

Eriytyneet yhtiön osakkaat joutuivat käyttämään toisinaan osaa yhtiön raken-
nuksista pitkäänkin yhdessä yhtiönjakoa odotellessaan. Esimerkiksi Juurikka-
lan kylässä eri tilanosilla elävät entiset yhtiön osakkaat käyttivät yhtiön loppu-
vaiheissa yhteisesti yhtä asuintupaa, yhtä etutupaa, yhtä riiehtä ja yhtä tallia.⁶⁷

Simo Pekanpoika ja Arvi Simonpoika Lampinen Virtutjoelta olivat purka-
neet vuoden 1825 syksyllä yhtiönsä. Vuoden 1828 käräjillä he tekivät yhtiön-

65 Kuusanmäki 1934, 351–364; Kaukiainen 1970, 604–607; Heinämies ym. 1989, 77–82.
Asumisessa ei Ruokolahdella ilmeisesti noudatettu perherajojen mukaan tapahtunutta
asettumista, vaan ohjaavina tekijöinä olivat lähinnä vuodenaajat ja välttämättömien töiden
suorittamisen järjestys.

66 Vrt. Kaukiainen 1970, 609.

67 Talollisen leski Kaarina Paulintytär Kekäläinen ja hänen kotiväynsä Matti Juhani-poika
Inkinen asuivat 1/2 tilanosalla, Antti Luukkonen asui 1/4 tilan osalla ja talollisen leski Liisa
Tuomaantytär Rajjas sekä tämän kotivävy Lauri Yrjönpöika Piiparinen 1/4 tilan osalla.
Kihlakunnanoikeuden päätöksen mukaan yhteisesti pidetyt neljä taloa tuli jakaa kahden
kuukauden sisällä käräjistä. Ruok. tk. 1839 § 87–88. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

aikaisista veloista sovittelun. Yhtiöelämä oli kestänyt yhteensä neljä vuotta. Kumpikin yhtiökumppaneista piti yhtiönjaossa itsellään aiemmin omistamansa tuvan ja Arvi sai lisäksi edelleen yhteiskäytössä olevan keittotuvan. Osapuolten tuli merkitä oman tilansa osalta rajat, lisäksi Arvin tuli kolmen vuoden kuluessa muuttaa keittotupa omalle tilukselleen. Yhtiön purkamisen jälkeen molempien osapuolten naiset jatkoivat edelleen keittämistä samassa tilassa, eli keittotupaa pidettiin vielä kolme vuotta yhteisenä.⁶⁸

Myös riihiä pidettiin eron jälkeen yhteisinä.⁶⁹ Ei vain rakennusten kollektiivinen omistus liittynyt yhteiselämään. Yhteiselämän aikana hallittiin myös tuotantovälineitä yhdessä. Tämä tuotantovälineiden omistus jatkui joissakin tapauksissa suoritettun jaon jälkeenkin. Voitiin elää myös useampia vuosia yhdessä samassa talossa, vaikkakin erillisinä ruokakuntina.

68 Ruok. tk. 1828 § 320–321. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

69 Ruok. sk. 1829 § 209–215. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Kuusanmäki 1934, 368–369.

■ Yhtiötalous ja raha

Suurperheen jäsenen ansaitsemaa rahaa pidettiin vielä 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla koko perheen omaisuutena. Kotitalouden toimintaa leimasi voimakkaasti jäsenten yhteinen talous: raha-asiat hoidettiin keskittyneesti, talon kassasta maksettiin vuosittaiset verot ja maksut, ostettiin kotitalouden jäsenten tarvitsemat vaatteet ja hoidettiin hankinnat. Yhtiön isäntä oli yleensä rahavarain hoitaja.¹

Yhtiöiden ja suurperheiden jäsenten mielikuvat rahavarojen kuulumisesta yhteisölle tuotiin esille kiistoissa, joissa pohdittiin yksilön mahdollisuuksia hankkia aivan omaa, yksityistä ansiota. Selvimmin tämä käy ilmi käräjillä: suurin osa yhtiöelämää koskevista kiistoista koski yhtiöiden velkoja ja vastuuta niiden hoidosta.²

Suurperheistä ja yhtiömuotoisista kotitalouksista saattoi yksi tai useampikin jäsen olla työpalveluksessa Venäjällä ja Inkerinmaalla. Rahoilla, jotka jäsenet tienasivat matkatyössä, heidän edellytettiin osallistuvan yhtiön talouden hoitoon. Matkatyö merkitsi toisinaan esimerkiksi rengin- tai piiantyötä toisella paikkakunnalla.³

Heikki Aataminpoika Torkkeli oli 1820-luvulla useamman vuoden ajan parempien tulojen toivossa renkinä Viipurin pitäjässä. Väliaikainen työ renkinä ei vienyt häntä kuitenkaan kokonaan pois yhtiön palveluksesta. Kotiin palattuun hän osallistui yhtiön elämään täysjäsenen tavoin. Käräjillä kiisteltiin Torkkelin tapauksessa siitä, miten paljon hänelle voitiin antaa käyttöön kasken tuotteita. Aluksi hänelle myönnettiin niitä vähän (hän ei ollut osallistunut kasken raivaukseen), mutta sittemmin työpanoksen mukaan.⁴

- *****
- 1 Suurperheessä käytetystä rahasta esim. Voionmaa 1915, 365–367; Mannila 1969, 82–83. Rahankäytöstä laajentuneessa perheessä Waris 1995a, 122–123; Waris 1995b, 129. Isännän vallasta perhekunnassa ja talossa Häggman 1994, 136; Tiihonen & Ylikangas 1992, 22–23.
 - 2 Selvästi yhtiöiden velkoja on käsitelty käräjillä mm. Ruok. tk. 1829 § 48, sk. 1829 § 14; sk. 1829 § 58; tk. 1848 § 163 ja 165; tk. 1848 § 444; sk. 1848 § 92; tk. 1849 § 51; tk. 1849 § 61; tk. 1849 § 157; tk. 1849 § 260; tk. 1849 § 265; tk. 1849 § 265, tk. 1849 § 271; tk. 1849 § 295; tk. 1849 § 387; sk. 1849 § 27; sk. 1849 § 61; sk. 1849 § 162; sk. 1849 § 278; sk. 1849 § 345; sk. 1849 § 354; sk. 1849 § 218; sk. 1849 § 225; sk. 1849 § 487; tk. 1850 § 167; sk. 1850 § 421; tk. 1850 § 294; tk. 1850 § 318; tk. 1850 § 319; tk. 1850 § 367; tk. 1850 § 384; tk. 1850 § 391; sk. 1850 § 40; sk. 1850 § 173; sk. 1850 § 181–182; sk. 1850 § 219; sk. 1850 § 277; sk. 1850 § 280; sk. 1850 § 421; sk. 1850 § 428; sk. 1850 § 295. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Käräjillä ilmenee, että velkasuhteissa oli melkein aina kyse rahasta, ei esim. viljasta. vrt. Kaukainen 1982; Kaukiainen 1987, 264–265.
 - 3 Ruokolahtelaisen talonpojan oli 1800-luvun alkupuolella etsittävä uusia mahdollisuuksia rahatulojen saamiseksi. Pietarin suunta tarjosikin siihen monenlaisia mahdollisuuksia: Vrt. Hämynen, Katajala, Kauppinen 1997, 54–55.
 - 4 Ruok. sk. 1829 § 73. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Jopa piian tai paimenen töissä vieraassa kotitaloudessa tienatut varat edellytettiin saatavan kotiyhtiön käyttöön. Tämä oli keino hankkia yhtiölle rahavaroja.⁵ On tähdennettävä sitä, että pitkiksikin ajoiksi toiseen kotitalouteen työpalveluun lähteneet liittoperheen jäsenet pysyivät edelleen kotiyhtiöidensä jäseninä. Tuki kotiyhtiölle oli usein tuntuvaa, vaikka käy ilmi että he eivät matkатыössä ollessaan voineet valvoa omia etujaan kotiyhtiönsä piirissä.⁶

Työpalvelusta palaava yhtiön jäsen joutui antamaan selvityksen siitä, miten paljon hän oli matkатыössään ansainnut. Selvitys annettiin sekä ansiosta että ansion siitä osasta, joka oli kulutettu jo matkalla.⁷

Talolliset muodostivat lisäksi työkomppanioita, jotka oleskelivat Venäjällä talvikauden erilaisia töitä tehden. Työkomppaniat olivat kollektiiveja, jotka tekivät lähinnä kausitöitä. Tehdystä työstä saatiin palkaksi yhteissumma, joka sitten jaettiin osallistujien kesken.⁸

Ansioden hankkiminen yhtiön ulkopuolelta

Ruokolahtelainen suurperheen jäsen joutui korvaamaan myös sellaiset työpäivät, jotka hän oli käyttänyt yksityisyritteliäisyyteen, esimerkiksi käsityöläisenä.⁹

Kolmen avioparin suurperheessä Karhulan kylässä kehittyi ristiriitoja isännän ja langon välille. Lanko Pekka oli kyseisenä vuonna enimmäkseen oleskellut työpalveluksessa suurperheen ulkopuolella. Harmia syntyi erityisesti siitä, että hän oli edellisenä kesänä heinäkorjuuajana ollut yhdeksän vuorokauden ajan kaukana kotitalalta. Isäntä oli sitä mieltä, ettei langon kuusi henkistä perhetä voitu enää ylläpitää yhtiön varoilla. Isäntä valitti muun muassa sen vuoksi, että Pekka oli sellaisina aikoina, joina tämä oli oleskellut kotona, laiminlyönyt tärkeimpiä maanviljelyaskareita ja työllistänyt itsensä suutarintöillä. Isäntä edellytti, että Pekka luovuttaa suurperheelle ne varat, jotka hän oli erikseen ansainnut. Kihlakunnanoikeuden päätöksen mukaan Pekka joutui maksamaan isännälle saamansa 75 hopeakopeekkaa niiltä kolmelta päivältä, jotka hän oli

-
- 5 Piian ominaisuudessa tienattu raha annettiin yhtiölle. Ruok. tk. 1848 § 202; Ruok. tk. 1849 § 157. Toisessa kotitaloudessa renkinä tienattu ansio käytettiin yhtiön yhteiseksi eduksi. Tällöin yhtiö sai käyttöönsä rengin koko vuosipalkan ennakkona. Ruok. tk. 1830 § 291. Niilo Maununpoika Kempainen Korpijärveltä oli ansainnut paimenessa Venäjällä 1830-luvulla yhteensä 60 ruplaa, joista 48 ruplaa katsottiin kuuluvan yhtiölle. Ruok. tk. 1838 § 238. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 6 Esim. työpalveluun Inkeriin rengiksi lähtenyt Olli Pellinen osallistui Kokkolan kylässä sijaitsevan yhtiön kuluihin luovuttamalla rengin vuosipalkasta, 19 ruplasta, 10 ruplaa yhtiölle. Ruok. tk. 1849 § 117. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 7 Yhtiön osakas oli kodin ulkopuolisista töistä ja niistä saaduista ansioista ilmoitusvelvollinen isännälle, ks. esim. Ruok. sk. 1829 § 211. Yhtiön osakas oli ollut yhden kesän (1846) Venäjällä työpalveluksessa ja kihlakunnanoikeus velvoitti hänet tekemään selvityksen siellä saaduista ansioista. Ruok. tk. 1848 § 167. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 8 Työpalvelukomppanioita lähti Ruokolahdelta esimerkiksi Zarskoje Seloon ja Inkerinmaalle. Työkomppaniat koostuivat esimerkkitapauksissa useammasta talollisesta. Ruok. sk. 1848 § 230; Ruok. tk. 1849 § 162. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.
 - 9 Esimerkki yhtiömiehen yhtiön ulkopuolella tekemästä satulasepän työstä, josta saadut varat tuli korvata yhtiölle. Ruok. tk. 1849 § 157. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

oleskellut ilman myönnettyä lupaa muissa taloissa kenkiä tekemässä. Työkollektiivin toimivuuteen Karhulan kylässä vaikutti mitä ilmeisimmin muun muassa se, että langon perheessä oli niin nuoria lapsia, ettei heistä talon päivittäisissä töissä ollut konkreettista hyötyä. Ilman lankoa yhtiössä oli vain kahden miehen ja kolmen naisen työvoima. Heinätöissä jouduttiin selviytymään näin kahden miehen voimin, yhden miehen puuttuminen joukosta hidasti heinänkorjuuta tuntuvasti.¹⁰

Isoissa perheyhteisöissä oltiin monien käyttöesineiden suhteen omavaraisia. Taloudessa tarvittiin isäntää valvojan ja koordinoijan ominaisuudessa. Ylimääräisistä raha-ansioista jouduttiin tekemään selko isännälle. Myös kihlakunnan-oikeus edellytti tällaista selvitystä: ”Koska osapuolet elävät yhteispesässä, kihlakunnanoikeus on sitä mieltä, että vastaajan tulisi tehdä selkoa siitä, kuinka paljon hän on tienannut kyseisenä kesänä, ja kuinka paljon hän on tästä tienestistään käyttänyt.”¹¹

Yhtiöstä tuli vähitellen liikeyrityksiä, joiden johtaminen edellytti auttavaa kirjoitus- ja laskutaitoa. Kirjanpitovelvollisuus ei kuitenkaan aina toteutunut, ja yhtiön osakkaat hakivat toisinaan epäselvissä tapauksissa yhtiön taloudellisesta tilasta selkoa käräjillä.

Kirjoitustaidottomia tai taloudellisesta toiminnastaan heikosti tiedottavia isäntiä haastettiin käräjille muun muassa 1800-luvun alkupuolella.¹² Isännän vastuu korostui erityisesti yhtiötä jaettaessa. Isännältä edellytettiin tällöin tietoja yhtiön varoista ja veloista.¹³ Käräjillä painotettiin isännän asemaa yhtiön varallisuuden säätelijänä: isäntä kantoi vastuuta suurperheen omaisuudesta, varoista ja veloista.¹⁴

Rahasta tuli vähitellen tehdyn työn ja saatujen etuisuuksien mittapuu ruokolahtelaisessa elämänmenossa. Metsällä ja kalassa totuttiin hankkimaan leivän lisää. Ansioita saatiin esimerkiksi petoeläinten kaatamisesta kruunun maksaman tapporahan muodossa, ja pyydetyn saaliin nahkoja myytiin. Metsästyksestä saatu hyöty johti pari kertaa käräjille. Yhtiöstä Virtumjoella vietiin vuoden 1819 talvikäräjille riita yhtiön isännän poikien paimenessa pyytämistä kahdesta saukosta. Yhtiön isäntää vaadittiin luovuttamaan saukon nahkojen arvo (yhteensä 9 ruplaa) yhtiön käyttöön. Kihlakunnanoikeus päättyi sille kannalle, ettei poikien pyyntionnea ja pyyntiä voinut pitää yhtiön yhteisenä hankkeena, joten pojat saivat pitää saamansa hyödyn itsellään.¹⁵

10 Ruok. sk. 1860 § 131. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Jääsken kihlakunnan henkikirjat 1860. Vi 82 KA.

11 Ote tuomiokirjasta. Ruok. tk. 1848 § 167. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

12 Esimerkiksi Ruok. tk. 1818 § 112; Ruok. sk. 1819 § 218. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

13 Yhtiön isännän tiedottamisvelvollisuutta korostettiin käräjillä, esimerkiksi: Ruok. sk. 1819 § 218. Mikäli yksi jäsen yhtiöstä vaati, tuli isännän antaa käräjillä selvitys pesän varoista. Käräjiin turvauduttiin ilmeimaisesti erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa kommunikaatio ei sujunut. Ruok. sk. 1849 § 324, § 326. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

14 Analyysissa on ensisijassa käytetty seuraavia tapauksia: Ruok. sk. 1817 § 94–96; sk. 1820 § 80; sk. 1858 § 429; sk. 1859 § 46; sk. 1860 § 140, § 142. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. §

15 Ruok. tk. 1839 § 314. Samoilla talvikäräjillä punnittiin myös suden pyynnistä saadun ansion, eli susien turkeista saadun korvauksen kohtaloa: Ruok. tk. 1839 § 317. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Kalastuksesta käydyt käräjät liittyivät useimmiten riitoihin kalavesistä. Kalastus oli tärkeä leivän jatke. Untamon kylässä oli yhtiömuotoisen suurperheen jäsen kevät- ja kesäkauden 1818 harjoittanut kalastusta verkoilla omiin tarpeisiin eikä yhtiölle. Tuomioistuimen päätöksellä kiellettiin uhkasakkoja vastaan tällainen yksityinen kalastus – jatkossa sallittiin kalastus ainoastaan yhtiön tarpeisiin.¹⁶ Kalastus merkitsi selvästi yhtiön kollektiivista projektia, jossa myös tuloksia kontrolloitiin ja hyödynnettiin yhdessä.

Yhtiön uudet jäsenet varallisuuden tuojina

Avioliiton solmiminen merkitsi hääparille tilaisuutta saada taloon selvää rahaa, keräsihän hääpari häiden yhteydessä niin sanotun kertarahan, jota pidettiin laajentuneessa perheessä nuoren avioparin erillisenä omaisuutena. Etnologian piirissä on analysoitu 1800-luvulla yleistynyttä rahan tuloa taloudellisen vaihdon välineeksi avioliiton aiheuttamien kulujen hoitamisessa. Häissä kerättiin rahaa häävierailta, jolloin morsian toi pöytään tarjottimen, ja jokainen, joka heitti rahaa tarjottimelle, sai vastineeksi viinaryypyn. Kertarahojen merkitys käteisenä omaisuutena ja maksuvälineenä ilmeni yhtiön rahavaroja inventoitaessa. Yhtiötä jaettaessa ne erotettiin ensin päältä. Avioliitto tarjosi siten tilaisuuden resurssien uudelleenjakoon yhteisön sisällä.¹⁷

Myös myötäjäiset merkitsivät tulonsiirtoa talon tyttärelle.¹⁸ Naimakauppojen yhteydessä liikkui näin huomattavia määriä sekä irtainta omaisuutta että rahaa. Yhtiömiehiä otettiin toisinaan sen omaisuuden vuoksi, jonka he toivat taloon tullessaan.

Yhtiömiehiä voitiin tarvita esimerkiksi talon velkojen maksumiehiksi. Varakas yhtiö mies vireytti yhtiön taloudellista toimintaa. Kun alettiin käydä palkkatyössä, yhtiömiehen oli mahdollista kerätä varallisuutta myös palkkarahoista säästämällä.¹⁹

.....

16 Ruok. tk. 1819 § 226. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Kalastuksen mieltäminen kollektiiviseksi yritykseksi juontaa juurensa vanhoista käytännöistä. Vanhassa Ruotsin laissa säädettiin kalavesien yhteisestä hyödyntämisestä. Rakennus kaari, luku XII § 1–4. Kalastuksessa saatujen ansioiden käytöstä laajentuneessa perheessä: Waris 1995b, 123–124. Kalastuksesta leivän lisän antajana Hämynen 1998, 173; Kaukiainen 1970, 132–135.

17 Rahariittien syntymisestä häissä Sarmela 1981, 45, 49–50. Kertarahoista yhtiötä jaettaessa Mustakulkkalan kylässä Ruok. sk. 1859 § 45, § 48, § 67. Kertarahojen käytöstä yhtiön jäsenen yksityisiin menoihin Ruok. tk. 1858 § 94. Kertarahat merkitsivät kotitalouden aviopareille erillistä ”varapääomaa”. Ruok. sk. 1858 § 94. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

18 Myötäjäisissä oli usein kyse huomattavista summista, Waris 1992; 94, Törnblom 1990, 397–400. Vaimojen merkitys varallisuuden tuojina korostui käräjillä, esimerkiksi Ruok tk. 1848 § 157, Ruok. tk. 1850 § 252. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Myötäjäiset muodostivat itseasiassa lahjan, jonka vanhemmat antoivat omaisuudestaan tyttärelleen tämän solmiessa avioliiton ja lähdettyä lapsuuskodista. Kotoa lähtevälle tyttärelle voitiin antaa irtainta omaisuutta, karjaa, koruja, pito- ja vuodevaatteita. Myötäjäisillä oli Karjalassa myös selvä ennakkoperinnön luonne. Kaikkonen 1973.

19 Esimerkki yhtiömiehen osallistumisesta kotitalouden menoihin rahavaroilla, joita tämä ansaitsi kotitalouden ulkopuolella. Ruok. tk. 1848 § 83. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

■ Yksilö ja yhteisö

Avioton syntyvyys

Vuonna 1819 rikkoutui Ruokolahdella Rahkolan kylässä joului- ja kotirauha. Maria Matintytär Vainikka makasi isänsä kodissa luvattoman sekaantumisen seurauksena lapsivuoteessa. Jouluaikaan taloon rymistivät saman kylän miehet Juhani Hämäläinen ja Pekka Vento. Vahvoista juomista ylikuormittuneina he lauloivat hävyttömiä lauluja ja kilisyttivät kelloja. Matti Vainikka, Marian isä, haki miehiä käräjillä lailliseen vastuuseen loukkaavan käytöksen vuoksi.¹

Toisin kuin Itä- ja Etelä-Euroopassa (ja monissa ulkoeurooppalaisissa kulttuureissa) Pohjois-, Keski- ja Länsi-Euroopassa sukukypsyys ja avioituminen ovat olleet ajallisesti etäällä toisistaan.²

Korkea avioitumisikä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, ettei esiaviollista rakkautta olisi esiintynyt. Peter Laslettin mielestä nuoret aloittivat seksuaalielämän yleensä ennen avioliittoa, vaikka kaikki seurustelusuhteet eivät johtaneet avioitumiseen. Aviota syntyvyyttä esiintyi melko runsaasti.³

Itä- ja Kaakkois-Euroopassa kehitys oli toisenlaista: alhainen avioitumisikä ja vähäiset aviottomuusluvut korreloivat näillä alueilla monen sukupolven perheen eri muotojen kanssa. Nämä erilaiset laajentuneet perheet olivat yleensä perheliittoja, jotka levisivät lähinnä miespuolista linjaa pitkin. Tätä on selitetty niin, että yhteisöt, joissa vallitsi patrilineaarinen perhe- ja sukulaisuussysteemi, olivat taipuvaisia esiaviollisen seksuaalisuuden ja aviottomien syntymien tiukkaan kontrollointiin ja diskriminointiin.⁴

Esiaviolliset suhteet ja huoruus

Salavuoteutta ja seksuaalirikollisuutta suomalaisessa historian tutkimuksessa on kattavimmin käsitellyt Seppo Aalto. Aallon tavasta analysoida salavuoteutta ja vertailla kirkon, vallanpitäjien ja yhteisön normien välisiä eroja on ollut apua

1 Ruok. sk. 1820 § 196. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

2 Tässä yhteydessä puhutaan erityisesti ”eurooppalaisesta avioitumiskuvioista”, jota luonnehtii melko korkea avioitumisikä. Ks. tarkemmin lukua ”Läntinen ja itäinen perhemalli Euroopassa”.

3 Laslett 1977a, 48–49; aviottomaan syntyvyyteen kohdistuneesta tutkimuksesta Laslett 1977a; bibliografinen yhteenveto 261–262; Laslett 1977b, 89–115; laajemman yleiskatsauksen aviota syntyvyyttä koskevaan historialliseen kirjallisuuteen esittää Mitterauer 1983, 17–22.

4 Mitterauer, 1983, 41–44. Avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista Pohjoismaissa Gaunt, 1983, 78–109.

seuraavalle tarkastelulle.⁵

Tarkastelen tuomiokirjojen avulla seksuaalisuuden vartiointia ja avioliiton ulkopuolisia suhteita Ruokolahdella: Millä tavalla liitto- ja ryhmäperheissä pyrittiin kontrolloimaan sukupuolten välisiä suhteita? Miten hedelmällisessä iässä olevia yhteisön jäseniä tarkkailtiin ja miten yhteisössä reagoitiin normien vastaiseen käytökseen? Viime kädessä pyrin löytämään vastauksia siihen, miksi itäsuomalaisessa sopimusperhejärjestelmässä avioton syntyvyys jäi niin alhaiseksi. Paikallistason mekanismien tarkastelu kohdistuu erityisesti suku-, perhe- ja kyläpiirissä tapahtuneeseen seksuaalisuhteiden sääteelyyn. Rahkolan kylässä kotirauhan häirinnässä oli kyseessä yksittäinen tapaus, mutta siinä kuvastui asetelma, jossa ruokolahtelainen tyttö oli avuton ja yhteisön pilkan kohteena. Oleellista tapauksessa oli se, että tytön isä oli häntä tällöin puolustamassa. Kunnianmenetyksierre salavuoteustapauksissa koski erityisesti köyhiä naisia. Perheyhteisön turvaverkko suojeli jossain määrin talollisten tyttöjä, mutta köyhä nainen sai herkästi kunniaattoman huoran leiman.⁶

Ruokolahdelta tallennetussa perinnemateriaalissa käsitellään myös aviottomia lapsia synnyttäneitä naisia. Dramaattisimmassa muodossa pedagogista ja tuomitsevaa asennemaailmaa ”kunniansa menettänyttä tyttöä” kohtaan kuvastaa Häyhän kirjoittama laaja käsikirjoitus ”Suottamuori”, jossa päähenkilö on sijoitettu Ruokolahdelle.⁷ Suottamuori on kertomuksessa nuori nainen, joka lähtee yhteisöltä salassa kaupunkiin synnyttämään lapsen. Häpeä, joka tyttöä voi kohdata, on se, että hänestä tulee ”suottamuori” (eli avioton äiti). ”Tyttö, joka on viattomuutensa menettänyt, on tuhlannut kalleimman aarteensa, mitä hänellä maailmassa on.” ”Waimon lapsen syntymisestä iloitsevat sekä vanhemmat, että muut sukulaiset, suottamuorin lapsi on kaikille häpeäksi.”⁸ Opettava kertomus kuvastaa havainnollisesti vallinneita rakenteita: edellytettiin, että vanhemmat valvoivat tyttöjen seksuaalista käytöstä.⁹

5 Aalto 1996, Seksuaalirikollisuuden tutkimuksesta Pohjoismaista Aalto, 1996 14–15. Pohjoismaiden tutkimustuloksista on tehnyt yhteenvedon Gunlaugsson 1994. Esiaviolisten suhteiden kriminalisoinnin yhteiskunnallisesta puolesta Aalto 1996, 210–212; Pulma 1994, 28–35. Varhaisemmassa lainsäädännössä seksuaalirikollisuuden kohtelussa huomiota herättävää oli sen kovuus: rangaistusasteikko ulottui kuolemanrangaistuksesta piiskaukseen ja omaisuuden luovutukseen, lievimpänä rangaistuksena olivat sakot. Ruumiillinen kuritus oli äidille, joka oli mahdollisesti juuri synnyttänyt, jокseinkin kova rangaistus. Tästä on Ruokolahdella oikeuskäytännössä kuitenkin joskus annettu myönnetyksiä. Ruokolahdella 1700-luvun aineistossa on esimerkki ensimmäistä kertaa harjoitetusta salavuoteudesta, josta langetettu sakkorangaistus tuli varojen puutteesta korvata piiskarangaistuksella. Miehellä määrättiin 4 paria piiskaa, mutta lapsen juuri synnyttäneen äidin rangaistuksen toimeenpano lykättiin, kunnes tämä juuri synnyttäneenä tulisi parempaan kuntoon. Pien Savon tuomiokunnan tuomiokirja, Ruok. tk. 1728, KO a 28. KA.

6 Vrt. Aalto 1996, 208–210. Suvun ja perheen piirissä kunniaakäsitys oli tärkeä tekijä. Herjaukset ja nimittelyt johtivat tuon ajan yhteisössä herkästi kunnianloukkauksierteeseen.

7 SKS: E 111, Johannes Häyhä ”Suottamuori”, käsikirjoitus. Käsikirjoituksen laatija rautjärveläinen kansakoulunopettaja, itsekin suurperheessä elänyt Johannes Häyhä, on laatinut joukon kaunokirjalliseen muotoon puettuja kuvauksia mm. ”Kuvaelmia Itä-Suomalaisten vanhoista tavoista”. Niiden on katsottu antavan varsin havainnollisen ja luotettavan yleiskuvan eteläkarjalaisesta kansanelämästä 1800-luvun keskivaiheilla. Haltsonen 1939, 2.

8 Häyhä 1934, 74, 89.

9 Aalto 1996, 93; Telste 1993, 214–220. Etnologi Jonas Frykman on perinnemateriaalin avulla analysoinut avioliiton ulkopuolista hedelmällisyyttä ja sosiaalista kontrollia 1800-luvun

Aiempi tutkimus on osoittanut, että aviottomia lapsia on syntynyt Viipurin ympäristössä suhteellisen vähän.¹⁰ Syntyneiden lasten kautta todennettuja esiaviollisia suhteita Ruokolahdella oli 1700-luvulla hyvin vähän. Aviottomien lasten osuus kaikista elävinä syntyneistä oli alle yhden prosentin.¹¹ Ero on läntiseen Suomeen verrattuna tuntuva.¹² 1820-luvulla aviottomien lasten osuus kaikista elävinä syntyneistä lapsista nousi hiukan, mutta pysyi 1870-luvulle asti 2–3 prosentin välillä.¹³ Aviottomien lasten lukumäärän vähäisyyden selittäjänä on Viipurin läänissä yleensä pidetty tilattoman väestön pientä lukumäärää.¹⁴ Tätä voidaan pitää eräänä selittävänä tekijänä myös Ruokolahdella. Toisaalta myös naisten varhainen avioitumisikäkin on vaikuttanut siihen, että aviottomien lasten lukumäärä jäi alhaiseksi.¹⁵

Aviottomien lasten äidit olivat rippikirjojen perusteella jo varttuneempia naisia, osan status muuttui tutkittavana ajankohtana ”naisihmiseksi” (”qwins-person”). Tällä nimikkeellä tarkoitettiin salavuoteudesta tai muusta sellaisesta rangaistua naista. Nämä ”naisihmiset” olivat valtaosin yli 30-vuotiaita, heidän joukossaan oli myös useamman aviottoman lapsen äitejä.¹⁶ Sellainen oletus, että naiset olisivat lähteneet yksin Viipuriin synnyttämään lapsensa, ei myöskään pidä paikkaansa.¹⁷

Salavuoteudesta avioliittoon vai suottamuoriksi?

Perinnemateriaalin ja tilastojen perusteella aviottoman äidin kohtaloa Ruokolahdella tahdottiin välttää. Oliko ruokolahtelainen, usein laajentunut kotitalous

.....
Ruotsissa. Työn ansio on lähinnä siinä, että vaikka tutkimuksen kuvaileva aines, siveettömän roolin ja statuksen kuvaaminen talonpoikaisyhteisössä, on rakennettu löyhästi ja impressionistisesti, johdanto-osassa on hyvin analysoitu niitä ongelmia, joita joudutaan ottamaan huomioon käsiteltäessä perinnemateriaalia. Frykman 1993, 14–24.

10 Turpeinen 1981a, 15.

11 Kauppinen 1972, 151. Kauppisen mukaan aviottomien lasten osuus elävinä syntyneistä lapsista Ruokolahdella oli koko 1700-luvun vähäinen: 1751–60 = 0 %, 1761–70 = 0,5 %, 1771–80 = 0,7 % 1781–90 = 1,3 %, 1791–1800 = 0,8 %.

12 Suomen aviottoman syntyvyyden alueelliset erot olivat 1700- ja 1800-luvulla suuret. Avioliiton ulkopuoliset lapset olivat tavallisempia Etelä- ja Länsi-Suomessa, sensijaan harvinaisia Karjalassa ja Savossa. Nieminen 1951, 220–231. Hämeessä aviottomien lasten osuus syntyneistä lapsista oli esim. 1750-luvulla jopa n. 10 %. Turpeinen 1981a, 15.

13 Oja 1989, 2–14; Kauppinen 1972, 151.

14 Pulma & Turpeinen 1987, 49; Turpeinen 1981, 17; Nieminen 1951, 289.

15 Vrt. lukuun ”Läntinen ja itäinen perhemalli”; ks myös Turpeinen 1981b, 193–194.

16 Rippikirjojen tietojen perusteella on laskettu avioliiton ulkopuolella synnyttäneiden naisten keski-ikä synnytysshetkellä: 1812–1829 rippikirjojen tietojen perusteella (Ruokol. rippikirja I a 10) naisten keskimääräinen synnytysikä oli 29, 3 (aviottomia lapsia oli 20). Vastaavasti 1830–1840 naisten keskimääräinen synnytysikä oli 32,6 vuotta (Ruokol. rippikirja I a 11), (aviottomia lapsia oli 14) ja 1841–1850 naisten keskimääräinen synnytysikä oli 36 vuotta (aviottomia lapsia oli 8). Korkea lapsen synnytysikä saa vahvistusta henkikirjoista: vuoden 1849 henkikirjan perusteella laskettu aviottomien äitien keski-ikä oli 32 vuotta. Vanhin äiti oli 47-vuotias ja nuorin 21-vuotias. Jääksen kihlakunnan henkikirja. Vi 60. KA. Näihin iikiin vaikutti luonnollisesti myös se, että joukossa oli äitejä, jotka olivat jo aiemmin synnyttäneet avioliiton ulkopuolisia lapsia, sekä pari leskeä.

17 Viipurin suomalaisen seurakunnan syntyneet 1828–1848, MMMF 55714. KA.

sosiaalinen yksikkö, jossa tehostettu kontrolli piti esiaviolliset suhteet ja huoruuden vähäisinä?¹⁸

Salavuoteus¹⁹ tuli yleensä ilmi alkaneen raskauden ja syntyvän lapsen myötä. ”Tavallinen tarina” ruokolahtelaisittain oli sellainen, että aviottoman lapsen synnyttyä nainen pantiin edesvastuuseen. Isäkandidaatti haastettiin käräjille. Tyypillinen reagointimalli oli yleensä se, että mies kielsi kaiken.

Seuraavassa kerrotaan lyhykäisesti tapahtumakulku, jossa näyttämönä oli sänky:

Piika Maria Halonen kirkonkylästä nosti vuoden 1828 talvikäräjillä kanteen torppari Juho Ahtiaista vastaan samasta kylästä. Maria oli viikkoa ennen Mikaelinpäivää synnyttänyt poikalapsen, joka oli seurausta siitä, että Ahtiainen oli maannut hänet avioliittolupauksin. Maria ilmoitti, että torpparin tuli joko lunastaa antamansa avioliittolupaus tai maksaa hänelle lapsenruokkoa. Ahtiainen selitti oikeudessa, että hän ei ollut ollut yöllä eikä päivällä Marian kanssa edes samassa huoneessa. Maria sensijaan oli Ahtiaisen mukaan miehiinmenevä ja Ahtiainen haki tähän vedoten kanteen hylkäämistä. Jotta asiaan olisi saatu selvyyttä, kuultiin kolmea todistajaa:

Todistajista ensimmäinen, Maria Paavontytär, kertoi, että hän oli nukkunut yöllä 1826 ennen kolmatta adventtipyhää Maria Halosen kanssa samassa sängyssä, jolloin immalanjärveläinen talollisenpoika Pertti Huhtanen oli vieraillut heidän luonaan ja asettunut samaan sänkyyn. Huhtanen oli viipynyt pedissä vain lyhyen hetken, eikä hänellä todennäköisesti voinut olla mitään siveettömyyttä menossa, sillä myös todistaja Maria Paavontytär oli ollut hereillä. Oikeudessa toinen todistaja, nimeltään Maria Eerontytär, kertoi, että hän oli nukkunut syksyllä 1826 eräänä yönä sängyssä Maria Halosen luona tämän palveluspaikassa. Kyseisessä sängyssä oli maannut myös talollinen Jaakko Murto Heinärikkilän kylästä. Myöhemmin yöllä sinne oli tullut myös talollinen Tuomas Vento, joka meni maata lähimmäksi seinää Maria Halosen viereen. Vaikka Vento oli viipynyt aamuun asti, ei Maria Eerontytär tiennyt, mitä tämän ja Maria Halosen välillä oli saattanut tapahtua, koska todistaja itse oli nukkunut pitkään.

Viimeisenä oikeuteen pyydettyinä todistaja Matti Toivainen puolestaan kertoi, että sittemmin kuollut Pertti Huhtanen oli edellisen vuoden keväällä nukkunut Toivaisen luona. Samalla tämä oli lausunut, että sänky ei ollut niin pehmeä kuin oli se, jossa hän oli vieraillut Maria Halosen luona.

Maria Halonen vastasi käräjillä todistajanlausunnot kuultuaan, että hän ei voinut estää kansaa puhumasta, vaikka puheesta puuttui kaikki peruste.²⁰

Olosuhteet, joissa palkollisiin kuuluva väki nukkui yhteisillä makuusijoilla, synnyttivät ilmeisen herkästi huhuja ja puheita yhteisössä. Käräjillä jouduttiin

.....

18 Armas Niemisen mukaan ”sisäisesti turvattomat” naiset ovat Suomessa muodostaneet riskiryhmän aviottomien lasten synnyttäjinä. Nieminen 1951, 289.

19 Kontrollin luonteeseen, toimintamekanismien ja sosiaalisen valikoivuuden analysoimiseksi olen käynyt läpi kaikki salavuoteustapaukset Ruokolahdella.

20 Ruok. tk. 1828 § 161. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

pala palalta kokoamaan tietoja salavuoteuteen liittyneistä olosuhteista. Todistajina salavuoteusasiassa kuultiin henkilöitä, jotka syystä tai toisesta olivat viettäneet yönsä samassa huonetilassa kuin epäilty/epäillyt.

Käräjille haastetut isäkandidaatit pyrkivät oikeuden edessä kieltämään osuutensa syntyneeseen lapseen. Miehet kielsivät jyrkin sanakääntein osuutensa ”tuttavalliseen” seurusteluun eli vuodeyhteyteen. Lisäksi he kielsivät olleensa toisen osapuolen läheisyydessä ”kahden kesken”. Käräjille haastetut miehet ilmaisivat usein voimakkain sanakääntein sen, että syntynyt lapsi oli seurausta muiden miesten kanssa harjoitetusta kanssakäymisestä, eli he syyttivät itseasiassa naisosapuolta muiden miesten kanssa harjoitetusta huoruudesta.²¹

Yhteinen nimittäjä tämänkaltaisille tyypitapauksille on se, että nainen oli piika tai loinen ja isäkandidaatit olivat sen sijaan talollisia. Asetelma, jossa talollinen ja piika olivat osapuolia, merkitsi asian salattavuuden ja häpeällisyyden lisäksi vajetta työvoimassa, silloin kun piika raskauden tai lapsivuoteessa viipymisen ajan oli estynyt suorittamasta täysipainoisesti työtehtäviään. Oli ratkaistava syntyvän lapsen elatus ja piian mahdollisimman ”joustava” paluu työelämään.²²

Palvelusväen altistuminen salavuoteuteen isäntäväen kanssa on selvästi nähtävä ilmiö Ruokolahdella. Rahakorvausta vastaan piian asemassa oleva naishenkilö saattoi olla valmis vetämään syytteen takaisin. Lapsenruokoksi kävi osittainen vuosipalkka.²³ Salavuoteuteen houkuttelu ei koskenut pelkästään piikoja, salavuoteudesta ilmiannettiin myös leskiemäntä ja tämän luona palveleva renkipoika.²⁴

Salavuoteuskanteet raukesivat yleensä sen jälkeen, kun osapuolet päättivät solmia avioliiton.²⁵ Tapauksia, joissa on päädytty sovintoratkaisuun, ei luet-

.....

21 Käräjiä, joilla miehet kiistivät vuodeyhteyden lapsen saaneeseen vastaajaosapuoleen, esim. Ruok. tk. 1818 § 188; Ruok. sk. 1818 § 138; Ruok. sk. 1838 § 280; Ruok. sk. 1848 § 72. Esim. vuoden 1818 syyskäräjillä sotilaan leski Helena Mikontytär syytti talollista Juhani Jurvaa siitä, että tämä oli maannut hänet viikkoa ennen pikku helluntaita. Jurva kielsi kaiken ja väitti, että syntynyt poikalapsi oli tulosta siitä ”läheisestä seurustelusta”, jota leski oli harjoittanut venäläisten sotilaiden kanssa. Ruok. tk. 1818 § 188. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

22 Salavuoteudesta syytettynä osapuolisina talollinen/piika: Esim. Ruok. sk. 1818 § 52, § 128, Ruok. tk. 1829 § 97, Ruok. sk. 1847 § 387, Ruok. tk. 1848 § 134, Ruok. tk. 1848 § 236–237, Ruok. sk. 1848 § 72; Ruok. sk. 1848 § 106–107; Ruok. tk. 1849 § 367 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

23 Ruok. sk. 1848 § 106. Ren. tuok. JTKA. MMA.

24 Salavuoteudesta ilmiannettiin talollisen leski Maria Juhantytär Ronkanen ja tämän palveluksessa oleva renki Antti Ronkanen. Asia kaatui kuitenkin siihen, että riittävä näyttö puuttui. Ruok. tk. 1848 § 354. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

25 Salavuoteustapauksissa toistuu myös sellainen asetelma, että osapuolet olivat samassa talossa palvelusväkenä: esim. piika Kaarina Juhantytär Rönkkä ja Pietari Heikinpoika Toiviainen. Kyseisessä tapauksessa Toiviainen oli vierailut Rönkän luona heinäaikaan tämän nukkumapaikkana olleessa aitassa. Käräjillä ilmenee myös se, että valoisina kesäisinä tarkkailtiin väen liikehdintää pihapiirissä, sitä, kuka vieraili kenenkin aitassa. Ruok. tk. 1818 § 492, Ruok. sk. 1818 § 52. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Ruokolahdellakin on ajateltu avioliiton alkavan siitä, kun avioliittolupaus oli annettu, eli kihlauksesta. Alkujaan kihlaus tapahtuikin kirkossa papin läsnäollessa. 1700-luvulle tultaessa kirkollinen kihlaus jäi pois käytännöstä. Kauppinen 1972, 86–87; Suhonen 1935, 246–272. Kihlauksen sitovuudesta Taussi Sjöberg 1988, 53–57.

tujen tuomiokirjojen joukossa ole kuitenkin kuin pari. Tämä puhuu sen puolesta, että silloin kun lapsi oli todella jo tulossa, päädyttiin sopuratkaisulla avioliittoon. Jos käräjille jouduttiin, pyrittiin oikeuskäsittelyn aikana yleensä ottamaan selkoa, oliko syntyvä lapsi siitetty avioliittolupauksin. Silmiinpistävää on, että sopuratkaisuun päätyneissä tapauksissa pariskunnan osapuolet olivat molemmissa tapauksissa yhteiskunnalliselta taustaltaan samanarvoisia (esimerkiksi renki ja piika). Vähemmän yllättävää on, että talollinen ja talollisen tytär solmivat avioliiton, jolloin kihlakunnan oikeus myös luopui vaateista, kirkolle maksettavaa korvausta lukuun ottamatta.²⁶

Naisen kunnia voitiin palauttaa avioliitolla, sillä avioliitto poisti salavuoteuden rangaistavuuden. Kun naisen raskaus paljasti kirkonmiehelle suhteen luonteen, salavuoteutta harjoittaneiden oli mahdollista, joko papin kehotuksesta tai vapaaehtoisesti, solmia avioliitto. Heitä kohdeltiin tällöin kuin toisensa maan-neita kihlapareja: heille langetettiin kirkon nuhteet ja heidät tuomittiin maksamaan kirkolle sakkoa ennenaikaisesta vuodeyhteydestä.²⁷

Ruokolahtea koskeva lähdeaineisto tukee Aallon päätelmää salavuoteuteen liittyvistä yhteisöllisistä seurauksista. Tärkein syy, miksi salavuoteiset valitsivat (tai toinen heistä valitsi) alttarin sijasta oikeuden, oli selvä sosiaalinen ero osapuolten kesken. Ruokolahdella talollisten pojat eivät vieneet vihille maatomaan väestöön kuuluvia naisia. Toisaalta aviotonta syntyvyyttä seurattiin vahvalla perheen ja kotitalouden jäseniin ulottuvalla sisäisellä valvonnalla. Lankeaminen merkitsi yhteisön jäsenelle uhkaa vajota suottamuorin ja yleisen naisen asemaan. Taustalla voidaan nähdä se, että patriarkaalisesti järjestynyt kulttuuri kontrolloi yhteisön naispuolisia jäseniä, sillä avioton syntyvyys sisälsi aina itsessään ”matriakaatin siemeniä”.²⁸

Ihmissuhteita pyrittiin säätelemään sopimusjärjestelmän avulla. Säätelämätön avioituminen merkitsi erityistä uhkaa kotitalouden tasapainolle. Kyse oli hyvin hienosäätisestä järjestelmästä, jossa yhteisön jäseniin ulotettiin sellaista valvontaa, joka ei ole havaittavissa valvonnan ulkonaisten muotojen avulla. Osa kontrollista oli henkilöiden sisäistämää ”hyvän tavan mukaista” elämää.²⁹

Avioliiton ulkopuolisia seksuaalisuhteita valvottiin tiukemmin talollisluokan piirissä, sensijaan tilattomien ja palkollisten aviottomat lapset eivät huojuuttaneet perhejärjestelmän vakautta samassa määrin.³⁰

26 Esim. Ruok. tk. 1848 § 48. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

27 Schmedeman 1706; Stiernman 1729, 91; Aalto 1996, 188–191, 202–204.

28 Vrt. Mitterauer 1983, 41–43.

29 Huhuista ja juoruista talonpoikaisyhteisön itsekontrollin keinona Aalto 1996, 200–201; Taussi Sjöberg 1994, 71.

30 Rahkolalainen talollinen puolusti lapsivuoteessa makaavan tyttären mainetta ilkkuvia kylänmiehiä vastaan vrt. alaviite 1. Varakkaamman sukuyhteisön ulkopuolelle jäi itsellis- ja palkollisväestöä, jonka siveyden valvomisen ei ollut taloudellisesti yhtä tarkoituksenmukaista: Vrt. Ervasti 1995, 80–81; Aalto 1996, 202–205.

Yksinäiset äidit Ruokolahdella: syrjäytyneitä vai syrjäytettyjä?

Yhtiöön ei haluttu ottaa lisäjäseneksi ketä tahansa järjestelmän ulkopuolista. Siksi ei tarkkailtu pelkästään naimaikäisten nuorten naisten moraalia, myös leskien ja aviovaimojen elämää ja siveyttä valvottiin.³¹ Vuoden 1828 talvikäräjillä käsiteltiin kahden ruokolahtelaisen lesken asemaa eri perheyhtiössä.

Talollinen Juhani Partista syytettiin siitä, että tämä oli lyöntien säästämänä ja pakolla ajanut leski Maria Pellisen yhtiöstä. Tapahtumaketju oli lähtenyt liikkeelle siitä, että Partinen oli halunnut sulkea Marian kaksi aviotonta poikalasta pois taloudesta. Asiassa todisti talon renki Juhani Jaatinen. Jaatinen kertoi, että hän ja Partinen olivat pari viikkoa ennen joulua työskennelleet yhdessä riihessä. Tällöin Partinen kertoi hänelle, että hän halusi ajaa lesken pois talosta. Renki oli välillä ollut tallissa, joten hän ei osannut kertoa tarkemmin tappelusta. Kun hän sitten oli tullut tupaan, hän oli kuullut lesken itkevän pihalla. Käräjillä kävi ilmi, että Partinen oli ajanut lesken ja tämän aviottomat lapset osapuolten yhteisestä taloudesta. Leskellä oli myös kaksi aviolasta, jotka edelleen elivät Partisen talossa. Ulosajo ei koskenut heitä.³²

Oliko edellä selostettu huono kohtelu (jolloin yhteisö halusi pitää huostassaan lapset mutta ei aviotonta äitiä) sattumaa vai ilmentymää yleisemmästäkin tendenssistä?

Samoihin aikoihin Sikiölän kylässä haluttiin ajaa kevytkenkäisenä pidetty leski pois yhtiöstä, vaikka hänen aviolapsensa jäivät edelleen yhtiöön asumaan. Kihlakunnanoikeus siunasi häädön. Käräjäpäätöstä perusteltiin sillä, että koska kyseinen leski oli syyllistynyt salavuoteuteen, ei kantajia enää velvoitettu pitämään häntä yhtiössä. Lesken tuli lähteä sieltä ja etsiä itselleen uusi olinpaikka muualta.³³

Yhtiömuoto takasi yhtiön osakkaille turvatun elämän. Toisaalta yhteisön kirjoittamattomiin sääntöihin kuului, että säätelemättömiä seksuaalisuhteita ei sallittu. Mikäli raskaus ja syntyvä lapsi paljastivat irrallisen suhteen, voitiin osapuolet/osapuoli, yleensä aviottoman lapsen kanssa yksin jäävä nainen, sulkea pois yhteisöstä. Etenkin silloin, kun avioton äiti oli yhteiskunnalliselta statukseltaan tilattoman luokan jäsen, hän leimautui loppuelämänsä ajaksi ”naisihmiseksi”, eli yleiseksi naiseksi. Näyttää siltä, että toisen aviottoman lapsen saaminen sinetöi lopullisesti suottamuorin kohtalon. Patriarkalisessa hierarkiassa suurperheen isäntä koki aviottoman äidin perheen sisäistä järjestelmää

* * * * *

31 Aalto viittaa Thunanderin johtopäätöksiin 1600-luvun Ruotsista. Pääajatuksena on se, että talonpoikaisyhteisö tuki esivaltaa siveellisyyksymysten valvonnassa, koska avioton lapsi aiheutti epäjärjestystä isyydessä, omistus- ja perintöoikeudessa: avioton syntyvyys uhkasi talonpoikaisyhteisön vakautta. Thunander 1992, 12–13, 15–16; Thunander 1993, 60–61; Österberg 1991, 77–88. Aallon mukaan esiaviolliset suhteet voidaan nähdä naista koskevana testinä, jolla punnittiin ei niinkään naisen hedelmällisyyttä vaan naisen luotettavuutta. Aalto 1996, 178–180, 188–191.

32 Ruok. tk. 1828 § 86, § 175. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

33 Ruok. sk. 1827 § 116; Ruok. tk. 1828 § 257. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

rikkovaksi tekijäksi. Todelliset irtolaiset lähetettiin Ruokolahdelta kehruuhuoneeseen, esimerkiksi Lappeenrantaan.³⁴

1830-luvun lopulla käräjillä tuli esiin kuukautisten todistusvoima talonpoikaudessa yhteisössä.

Vuoden 1838 syyskäräjiltä on peräisin merkintä, että ”siveetöntä” irtolaisnaista on pidetty jonkin aikaa Viipurin linnan vankilassa. Käräjillä koetettiin useiden todistajien avulla saada selville, oliko irtolaisnainen Anna Hänninen ollut raskaana. Hänninen oli synnyttänyt aiemmin kaksi aviotonta lasta. Todistajat pohtivat, oliko Hännisellä ollut kuukautiset vai ei. Todistajat eivät voineet olla varmoja raskauden tilasta. Anna oli niin pyöreä, ettei asian todellista laitaa voitu millään saada selville, ei edes saunassa yhdessä kylpiessä. Myöskään mahdollisesta keskenmenosta ei todistajanlausuntojen perusteella saatu riittäviä todisteita. Koska epäily keskenmenosta tai abortista ei saanut vahvistusta, asia jätettiin silleen.³⁵

Hedelmällisessä iässä olevien naisten tilaa pyrittiin tarkkailemaan kuukaudesta toiseen menstuaation avulla. Naisilla oli keskeinen asema yhteisön sisäisessä kontrollissa.³⁶ Näin kontrolloidussa järjestelmässä on eletty myös susipareina, vaikka lasten ilmaantuminen pariskunnalle viimeistään paljasti yhteisölle suhteen luonteen. Kihlaparille, jonka mainittiin vuoden 1836 pitäjänkokouksessa eläneen kahdeksan vuotta viikimättä yhdessä, järjestettiin yksityinen kuulustelu, jossa paria kehoitettiin vakavasti joko toteuttamaan avioliitto tai eroamaan. Tämä johti myöhemmin avioliittoon.³⁷

Myös susiparin yhteiselämä saman katon alla on voinut kiusata yhteisön muita jäseniä. Esimerkiksi yhdessä eläneen pariskunnan elämäntapaan yrittivät puuttua samassa kylässä eläneet ilmiantajat.

Talokas Gabriel Fedojejeff eli ilman avioliittoa pidemmän aikaa yhdessä Maria Juhanintytär Halosen kanssa. Maria Halonen oli tässä yhteiselämässä, harjoitettuaan kurittomuutta Fedojejeffin kanssa, synnyttänyt

34 Irtolaisista ja irtolaisille järjestetyistä työ- ja ojennuslaitoksista Nygård 1985; Nygård 1998, 98–113, 139–163; Ståhlberg 1893, 19–22.

35 Ruok. sk. 1838 § 65, § 102. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Maaseudun kyläyhteisössä toimiva valvonta paljasti herkästi avioliiton ulkopuoliset suhteet. Naisen yritykset raskauden peittämiseksi lähiyhteisöltä eivät aina onnistuneet. Pienessä yhteisössä jo kieltäytyminen yhdessä saunomisesta saattoi herättää epäilyjä. Kyläyhteisön sisällä harjoitetusta tiukasta kontrollista. Ervasti 1995, 70–71.

36 Tutkimuksessa on huomioitu myös se, miten kuukautistabu on vaikuttanut perheen sisäiseen työnjakoon. Naiselliseen alueeseen kuuluvat toimet, erityisesti pyykinpesu ja vuoteiden laitto, ovat perinteisesti Euroopassa kuuluneet naisille. Mitterauer 1992, 67. Äitien ja vanhempien suvun naisten tiukka moraalikoodi teki heistä oivalliset tyttärien valvojat. Agraariyhteiskunnassa suoritettu perheen sisäisestä valvonnasta ks. myös Aalto 1996, 208–209; Telste 1993, 214–220.

37 Ruokolahden pitäjänkokousten pöytäkirja 1761–1805. B III 1 (tk 1003). Kesti kauan ennenkuin kirkon onnistui saattaa kirkollinen viikiminen voimaan. Tämä tapahtui ylempisessä piireissä vasta 1500-luvulla ja rahvas on alkujaan pitänyt kihlausta avioliiton alkuna. Laillisesti kihlattujen siittämiä lapsia on pidetty aviolapsina. Tämä on vaikuttanut siihen, että kihlauksen purkamiseen on yleisesti suhtauduttu suurella vakavuudella. Suhonen 1935, 246–272; Knuutila 1990, 65.

kahdeksan aviotonta lasta. Pelättiin, että sellainen elämä vaikuttaisi kyläkunnan siveelliseen tilaan. Ilmiantajien mielestä ei riittänyt, että kyseinen Fedojejeff asetettaisiin lailliseen vastuuseen vaan toivottiin, että susiparia kiellettäisiin kihlakunnanoikeuden toimesta vastaisuudessa asumasta ja oleskelemasta samassa talossa. Gabriel Fedojejeff selvitti, että Maria Halonen oli jo pidemmän aikaa vastannut hänen taloudestaan. Fedojejeff kiisti sitävastoin, että Halonen olisi milloinkaan harjoittanut sukupuoliyhteyttä hänen kanssaan. Fedojejeff myönsi kyllä, että Halosella oli kahdeksan lasta, joista nuorin oli täyttänyt kolme vuotta. Koska ilmiantajat eivät tieneet nuorimman lapsen ikää, he eivät voineet väittää, että vastaajat olisivat mainitun lapsen syntymän jälkeen harjoittaneet vuodeyhteyttä. Kihlakunnanoikeuden päätöksen mukaan (Kuninkaallisen säädöksen 20. tammikuuta 1779 mukaan) ei asiaa voinut ottaa tutkittavaksi, koska Maria Halosen nuorin lapsi oli täyttänyt kaksi vuotta ennenkuin tämä rikkomus oli otettu käsittelyyn.³⁸

Käräjillä esiin tulleet avioliiton ulkopuolella synnyttäneiden äitien kohtalot edustavat monin tavoin tuon ajan ”siveysnormiston” ääripäätä. Vuoden 1850 syyskäräjiltä on peräisin arvoituksellinen selvitys, johon liittyy ruumiinavauspöytäkirja:

Ruokolahden kirkon sakastin lattian alta oli löytynyt kuollut, täysin kehittynyt lapsen sikiö. Sikiön oli löytänyt palvelua suorittava kirkon vahvistestari, kun hän oli ottanut ylös laudan sakariston lattiasta voidakseen poimia kolikon, joka oli pudonnut sinne. Hän oli ilmoittanut tapauksesta siltavoudille, joka oli myöhemmin nostonut ylös rääsyihin käärityn kuolleen sikiön. Sitten siltavouti oli ilmoittanut tapahtumasta kruununimismiehelle, joka oli vaivoja kaihtamatta koettanut löytää äidin näin löydetylle ruumiille, mutta ei ollut tässä onnistunut. Tuomiokirjaan on liitetty ruumiinavauksen suorittaneen lääkärin lausunto ilmeisestikin täysiaikaisesta vastasyntyneenä kuolleesta sikiöstä (lausunnossa käytetään rinnakkain molempia ilmauksia lapsi ja sikiö). Oikeuden päätöksen mukaan asia jätettiin odottamaan, kunnes rikollinen voitaisiin löytää. Kuitenkin kyseinen tyttölapsi tuli haudata kirkkomaahan.³⁹

Kirkon sakastin lattian alta tehty löytö nostattaa joukon kysymyksiä: Miksi tämä paikka? Oliko lapsen äiti salannut raskautensa kaikilta läheisiltään? Oliko hän myös synnytyksen hetkinä ollut täysin yksin? Oliko lapsi synnyttyään vielä elossa? Miten lapsen äiti oli ilmitulua pelkäämättä päätenyt viemään sikiön kirkon sakastin lattian alle? Edellyttikö salassa toimiminen äärimmäistä tahdonlujuutta ja kylmää harkintaa, vai oliko kyseessä pikemminkin epätoivoinen yksinäinen yritys sovittaa teko niin, että juuri maailmanvalon nähnyt lapsi voitiin edes näin pelastaa iäiseen elämään? Oliko äidin kotiyhteisöstä kukaan sel-

38 Ruok. sk. 1850 § 115. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Susiparina eläminen on syrjäseudulla merkinnyt toisinaan myös avioliittoa edeltävää aikaa, jolloin pariskunta on jo saanut lapsia yhdessä. Jotkut susiparit ovat myöhemmin avioituneet keskenään. Esimerkiksi 1792 syntynyt Regina Paavontytär Lintu oli ennen avioliittoa itsensä ikäisen Pietari Dysterin kanssa synnyttänyt useita aviottomia lapsia. Ruokolahden rippikirja 1830–1840 (B I a 11).

39 Ruok. sk. 1850 § 554. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

[illegible]

villä tapahtumaketjusta, salavuoteudesta, raskaudesta, synnytyksestä? Mikä osuus lapsenmurhista on selitettävissä sosiaalisilla tekijöillä?⁴⁰ Entä lapsivuodepsykoosi? Suuri kysymys tekoa punnittaessa on ruokolahtelaisen yhteisön suhtautuminen lapsiin.

Syrjäytynyt äiti ei voinut kokea lasta arvona sinänsä, avioton synnytys olisi leimannut hänet eliniäkseen. Vastasyntynyt lapsi käsitettiin Jumalan omaksi, perisynnistä vapaaksi. Lapsen äiti/vastasyntyneen ruumiin piilottaja oli paljastumisen ja ilmitulon uhallakin tahtonut haudata vastasyntyneen ruumiin siunattuun maahan. Teon takana oli silloin mitä ilmeisimmin toive ja ajatus, että lap-

40 Skandinaavisessa tutkimuksessa lapsen murhiin vaikuttavina tekijöinä on erityisesti pidetty avioliiton ulkopuolisten äitien vaikeaa taloudellista tilannetta ja sitä häpeää, jota aviottomana äitinä oleminen merkitsi. Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 101–106; Ylikangas 1976, 174–176. Myös pelko tulevaisuutta kohtaan herätti odottavassa äidissä ahdistusta. Useinhan mies, joka oli naisen maannut, oli hänet myös hylännyt. Viimeaikaisessa tutkimuksessa on korostettu taloudellisten tekijöiden lisäksi lähiyhteisön tuomitsevaa asennetta ks. Ervasti 1995, 80–84.

sen sielu voisi näin pelastua. Suuressa ahdingossa irrationaalinen metafyyminen ”lapsen pelastaminen” on voinut ohjata äidin toimintaa. Kysymykset jäävät auki. Agraariyhteisön siveyttä ohjaava sisäinen kontrolli ja sen tehokkuus ovat mentaalisia tekijöitä, joiden mittaaminen pelkästään demografisilla muuttujilla ei onnistu. Monisyiset häpeäntunteet ovat läpäisseet yksinäisen äidin, joka oli häpeänsä kanssa yleensä suojaton. Yhteisön suhtautumisesta aviottomaan äitiin voidaan eripuolilla Suomea havaita suuriakin eroja.

Talonpoikaisessa yhteisössä tarkkailtiin hedelmällisessä iässä olevia jäseniä. Kontrolli ulottui nuorten avioliittoa edeltävään seurusteluun, nuoria tarkkailtiin ja pyrittiin huolehtimaan siitä, että nuoret lupautuivat yhdelle ja että annetuista lupauksista pidettiin kiinni.

Lapsenmurhia yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kysymyksenä on käsitelty uudemmassa skandinavisessa tutkimuksessa. Kärjistetysti voidaan sanoa, että mitä vähemmän avioliiton ulkopuolisia lapsia esiintyi yhteiskunnassa, sitä suurempi sosiaalinen kontrolli kohdistui avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin ja sitä suurempi oli riski, että nainen otti hengen avioliiton ulkopuoliselta lapseltaan sosiaalisen painostuksen vuoksi.⁴¹

Aviotonta syntyvyyttä on pidetty sosiaalhistorian piirissä eräänä tärkeänä sosiaalisen diskriminoinnin mittarina. Valtion ja kirkon roolia ”siveyspoliiseina” itäisen kulttuurin vaikutusalueella on käsitelty lähinnä oikeudellisena ilmiönä. Venäläisen oikeuden mukaan Karjalassa ei alunperin tehty eroa aviolaisten ja aviottomien lasten välillä. Sitä mukaa kuin bysanttilainen oikeus alkoi vaikuttaa venäläiseen oikeuteen, aviottomien lasten asemassa on havaittu kehitystä huonompaan suuntaan. Kehitys on ollut paljolti samankaltaisia myöskin roomalaiskatolisessa Euroopassa. Tutkimuksessa on käsitelty erityisesti sitä, miten kirkon jyrkkä kanta ulotti vaikutuksensa rahvaan keskuuteen Ruotsissa ja Suomessa. Kirkon oppien mukaan avioliitto oli eräs elämää ohjaavista sakramenteista.⁴²

Pitäytyminen aviolliseen rakkauteen ei kuitenkaan ulottunut koko syvyydeltään rahvaaseen. Kirkollinen valvonta ja kirkolliset häpeärangaistukset eivät estäneet sitä, että aviottomien lasten lukumäärä nousi. Erityisesti vuoden 1734 lakia on pidetty ratkaisevana tekijänä siinä, että aviottomien äitien joukossa on ollut myös niitä, jotka ovat nähneet parhaaksi synnyttää lapsensa salassa.⁴³

Ruokolahdella on tuomiokirjalähteissä selvästi havaittavissa yhteisön patriarkaalinen järjestäytyminen. Kotitalouksissa ja yhtiöissä ylläpidettiin suvuittain ja perheittäin isännän ja vanhemman valtaa. Niin äärimmäiseen keinoon kuin lapsenmurhaan päädyttäessä teon takana vaikutti irrationaalinen pelko ja hätä. Johtiko tällaiseen tekoon yksinomaan käräjillä langetettavan rangaistuksen pelko? Vallitsiko itseasiassa suurempi pelko joutumisesta lähimpiin diskriminoinnin kohteeksi?

41 Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 170–186. Lapsenmurhat sinänsä ovat hyvin vanha ilmiö. Niitä on esiintynyt varhaisissa pyyntikulttuureissa. Jutikkala 1988, 15–21.

42 Kaikkonen 1973, 10.

43 Lakien ja seksuaalirikollisuuden välisestä problemaattisesta suhteesta Aalto 1996, 129–130.

yhteisöllistä ”juhlan kokemista”. Ne tehtiin kävellen tai hevosella. Kesällä soudettiin kirkkoveneillä vesitaipaleiden takaa: Saimaata pitkin esimerkiksi Utulan kylästä sekä tietenkin Salo- ja Äitsaaresta. Matkaa voitiin taittaa ensin yhdellä veneellä, sitten käveltiin jalan ja viimeinen osuus soudettiin toisella veneellä kirkkorantaan. Isoissa kirkkoveneissä oli seitsemänkin airoparia. Soutajia mahtui isoon kirkkoveneeseen istumaan jopa 80 henkeä. Oli myös pienempiä veneitä (kahdelle- ja neljällekymmenelle hengelle tarkoitettuja). Suurimpiin kirkkoveneisiin oli rakennettu myös purjeet.⁴⁶

Kirkossa istuminen, penkkijärjestys, havainnollisti konkreettisesti yhteisön hierarkian. Penkkijärjestyksessä pyrittiin ottamaan huomioon se, miten seurakuntalaiset olivat olleet mukana kirkon rakentamisessa. Etupenkki oli varattu säätyläisille, jotka olivat paikkakunnalla vieraisilla. Oman pitäjän parempi väki istui penkillä ristikäytävän vieressä. Talollisten penkit jaettiin kylittäin arvan mukaan. Permannon penkeillä istuivat lähinnä talojen isännät ja emännät, lehtereillä istui sensijaan nuorempaa väkeä, palkollisia ja tilattomia. Miehet istuivat lehterillä eteläisellä ja naiset pohjoisella puolella. Myös alhaalla miesten tuli istua keskikäytävän eteläpuolella ja naisten pohjoispuolella. Äideille, joilla oli sylilapsia mukanaan, oli varattu penkki lähellä kellotapulia, jotta he saattoivat poistua huomaamatta ulos kirkkosalista, jos lapsi alkoi itkeä.⁴⁷

Ruokolahden pitäjänkokousten pöytäkirjoissa on myös pari hajatietoa kirkkoväen käyttäytymisestä. Erityisesti lehterillä istuva väki, nuoret, joutuivat valvonnan kohteeksi jumalanpalveluksen aikana. Kirkossa piti jumalanpalveluksen aikana istua hiljaa paikoillaan.⁴⁸

Kirkko hallitsi myös ehtoollisen kautta seurakuntaa. Käytännössä aikuisen seurakuntalaisen tuli käydä vähintään kerran vuodessa ehtoollisella. Ehtoolliselta pois sulkemista voitiin käyttää rankaisukeinona. Tällä tavoin rangaistiin esimerkiksi siveellisyysrikoista. Lisäksi näin voitiin patistella lukutaidottomia, edellytettiin ehtoollisella käynnillä lukutaitoa.⁴⁹

Kirkon valta seksuaalisuuden säätelijänä ilmeni konkreettisesti esimerkiksi naisten kirkottamisessa. Äitiä pidettiin lapsen synnyttyä saastaisena, eikä hän saanut syödä muun yhteisön kanssa ennen kuin hänet oli kirkotettu. Kirkotus

.....
räyksii, pakotettiin kuuliaisuuteen jalkapuulla, häpeäpenkillä ja sakoilla. Kirkkorauhan häirinnästä esim. Ylönen 1945, 98–104.

46 Ylönen 1952. Kirkkoveneiden yhteisölliseen hallintaan kuului se, että kullekin osakkaalle oli varattu oma airopari. Virtanen 1934, 457.

47 Pitäjänkokouksen pöytäkirjat: 9.6.1854 § 2, 16.7. 1854. Ruokolahden rovastintarkastuksen pöytäkirja 1730, 1738, 1741. Ruokolahden piispantarkastuksen pöytäkirja 1736.

48 Ruokolahden pitäjänkokouksen pöytäkirjat 9.6.1754, 16.7.1747. Esim. ääneen puhumista, syömistä ja pienten lasten kuljeskelua haluttiin hillitä. Ruokolahden pitäjänkokousten pöytäkirja 15.10.1840 § 20 § 70.

49 TTA Ef 1:1f. Ruokolahden rovastintarkastuksen pöytäkirja 1741. Rovastintarkastuksessa kehoitettiin vuonna 1741 kirkkoherraa pitämään huolta siitä, ettei kukaan seurakunnassa pääsisi ehtoolliselle, ellei hän osannut Lutherin Vähäkatekismusta ulkoa ja ellei hän osannut lukea sisältä. Lisäksi ehtoollisella tulevan piti ymmärtää ehtoollisen tarkoitus. Tästä määräyksestä sai myöhemmin alkunsa rippikoulu. Kauppinen 1972, 84–85; Aalto 1996, 91–92.

tapautui tavallisesti noin kuuden viikon perästä lapsen syntymästä⁵⁰. Kirkon tukena siveellisyyden vartioinnissa olivat yhteisön muut jäsenet. Toisinaan heidän suhtautumisensa saattoi ankaruudessa ja tiukkuudessa ohittaa kirkon.⁵¹

Konfliktienratkaisuyrityksiä

”Ei siinä lapsia piiskattu eikä riitaa ollut ja yhestä paasta syötiin kaikki.”⁵²

Minkälaisista syistä suurperheessä vallitseva rauhantila rikkoutui?

Individualiteetin ongelma on laajentuneisiin perheisiin kohdistuvan tutkimuksen kiintoisimpia kysymyksiä. Hallinnollisen käytännön vakiinnuttua 1800-luvulla voidaan lähteistä arvioida sitä, minkälaisissa perhe- ja yhtiöelämän tilanteissa ruokolahtelaisten elämä vaikeutui. Osa riidoista oli sidoksissa rahatalouteen ja yhtiön taloudelliseen toimintaan, osa taas oli yleisinhimillisiä. Joissakin tapauksissa on mahdollista arvioida sitäkin, missä määrin laajentuneissa perheissä voitiin tehdä yksilöllisiä elämänratkaisuja.

Isoissa kotitalouksissa jouduttiin tasapainoilemaan, jotta yhteisöelämän erilaiset pyrkimykset voitiin pitää järjestyksessä. Ruokolahtelaisen rahvaan arjesta voidaan tuomiokirjojen perusteella löytää ristiriitojen aiheita, vaikkakin perhe-elämän värikkäästä kirjosta kertovia yksityiskohtia painottamalla voidaan perhe-elämää herkästi kuvailla liiankin dramaattisin sävyin. Minkälaiset asiat synnyttivät ruokolahtelaisten elinpiirissä ristiriitoja?

Perheenjäsenet ryhmäperheissä ja yhtiöissä joutuivat eturistiriitoihin, muun muassa miehet ja naiset keskenään. Esimerkiksi mustasukkaisuus⁵³ nostatti riitoja. Muita riidan aiheita olivat sukupolvien väliset suhteet⁵⁴, varallisuuden hankkiminen yhtiön ulkopuolella ja oleskelu toisella paikkakunnalla⁵⁵. Isännöiden vaihtuessa yhtiö oli kriisialtis. Uuden isännän määräyksiä ja hallinnollisia toimenpiteitä vastustettiin, jolloin yhteisviljely vaikeutui.⁵⁶ Kollektiivinen omistus tuotti Ruokolahdella ristiriitoja.⁵⁷

50 Lempiäinen 1969, 12–13; Suhonen 1935, 261. 1730-luvulle kirkotus tapahtui jumalanpalveluksen yhteydessä, mutta vuonna 1737 tuomiokapituli antoi ohjeen siirtää kirkotus tapahtuvaksi ennen jumalanpalvelusta muiden toimitusten tavoin. Porvoon tuomiokapitulin kiertokirje 27.4.1737.

51 Sirenus 1913, 239.

52 Jenny ja Samuli Paulaharjun keräämä suurperheitä koskeva materiaali 2664 –2667 c, SKS 1935. Aineistossa korostuu sopu ja harmonia suurperheen jäsenten kesken.

53 Esim. Ruok. tk. 1818 § 54 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

54 Esim. Ruok. tk. 1819 § 239 VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

55 Esim. Ruok. tk. 1817 § 4. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

56 Esim. Ruok. tk. 1818. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

57 Kyseessä ovat erilaiset yhteisomistuksen muodot: Esimerkiksi Kalpialan kylässä eri tilanosilla oli yhteinen tupa (1838 sk. § 513), yhteinen vene (1838 sk. § 520), yhteiset työkalut, mm. yhteinen tukkisaha (1839 tk. § 54), yhteinen voistia ja yhteinen kalaverkko (1849 sk. § 87; 1850 tk. § 353). VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Perhettä voidaan tarkastella yhteisönä, jossa ruokolahtelainen talollinen on tai ei ole voinut ilmaista yksilöllisiä pyrkimyksiään ja toiveitaan. Kanteet, joita nostettiin käräjillä, antavat mahdollisuuden arvioida niitä seikkoja, joihin ryhmäperheen eri osapuolet toivoivat muutosta.

Gijselin kruununtilalla Siitolan kylässä 1820-luvun lopussa ilmeni ristiriitoja juuri kun isännyyden oli määrä vaihtua. Yhtiössä asuneet veljekset joutuivat sanaharkkaan keskenään. Erimielisyyttä syntyi siitä, osallistuivatko kaikki yhtiön jäsenet riittävän aktiivisesti yhteisiin töihin, lähinnä puintiin riihessä. Riidan ydin koski sitä, että toinen veljeksistä oli jäänyt yöksi pitämään huolta sairaasta lehmästä ja myöhästyi aamuvarhaisella aloitetusta puinnista. Puinnista päävastuun kantanut veli närkästyi: Tinkimättömäksi periaatteeksi ilmaistiin se, että yhtiön osakkaiden tuli osallistua puintiin yhtä suurella panoksella, samanvahvuuisella työsuorituksella.⁵⁸

Ristiriita, jossa perheyhteisön hyväksi (puintityössä) tehty työ ja oman perheen hyväksi tehty työ (perheen yksityisen lehmän hoito) asettuivat vastatusten, kuvastaa laajemminkin sitä ongelmaa, jonka yksittäiset perheet ja perheenjäsenet kohtasivat, kun taloudellinen toiminta matkatöiden ja kaupankäynnin muodossa laajeni.

Kodin ulkopuolella tehtyjen työsuoritusten katsottiin kuuluvan yhtiön valvonnan piiriin. Ristiriitoja syntyi niissä tilanteissa, joissa yhtiön osakkailta edellytettiin myös vapaahetkinä työskentelyä yhtiön hyväksi. Untamon kylässä yhtiömuotoisen laajentuneen perheen jäsen oli kevät- ja kesäkauden 1818 harjoittanut verkkokalastusta omiin tarpeisiinsa eikä yhtiölle. Tuomioistuimen päätöksellä kiellettiin uhkasakkoja vastaan tällainen yksityinen kalastus – jatkossa vastaajan tuli kalastaa vain koko yhtiön tarpeisiin.⁵⁹

Kovin suuria mahdollisuuksia yksityiseen vaurastumiseen ruokolahtelainen elämä ei tarjonnut. Laajentuneesta perheestä väliaikaisesti muualla oleskelevat jäsenet joutuivat kotiin palattuaan tekemään selvityksiä sekä yhtiölle että isännälle.

Immalanjärven kylässä yhtiömuotoisen perheen jäsen Tapani Peltonen harjoitti normaalityönsä lisäksi räätälintöitä yöllä sekä muiden nukkuessa aterian jälkeen. Muut perheen jäsenet paheksuivat tätä aktiivisuutta. He korostivat sitä, että maksut räätälintöistä eivät olleet tulleet yhtiön hyväksi. Käräjäpäätöksessä vuodelta 1818 painotettiin sitä, että Peltosen uutteruutta tuli pikemminkin kunnioittaa ja pitää esimerkillisenä kuin moittia. Peltonen ei ollut aiheuttanut muille yhtiön jäsenille haittaa ylimääräisillä toimillaan.⁶⁰

On pantava merkille se, että tyypillisesti yhdessä harjoitettuja työmuotoja, puintia ja kalastusta koskevissa käräjäpäätöksissä korostettiin yhteisvastuuta.

58 Ruok. tk. 1829 § 87–92. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

59 Ruok. tk. 1819, § 226. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA. Ruokolahdelta on kerätty kalastukseen ja esim. nuottakuntien perustamiseen liittyvää perimätietoa. Nuottakuntia perustivat myöhemminkin sukulaistalot ja naapurukset. Joillakin rikkaammilla taloilla oli toisinaan yksinäänkin oma nuotta. Museovirasto, kansatieteen perinnearkisto. Ruokolahti 14: J. Hanski (syntynyt 6.3.1891).

60 Sovitteleva tekijä ratkaisun kannalta oli myös se, että Peltonen lupasi käräjillä luovuttaa osan palkkioista, joita hän vastaisuudessa ansaitsisi. Ruok. tk. 1818, § 69–70. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Sensijaan immalanjärveläisen Tapani Peltosen tapauksessa oli kyse siitä, että hän harjoitti henkilökohtaista taitoa vaativaa toimintaa suorittamalla ylimääräisiä askareita vapaa-aikanaan. Sovinnollisena eleenä voidaan pitää sitä, että Peltosen lupasi kotiyhtiölleen vastaisuudessa osan ahkerointinsa tuloksista. Kovin yleiseltä Peltosen osoittama neuvokkuus ei vaikuta.

Oikeuden päätöksissä edellytettiin kiistatapauksissa kotitalouden jäseniltä yleensä "yhteisen edun noudattamista". Käräjille asti viedyissä riitaisuuksissa korostuu se piirre, että yksityisyritteliäisyyteen ei laajentuneessa perheessä suhtauduttu suopeasti. Ensisijassa tuli huolehtia yhteisestä hyvästä, ei omasta hyvinvoinnista.

Kun talo ja kaskivainiot kuuluivat kollektiiville, poikkeamiset yhdessä tekemisestä ja yhdessä kokemisesta merkitsivät häiriöitä, jotka tuli minimoida. Etenkin talvisaikaan, kun suurperheeseen kuuluvat osaperheet joutuivat jakamaan oman nurkkansa suuressa yhteisessä tuvassa, perheen yksittäisten jäsenten tuli alistaa toiveensa ja halunsa suurperheen hyväksi.

Tuomiokirja-aineistossa ilmenevät monivivahteisina ne asiat, joista yleensä oltiin eri mieltä. Näin on käänteisesti nähtävissä myös ne ideat ja säännöt, jotka olivat vallitsevia. Lähteistä emme kuitenkaan pääse käsiksi niihin myönteisiin rakenteisiin, jotka ylläpitivät suurperhelaitosta. Yhteisö on toiminut paremmin kuin riidoista käy ilmi. Mahdollisuuksia oma-aloitteisuuteen tarjosivat muunmuassa kaskeamisen rinnalla harjoitetut sivuelinkeinot kuten kalastus, metsästyks ja metsän antimien keräily. Erityisesti rahti- ja markkinamatkat tarjosivat 1800-luvulla ruokolahtelaisille uudenlaisia mahdollisuuksia individualistisille kokemuksille.

Riitoja sukupiirissä

Työkunnan ja yhtiön muodossa järjestetty työskentely ei merkinnyt sitä, että työskentely olisi voitu suorittaa kokonaan ilman keskinäisiä erimielisyyksiä. Konfliktien syynä oli usein puute työntekijöistä. Myös työtehtävien epätasainen jakautuminen yhteisössä aiheutti kiistoja. Maan muokkaaminen edellytti paljon fyysistä voimaa, kasken raivaamisessa oli mukana sekä miehiä että naisia.

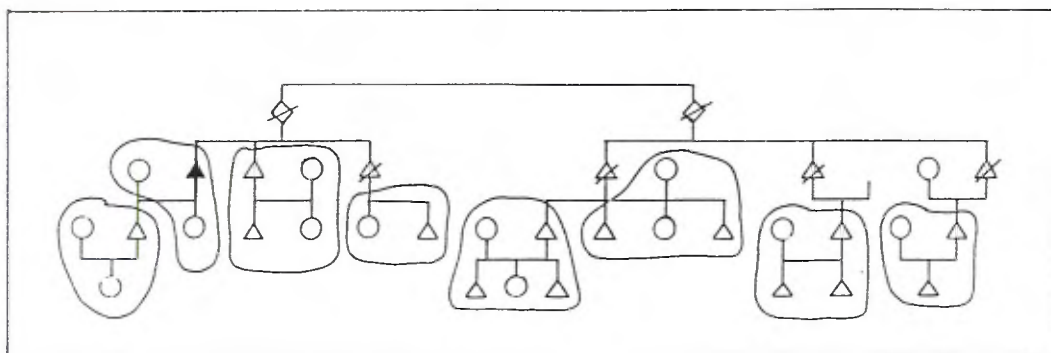
Tiippanan sukukuntaa oli kokoontunut Torsansalossa vuoden 1849 keväällä raivaamaan peltoa. Väkeä oli koolla useammasta talosta. Maria Yrjöntytär (32-vuotias) lähti noutamaan nuotiosta pellon toiselta puolelta sytykettä kun Mikko Tiippanan (27-vuotias) vaimo kaatoi hänet maahan. Naisten kesken syntyi ankara käsirysy. Kahakkaa käsiteltiin 1800-luvun puolivälissä käräjillä useaan otteeseen. Vastuuseen välikohtauksesta joutui eli vaimoan käräjillä edusti Mikko Tiippana.⁶¹

Varsinainen yhteenotto ei niinkään tule seuraavassa saamaan seikkaperäisempää selvitystä, sen sijaan tutkimme tämän perhe- ja sukuyhteisön muotoutumista viiden vuosikymmenen ajan.

61 Ruok. sk. 1849 § 232. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

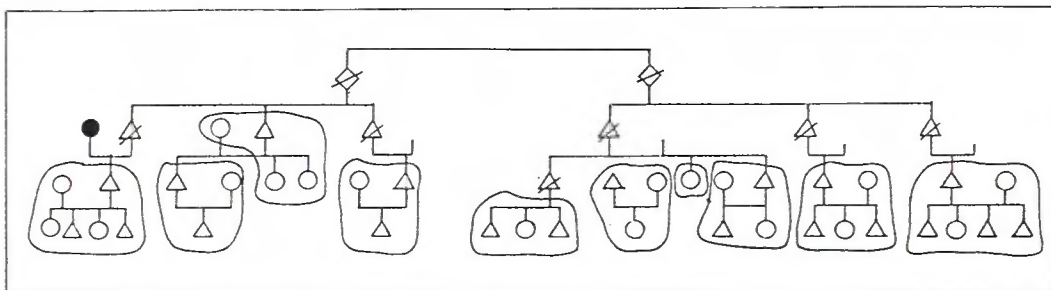
Tiippanat asuivat alkujaan Mietttilän kylässä talossa numero 18. Kyse oli laajasta suurperheestä: Jäseniä taloudessa oli 1820 yhteensä 29. Isäntänä oli Mikko Yrjönpoika Tiippana. Hän oli 60-vuotiaana edelleen hyvissä voimissa. Emäntänä oli häntä kaksi vuotta nuorempi Elina Tiippana. Ruokakuntaan kuuluivat myös heidän aikuinen poikansa Yrjö (36) vaimoineen, isännän veli perheineen ja kolme aikuista serkun poikaa. Kotitalouden kantaisät olivat alkujaan veljiä, jotka olivat asuneet yhteistaloudessa.⁶²

KUVIO I

Kymmenen vuoden kuluttua vuoden 1830 alussa suurperhe eli edelleen saman katon alla, tosin kymmenellä jäsenellä lisääntyneenä. Kotitaloutta johti nyt Eliina Sakarintytär Tiippana (68), edesmenneen Mikko Tiippanan leski. Vaikka talossa (sukulaisuussuhteet ilmoitetaan edelleen suhteessa Mikkoon, Elinan edesmenneeseen mieheen) eli isäntävainaan veli Brusius (56) ja tämän vaimo (37), ei-karjalaisen tavan mukaan valittu uutta isäntää, vaan kotitaloutta johti edellä mainittu leski. Taloudessa elivät lisäksi isäntävainaan veljenpoika perheineen, veli perheineen ja neljä serkunpoikaa vaimoineen.⁶³

KUVIO II

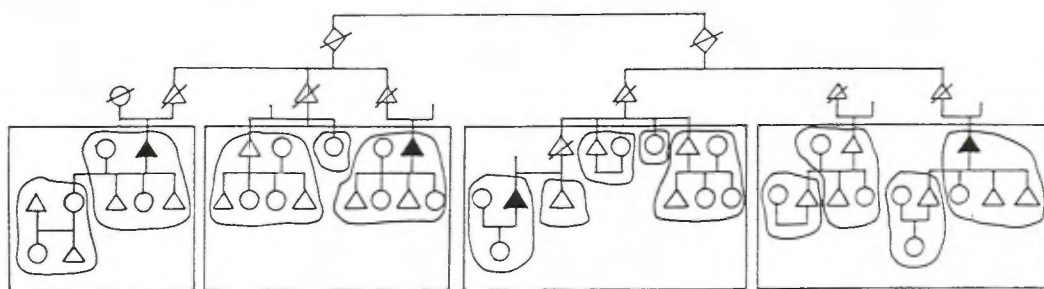

62 Kuvio I piirretty vuoden 1820 henkikirjan mukaan. Kotitalouden jäsenet on kuvattu graafisin merkein, jotka on selitetty liitteessä 3 "Leipäkunnat".

63 Kuvio II piirretty vuoden 1830 henkikirjan mukaan.

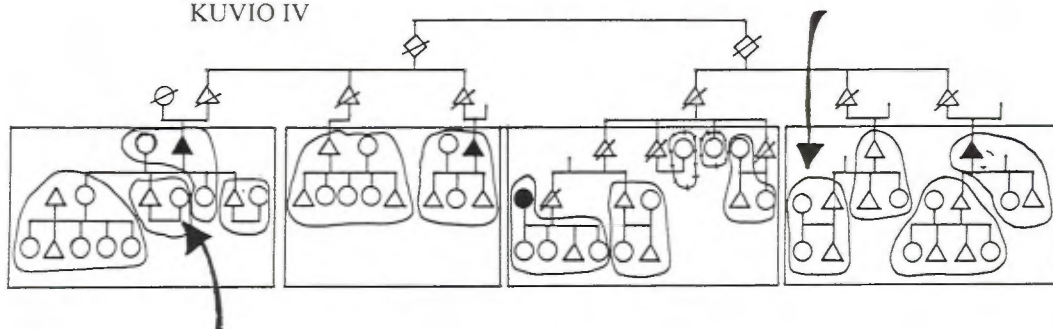
Tiippanoiden suurperhe eli 1830 vielä yhtenä taloutena Mietttilän kylässä, mutta 1830-luvun puolivälissä joukko hajosi. Brusius Tiippana (kantaisännän serkun poika) jäi Mietttilään, muut asettuivat Torsansaloon. Muodostuneet neljä kotitaloutta olivat laajoja, useamman perheen talouksia, joissa kaikissa eli useampia avioperheitä. Hajoamisen syyt olivat rakenteellisia syitä moninaisemmat, mutta koska selitysmallissa korosetaan tätä puolta, voidaan havaita, että Tiippanoiden 39- henkinen suurperhe pysyi koossa, kunnes leski Elina Sakarintytär ja Brusius Yrjönpoika kuolivat. Samaan talouteen jäivät keskenään elämään pikkuserkut. He olivat ilmeisesti jo niin etäisiä suhteessa toisiinsa, että pelkkä sukutunne ei riittänyt pitämään joukkoa koossa.⁶⁴

KUVIO III

Vuoden 1849 henkikirjojen merkintöjen mukaan alkuperäinen Tiippanoiden suurtalous oli jakaantunut neljäksi taloudeksi, jotka kaikki olivat laajoja perheitä. Kussakin niistä oli 12–16 jäsentä. Tilanne oli selostetun kaltainen silloin, kun kokoonnuttiin yhdessä raivaamaan peltoa. Käsirysyyn joutuneet vaimot edustivat nuorta polvea, olivathan he taloihin viimeksi naituja miniöitä. Sukupiirissä heidän sanavaltansa ei ollut suuri. Enintään he saattoivat tarkkailla sitä, että he omassa taloudessaan saivat muihin talon miniöihin verrattuina tasapuolisen kohtelun. Sukutunnetta Tiippanoiden nuorilla vaimoilla tuskin oli, pikemminkin heitä on voinut vaivata tietoisuus siitä, että sosiaalisen nousun mahdollisuutta ei lähinäköpiirissä juurikaan ollut.⁶⁵

KUVIO IV

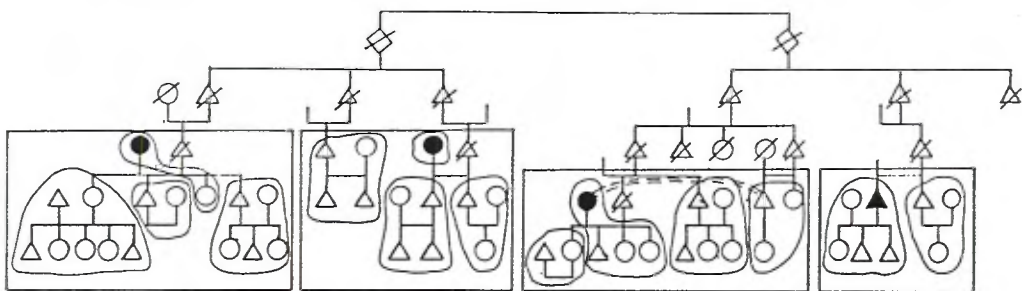

64 Kuvio III piirretty vuoden 1840 henkikirjan mukaan.

65 Kuvio IV piirretty vuoden 1849 henkikirjan mukaan. Tappeluun joutuneet miniät on piirroksessa osoitettu nuolilla.

Lopuksi tarkastellaan tilannetta vuonna 1860. Tiippanoiden kotitalouksissa oli useampiakin leskiä. Kolmea kotitaloutta johti leski (esimerkiksi 16-jäsenistä Kaarina Tiippanan taloutta). Työvoimaa täydennettiin yhdessä kotitaloudessa lisäksi rengillä. Sofia Tiippanan johtamaan talouteen otettiin yhtiömies. Kyseinen yhtiömies Brusius oli isäntävainaan pikkuserkun poika. Sukutunteen ei ilmeisestikään arveltu riittävän, vaan katsottiin parhaaksi solmia yhtiösopimus vastuuta ja oikeuksia jäsentämään. Kyseiseen talouteen saatiin yhtiömiehen mukana myös hänen sisarensa, 28-vuotias Elina.⁶⁶

KUVIO V

Seuraamalla kotitalouksien muotoutumista (tässä tapauksessa viiden pysäytetyn tilanteen avulla) muutaman polven ajan, voidaan huomata minkälaiset seikat olivat kotitalouden muotoutumisessa tärkeitä. Nähdään, että lisäjäsenet oli hankittu tasapainottamaan kotitalouksia työyksikköinä. Lisäjäseniä ei otettu kotitalouksiin sattumanvaraisesti. Harjoitetut elinkeinot Ruokolahdella edellyttivät sitä, että hyvässä työkunnossa olevia miehiä ja naisia oli saatavissa. Leskeytyneen suurtalon emännän oli hankittava taloonsa lisätyövoimaa.

Työvoimavaje voitiin ratkaista palkollisilla. Vakaampi ja pitkäaikaisempi hyöty oli kuitenkin työntekijästä, joka oli sitoutunut tekemään töitä talon hyväksi yhtiömiehenä. Tällainen henkilö ei lähtenyt kevyin perustein toisaalle, esimerkiksi äkillisesti muuttuneen työtilanteen vuoksi. Kun kotitalouden jäseniä kuoli, tai uusia syntyi, solmitut sopimukset takasivat parhaimmillaan sen, että työyhteisön eri osakkaiden asema hierarkiassa pysyi kutakuinkin vakaana. Mikäli muutoksia kuitenkin tapahtui ja osakas halusi muodostaa toisenlaisen työryhmän tai perhekokoonpanon, hän ei yleensä joutunut lähtemään talosta tyhjin käsin. Yhtiösopimuksessa taattiin alkupääoma työryhmän ja kotitalouden rakentamiseen toisaalle. Kotitalouksissa työryhmän toimintavalmiuden ylläpitämiseen liittynyt tasapainon tavoittelu näkyy havainnollisimmin niissä ratkaisuissa, joita kotitaloudet tekivät työvoiman hankkimiseksi.⁶⁷

66 Kuvio V piirretty vuoden 1860 henkikirjan mukaan.

67 Ks. Liitettä 3 Ruokolahden leipäkunnista: "9 tapauselostusta". Esimerkkitapaukset on valittu eri puolilta Ruokolahdetta, lisäksi kyseisten kotitalouksien kohtaamat kriisit edustavat nekin erilaisia "selviämistrategioita".

Ruokolahti tukikohtana

Rahtityö muodostui 1800-luvulla välttämättömäksi osaksi ruokolahtelaista elinkeinotoimintaa. Kotitila pystyi näin elättämään suurempaa joukkoa kuin maatalous yksinomaan.⁶⁸

Eräs tärkeistä rahtireiteistä kulki Ruokolahden luoteisosan halki. Sen lisäksi että rahdinajo toi vaurautta, kestikievarin pitämisestä tuli joillekin pitäjäläisistä ansaitsemiskeino. Siitolan kylän kestikievarista on säilynyt ruotsalaissyntyisen Severin Falkmanin piirrossarja 1850-luvulta.⁶⁹ Ilmeisesti Falkman on kestikievarin vieraana kohdannut sattumalta osan piirtämistään ruokolahtelaisista. Kuivissa on kaikenikäisiä pitäjäläisiä, myös lapsia joita hän on kohdannut kestikievarin vieraana.

Ruokolahtelaiset joutuivat vähitellen tutustumaan maailmaan, josta heillä ei varsinaisesti ollut havainnollista käsitystä.

1830-luvun lopulla Siitolan kestikievari oli näyttämönä välikohtaukselle, jossa talollinen Kosolin kohtasi Ruokolahdelle tulleen matkailijaseurueen. Kosolin oli sanonut matkustavaisille: ”Te pojat olette tuskin vasemman saappaanikaan arvoisia, ”Silloin matkustavan herrasväen joukosta huomautti F. Hyrin-niminen matkailija loukkaantuneena: ”En ole kyllä mikään poika, vaan filosofian kandidaatti.” Kosolinille lannetettiin tapauksen perusteella kolme taalaria hopeassa sakkoja.⁷⁰

Kaksi erilaista maailmaa kohtasivat kestikievarissa: Herraskainen maisteri ja talonpoika Ruokolahdelta. Seurauksena oli yhteentörmäys. Talonpoikainen yläpeys törmäsi tässä säätyhierarkiaan ja joutui myös maksumieheksi.

Uudet tietolähteet

Lukutaidon yleistyminen Ruokolahdella merkitsi murrosta ja muutosta tavassa jäsentää maailmaa. Rahtimatkoilla tarvittiin usein auttavaa lukutaitoa. Lukutaidon saavuttaminen johti muuten melko samanarvoisen rahvaan keskuudessa myös eriytymiseen ja erilaistumiseen.

Hauklapin kylässä suurperheen isäntä Matti Antinpoika Lappalainen joutui konfliktiin miniänsä Elinan kanssa, Hän halusi ajaa tämän pois talosta. Lappalainen ilmoitti syyksi lyhykäisestään, että ”Elina harjoitti kirjanlukua ja rikollista seurustelua vieraiden miesten kanssa”. Isäntä syytti Elinaa myös siitä, että hänen poikansa oli tämän vaikutuksesta muuttanut tottelemattomaksi isäänsä kohtaan.

* * * * *

68 Siitonen 1986, 57–62, 151–153. Rahtimatkojen rooli väheni myöhemmin Saimaan kanavan ja rautateiden rakentamisen jälkeen. Engman 1983, 129–130; Katajala 1997, 163–186; Hämynen, Katajala & Kauppinen 1997, 63–68.

69 Museovirasto, Kansatieteen kuva-arkisto: Severin Falkmanin alkuperäispiirroksiin perustuva diasarja (1011: 1–16).

70 Ruok. sk. 1838 § 202. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Miniään kohdistuneet syytökset osoittautuivat kärjäkäsittelyn aikana liioitelluiksi. Elinassa oli poikkeavaa lähinnä hänen luku-harrastuksensa. Hän oli perhepiirissä lukenut hartauskirjoja ääneen talon asukkaille ja vierailleen. Elina pysyi talossa ja selkkausta puitiin myöhemmin kärjillä lähinnä herjaustapauksena.⁷¹

Sisälukutaidon yleistymistä Suomessa on sen alkuvaiheissa tarkasteltava lähinnä kristinuskon opetuksen leviämistä edistävänä toimintana. Sisälukutaito mahdollisti perehtymisen katekismuksen oppiin. Lukkarin pätevyyshehtonä oli muun muassa kirjoitustaito.

Ehtoolliselle ei vuoden 1773 pappeinkokouksen päätöksen mukaan (joka vasta viiveellä vaikutti myös Ruokolahdella) saanut laskea ketään, joka ei osannut lukea kirjaa. Seurakuntain varoilla ylläpidetyissä pitäjänkouluissa lukutaidon omaksuminen tarkoitti kristinuskon peruskappaleiden muistamista, ei niinkään sujuvaa lukutaitoa.⁷²

Ensimmäiset tiedot lukutaidosta Ruokolahdella ovat vuodelta 1727, jolloin rippikirjat alkavat. Ripillä käyneistä ruokolahtelaisista ei edes joka kymmenes osannut lukea niin, että siitä olisi tehty rippikirjoihin merkintä. Tällöin sisälukutaitoisista (nimen ohessa on sisälukutaitoa ilmaiseva lause: ”läsä i bok”) suurin osa oli nuoria miehiä. 1700-luvun lopulla rippikirjoissa suurella osalla (noin 85 prosentilla) ruokolahtelaisista oli merkintä jonkinlaisesta lukutaidosta.⁷³ Lukeminen oli enimmäkseen osalla rahvasta niin kankeaa, että se, mikä osattiin lukea sisältä, osattiin todennäköisesti lähes ulkomuistista.⁷⁴

Lukutaitoa kontrolloitiin kinkereillä. Ruokolahdella oli 1770-luvulle asti tapana käydä pitäjä läpi kahdessa vuodessa. Papisto oli sitä mieltä, ettei suuressa pitäjässä, jossa kylät olivat hajallaan, voitu seurakuntalaisia kuulustella joka vuosi.⁷⁵

Ruokolahtelaisen suhdetta kirjaan kuvastaa Rantasalmen kirkkoherran J. H. Cygnaeuksen toteamus vuodelta 1802: suomalainen talonpoika osaa tavata ja lukea hyvin silloin kun luettavana on tuttu kohta kirjassa.⁷⁶

71 Ruok. tk. 1818 § 18. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

72 Hyötyniemi 1935, 379–380, 384–393; Hanko, 1947; Kuusanmäki 1954, 134–135; Björn 1991, 532–533.

73 Ruokolahden rippikirjat 1747–54 (mf. TK 995) ja Ruokolahden rippikirjat 1772–1780 (mf. TK 996). KA. Rippikirjat olivat alunperin eräänlainen kirjanpito seurakuntalaisten ehtoollisella käynneistä. Oikeus ehtoollisella käyntiin oli sidottu siihen, että seurakunnan jäsen oli ”lukutaitoinen”, vaikkakaan tämä lukutaito ei ilmeisesti merkinnyt varsinaista sisälukutaitoa. Ripilläkäyntimerkinnöistä voi arvioida, että lukutaidon iskostaminen oli joissakin tapauksissa hyvin vaivalloista. Rippikirjoista perhehistoriassa: Moring 1993, 24. Rippikirjoja yhteisöelämän lähteenä on käyttänyt monipuolisesti esim. Heikkinen 1998.

74 Kauppinen 1972, 87–92. Kaukiaisella on 1760-luvun virolahtelaisten lukutaidosta melko optismistinen kuva. Hyvä lukutaito oli hänen laskelmiensa mukaan noin 40 prosentilla yli 10-vuotiaista virolahtelaisista. Kaukiainen 1970, 495–496; Vrt. Juva 1963, 257.

75 TTA HaKo 47. Ruokolahden konsistorintarkastuksen pöytäkirja 1775.

76 Heikkinen 1972, 82–83. Kuhmolaisen talonpojan lukutaidosta myös Heikkinen 1993, 93–95; Heikkinen 1997, 107–110. Keskisuomalaisen rahvaan suhdetta luettuun sanaan 1700-luvulla on luennehtilnut Kuusanmäki: ”Keskisuomalaisilla oli virsikirja tietysti kirkossa mukana, mutta monien kohdalla oli suurinpiirtein yhdentekevää, mitenpäin se oli kädessä.” Kuusanmäki 1954, 134–135.

Rahvaan suunnistamista opintieillä on voinut jarruttaa myös se, että virallisenä kielenä oli ruotsi. Böckerin muistiinmerkitsemät merkinnät kielitaidosta alueella ovat vähintään liioittelevia. Niiden mukaan 1830-luvulla olisi jopa 70 prosenttia väestöstä auttavasti taitanut myös ruotsinkieltä.⁷⁷ Kriittistä ”kielitestä” ruokolahtelaiset olisivat tuskin läpäisseet. Kielitaidon tai muunkaan valistuneisuuden tason mittaaminen käytettävien lähteiden pohjalta ei ole helppoa. Ruotsalaisperäinen sivistys ei helposti ulottunut rahvaaseen ja venäläinen kulttuuri levisi hitaasti. Ilmeisesti ruokolahtelainen rahvas on omaksunut joitakin käsitteitä ”vieraista kielistä”, jotka elannon hankinnan vuoksi, esimerkiksi rahtimatkojen onnistumiseksi, ovat olleet välttämättömiä. Varsinaisesta kielen hallinnasta on tuskin ollut kyse.⁷⁸

Kielen sanasto ja yhteiset käsitteet leviävät jokapäiväisessä kanssakäymisessä käytännön työvälineiden tavoin. Rahvaalle kehittyi vähitellen tarpeellista käyttösanastoa. Markkinoilla ruokolahtelaisilla isännillä on lisäksi voinut olla apunaan luottomiehiä, jotka pientä palvelua vastaan ovat auttaneet kaupanteossa.⁷⁹

Myös hallinnon vieraskielisyys vaikeutti rahvaan asiointia esivallan kanssa. Käytettiin hallinnossa Vanhan Suomen aikana kansliasaksaa. Sittenkin ruotsinkieli on korottanut kärjäsälin kynnystä rahvaan edessä.⁸⁰

Analysoidessaan kirjoitetun sanan merkitystä Suomen maaseudulla Antero Heikkinen on luonnehtinut 1800-luvun alun suomalaisia maalaisyhteisöjä nimityksellä ”puolikirjallinen kulttuuri”. Rippikoulun pito vakiintui Ruokolahdella ilmeisesti 1800-luvun alkupuolella. Vuosisadan puoliväliin asti pidettiin rippikoulua kaksi viikkoa syksyllä pojille ja kaksi viikkoa keväällä tytöille. Tällöin alettiin tutkia myös nuorten ruokolahtelaisten kristinopintaitoja ja lukutaitoa. Ehtoolliselle ei saanut päästää niitä, joilla ei ollut tietoja kristinopista ja jotka eivät lainkaan osanneet lukea.⁸¹

Mitä ruokolahtelaiselle yhteisölle merkitsi se, että se oli puolikirjallinen? Tätä valaisee vuoden 1828 syyskäräjiltä korpijärveläisen yhtiön rahavaroihin liitynyt kiista:

Talollinen Tuomas Lapakko Vähikkälästä oli ottanut Kristo Topiaanpoika Ovaskan osakkaakseen kruununtillalle Korpijärven kylään. Yhtiö-

77 Böckerin kokoelma II, sivu 529: taulukko 49. Jääsken kihlakunnassa olisi Böckerin mukaan asukkaista 36 % hallinnut ruotsinkieltä, kolmea kieltä ruotsia venäjää ja suomea olisi hallinnut 18 % asukkaista. Kulttuurisen orientoitumisen suuntaa voidaan spekuloida ruokolahtelaisten lapsilleen antamien nimien perusteella. Vuosisadan puolivälissä oli keisarin nimen antaminen lapselle melko suosittua, olihan 13 lapsella nimenä Alexander, kahdella sen sijaan Nikolai. Venäläinen orientoitumissuunta ei saa vahvistusta tältä suunnalta, muita venäläisiä nimiä oli vain kahdeksalla lapsella. Jääsken kihlakunnan henkikirjat 1849. Vi 60.

78 Vrt. Kaukiaisien pessimistinen lausunto, jossa hän kuvaa virolahtelaisten jäämistä Vanhan Suomen umpioon. Kaukiainen 1970, 515–518.

79 Venäjälle lähdetessä sukulaisiin ja naapuriapuun turvautuminen lienee ollut tavallista. Ensimmäiset retket Ruokolahdeltakin on todennäköisesti tehty venäjänkieltä jonkin verran taitavan saattajan kanssa. Vrt. Kauppinen 1997, 119–120.

80 Saksankielisestä käsittelystä käräjillä Kaukiainen 1970, 510–511.

81 Ruokolahden piispantarkastuksen pöytäkirja 1812, TTA Cf 5; piispantarkastuksen pöytäkirja 1854; Heikkinen 1993, 101.

elämä oli kestänyt 30 vuotta, Yhtiö oli 1827 syksyllä purettu. Riidan aiheeksi nousi se, että yhtiömies Ovaska oli yhtiöelämän aikana toiminut kylänvanhimpana ("såsom Krono Starast" ⁸²). Häntä oli käytetty apuna omaisuuksien ja pesän katselmuksissa ja muissa vastaavissa toimituksissa. Tästä kertyneitä varoja hän ei ollut kuitenkaan luovuttanut yhtiölle, vaan hän oli 1826 eronnut ja perustanut oman erillisen talouden 1/3 osalle tilaa. Kihlakunnanoikeus päättyi siihen, että Ovaskan luottamusmiehenä ansaitsemista varoista yhtiöajalta tuli tehdä selvitys, jonka jälkeen osa varoista tuli luovuttaa yhteiseen käyttöön. ⁸³

Yhtiömuotoisissa kotitalouksissa oli uudella tavalla vahvistanut asemaansa sellainen osakas, joka oli hankkinut itselleen erityisiä taitoja (luku- ja kirjoitustaidon, perussanaston vieraissa kielissä, kuten tässä venäjänkielessä). Ovaskan oli mahdollista hahmottaa yhtiön taloudellisen toiminnan kenttää välitysmiehen ominaisuudessa. Tällaisen henkilön rekrytoimisesta yhtiömieheksi oli monenlaisia etuja. Luottamustoimissa pätevöitynyt kieltä osaava henkilö otettiin mielellään mukaan rahdinajoon. Hänen palvelujaan käytettiin kauppiaiden luona ja markkinoilla. Hänen neuvotteluasemansa oli kuitenkin rajoittunut, tehtävässään kruununstarostina hän joutui toimimaan vieraan hallitusvallan välikappaleena.

Vähitellen sopimusjärjestelmä muuttui hienosäätöisemmäksi. "Asioiden hallinta" muutti valtarakenteita. Pätevä yhtiömies pystyi pitämään kirjaa yhtiölle tekemistään töistä ja yhtiölle suoritetuista hankinnoista. Yhteisöllinen elämä Ruokolahdella muutti ratkaisevasti luonnettaan, kun aiemman tuotantoa koskevan jakojärjestelmän, (jossa sato jaettiin tasan työtätekevien osakkaiden kesken) korvasi hienojakoisempi järjestelmä, jossa etuisuuksia voitiin vertailla kirjallisessa muodossa. Kirvestalonpoikien yhteisviljelyssä sadon jako toteutettiin hyvin yksinkertaisesti. Kukin viljelyyn osallistuja sai yhtä suuren osuuden. Monimutkaisempi tuotantotapa, jossa oltiin toisinaan myös velkasuhteessa Pietarin kauppiaille, merkitsi sitä, että isännän ja yhtiömiesten muodostama työryhmä jakoi saavutetun hyödyn. Samalla kun yhtiömiehet ja isännät "kehittyivät" tässä prosessissa, hienosäätöisempi järjestelmä johti siihen, että kirvestalonpoikien yhteenliittymä ei enää toiminut. Samalla kun yhteisöllinen työ rahatalouden ja Pietarin markkinoiden piirissä kehittyi ja monimutkaistui, sen aiempi hyvin yksinkertainen logiikka alkoi pettää.

Yhteisöllisen työn periaatteiden noudattaminen oli helpompaa kaskiviljely ja erämaayhteisössä kuin yhteisössä, jossa kaupankäynnin ja vuorovaikutuksen muodot monimutkaistuivat. Yksissä leivissä eläminen oli mahdollista niin kauan kuin voitiin selkeästi jakaa tuo leipä sopiviksi paloiksi kirvestalonpoikien

82 Starostat olivat Vanhan Suomen ajan toimihenkilöitä, eräänlaisia kylänvanhimpia joiden tehtävänä oli ennenkaikkea erilaisten rasiusten suorittaminen, valvominen ja toimeenpano. Heidän tehtäviinsä kuului miesten kutsuminen ylimääräisiin kruunun, kyyteihin, ylipäättänsä väen hankkiminen väkeä kruunun töihin. Hän oli eräänlainen venäläisen esivallan toiveiden toteuttaja. Starostan virka on ilmeisestikin kulkenut vuoroon isännältä isännälle. Starostan toimen hoidolle tarpeellisenä pidettiin erityisesti venäjänkielentaitoa. Kaukiainen 1970, 478–479.

83 Ruok.sk. 1828 § 227, 210–229, § 231. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

välillä. Kun leivän hankkiminen muuttui suunnitelmallisuutta edellyttäväksi järjestelmäksi, jossa tarvittiin monilla taidoilla varustettuja isäntiä, yhteisöllisen työn tekemiseksi kehittynyt järjestelmä heikkeni 1800-luvun kuluessa siten, että kollektiivin hyväksi tehty työ ei enää riittänyt.

Isonjaon jälkeen 1800-luvun keskivaiheilla suurperheyhtiesöissä tapahtuneet vähittäiset muutokset selittyvät taloudellisilla tekijöillä, käytännön tavoitteet ja elämään liittyneet unelmat eriytyivät. Erityisesti kulttuurimaantieteelliset tekijät (vuosisatoja jatkunut raja-alueella eläminen) vaikuttivat kuitenkin siten, että yhteisöllisen elämän muuttuminen viivästyi. Järjestelmä, jossa elettiin yksissä leivissä, kesti Ruokolahdella huomattavan pitkään. Järjestelmää ylläpiti Pietarin laajenevat markkinat ja siellä tarvittavat hyödykkeet. Tällä ”valtatiellä” oli eduksi, jos talosta voitiin irrottaa miehiä kuljetustyyhön. Toimeentulo ja selviytyminen totuttiin hoitamaan toisiaan täydentävillä elinkeinoilla. Ison kotitalouden johtaminen edellytti sellaisia toimijoita, jotka olivat selvillä sekä kotiyhtiön että ympäröivän yhteisön valtarakenteista.

■ Johtopäätökset

Itä-Suomen perhelaitosta koskeva keskustelu

Suomalaisessa Itä-Suomen laajoja perheitä koskevassa tutkimuksessa¹ kulkee rinnakkain kaksi toisistaan selvästi erottuvaa linjaa. On syntynyt karjalaisuutta korostava jatkumo, joka on merkinnyt sitä, että tutkimuksessa on korostettu karjalaista kulttuurista perintöä. Tätä suuntaa edustavissa tutkimuksissa on yleensä seurattu Voionmaata, jolloin Voionmaan tyylillisestä runsaudesta ja rikkaudesta on poimittu ajatus karjalaisuudesta Suomen kulttuurisena kalevalaisena alkukotina, joka on myös synnyttänyt suuret perheet. Tällä linjalla voidaan jatkumoksi nimetä: Voionmaa – Voionmaan seuraajat yhteiskuntatieteissä (tutkimukset ja tieteelliset työt, joissa Voionmaata on seurattu ja osin käytetty lähteenäkin) – Sarmela – Sirén. Sarmela on monipuolisissa kulttuurisissa analyyseissään halunnut nähdä Itä-Suomen pehmeänä karjalaisena yhteisönä, jossa lapsilla ja osin aikuisillakin yhteisön jäsenillä oli suojaisa ja lempeästi järjestynyt paikka. Sarmela on käyttänyt analyyseissään itäistä Suomea individualismia ja tehokkuutta kohti kurottuvan läntisen Suomen vastapoolina.² Kaupalliset huuhtayhtiöt ja hyödyn tavoittelijat ovat Sarmelan käsityksen mukaan tuhonneet kaskiviljelijöiden hyvin toimineen ekosysteemin.³

Perhehistorioitsijat ovat tutkimuksissaan torjuneet ajatuksen etnisen ryhmän tai heimorajojen mukaan järjestyneistä perheistä. Heimoselityksen käyttö historiallisten prosessien selityserusteena on johtanut toisinaan melkoiseen yksinkertaistamiseen. Esimerkiksi Heikki Kirkisen ajatukset Karjalasta edustavat menneisyyttä romantisoivaa perinnettä. Kirkisen ajatus Karjalasta kultamaana on esimerkki vahvasta taaksepäin kurottuvasta heimoutopiasta. Kirkiselle karjalaisen kulttuurin ilmentymät synnyttivät karjalaiset suurperheet.⁴

Uusimmassa tutkimuksessa on kiinnostavaa se, että Sirén on demografis-painotteisessa tutkimuksessaan käyttänyt ”sarmelalais-voionmaalaista” mallia kuvatessaan itäisen perhetyypin ominaispiirteitä.⁵

Toista linjaa edustavat tutkijat ovat edenneet kaskiviljelijän ja kirvesmiehen näkökulmasta. He ovat korostaneet lähinnä taloudelliseen selviytymiseen liit-

.....
1 Tässä viitataan (mikäli ei toisin mainita) tutkimuksiin, joista on esitetty yhteenveto luvussa ”Suuret ja moniosaiset perheet suomalaisessa tutkimustraditiossa”.

2 Tämä dualismi näkyy ehkä johdonmukaisimmin toteutettuna Sarmelan laajassa Länsi- ja Itä-Suomen henkistä perinnettä koskevassa monipuolisessa vertailussa Sarmela 1994.

3 Sarmela on analyyseissään päätenyt pitämään läntistä talonpoikaista kuttuuria individualistisuudessaan itäsuomalaista kaskikulttuuria ja kaskikulttuurin ohessa syntyneitä sukulaisiteitä monoliittisempänä elämisentapana Sarmela 1995, 148–156.

4 Karjalaisten identiteetin juurista Kirkinen 1998, 38–42. Vrt. myös Virtanen 1998, 328–348.

5 Sirén 1999.

tyviä realiteetteja. Tätä linjaa tutkimuksissaan ovat edustaneet esimerkiksi Pirinen, Soininen, Kaukiainen ja Heikkinen.⁶ Nämä kaksi linjaa eivät ole yksinomaan vastakkaisia, myös jälkimmäisen linjan edustajat ovat lukeneet Voionmaansa tarkkaan.⁷ Ryhmän tutkijat ovat usein kuvanneet tiettyä yhteisöä, ja heidän selitystapansa tukeutuu pitkään ajalliseen kaareen ja luonnonolosuhteita korostavaan näkökantaan. Väestöllisiin tunnuslukuihin liittyvä analyysi on saanut nämä tutkijat hiukan edellisiä tutkijoita varovaisemmiksi runollisten tai kulttuuristen selitysten suhteen. Yhteisöllinen järjestäytyminen on heille pitkälti talouden sanelemaa liikehdintää.⁸

Ruokolahtelainen liittoperhe

Analyysini ruokolahtelaisesta perheestä on alunperin lähtenyt liikkeelle Peter Laslettin kehittämän kotitalouksien rakenneanalyysin pohjalta. Tämä peruskartoitus mahdollistaa myös perhelaitoksen sijoittamisen kansainväliseen vertailuun. Tästä olen edennyt yhteiselämän laatua ja intensiteettiä koskevien kysymysten tarkasteluun. Hajnalin ja Laslettin mallin mukaan suoritettu kotitalouksien analyysi on merkinnyt sitä, että historiallisessa perhetutkimuksessa on toistaiseksi tyydytty analysoimaan lähinnä asumisryhmiä. Työvälineiksi kehitetyt kotitalousmallit ja luokitteluryhmät ovat syntyneet läntisen Euroopan perhelaitoksen analyysin tarpeita varten. Itä-Euroopasta saatua materiaalia perhetutkijoilla on ollut käytössään vähän. Itäinen perhemalli on uudemmassa tutkimuksessa tarjonnut lähinnä vastakkaisen mallin.⁹ Myöhemmin Michael Mitterauer on tuonut eurooppalaisten perhemallien syntyhistoriaan historiallista syvyyttä jäljittäessään näiden kahden perhemallin eriytymiseen johtaneet vaiheet keskiajalle.¹⁰

Tutkimuksessani olen analysoinut ruokolahtelaisen perhelaitoksen taloudellista perustaa, olen tarkastellut perhelaitosta erityisesti työyhteisönä. Liittoperheen syntyminen ja säilyminen pitkäikäisenä Ruokolahdella joudutaan näkemään useampien tekijöiden summana. Maantieteelliset-taloudelliset, lainsäädännölliset ja oikeudelliset olosuhteet ovat olleet vaikuttamassa, kun Ruokolahdelle syntyi perhelaitos, jossa ryhmäperheet nojasivat pitkälti yhtiömiestrategiaan. Tämä strategia tarkoitti sitä, että suurperheet muuttuivat juridiselta

* * * * *

6 Uusimmissa tutkimuksissa Katajala & Tshernjakova 1998, 55–91.

7 Ks. esim. Heikkinen 1994, 86.

8 Nämä kaksi tutkimuksellista linjaa eivät kulje pelkästään erillään toisistaan. Esimerkiksi Heikkinen on tutkimuksissaan ottanut huomioon myös kulttuurisia ”sosiobiologisia” (Heikkinen 1994) seikkoja ja Sirén ottaa analyysissään huomioon uusimman eurooppalaisen perhehistoriaan koskevan keskustelun sekä yhteisön jakautumisen eri sosiaaliryhmiin. Maantieteelliset-taloudelliset perheanalyysille tarjonnee uusia näköaloja kaskiviljelyyn perehtynyt tutkimus, jonka perusteella kaskiviljelyn merkitystä ns. kaskialueen ulkopuolella arvioidaan uudestaan. Ks. esim. Orrman 1995, 105.

9 Sirén 1999, 143; Goody 1996; Goody 1998.

10 Mitterauer 1999.

perustaltaan yhtiöiksi, joissa perheen omaisuutta, työvoimaa sekä perheenjäsenten välisiä suhteita säädeltiin yhteisöllisen työn avulla.

Maantieteellis-taloudellisten tekijöiden vaikutuskentässä ei tule unohtaa itäisiä kulttuurivaikutuksia viljelemistapaan ja työryhmän organisaatioon. Tässä tutkimuksessa on analysoitu kotitalouksien järjestymistä työryhminä toimiviksi perhekokonaisuuksiksi. Ruokolahtelaista suurperhettä tarkasteltaessa korostuu prosessinomaisuus: liike suurperheen eri osaperheiden ja erillisten kotitalouksien välillä oli alituista. Tässä liikehännässä vaikuttavana tekijänä pidän erityisesti tapaa harjoittaa yhteistyötä. Paras tulos voitiin Ruokolahdella kehittyneessä elinkeinojen kokonaisuudessa saavuttaa silloin, kun saatiin aikaan riittävän laajoja yhteistyöhön kykeneviä työryhmiä.

Olen tutkiessani ruokolahtelaisia ryhmäperheitä ja yhtiöitä kiinnittänyt huomiota myös yksilön ja yhteisön välisiin suhteisiin. Tätä tematiikkaa olen tutkinut kotitalouksissa syntyneiden kriisien kautta.

Tutkimukseni lähestymistapa on mikrohistoriallinen: olen tarkastellut ruokolahtelaisia kotitalouksia ja näin havainnut erilaisia materiaalsen, henkisen ja sosiaalisen tason keinoja, joita kotitalouksissa kehitettiin työryhmän toimivuuden takaamiseksi.

Tutkimusalueella sukulaisuuteen ja työryhmään liittyvät roolit menivät osittain päällekkäin. Toisinaan kotitalouteen otetun uuden jäsenen kanssa solmittiin sopimus ”keinotekoisesta sukulaisuudesta”. Isännät ja emännät solmivat kotitalouteen avioituneiden jäsenten, kotivävyjen ja kotitalouksiin otettujen yhtiömiesten kanssa sopimuksia. Sopimuksien avulla voitiin työryhmä ”vaikuttaa” kriisien varalle: kun työryhmää kohtasi kriisi, voitiin tällaisen järjestyksen avulla taata työryhmän toimivuus myös muuttuneissa perhetilanteissa. Kotitalouksien sisäisen dynamiikan selville saamiseksi olen toisinaan hyvinkin yksityiskohtaisesti selvittänyt niitä tapoja, joilla uuden jäsenen ja kotitalousyhteisön välisiä suhteita pyrittiin säätämään.

Ryhmäperheet ovat tutkimuskohteena niin elävä ja alituisesti muutoksen alainen ilmiö, että sitä voidaan kuvata vain muutamien pysäytettyjen tilanteiden avulla. Poikittaisotannat, joita tätä tutkimusta varten on henki- ja rippikirjojen avulla suoritettu, antavat kotitalouksien muotoutumisesta liian yksinkertaisen kuvan. Rakenteesta tehdyt selvitykset eivät ole ainoa, eivätkä riittävän luotettava keino tuoda itäsuomalaisen perheinstituution monimuotoisuutta esiin. Ruokolahdella muodostui kokonainen kirjo sukulaisuus-, työosakkuus- ja muita rakenteita, jotka eivät useinkaan käy ilmi väestöllisistä lähteistä. Olen etsinnyt tuomiokirjojen avulla sellaista todistusaineistoa, joka sitoisi perherakenteen sosiaaliseen yhteyteen.

Olen kuvannut ruokolahtelaisen perhejärjestelmän liittoluonnetta, kotitalouksiin perustettuja yhtiöitä ja näin muodostetuissa työryhmissä syntyneitä prosesseja. Samalla olen pyrkinyt löytämään vertailukelpoisia liittoperherakenteita muualta Euroopasta.

Perinteinen ilmaus ”suurperhe” ei sovellu kuvaamaan 1700- ja 1800-luvun ruokolahtelaista perhejärjestelmää ilman kotitalouksien luonteen tarkempaa selvitystä. Ruokolahtelaisten rakennuksia ja rakennuskantaa koskevat inven-

taariot tuomiokirjoissa ja yhtiöiden jakoihin liittyvät selvitykset osoittavat, että osa talouksista oli eräänlaisia ”osayhtiöitä” – yhtiöelämä supistui vain osittaiseen omaisuusyhteyteen ja/tai yhdessä suoritettuun viljelyyn ja karjanhoitoon. Yhdessä asumisen ja yhdessä aterioinnin kaltaisen yhteisöelämän ja erillään asuvien kotitalouksien välillä oli monenlaisia variaatioita.¹¹

Yhteisöllisen työn historiassa korostuvat milloin kiinteämmin, milloin löyhemmin toisiinsa sitoutuneet asumis- ja työryhmät. Tällaisessa järjestelmässä oli tärkeää, että työryhmien erilliset jäsenet olivat solmineet keskenään sopimuksia, joissa oli selvitetty osakkaiden yhtiön tuoman omaisuuden määrä ja heidän oikeusturvansa mahdollisen eron varalta. Sopimusten avulla on mahdollista tarkentaa se, kuka oli vastuussa yhtiöiden vanhimista ja heiveröisimmistä jäsenistä. Niihin on kirjattu sopimusosapuolten velvoitteet sekä materiaalisessa että sosiaalisessa tarkoituksessa. Kotitalouksissa työvoiman tasapuolinen jakaantuminen eri osaperheiden kesken oli ryhmäperheen toimivuuden kannalta tärkeää.

Käräjille vietyjen sopimusten avulla olen voinut tutkia sitä, miltä osin ruokolahtelainen ryhmäperhe ja yhtiö oli vaikea yhteistyömuoto. Parhaiten ovat toimineet sellaiset kotitalousmuodostelmat, joissa määräys- ja auktoriteettisuhteet olivat selvät. Myös kotitalouksien työvoiman tasainen jakautuminen eri osaperheiden kesken oli ryhmäperheen toimivuuden kannalta tärkeää. Veri- sekä aviositein linkittyvillä sukulaisuussuhteilla oli painoarvoa erityisesti siinä tarkoituksessa, että työryhmän vahvuus voitiin taata. Hallitseva piirre oli se, että kotitaloudet ja perheryhmät rakentuivat työorganisaatioperiaatteelle. Kotitalouksiin hankittiin lisäjäseniä kollektiivin työkykyä tasapainottamaan. Eri osaperheille jaettiin yhtäläisesti velvoitteita monissa leivänhankintaan tähtäävissä toiminnoissa. Työryhminä toimineet kotitaloudet ja kotitalousryhmät oli rakennettu joustaviksi, muuttuneissa perhetilanteissa voitiin työryhmän kokoonpanoa muuttaa ja täsmentää tarpeen mukaan.

Paikallinen oikeuskäytäntö oli etenkin 1700-luvulla etäytynyt tavallisen ruokolahtelaisen ulottuvilta. Kynnys viedä tilanjakoja oikeuksien vahvistettaviksi oli noussut. Tilanjakosäädöksiä kierrettiin toisinaan niin, että henkikirjoittaja merkitsi isännälle yhtiömiehen. Yhtiön perustaminen merkitsi näissä tapauksissa askelta kohti tilanjakoa. 1800-luvun henkikirjoittaja sensijaan kirjasi epäroimatta tilanjaot näkyviin. Kantatalon ympärille muodostuneet uudet kotitaloudet hoitivat silti edelleen osaa viljelyyn, nuotanvetoon, karjanhoitoon jne. liittyvistä toimista yhteisesti. Kun alue liitettiin osaksi suuriruhtinaskuntaa, tapahtui taloudellisessa kehityksessä ja väestönkasvussa eräänlainen pysähtymä, tilanjaot viivästyivät ja osakasperheet joutuivat elämään yhdessä välttämättömyyden pakosta.

Kotitalous ei tietysti voinut kasvaa jatkuvasti, jos sen yksittäiset jäsenet eivät saaneet riittävää toimeentuloa tilalta. Työyhtiöön liittyi alituisesti uusia jäseniä tai sieltä poistui osa jäsenistä. Yhtiötä ei saanut purkaa omavaltaisesti, vaan asia

11 Vrt. Heikkinen 1997, 49; Pirinen 1982, 341.

tuli viedä laillisessa järjestyksessä kärkeille. Tavallisesti ne, jotka lähtivät pois yhtiöstä, pyrkivät pääsemään sopimukseen muiden osakkaiden kanssa. Heille annettiin usein korvaukseksi viljaa/kaskituotteita ja kotieläimiä, jopa rakennuksia pois kuljetettaviksi. Eroavan osakkaan oli yksinkertaisinta lunastaa oma osuutensa kertamaksuna suoritettulla rahasummalla.

Tutkimuksessa on tarkasteltu yhtiönjakoja, jotta voitaisiin selvittää yhtiöelämän intensiteettiin liittyviä kysymyksiä. Tämä tarkastelu paljasti sen, että yhdessä asumista ei voida aina tulkita yhteistaloudeksi, eivätkä edes yhteiset keittoastiat taanneet yhteistä asumista. Jakautuneet yhtiöt eivät lopettaneet yhteistoimintaa yhdellä iskulla, vaan jakautuminen oli prosessi, jonka luonteesta saadaan tuomiokirjojen välityksellä melko moni-ilmeinen kuva.

Yhteiset tuotantovälineetkään eivät merkinneet sitä, että työyhtiö eli jatkuvasti yhdessä. Yhdessä elämisen ja yhdessä tekemisen muodot vaihtelivat yhtiön elämänkaaren aikana.

Matkatyön ja rahdinajon merkitys kasvoi, ja osa ruokolahtelaisten kotitalouksien jäsenistä oli alituisesti liikkeellä leivän tähden. Vieraalla paikkakunnalla hankituista ansioista luovutettiin kotitalolle osa. Yhtiön jäsenyys säilyi etäämmälläkin työskennellen.

Yhteisöllisen elämän reunaehdot

Työn organisointi työosuuskunniksi ruokolahtelaisittain on kansainvälistä eurooppalaista perhekirjoa tarkastellenkin kiinnostava ja omintakeinen piirre. Vastaavanlaista organisointimuotoa ei Euroopassa enää uudella ajalla juuri esiinny.¹² Esimerkiksi Balkanilla, jossa liittoperheet olivat rakentuneet patriarkaaliseksi sukuliitoiksi, ei esiintynyt sopimusperheistä kotitalouteen liittymistä ”ei-sukulaisten” kesken. Ruokolahtelainen ryhmäperhe- ja yhtiöinstituutio ei myöskään ole syntynyt feodaalisissa olosuhteissa kartanon työvoimatarpeita tyydyttämään, mikä vahvistaa havaintoa, että laajentuneita perheitä kehittyi eniten feodaalisen järjestelmän ulkopuolella.

Perhelaitos oli yhteydessä taloudelliseen järjestelmään sikäli, että kaskitalouden ja sen sivuelinkeinojen suuri työvoimantarve selittää pyrkimystä suurempiin talouksiin. Palkollisiakin pidettiin, vaikkakin Suomen ja Euroopan läntisiin osiin verrattuna vähän.

Yleistä oli, että kotitalouksien otetut jäsenet, myös kotitalouksiin avioituneet uudet jäsenet otettiin erilaisin sopimuksin taloon. Itäsuomalainen perimyskäytäntö tulee mukaan juuri tässä kohden: kun vävy sai irtaimen ja kiinteän omaisuuden jakoon liittyvän sopimuksen, voitiin sopimuksen avulla niissäkin taloissa, joissa ei ollut poikia, taata perinnön siirtyminen tyttären perheelle. Peri-

.....
12 Euroopassa ”väliryhmän” maissa, esim. Eestissä ja Valko-Venäjällä, on tavattu hiukan ruokolahtelaista yhtiöjärjestelmää muistuttavia käytäntöjä. Ranskassa oli myöhäiskeskiajalla sopimusperheisiä perheitä, joissa sopijaosapuolet elivät veljesten tavoin keskenään. Dussourd 1978, 14.

myskäytäntöjä täydennettiin uudennaisella sopimusjärjestelmällä. Eli perimyskäytäntöä muutettiin niin, että se oli edullista myös tyttärille. Yhtiölaitos nivoutui näin osaksi käytäntöä, jonka avulla perimyssääntöjä voitiin kiertää. Viljelyn ja työnteon jatkuminen haluttiin taata niissä tilanteissa, joissa työryhmän miespuoliset jäsenet jouduttiin hankkimaan perhepiirin ulkopuolelta.

Ruokolahdella oli runsaasti hevosia. Hevoskantaa kasvatettiin jo 1600-luvulla, jolloin ratsumiehiä pystyivät varustamaan sellaiset talot, joissa oli runsaasti miehiä. Tällöin yhtiömiehiä hankittiinkin juuri ratsumiehiksi. Riittävästi miehitetyssä talossa ei yhden miehen kaatuminen ollut samanlainen riskitekijä, kuin vähäväkisemmässä talossa. Autioituneita tiloja otettiin 1700-luvulla viljelyskäyttöön ja yhtiömiehiä tarvittiin uudisraivaustyöhön. 1700-luvun jälkipuoliskolla on selvästi havaittavissa joustava siirtyminen tilattomasta yhtiömieheksi. Tilaton kaskeava mies saattoi päätyä viljelemään tilanosaa tai torppaa. Myöhemmin torpparit saattoivat päätyä yhtiömiehiksi. On vaikea vielä 1600- ja 1700-luvulla nähdä suurta eroa kaskeavien kirvesmiesten ja torppareiden välillä. Työtätekevien käsivarsien takaaminen kotitalouksiin järjestettiin palkollisten ja yhtiömiesten avulla. Joihinkin kotitalouksiin otettiin aikuisia miehiä perheineen otto- ja syytinkipojiksi. Työkykyisimmistä tilattomista oli lisäksi apua kiireisimpinä aikoina.

Kiistoja käytiin työyhteisöön eri tavalla sidoksissa olevien jäsenten välillä. Kiistat eri rooleissa toimivien työjäsenten välillä johtivatkin toisinaan työyhteisön hajoamiseen. Taloudelliset syyt olivat useimmiten taustalla silloin, kun työyhteisön jäsenet kokivat yhtiön epäviihtyisäksi.

Vanhan Suomen aikana järjestettiin kotitalouksien jäsenten lukumäärän lisäys joustavasti yhteisöllisesti säädellyn työn, yhtiölaitoksen avulla. Tilanjakoja opittiin tosiasiallisesti suorittamaan ilman viranomaisia. Yhtiölaitos merkitsi 1600- ja 1700-luvulla erästä tapaa laajentaa kantatila. 1800-luvulla kotitaloudet laajenivat entisestään. Kun alue liitettiin osaksi suuriruhtinaskuntaa, tilojen jakoja koskevassa kehityksessä tapahtui konkreettinen pysähdys. Yhtiöissä ja suurperheissä jouduttiin erilaisin järjestelyin viivyttämään tilan jakoa, isonjaon odottelukin vaikutti uudisraivausta hillitsevästi. Yhtiöihin tuli jäseniä sukulaisuuden tai sopimuksen perusteella. Työyhtiöitä, eräänlaisia työosuuskuntia, perustettiin myös erikseen, esimerkiksi suuria yhteiskaskia viljelemään tai nuotanvetoa suorittamaan.

Leipä saatiin 1700-luvulla kaskiviljelyn ja kasvavan puukaupan avulla. Puukaupan tyrehtyttyä 1800-luvun alussa tärkeä osa toimeentulosta saatiin rahdinajolla. Kaskiviljelijän oli helppo tarpeen tullen supistaa tai laajentaa viljelyksiään lyhyelläkin aikavälillä. Yhteisöllinen työtapo, yhtiöittäminen tarjosi sujuvaan joustoon käyttökelpoisen ratkaisun työvoimaa vaativiin hankkeisiin.

Perhestrategia Ruokolahdella liittyi laajojen yhdys- ja liittoperheiden kukoistusaikana alueen sillanpääasemaan. Pietari kasvukeskuksena mahdollisti toimeentulostrategian, jossa perheliitot hoitivat useita toimintoja samanaikaisesti. Liittoperhe mahdollisti sen, että eri toimintoja varten voitiin pitää työvoimaa varalla. Yhdys- ja liittoperheet eivät hajonneet satunnaisesti. Kotitalouksissa

syntyneet ristiriidat ovat monelta osin selitettävissä myös niiden rakenteesta käsin. Kotitaloudet, joita leimasivat epäsuorat sukulaisuussuhteet (isä- ja äiti-puolet, uudet aviopuoliset ja toisen aviopuolison lapset), ajautuivat kriisiin muita herkemmin. Kriisejä aiheuttivat myös vastuuhenkilöiden vaihdokset.

Patrtriarkaalinen valta suurperheessä merkitsi kontrolloitua isännänvaltaa. Huonosti toimistaan tiedottavia isäntiä on Ruokolahdella haastettu käräjille. Laajempi liittoperhe edellytti isännältä taloudellisia taitoja. Kauppaa käytiin ja hevosia varustettiin rahdinajoon joustavimmin silloin, kun isännällä oli kokonaisuksena kotitalouden taloudesta ja toimista. 1800-luvulla suurperheen ja yhtiön johtaminen saattoi edellyttää esimerkiksi luku- ja laskutaitoa.

Ryhmäperheiden ja yhtiöiden jakautuminen ja uusien kotitalouksien perustaminen panivat yhteisölliset taidot koetukselle. Kaksi erillistä kotitaloutta saattoi yhtiönjaon jälkeenkin joutua elämään vielä vuosia saman katon alla: uudistaloon tai torppaan muuttaneesta aiemmasta yhtiömiehestä tai sukulaisesta saattoi tulla uuden talon isäntä. Yhtiöiden jaon kynnyksellä yhteisöllisen toiminnan särmät ja ongelmakohdat tulivat ilmi. Taloudelliset ja sisäisiin valtasuhteisiin liittyvät tekijät vaikuttivat useimmiten ryhmäperheiden jakojen taustalla.

Yhtiöitä ja ryhmäperheitä jaettaessa näyttäytyi myös yhteisön kyky/kyvyttömyys huolehtia heiveröisimmistä jäsenistään. Ryhmäperhelaitos merkitsi vanhuksille ja lapsille huolto-organisaatiota. Huolto toteutui parhaiten silloin, kun huoltoa tarvitsevalle kotitalouden jäsenellä oli jotain omaisuutta. Köyhä tilatomaan luokkaan kuuluva kotitalouden jäsen joutui elämään talollisten ehdoilla. Mikäli hänestä oli talon töissä jotain hyötyä, osa pirtin tai riihen nurkassa oli helpompi. Etenkään isonjaon toteuttamisen jälkeen loiset eivät voineet enää yhteis- ja joutomaita kaskeamalla ansaita leipäänsä.

Ihminen syntyy, elää ja kuolee perheessä – ruokolahtelaisessa yhteisössä korostuivat ihmisen sidokset työryhmänä toimivaan perhepiiriin. Leivän hankinta edellytti monenlaisia taitoja ja useimmiten intensiivisesti yhdessä suoritettua työtä. Ryhmäperheissä ja yhtiöissä toiminnot eriytyivät – perhejärjestelmä mahdollisti sen, että kotitalouden työtehtävät jaettiin eri työkyntien välillä. Perhestrategia rakentui sellaiselle periaatteelle, että osaperheiden ja kaskiyhtiöiden osakkaat tekivät yhdenvertaisia työsuorituksia – osaperheillä tuli olla toisiaan vastaavasti aikuista työvoimaa ja hevosia.

Yksilön oli alistettava toiveensa työkollektiiville. Työn teon kollektiivinen suoritustapa leimasi myös läheisiä ihmissuhteita. Ei pidetty suotavana sitä, että ”öisin” suoritettut hankkeet uhkasivat työryhmän ja yhteisön toimintakykyä ja valtasuhteita. Erillinen toiminta, individualistisesti harjoitettu työ vain omaksi hyödyksi, oli mahdollista vain poikkeustapauksissa. Yhteisestä leivästä oli osuus taattu silloin, kun yksilö oli työryhmän jäsenenä ollut edesauttamassa sen hankkimista.

Riidat suku- ja perhepiirissä

Tutkimuksessa esiin tuotu perheenjäsenten välisistä konflikteista kertova aiheisto puhuu sen puolesta, että sukupuolten ja sukupolvien välille kehittyneet riittaisuudet saattoivat toisinaan kriisiyttää perhe-elämän. Työyhteisön toimintaa häirinneet tekijät pyrittiin poistamaan tarvittaessa kärjille menemällä.

Tuomiokirjojen sisältämä informaatio on usein avautunut perhedynamiikan kannalta parhaiten silloin, kun on ollut mahdollista saada selville tietoja kotitalouden jäsenten keskinäisistä suhteista. Osaan perhepiirissä syntyneistä konflikteista on ollut mahdollista saada konkreettisia lisätietoja perheen kokoonpanoa ja rakennetta seuraamalla. Kun tarkastelemme kriisejä, joissa kotitalouden jäsenet reagoivat voimakkaan hylkivästi johonkin sen jäseneen, tiedot kyseisen kotitalouden lähihistoriasta, aviottomista lapsista, kuolemantapauksista jne. auttavat ymmärtämään osapuolten reaktioita.

Tutkimuksessa on seurattu kotitalouksia myös aviottoman syntyvyyden ja esiaviollisten suhteiden ja niistä syntyneiden kriisien kautta. Avioton syntyvyys alueella oli erittäin vähäistä. Perheyhteisön harjoittama sisäinen kontrolli on osoitus siitä, että kotitalouksissa haluttiin ohjata yksilön rakkauskin palvelemaan elinvoimaisen ja ihmissuhteiltaan ongelmattoman leipäkunnan tulevaisuuden onnea, jossa aviosuhteet vastasivat vallitsevaa sosiaalista rakennetta. Aviottomat äidit, jotka jäivät yksin lapsensa kanssa, kuuluivat useimmiten tilatomaan luokkaan.

Muutos vai jatkuvuus?

Perhehistorian keinoin kotitaloutta voidaan tarkastella mikrokosmoksena, ydinsoluna, joka oli alituisessa vuorovaikutussuhteessa yhteisön erilaisiin osaelementteihin. Kaskeaviljelevässä ja rahtia vievässä yhteisössä syntyi voimakkaita reaktioita sellaisissa yhteiselämän tilanteissa, joissa sen yhteistyökyky vaarantui.

Tuomiokirjoista on nähtävissä se, että oikeustapaukset muuttuvat 1800-luvun puolivälissä paremmin yksilön vastuualueelle liittyviksi. Tämä on osin selitettävissä tuomiokirjojen luonteen muuttumisesta¹³ käsin. Osittain tämän ilmiön selittää se, että yhteisöllisen työn intensiteetti heikkeni. Erityisesti on nähtävissä että yhtiöiden sisällä käytävät välienselvittelyt häviävät lähes tyystin.

Tutkimuksessani olen tarkastellut ruokolahtelaista yhteisön elämää tuomiokirjojen avulla 1860-luvun alkuun. Viimeinen perherakenteita koskeva poikittaistutkimus on ulotettu kuitenkin myöhemmäksi, vuoteen 1879. Tämän otannan perusteella olen havainnut, että ajattelumallit ja mentaaliset rakenteet, joilla yhteisöllistä työtä säädeltiin, säilyivät käytännössä Ruokolahdella vielä silloinkin, kun kaskeamiseen perustuva tuotantotapa 1800-luvun kuluessa muuttui.

.....
¹³ Tuomiokirjojen luonteen muuttumisesta vrt. lukuun ”Tutkimusajanjakso ja lähteet”.

Osittain tätä seikkaa voidaan selittää mentaalisilla tekijöillä. Perheeseen perustuva elämisen malli on konservatiivinen, vanhempien perhemallia ja yhdessä elämisen sosiaalista mallia noudatetaan melkoisella sitkeydellä.

Staattinen maatalousyhteiskunta, jota ohjasivat hengissäsäilymis- ja kaskenraivaajamentaliteetti, joutui muutoksenalaiseksi rahatalouden yleistyessä. Rautatie rakennettiin ja Saimaan kanava tuotti uudenlaisia toimeentulostrategioita. ”Modernisaatio” vaikutti perherakenteisiin hitaasti. Vielä 1879 Ruokolahden asukkaista 40 prosenttia asui ryhmäperheissä. Ajattelutapa, jonka mukaan työtätekeviä käsivarsia piti saada taloon useita, oli vallalla paljon kauemmin kuin se enää toimeentulon hankkimiseksi olisi ollut välttämätöntä. Ruokolahtelaista perhelaitosta, avioitumista ja perheenjäsenten toimintaa ohjasivat kaski- ja eräkauden kollektiiviset ajattelumallit ja arvot vielä kauan sen jälkeen, kun kaskiviljelystä oltiin siirtymässä 1800-luvun kolmannella neljänneksellä peltoviljelyyn. Toisaalta perhelaitos osoitti näissäkin muuttuneissa olosuhteissa joustavuutensa.¹⁴

Ruokolahtelainen kotitalous muistuttaa rakenteellisesti itäistä perhemuotoa. Moniosaisten ja laajentuneiden perheiden osuus oli suuri. Kotitalouksien muoto rakentui patriarkaaliselle periaatteelle, jonka mukaan aikuiset pojat perheeseen jäivät elämään isän kotitalouteen. Isännyys säilyi vanhalla isännällä mahdollisimman pitkään. Myös leskiemännät ovat johtaneet kotitalouksia. Periaatteiltaan itäinen avioitumiskäytäntö tarkoitti sitä, että perheen perustamisen avulla kasvatettiin isän tai vanhimman veljen kotitaloutta. Avioituminen ei kytkeytynyt isännyyteen tai kotitalouden johtoon.

Perheyhteisöön tulevien uusien jäsenten kanssa voitiin solmia erilaisia sopimuksia. Siten vieraasta kotitalouden jäsenestä tehtiin sopimuksella vahvistettuna ”rituaalinen” sukulainen, jolloin hän sai sukulaisen tavoin oikeuksia.

Ruokolahtelaisessa perhemallissa toteutuu demokraattisen työyhteisön dynamiikka siten, että saavutettuja etuisuuksia (esim. kaskiviljaa) annettiin samassa suhteessa kaikille työyhteisön jäsenille.

Avioitumiskäytännön itäiset piirteet Euroopan itä- ja kaakkoisosissa eivät silti perhehistoriassa anna aihetta puhua yhtenäisestä itäisestä perhemallista Euroopassa. Uudet empiiriset lähinnä Kaakkois-Eurooppaan ja Eestiin kohdistuvat tutkimukset osoittavat, että laslettilainen alkuolettaamus Euroopan itäosien perhemuotojen yhtenäisyydestä ei saa vahvistusta.

Varauksin voidaan sanoa, että tapa organisoida uuden sukupolven sosiaalistaminen, perustaa perhe, oli Ruokolahdella perhehistorian typologiassa ”itäinen” vaikkakin tämä luokittelulomall on erittäin vähän ilmaiseva. Itäeurooppalaista perhemallia (vastakohtana länsieurooppalaiselle) ei ole voitu tutkimuksen avulla todentaa ja selvittää. Itäisen ja läntisen kuvion väliin Peter Laslett on luonut avuksi ”väli- tai ylimenovyöhykkeen”. Eestiläinen, valkovenäläinen ja osin karjalainenkin perhemalli voidaan joidenkin ominaispiirteiden suhteen (yhtiölaitos, moniosaisten perheiden osuus, avioitumisikä, leskiemäntien johtamat

* * * * *

14 Vrt. Hämynen 1993, 111–114, 442–446;

kotitaloudet) sijoittaa myös tälle vyöhykkeelle. Ruokolahdelta puuttui väli-ryhmien kotitalouksien vahva palvelijainstituutio. Euroopan itäosiin kohdistuvaa tutkimusta tarvitaan lisää. Demografisen tutkimuksen määrä ja syvyys itä-eurooppalaisten perhemuotojen suhteen on jäänyt vielä vaatimattomaksi. Itäeurooppalaista perhetyyppiä on toistaiseksi käytetty lähinnä eräänlaisena vastaakohtamallina länsieurooppalaisten perhemuotojen kuvaamiseksi.

Ruokolahtelaista kotitalouden muotoutumiseen on vaikuttanut liikehdintä, jossa yhteistoimintaa harjoitettiin kotitalousrajojen yli ja ohi. Tien tarkempaan ja yksilöidympään perhejärjestelmien kuvaamiseen tulisi johtaa myös perheryhmien ja kotitalouksien rajojen yli ulottuvien vuorovaikutusmuotojen tarkasteluun.

Itä-Euroopan mallin mukaan järjestyneitä perheitä ja perheliittoja on kuvattu yleensä patrilokaalisiksi, samalla kun sukupuolten väliset hierarkiat on nähty niissä jyrkiksi. Jos haluamme vertailla ruokolahtelaista yhtiöjärjestelmää jo tehtyyn Itä- ja Kaakkois-Euroopan perhemuotoja koskevaan tutkimukseen, löydämme Ruokolahdelta, todennäköisesti Karjalasta laajemminkin, kiinnostavan maailman, jossa yhtiöperiaate ja yhtiöiden työosuuskuntaluonne menivät vanhojen patrilineaaristen sukupuolihierarkiaan tukeutuvien perhemuotojen yli.

Naisen asema ruokolahtelaيسssa perheessä ei ollut korostetun heikko. Naisella oli Ruokolahdella tärkeä osuus työintensiivisessä viljelyssä. Naisten varallisuutta on vielä toistaiseksi tulkittu liian voimakkaasti perintökäytännöistä riippuvaisena ilmiönä. Mikäli nainen Ruokolahdella kuului talollisiin ja hänen takanaan oli varakas yhtiö, saattoi hän elämänkaarensa aikana tehdä täysipainoisen uran taloon nuorena otetusta miniästä vanhaan leskiemäntään, jolla oli taloudellisesti ja sosiaalisesti vankka status. Naisen arvoasemaan on vaikuttanut lisäksi hänen asemansa uuden sukupolven synnyttäjänä.

Perheluokittelumalleja ja kuvaustapoja tulisi kehittää entistä vivahteikkaampaan suuntaan. Malli, jolla Englannin ja Keski-Euroopan perhemuotoja kuvataan, ei sovellu hyvin karjalaiseen perhemuotoon. Perhe on niin monitahoinen ilmiö, että sen kuvaaminen ei onnistu lähinnä sukusiteisiin perustuvalla ydinperhemuotojen tarkastelua varten kehitetyllä luokittelulla.

Tarkastelu, jossa perhettä lähestytään osana taloudellista prosessia, selvittää vain osan muuttujista. Perhettä ei voi myöskään selittää yksinomaan hallinnon tuloksena, itäsuomalaista perhettä ei voi selittää pelkästään esimerkiksi tilanjakosäännösten avulla. Perheen ja kotitalouden kyvyt joustoon olivat lainsäädännössä tapahtuvia muutoksia monimuotoisemmat.

Vanhempien ja lasten sekä muiden sukulaisten välisen vuorovaikutusverkoston historiaa tarkastelemalla näemme suuren kirjon sosiaalisten tapahtumien variaatioita, joista jokaiselle sellaisenaankin löytyy useita rinnakkaisia selitystapoja. Perheliittoja ja ryhmäperheitä tutkimalla saamme hyvin konkreettisia vastauksia kysymyksiimme. Sidokset ja sopimukset eri osaperheiden välillä kertovat taloudellisesti tarkoituksenmukaisesta toimintatavasta, joka alkujaan lähti liikkeelle "kirvesmiesstrategiana". Tämä liittyi alkujaan kaskiviljelyyn ja ekspansiiviseen asutuksen leviämiseen. Maan raivausta ja kaskenkaatoa varten syntynyt joustava työryhmä soveltui myös hyvin uusiin elinkeinoihin, vihreän kullan kokoamiseen ja rahdin kuljettamiseen. Yhteisöllinen työtapo mahdollisti sen pitkäikäisyyden.

■ Lähteet

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

- Järjestämiskomitealle saapuneita asiakirjoja: Viipurin läänin järjestämiskomitean arkisto, E 8
- Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto: Hb 5.
- Senaatin arkisto: Kuvernöörin kertomukset 1845 (177/195), 1849 (177/188), 1852 (14/178)
- Böckerin kokoelma I-III.
- Uudempi Tilikirjasarja: Väkilukutaulut Jääsken kihlakunnan pitäjistä 1754. 10 840
- Maanmittaushallituksen karttakokoelma: MH 166
- Vanhan Suomen tuomiokirjoja: G.A. Dahlin kokoelma:
- Pien Savon tuomiokunnan tuomiokirjoja
- Jääsken, Rannan ja Äyräpään tuomiokirjoja
- Tuomikirjakortisto, TUOKKO, Itä-Suomea koskevat merkinnät
- Läänintilit (mf.):
- 1750: LT 1555
- 1775: LT 1134
- Jääsken kihlakunnan henkikirjat: Ruokolahti
- 1820: V 5
- 1827: Vi 18
- 1828 (Vi 20)
- 1829 (Vi 22)
- 1830: Vi 31
- 1836: Vi 36 – 1845: Vi 52
- 1837: Vi 37 – 1846: Vi 54
- 1838: Vi 38 – 1847: Vi 56
- 1839: Vi 42 – 1848: Vi 58
- 1840: Vi 44 – 1849: Vi 58
- 1839: Vi 42 – 1856: Vi 72
- 1840: Vi 44 – 1857: Vi 76
- 1841: Vi 47 – 1858: Vi 78
- 1842: Vi 48 – 1859: Vi 80
- 1843: Vi 49 – 1860: Vi 82
- 1844: Vi 50 – 1879: Vi 33
- Porvoon tuomiokapitulin arkisto (PTA)
- Tampereen tuomiokapitulin arkisto (HaKo)
- Ruokolahden konsistorintarkastuksen pöytäkirja 1757

Tilastokeskuksen arkisto

- Väkilukutabellit Jääsken kihlakunnan pitäjistä vuosilta 1815, 1820, 1849, 1850.

Suomen Talousseuran arkisto

(Åbo Akademis bibliotek)

- Suomen Talousseuran arkisto: D III 4, D IV 3, D VIII 22, D VIII 22

Suomalaisen Kirjallisuuden

Seura (SKS), Helsinki

- Kansanrunousarkisto
- Käsikirjoituskokoelma
- Arkistoyksikkö KT 114 h (1936 - 1938),
- Arkistoyksiköt: E 111, Häyhän muistiinpanoja, Haliniuksen muistiinpanoja

Museovirasto, Kansatieteen

perinnearkisto, Helsinki

- Sukulaissuhteita koskeva kysely:
- Arkistoyksikkö 143:5
- Kasken polttoa ja viljelyä koskeva kysely:
- Arkistoyksikkö 143:6
- Arkistoyksikkö 149
- Kalastusta ja sukulaisuutta koskeva kysely

Mikkelin maakunta-arkisto,

Mikkeli (MMA)

- Jääsken tuomiokunnan arkisto (JTKA)
- Viipurin Hovioikeus (VHO) Renovoidut tuomiokirjat vuosilta 1817, 1818, 1819, 1820, 1828, 1829, 1830, 1838, 1839, 1840, 1848, 1849, 1850, 1858, 1859, 1860, 1880.

Ruokolahden kirkon arkisto

- Pitäjänkokouksen pöytäkirjat
- Rovastintarkastuksen pöytäkirjat
- Piispantarkastuksen pöytäkirjat
- Vihittyjen luettelo 1750 TK 75
- Vihittyjen luettelo 1775 TK 1002
- Vihittyjen luettelo 1820 TK 1003
- Rippikirjat noin 1747 - 1790
- Rippikirjat noin 1820 - 1862

Ruokolahden

kirkkoherranvirasto, Ruokolahti

- Ruokolahden kirkonarkiston uudempi osa: Ruokolahden rippikirja 1878 - 1881

Rautjärven kirkkoherranvirasto,

Rautjärvi

- Rautjärven rippikirja 1878 - 1881

PAINETUT LÄHTEET

Kircko-Laki ja Ordningi Jonga Suurwaldias ja Herr Carl Yxidoistakymmenes ... Näköispainos ja uudelleen ladottu vuoden 1686 kirkkolain suomennokesta (Juva 1986). Turuku (1688).

Modée, R. G., Utdrag utur alle Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer I - III. Stockholm 1739 - 1742.

Ruotsizin Waldacunnan laki, Hywäxi luettu ja wastan otettu herran päivillä vuonna 1734. Pränntiin annettu vuonna 1739 Turusa. (Näköispainos Porvoo 1984.) Maan Caari: Luku XI. Rakennus Caari: Luku I. Luku XII. Naimisen Caari: Luku XV. Palkollis Caari: Luku XIV. Pahategon Caari: Luku XVI.

KrML 1978: Kuningas Kristofferin maanlaki 1442. Suomentanut Martti Ulkuniemi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 340. Vaasa 1978.

Schmedeman 1706: Kongliga Stadgar. Förordningar, Bref och Resolutioner Ifrån Åhr 1528 in til 1701 angående justitiae och executions ährander, Uthgaf Johan Sschmedeman. Stockholm 1706.

Stierman 1728: Alla Riksdagarnas och mötens Besluth samt Arfföreningar, samt RegementsFormer, Försäkringar och Bewillingar Stockholm 1728.

KIRJALLISUUS

Aalto 1996: Seppo Aalto, Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, viranomaiset ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621 - 1700. Bibliotheca Historica. SHS. Helsinki 1996.

Aaltonen 1964: Esko Aaltonen, Kirjoitelmia perinteellisestä ja muuttuvasta talonpoikaisyhteiskunnasta. Porvoo 1964.

Aaltonen 1944: Esko Aaltonen, Länsi-Suomen yhteismyllyt. KTA VI. Forssa 1944.

Ahtiainen & Tervonen 1996: Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1996.

Ahvenainen 1984: Jorma Ahvenainen, Suomen sahateollisuuden historia, Porvoo 1984.

Akiander, Matthias Akiander 1868 - 69, Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgåstift I - II. Helsingfors 1868 - 1869.

Alderson & Sanderson 1991: Arthus S. Alderson & Stephen K. Sanderson, Historic European Household Structure and the Capitalist World-Economy; Journal of Family History Volume 16, Number 4. 1991.

Anderson 1980: Michael Anderson, Approaches to the History of the western Family 1500 - 1914. London & Basingstoke 1980.

Andorka & Farago 1983: Rudolph Andorka & Tamas Farago, Preindustrial Household Structure in Hungary. Teoksessa (Wall, Robin & Laslett, eds.) Family Forms in Historic Europe. Cambridge 1983.

Andorka & Balazs Kovacs 1986: Rudolph Andorka & Sandor Balazs Kovacs, The Social Demography of Hungarian Villages in the Eighteenth and Nineteenth Centuries (with Special Attention to Sarpilis: 1792-1804). Journal of Family History. Volume 11, Number 4. 1986.

Ariès 1960: Philippe Ariès, L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime. Paris. (Engl. Centuries of Childhood, 1962, ruots. Barndomens historia, 1982.)

Ariès 1994: Philippe Ariès, Die Geschichte der Mentalitäten. Teoksessa (Jacques Le Goff, Roger Chartier, Jacques Revel, Hg.) Die Rückeroberung des historischen Denkens. Frankfurt am Main 1994.

Bargagli & Kertzer 1990: Marzo Bargagli & David Kertzer, An Introduction to the History of Italian Family Life. Journal of Family History. Volume 15, Number 4. 1990.

Barrett 1985: Michèle Barrett: Nykyajan alistettu nainen. Tampere 1985.

Bartlett 1994: Robert Bartlett, The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change. 950 - 1350. New Jersey 1994.

Berkner 1977: Lutz Berkner, The Stem Family and the Developmental Cycle of the Peasant Household. Journal of Family History 1977.

Björn 1991: Ismo Björn, Suur-Ilomantsin historia. Enon, Ilomantsin ja Tuupovaaran historia vuoteen 1860. Pieksämäki 1991.

Black 1980: Anthony Black, Guild and Civil Society in European Political Thought from the Twelfth Century. London 1980.

Bloch 1977: Marc Bloch, Schrift und Materie der Geschichte. Vorschläge zur systematischen Aneignung historischer Prozesse (hrsg. von Claudia Honegger). Frankfurt am Main 1977.

Blomstedt 1960, Yrjö Blomstedt, Hämeen valtiolliset vaiheet. Hämeen historia II. Hämeenlinna 1960.

Bulder 1993: Elles Bulder, The social economics of old age, Strategies to maintain income in later life in the Netherlands 1880-1940. Amsterdam 1990.

Burguière 1976: André Burguière, From Malthus to Max Weber: Belated Marriage and the Spirit of Enterprise, Teoksessa (Forster & Ranum, ed.) Belated Marriage and the Spirit of Enterprise. Baltimore 1976.

Burguière 1994: André Burguière, Historische Anthropologie. Teoksessa (Jacques Le

- Goff, Roger Chartier, Jacques Revel, Hg.) Die Rückeroberung des historischen Denkens. Frankfurt am Main 1994.
- Burke 1989, Peter Burke, Stärken und Schwächen der Mentalitätengeschichte. Teoksessa (Raulff, hrs.) Mentalitätengeschichte. Berlin 1989.
- Byrnes, Robert 1976: Robert F. Byrnes, The Zadruga. Notre Dame - London 1976.
- Cederberg 1918: Arno Rafael Cederberg 1916. Maamme kirkonarkistot. Opas kirkonarkistojen käyttöjälle. Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XIV. Helsinki 1918.
- Cerman 1997: Markus Cerman, Mitteleuropa und die "europäischen Muster". Heiratsverhalten und Familienstruktur in Mitteleuropa, 16. - 19. Jahrhundert. Teoksessa (Ehmer et al., hersg.) Historische Familienforschung 1997.
- Charpentier 1896: Axel Charpentier, Om sytning. Helsingfors 1896.
- Chartier 1988: Roger Chartier, Cultural history. Between Practices and Representations. Cambridge 1988.
- Ciszewski 1897: Stanislaus Ciszewski, Kunstliche Verwandtschaft bei den Südslaven. Inaugural-dissertation. Leipzig 1897.
- Conze 1940: Werner Conze, Agrarverfassung und Bevölkerung in Litauen und Weissrussland. 1. Teil: Die Hufenverfassung im ehemaligen Grossfürstentum Litauen. Deutschland und der Osten 15, Leipzig 1940.
- Corbier 1991: Mireille Corbier, Constructing Kinship in Rome. Marriage and Divorce, Filiation and Adaption. Teoksessa (Richard P. Saller, ed.) The Family in Italy from Antiquity to the Present. New Haven and London 1991.
- Czap 1982: Peter Czap, A Large Family: The Perennial Multiple Family Household, Mishino, Russian, 1782 - 1858. Journal of Family History. Volume 7.
- Czap 1983: Peter Czap, A Large Family: The Peasants' Greatest Wealth. Serf households in Mishino, Russia, 1814 - 1858. Teoksessa (Wall, Robin and Laslett, eds.) Family Forms in Historic Europe. Cambridge 1983.
- DeMause 1974: Lloyd deMause, The Evolution of Childhood. Teoksessa (Lloyd deMause, ed.) The History of Childhood. New York 1974.
- Djurdjev 1992: Katic Djurdjev Branislav et al, Prevalence of the Formal Zadruga in the Village of Vilovo, Voivodina, Serbia. Journal of Family History. Volume 17, Number 3. 1992.
- Dussourd 1978: H. Dussourd, Les communautés familiales agricoles du centre de la France. Paris 1978.
- Ehmer 1991: H. Ehmer, Heiratsverhalten, Sozialstruktur und ökonomischer Wandel. Göttingen 1991.
- Engman 1983: Max Engman, S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703 - 1917. Helsingfors 1983.
- Ervasti 1995: Kaijus Ervasti, Barnamord-brotten i Finland under 1800-talet. HTF 1/ 1995.
- Farágo 1986: Tamas Farágo, Formen bäuerliche Haushalte Ungarn um die Mitte des 18. Jahrhunderts. Teoksessa (Josef Ehmer & Michael Mitterauer, hg.) Familienstruktur und Arbeitsorganisation in ländlichen Gesellschaften. Wien 1986.
- Fauve-Chamoux 1987: Antoinette Fauve-Chamoux, Evolution agraire et Croissance démographique, Liege 1987.
- Filipovic 1972: Milenko Filipovic, Methoden der Urbarmachung in Jugoslawien. Teoksessa (Ivan Balassa, ed.) Getreidebau in Ost und Mitteleuropa. Budapest 1972.
- Firsov & Kiseleva 1986: B. M. Firsov & J.G. Kiseleva, Byt velikorusskikh krestianzem-lepashtsev. Opisanie materialov etnograficheskogo biuro kniazia. V.N. Tenisheva. Sankt-Peterburg 1986.
- Flandrin 1977: Jean Louis Flandrin, Soziologie, Ökonomie, Sexualität. Frankfurt am Main, 1977. (Alkuteos Familles-parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société, 1976.)
- Flandrin 1979: Jean-Louis Flandrin, Families in Former Times. Cambridge 1979.
- Flinn 1981: M. Flinn, The European Demographic System 1500-1820. Pre-industrial Europe 1350-1850, no 3. Brighton 1981.
- Frykman 1993: Jonas Frykman, Horan i bondesamhället. Malmö 1993.
- Frykman & Löfgren 1979: Orvar Löfgren & Jonas Frykman, Den kultiverade människan. Malmö 1979.
- Gaunt 1978: David Gaunt, Household Typology. Problems, Methods, Results. Teoksessa (Åkerman et al., ed.) Change and Change. Odense 1978.
- Gaunt 1982: David Gaunt, Memoirs on History and Anthropology. Stockholm 1982.
- Gaunt 1983: David Gaunt, Familjeliv i Norden. Malmö 1983.
- Gaunt 1987: David Gaunt, Rural Household Organisation and Inheritance in Northern Europe. Journal of Family History. Volumel 12, Number 1-3. 1987.
- Gaunt 1991: David Gaunt, Familjen i förvandling. Teoksessa (Panu Pulma, red.) Den problematiska familjen. Hist. Arkisto 97. Helsinki 1991.
- Gebhard 1910: Hannes Gebhard, Tilattoman väestön alakomitean tutkimuksia II. Asunto-olot Suomen maalaikunnissa v. 1901. Helsinki 1910.
- Geertz 1988: C. Geertz, Works and Lives. The Anthropologist as Author. Cambridge 1988.
- Geremek 1991: Bronislaw Geremek, Den

- europaiska fattigdomens betydelse. Stockholm 1991. (Julkaistu myös italiaksi otsakkeella "La pietà e la forza, Storia della miseria e della carità in Europa", Roma-Bari 1986.)
- Ginzburg 1980: Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms. The Cosmos of a Sixteenth Century*. London 1980.
- Ginzburg 1988: Carlo Ginzburg, *Inkvisitorn som antropolog. Häftet för kritiska studier* 3, 1988.
- Ginzburg 1989: Carlo Ginzburg, *Ledtrådar, Essäer om konst, förbjuden kunskap och dold historia*. Luleå 1989.
- Ginzburg 1995: Carlo Ginzburg, *Spuren-sicherung. Die Wissenschaft auf der Suche nach sich selbst*. Berlin 1995.
- Goody 1976: Jack Goody, *Family and Inheritance. Rural Society in Western Europe, 1200 - 1800*. Cambridge 1976.
- Goody 1998: Jack Goody: *Food and Love. A Cultural History of East and West*. London: Verso.
- Grotenfelt 1899: Gösta Grotenfelt, *Det primitiva jordbrukets metoder i Finland under historiska tiden*. Helsingfors 1899.
- Gunnlaugsson 1994: Gisli August Gunnlaugsson, *Sedlighetsbrott i Norden 1550 - 1850. Teoksessa Normer og sosial kontroll i Norden ca. 1550 - 1850. Domstolene i Samspill med lokalsamfunnet. Det 22. nordiske historiker møte Oslo 13 - 18. august 1994 Rapport II*. Oslo 1994.
- Guttormsson 1987: Loftur Guttormsson, *Barndommen i mentalitetshistorisk perspektiv. Teoksessa Mentalitetsforandring. Studier i historisk metode* 19. Aarhus: Universitetsforlaget.
- Haatanen 1968: Pekka Haatanen, *Suomen maalaiskylästä. Tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. Porvoo 1968.
- Hajnal 1965: J. Hajnal, *European Marriage Patterns in Perspective. Teoksessa (D. V. Glass & D. E. Eversley, eds.) Population in History. Essays in historical demography*. London 1965.
- Hajnal 1983: J. Hajnal, *Two Kinds on Preindustrial Household Formation System. Teoksessa (Wall, Robin & Laslett, eds.) Family Forms in Historic Europe*. Cambridge 1983.
- Halila 1969: Aimo Halila, *Väinö Voionmaa. Suomalaisia historiantutkijoita*. Helsinki 1969.
- Halpern 1972: Joel M. Halpern: *Town and Country Side in Serbia in the Nineteenth Century, Social and Household Structure as Reflected in the Census of 1863. Teoksessa (Laslett & Wall, eds.) Household and Family in Past Time*. Cambridge 1972.
- Haltsonen 1939: Sulo Haltsonen 1939, *Johannes Häyhä. Kotiseutu* 1939: 2.
- Hammel 1972: Eugene A. Hammel, *The Zadruga as a Process. Teoksessa (Laslett & Wall, eds.) Household and Family in Past Time*. Cambridge 1972.
- Hammel 1980: Eugene A. Hammel, *Household Structure in Fourteenth Century Macedonia. Journal of Family History* Volume 5, Number 3. 1980.
- Hammel 1984: *The Yugoslav family in the modern world, Adaption to change. Journal of Family History* Volume 9, Number 3. 1984.
- Hannikainen 1888: O. Hannikainen, *Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista* 18. Vuosisadalla. Helsinki 1888.
- Hansen 1947: Georg Hansen, *Saedelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18 århundrede. En kulturhistorisk undersøgelse*. København 1947.
- Hareven 1987: Tamara Hareven, *Family History at the Crossroads. Linking Familial and Historical Change. Journal of Family History*. Volume 12, Number 1 - 3. 1987.
- Heckscher 1936: Eli F. Heckscher, *Historiska studier*. Stockholm 1936.
- Heikinheimo 1915: Olli Heikinheimo, *Kaskiviljelyn vaikutus Suomen metsiin*. Helsinki 1915.
- Heikkinen 1969: Antero Heikkinen, *Paholaisen liittolaiset. Historiallisia tutkimuksia* 78. Porvoo 1969.
- Heikkinen 1972: Antero Heikkinen, *Hyöty, Valistus ja Koulu. Suomen aate- ja oppihistoria 1700-luvulla*. Helsinki 1972.
- Heikkinen 1987: Antero Heikkinen, *Ekologinen tasapaino ja sen murtuminen kirveskansen yhteisössä. Oikeutta ja historiaa*. Juva 1987.
- Heikkinen 1988: Antero Heikkinen, *Kirveskansen elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa*. Juva 1988.
- Heikkinen 1993: Antero Heikkinen, *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Helsinki 1993.
- Heikkinen 1994: Antero Heikkinen, *Miten luonnehtia perinteistä itäsuomalaista perhettä? Teoksessa (Väinö Jääskeläinen & Ilkka Savijärvi, toim.) Tieten tahtoon. Joensuu 1994*.
- Heikkinen 1997: Antero Heikkinen, *Kirveskansen murros. Elämää Kuhmossa koetelemusten vuosina 1830-luvulla*. Helsinki 1997.
- Heinäemies 1989: Kati Heinäemies, *Tulisijat. Teoksessa (Heikkinen & Heinäemies ym., toim.) Talo kautta aikojen. Kiinteän sisustuksen historia*. Helsinki 1989.
- Hietaniemi 1997: Tapani Hietaniemi, *Johdanto. Teoksessa Tapani Hietaniemi ym., Feodalismi. Uuden ajan käsité, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*. Tampere 1997.
- Hionidou 1995: Violetta Hionidou, *Nuptiality Patterns and Household Structure in Greek Island of Mykonos, Journal of Family History*. Volume 20, Number 1. 1995.
- Hodne & Sogner 1984: Bjarne Hodne, Sølvi Sogner, *Barn av sin tid. Fra norske barns*

- historie. Oslo 1984.
- Hyötyniemi 1935: J.E. Hyötyniemi, Kansanopetusta ennen kansakoululaitosta. Suomen Kulttuurihistoria III. Jyväskylä 1935.
- Häggman 1990: Kai Häggman, Suku-Talouk-Perhe: Perheen käsitteestä 1800-luvulla. Sukuviesti 1990: 5.
- Häggman 1991: Kai Häggman, Från självklarhet till ideologi - familjen som bildande klassens ideal i 1800-talets Finland. Teoksessa (Panu Pulma, red.) Den problematiska familjen. Historiallinen Arkisto 97. Helsinki 1991.
- Häggman 1993: Kai Häggman, Perheen historia: nykyisten perhekäsitysten muotoutuminen. Teoksessa (Mikko Ojala, toim.) Suomalaista varhaiskasvatustutkimusta. Tutkittua ja tärkeäksi havaittua varhaiskasvatuksessa. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki - Mikkeli 1993.
- Häggman 1994: Kai Häggman, Perheen vuosi- sata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Hist. Tutk. 179. Helsinki 1994.
- Hämynen 1993: Tapio Hämynen, Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880 - 1940. Hist. Tutk. 170. Helsinki 1993.
- Hämynen 1997: Tapio Hämynen, Venäläinen pääoma leventää leipää. Teoksessa (Kimmo Katajala, toim.) Itä-Suomi ja Pietari. Kirjoituksia toimeentulosta suurkaupungin vaikutuspiirissä. Kitee 1997.
- Hämynen 1998: Tapio Hämynen, Karjalan yhteiskunta ja talous 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa (Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo, toim.) Karjala - historia, kansa, kulttuuri. Pieksämäki 1998.
- Hämynen, Katajala & Kauppinen 1997: Tapio Hämynen, Kimmo Katajala & Pekka Kauppinen, Vanha Suomi Pietarin vaikutuspiiriin. Teoksessa (Kimmo Katajala, toim.) Itä-Suomi ja Pietari. Kirjoituksia toimeentulosta suurkaupungin vaikutuspiirissä. Kitee 1997.
- Hämäläinen-Forslund 1987: Pirjo Hämäläinen-Forslund, Maammon marjat. Entisäikain lasten elämää. Porvoo 1987.
- Häyhä 1982: Johannes Häyhä, Vuodenajat. Kuvaelmia itäsuomalaisien vanhoista tavoista. Joulun vieto. Talvitoimet. Kesäaskareet. Pieksämäki 1982.
- Häyhä 1983: Johannes Häyhä, Perhe ja kylä. Kuvaelmia itäsuomalaisten vanhoista tavoista. Maahanpanijaiset. Kyläluvut. Naimistavat. Helsinki 1983.
- Ihanus 1990: Juhani Ihanus, Kadonneet alkuperät. Edvard Westermarckin sosiopsykologinen ajattelu. Jyväskylä 1990.
- Inger 1988: Göran Inger, Svensk rättshistoria. Stockholm 1988.
- Ingram 1987: Martin Ingram, Church Courts, Sex and Marriage in England, 1570 - 1640. Cambridge 1987.
- Jantunen 1955: Elli Jantunen, Parikkalan suurperhelaitos vv. 1820 - 1850. Suomen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopisto 1955.
- Jussen 1986: B. Jussen, Patenschaft und adoption im frühen Mittelalter. 1986.
- Jutikkala 1939a: Eino Jutikkala, Kyläkeskeisen yhteistoiminnan historiaa. Teoksessa Yhteiskunnallisen järjestäytymisen historiaa. Jyväskylä 1939.
- Jutikkala 1939b: Eino Jutikkala, Yksityis- ja yhteisomistus maanomistuksen varhaisimpina kausina. Historiallinen Aikakauskirja 1939.
- Jutikkala 1942: Suomen talonpojan historia sekä katsaus talonpoikien asemaan Euroopan muissa maissa. Porvoo 1942.
- Jutikkala 1957: Eino Jutikkala, Väestö ja yhteiskunta. Hämeen historia II:1. Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721. Hämeenlinna 1957.
- Jutikkala 1958: Eino Jutikkala, Suomen talonpojan historia. Toinen uudistettu ja lisätty laitos. Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 257. Helsinki 1958.
- Jutikkala 1965: Eino Jutikkala, Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria. Porvoo 1965. Jutikkala 1977: Eino Jutikkala, Feodalismi Suomessa. Historiallinen Arkisto 72. Helsinki 1977.
- Jutikkala 1979: Eino Jutikkala, "Feodalismi." Hakusana teoksessa Otavan suuri ensyklopedia 4. Helsinki 1979.
- Jutikkala 1980: Eino Jutikkala, Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi. Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström. Helsinki 1980.
- Jutikkala 1987: Eino Jutikkala, Kuoleamalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriiivoja. Porvoo 1987.
- Juva 1963: Mikko Juva, Suomalaisen maaseudun valveutumisesta ennen ns. ensimmäistä kansallista heräämistä. Historiallinen Aikakauskirja 4, 19663.
- Jönsson 1998: Lars-Eric Jönsson, Det terapeutiska rummet. Rum och kropp i svensk sinnessjukvård 1850 - 1970. Stockholm 1998.
- Kahk, Palli & Uibu 1982: Juhan Kahk, Heldur Palli & Halliki Uibu, Peasant Family and Household in Estonia in the Eighteenth and the First Half of the Nineteenth Centuries. Journal of Family History. Volume 7. Number 1. 1982.
- Kaikkonen 1973: Erkki Kaikkonen, Avioliitto ja perhe-elämä Käkisalmen läänissä 1617 - 1658. Laudaturtyö. Joensuun yliopisto 1973.
- Kallio 1915: Kallio Topi, Palvelijapolitiikasta Suomessa 18. vuosisadalla. Taloustieteellisiä tutkimuksia XI. Helsinki 1915.
- Kallio 1901: O.A. Kallio, Viipurin läänin järjestämisestä muun Suomen yhteyteen. Helsinki 1901.
- Kaser 1993: Karl Kaser, Ahnenkult und

- Patriarchalismus auf dem Balkan. Historische Anthropologie. Bd 1, 1993.
- Kaser 1995: Karl Kaser, Familie und Verwandtschaft auf dem Balkan. Analyse einer untergehenden Kultur. Wien - Köln - Weimar 1995.
- Kaser 1996: Karl Kaser, Introduction. Household and Family Contexts in the Balkans. The History of the Family. Volume 1, Number 4, 1996.
- Katajala 1994: Kimmo Katajala, Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683 - 1697. Historiallisia Tutkimuksia 185. Helsinki 1994.
- Katajala 1995: Oliko talonpoika rivo sälli? Uuden ajan alun ihmisen uudelleen arviointia. Historiallinen Aikakauskirja 2, 1995.
- Katajala 1997: Kimmo Katajala, Voista leipäpuu - Itä-Suomen maalaistutokset ja Pietari. Teoksessa (Kimmo Katajala, toim.) Itä-Suomi ja Pietari. Kirjoituksia toimeentulosta suurkaupungin vaikutuspiirissä. Kitee 1997.
- Katajala 1998: Kimmo Katajala, Kruunu kansanuskooa kitkemässä. Teoksessa (Anu Koskivirta, toim.) Tie tulkintaan. Juhlakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle 6. marraskuuta 1997. Juva 1997.
- Katajala & Tshernjakova 1998: Kimmo Katajala & Irina Tshernjakova, Karjalainen ihminen uuden ajan alussa. Teoksessa (Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo, toim.) Karjala - historia, kansa, kulttuuri. Pieksämäki 1998.
- Kaukiainen 1969: Yrjö Kaukiainen, Vanha Suomi ulkomaisten matkailijoiden kuvauksissa. Historiallinen Arkisto 64.
- Kaukiainen 1970: Yrjö Kaukiainen, Virolahden historia I. 1850 luvulle. Lappeenranta 1970.
- Kaukiainen 1973: Yrjö Kaukiainen, Miksi kansa lisääntyi. Ajatuksia syntyvyyden ja kuolevuuden vaikutuksesta ja vuorovaihtuksesta. Historiallinen Aikakauskirja 2, 1973.
- Kaukiainen 1982: Yrjö Kaukiainen, Bidrag till bondens historia i Gamla Finland. Historisk Tidskrift för Finland 1, 1982.
- Kaukiainen 1986: Yrjö Kaukiainen, Vanha Suomi suurennuslasin alla. Historiallinen Aikakauskirja 1986.
- Kaukiainen 1987: Yrjö Kaukiainen, Population Growth and Land Availability in Southeast Finland 1750 - 1840. Fauve-Chamaux, Antoinette (ed): Evolution agraire et croissance démographique, Liege 1987.
- Kaukiainen 1998: Yrjö Kaukiainen, Kauppiemiesten Karjala, Euroopan koillisen takamaan taloudellinen kehitys ja yhteydet "suureen maailmaan". Teoksessa (Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo, toim.) Karjala - historia, kansa, kulttuuri. Pieksämäki 1998.
- Kauppinen 1972: Anna M. Kauppinen, Ruokolahden seurakunta 1572-1972. Joensuu 1972.
- Kauppinen 1997: Pekka Kauppinen, Väkeä Pietarin vetovoimassa - Kiteeltä Venäjälle. Teoksessa (Kimmo Katajala, toim.) Itä-Suomi ja Pietari. Kirjoituksia toimeentulosta suurkaupungin vaikutuspiirissä. Kitee 1997.
- Keltanen 1913: Simo Keltanen. Kosimatapoja Ruokolahdella. Kotiseutu 4. Vuosikirja. 1913.
- Kerkkonen 1966: Gunvor Kerkkonen, Obygd - Erämark - Nybygd. Kanonisatorisk Bondeföretagsamhet i Norden. Historiallinen Arkisto 60, 1966.
- Kertzer 1984: David Kertzer, Anthropology and Family History. Journal of Family History 1984. Volume 9, Number 3. 1984.
- Kertzer 1989: David Kertzer, The Joint Family Household Revisited. Demographic Constraints and Household Complexity in the European Past. Journal of Family History. Volume 14, Number 1. 1989.
- Kilpi 1913: O.K. Kilpi, Suomen ammatissa toimiva väestö ja sen yhteiskunnalliset luokat vuosina 1815 - 1875. Maaseutu. Väestötillastollinen tutkimus papiston väkilukutaulujen tiedoista. Helsinki 1913.
- Kivi 1928: Aleksis Kivi, Yö ja päivä. Näytelmä yhdessä näytöksessä. Helsinki 1928.
- Klinge 1980: Matti Klinge, Poliittisen ja kulttuurisen Suomen muodostaminen. Teoksessa (Aimo Reitala, Veikko Kallio & Päiviö Tommila, toim.) Suomen Kulttuurihistoria II. Porvoo 1980.
- Knorring 1833: Frans P. von Knorring, Gamla Finland eller det forndna Wiborska Gouvenementet. Åbo 1833.
- Knuutila 1990: Jyrki Knuutila, Avioliitto oikeudellisenä ja kirkollisena institutiona Suomessa vuoteen 1629. Helsinki 1990.
- Korhonen 1945: Arvi Korhonen, Käräjätöytäkirjat historiallisina lähteinä. Käräjäpukareita ja käräjäjuttuja. Kansamme historiaa tuomiokirjojen valossa. Historian Aitta X. Forssa 1945.
- Kortesalmi 1969: Juhani Kortessalmi, Suomalaisen huuhtaviljely. Kansatieteellinen tutkimus. Scripta historica II. Oulu 1969.
- Koskikallio 1927: Onni Koskikallio, Maatalouskiinteistöjen eläkerasituksesta Pirkkalan ja Ruoveden tuomiokunnissa vuosina 1800 - 1913. Suomen maataloustieteellisen seuran julkaisuja. Vihko 12. Helsinki 1927.
- Kuisma 1993: Markku Kuisma, Metsäteollisuuden maa - Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620 - 1920. Jyväskylä 1993.
- Kuisma 1984: Markku Kuisma, Den riksfattande skogspolitiken, de regionala strävandena och böndernas intressen - några aspekter på skogspolitiska beslutsfattandet (Finland 1738 - 1770). Studier i näringspolitiskt beslutsfattande i Norden på 1700 talet. Centralmakt och lokalsamhälle, beslutsprocess på 1700-talet. Publikation 3. Oslo 1984.

- Kuusanmäki 1932: Lauri Kuusanmäki, Talonpoikaistalo. Teoksessa Suomen Kulttuurihistoria II. Jyväskylä 1934.
- Kähönen 1959: Ester Kähönen, Vanha Äyräpää I. Helsinki 1959.
- Laslett 1965/1979: Peter Laslett, The World we have lost. Cambridge 1965/1979.
- Laslett 1972: Peter Laslett, Introduction. The History of the Family. Teoksessa (Laslett & Wall, eds.) Household and Family in Past Time. Cambridge 1972.
- Laslett 1977a: Peter Laslett, Characteristics of the Western family considered over time. Teoksessa (Laslett, ed.) Family Life and Illicit Love in Earlier Generations. Essays in Historical Sociology. Cambridge 1977.
- Laslett Peter 1977b: Peter Laslett, Characteristics of the Western Family. Considered over time. Journal of Family History. Volume 2, Number 2. 1977.
- Laslett 1983: Peter Laslett, Family and Household as Work Group and Kin Group. Teoksessa (Wall, Robin & Laslett, eds.) Family Forms in Historic Europe. Cambridge 1983. (513 - 564).
- Laslett 1988: Peter Laslett, Family, Kinship and Collectivity as Systems of Support in Preindustrial Europe. A consideration of the "Nuclear Hardship" Hypothesis. Continuity and Change 3, 1988.
- Laslett 1989: Peter Laslett, A fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age. London 1989.
- Laslett & Clarke 1972: Peter Laslett and Marilyn Clarke, Houseful and Household in an Eighteenth Century Balkan City. A Tabular Analysis of the Listing of the Serbian Sector of Belgrade in 1733 - 1744. Teoksessa (Laslett & Wall, eds.) Household and Family in Past Time. Cambridge 1972.
- Le Goff 1978: Jacques Le Goff, Mentaliteterna, en tvetydig historia. Teoksessa (J. Le Goff & P. Nora, red.) Nya infallsvinklar och objekt. Urval och inledning av Birgitta Odén. Stockholm 1978.
- Le Goff 1980: Jacques Le Goff, Time, Work and Culture in the Middle Ages. Chicago 1980.
- Le Goff 1989, Jacques Le Goff, Eine mehrdeutige Geschichte. Teoksessa (Ulrich Raulff, her.) Mentalitäten - Geschichte, Zur historischen Rekonstruktion geistiger Prozesse. Berlin 1989.
- Le Goff 1994: Jacques Le Goff, Die Rückeroberung des historischen denkens, Grundlagen der neuen Geschichtswissenschaft (Roger Chartier, Jacques Revel her.) Frankfurt am Main 1994.
- Lehtonen 1990: Heikki Lehtonen, Yhteisö. Jyväskylä 1990.
- Lempiäinen 1962: Pentti Lempiäinen, Kasteikäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla. SKHST 69. Forssa 1962.
- Lempiäinen 1963: Pentti Lempiäinen, Rippikäytäntö Suomen kirkossa uskonpuhdistuksesta 1600-luvun loppuun. Helsinki 1963.
- Lempiäinen 1969: Pentti Lempiäinen, Lapsen synnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja LXXXX. Joensuu 1969.
- Le Play 1879: Frédéric Le Play, Les ouvriers Européens. Tome premier. Paris/Tours 1879.
- Levi 1992: Giovanni Levi, Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Tutkijaliiton julkaisusarja 73. Helsinki 1992.
- Levi & Schmitt 1996: Giovanni Levi & Jean-Claude Schmitt, Einleitung. Teoksessa (Levi & Schmitt, hg.) Geschichte der Jugend von der Antike bis zum Absolutismus. Frankfurt am Main 1996.
- Levin 1989: Eve Levin, Sex and Society in the World of the Orthodox Slavs: 900-1700. Ithaca 1989.
- Lext 1968: Gösta Lext, Mantalskrivningen i Sverige före 1860. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet 13. Göteborg 1968.
- Lukkarinen 1933: J. Lukkarinen, Suomalaisia naimatapoja. SKS:n toimituksia 186. Tampere 1933.
- Luukko 1957: Armas Luukko, Suur-Lohtajan historia I. Esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan. Kokkola 1957.
- Lynch 1986: Joseph H. Lynch, Godparents and Kinship in Early Medieval Europe. Princeton 1986.
- Löfgren 1971: Orvar Löfgren, Familj och släkt i svensk kultur. Nord-Nytt. Lyngby 1971.
- Mannila 1969: Olavi Mannila, Karjalainen suurperhe ja sen hajoaminen Salmin kihlakunnassa. Sosiologian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto 1969.
- Markkola 1986: Pirjo Markkola, Emännäksi, piiaaksi vai tehtaaseen. Tampereen ympäristössä syntyneiden naisten elämänvaiheita 1830-luvulta 1930-luvulle. Teoksessa Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Viljo Rasilan täyttäessä 60 vuotta 22.1. 1986. Acta Universitatis Tampereensis. Ser A, vol. 202. Tampere 1986.
- Markkola 1989: "Maaseudun työläisvaimot". Tuntematon työläisnainen. Teoksessa (Laine & Markkola ed.) Tampere 1989.
- Markkola 1994: Pirjo Markkola, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Hist. Tutk. 187. Helsinki 1994.
- Mead 1976: Margaret Mead, Philip E. Mosely's Contribution to the Comparative Study of the Family. Teoksessa (Robert F. Byrnes, ed.) Communal Families in the Balkans: The Zadruga. Notre Dame - London. 1976.
- Mikkeli 1984: Heikki Mikkeli, Mentaliteettien historiaa. Oliko 1500-luvun ihminen ahne ateisti. Teoksessa (Marjatta Hietala,

- Päivi Setälä & Matti Viikari, toim.) Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä historiasta historioitsijoille. Historiallinen Arkisto 82. Helsinki 1984.
- Mitterauer 1981a: Michael Mitterauer, Komplexe Familienformen in sozialhistorischer Sicht. *Ethnologia Europaea* 12, 1981.
- Mitterauer 1981b: Michael Mitterauer, Marriages without Coresidence. *Journal of Family History*. Volume 2. Number 1. 1981.
- Mitterauer 1983: Michael Mitterauer, Ledige Mütter. Zur Geschichte illegitimer Geburten in Europa. München 1983.
- Mitterauer 1986: Michael Mitterauer, Sozialgeschichte der Jugend. Frankfurt am Main 1986.
- Mitterauer 1990: Michael Mitterauer, Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellungen und Zugangsweisen. Wien - Köln 1990.
- Mitterauer 1992: Michael Mitterauer, Familie und Arbeitsteilung. Historischvergleichende Studien. Wien - Köln - Weimar 1992.
- Mitterauer 1994: Michael Mitterauer, Eine patriarchale Kultur? Funktionen und Formen der Familie auf dem Balkan 1994. Beiträge zum historische Sozialkunde 24,3.
- Mitterauer 1996: Michael Mitterauer, Family Contexts: The Balkans in European Comparison. Special Issue "Household and Family Contexts in the Balkans" (Karl Kaser, ed.). *The History of the Family*. Volume 1, Number 4. 1996.
- Mitterauer 1997: Michael Mitterauer 1997, Zu mittelalterlichen Grundlagen europäisches Sozialformen. Beiträge Zur historischen Sozialkunde 1. Institut für Wirtschafts- und sozialgeschichte der Universität Wien 1997.
- Mitterauer 1999: Michael Mitterauer, Ostkolonisation und Familienverfassung. Zur Diskussion um die Hajnal-Linie. Teoksessa (Vincenc Rajšp & Ernst Bruckmüller, hrgs.) *Vilfanov Zbornik. Pravo - Zgodovina - Narod. Recht - Geschichte - Nation*. In Memoriam Sergij Vilfan. Ljubljana 1999.
- Mitterauer & Kagan 1982: Michael Mitterauer & Alexander Kagan, Russian and Central European Family Structures: A Comparative View. *Journal of Family History*. Volume 6, Number 7. 1982.
- Mitterauer & Kagan 1990: Michael Mitterauer & Alexander Kagan, Russische und mitteleuropäische Familienformen im Vergleich. Teoksessa *Historisch-Anthropologische Familienforschung*. Wien 1990.
- Mitterauer & Sieder 1982: Michael Mitterauer & Reinhard Sieder, Einleitung. Teoksessa (Mitterauer & Sieder, hrgs.) *Historische Familienforschung*. Frankfurt am Main 1982.
- Mitterauer & Sieder 1982: Michael Mitterauer & Reinhard Sieder, *The European Family*. Oxford 1982.
- Moring 1993: Beatrice Moring, Allmogens barnsyn i det agrara Finland och överhetens vantolkningar av densamma. *Historisk Tidskrift* 1, 1993.
- Moring 1994: Beatrice Moring, Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 145. Ekenäs 1994.
- Moring 1996: Beatrice Moring, Marriage and Social Change in South-western Finland 1700 - 1870. *Continuity and Change* 2:1, 1996.
- Mosely 1976a: Philip E. Mosely, The Peasant Family: The Zadruga or Communal Joint-Family in the Balkans and Its Recent Evolution. Teoksessa (Robert F. Byrnes, ed.) *Communal Families in the Balkans: The Zadruga*. Notre Dame - London 1976.
- Mosely 1976b: Philip E. Mosely, The Distribution of the Zadruga within Southeastern Europe. Teoksessa (Robert F. Byrnes, ed.) *Communal Families in the Balkans: The Zadruga*. Notre Dame - London 1976.
- Muistoja kansatioteellisiltä matkoilta Karjalassa. E. C. Wiipurilaisen osakunnan Albumi. *Kaukomieli* II. Helsingfors 1890.
- Mäkelä 1989: Anneli Mäkelä, Suvusta perheeseen - Satakunnan ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla. *Historiallisia Tutkimuksia* 151. Helsinki 1989.
- Männikkö 1978: Kyllikki Männikkö, Feodalismän käsite historiantutkimuksessa. *Historiallinen Arkisto* 71. Helsinki 1978.
- Mäntylä 1969: Ilkka Mäntylä, Ja yhteinen rahvas todisti. Kollaasi 1600-luvun suomalaisista tuomiokirjoista. Porvoo 1969.
- Nenonen 1995: Kaisu-Maija Nenonen, Elää ja kuolla Blérancourtissa - Väestö, yhteisö ja yhteisön dynamiikka Picardien maaseudulla 1700-luvun lopussa. Yleisen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Niemelä 1991: Jari Niemelä, Kristinopin merkinnästä väestökisteriksi. Kirkollinen väestökirjanpito Turun hiippakunnassa 1600-luvulta 1820-luvulle. Esimerkki-alueena Porin rovastikunta. Turku 1991.
- Nieminen 1951: Armas Nieminen, Taistelu sukupuolimoraalista. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja A:6. Porvoo 1951.
- Nikander 1953: Gabriel Nikander, Bebyggelse typer och storfamiljsgårdar i Savolax. *Finskt Museum* LX. Helsingfors 1953.
- Nurmiainen & Piippo 1997: Jouko Nurmiainen & Mikko Piippo, Suomalainen historianankirjoitus ja feodalismi. Teoksessa Tapani Hietaniemi ym., *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*. Tampere 1997.
- Nygård 1985: Toivo Nygård, Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa.

- Studia Historica Jyväskyläensia 31. Jyväskylä 1985.
- Nygård 1989: Toivo Nygård, Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Historiallisia tutkimuksia 140. Helsinki 1989.
- Nygård 1998: Toivo Nygård, Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä 1998.
- Odén 1983: Birgitta Odén, Alvar Svanborg & Lars Tornstam, Äldre i samhället. Förr nu och i framtiden. Del 2. Probleminventeringar. Stockholm 1983.
- Odén 1985: Birgitta Odén, De äldre i samhället. Projektet äldre i samhället - förr, nu och i framtiden. Arbetsrapport 22. Lund 1985.
- Oittinen 1990: Riitta Oittinen, Vanheneminen entisessä ja nyky-Suomessa. Elämänkulutarkastelu. Esitutkimusraportti. Helsinki 1990.
- Oittinen 1991: Riitta Oittinen, Kansainvälisestä vanhuuden historian tutkimuksesta. Teoksessa (Riitta Oittinen & Kari Pitkänen, toim.): Kunnanvaivaisesta harmaaksi pantteriksi. Tutkielmia suomalaisen vanhuuden historiasta. Helsinki 1991.
- Orrman 1980: Eljas Orrman, Henkikirjat henkilöhistoriallisena lähteenä. Genos, 51:1, 1980.
- Orrman 1991: Eljas Orrman, Geographical factors in the spread of permanent settlement in parts of Finland and Sweden from the end of iron age to the beginning of modern times. Fennoscandia archaologica 1991.
- Orrman 1995: Eljas Orrman, Svedjebruk på 1500-talets finska kungsgårdar. Teoksessa (Bo Larsson red.) Svedjebruk och röjningsbränning i Norden - Terminologi, datering, metoder. Skrifter om skogs och Lantbrukshistoria. Stockholm 1995.
- Paappa & Ropponen 1992: Eero Paappa & Jari Ropponen, Jääsken kihlakunnan historia III. 1860 - 1980. Pieksämäki 1992.
- Paaskoski 1997: Jyrki Paaskoski, Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710 - 1826. Helsinki 1997.
- Paaskoski 1998: Jyrki Paaskoski, Vanhan Suomen aikakausi - Karjala osana Venäjän keisarikuntaa 1710 - 1811. Teoksessa (Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo, toim.) Karjala - historia, kansa ja kulttuuri. Pieksämäki 1998.
- Palli 1974: Heldur Palli 1974: Perede struktuaarist ja selle uurimisest. Väändra kihelkonna taluerud struktuur - aastal 1683. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimitted 23, 1. 1974.
- Palli 1983: Heldur Palli, Estonian Households in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. Teoksessa (Wall, Robin & Laslett, eds.) Family Forms in Historic Europe. Cambridge 1983.
- Palli 1984: Heldur Palli, Lääne-Eesti rahvastiku struktuur ja taastotmine (Karuse 1685 - 1799). Tallinn 1984.
- Palli 1988: Heldur Palli, Otepää rahvastik aastail 1716 - 1799. Tallinn 1988.
- Palli 1996: Heldur Palli, Eesti rahvastiku ajalugu aastani 1712. Tallinn 1996.
- Partanen 1994: Päivi Partanen, Nainen ja perhe eteläkarjalaisessa maaseutuyhteisössä. Suomen historian pro gradu -työ. Joensuun yliopisto 1994.
- Peltonen 1988: Matti Peltonen, Johtolankoja ja tiheää kirjausta. Mitä uutta mentaliteettien historia on tuomassa. Historiallinen Aikakauskirja 4, 1988.
- Peltonen 1992a: Matti Peltonen, Ginzburg, Proust ja Benjamin. Teoksessa Matti Peltonen, Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere 1992.
- Peltonen 1992b: Matti Peltonen, Esipuhe. Teoksessa Giovanni Levi, Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Helsinki 1992.
- Piha 1964: Kalevi Piha, Suurperhe karjalaisessa työyhteisössä. Karjalainen suurperhe sosiaaliantropologian ja sosiaalipsykologian valossa. Vanhalinna I. Turku 1964.
- Piilahti 1997: Kari Matti Piilahti, Kaskestako perhe kasvoi? Luonnonresurssit, elinkeinot, ruokakunta ja perhe Valkealassa 1630-luvulta isoonvihaan. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1997.
- Piippo 1997: Mikko Piippo, Maanherruus, kartanot ja alustalaisuus. Teoksessa Tapani Hietaniemi ym., Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria. Tampere 1997.
- Piirainen 1958: Veikko Piirainen, Kyläkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla. Hist. Tutk. XLIX. Helsinki 1958.
- Pirinen 1963: Kauko Pirinen, Savon kirvesmiehet ja Käkisalmeln Karjalan populiit, Pohjois-Karjalan asutushistoriaa. Kotiseutu 1, 1963.
- Pirinen 1982: Kauko Pirinen, Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534 - 1617. Savon historia II:1. Pieksämäki 1982.
- Pitkänen 1984: Kari Pitkänen, Perhekokoon vaikuttavat tekijät esiteollisessa Euroopassa. Historiallinen Arkisto 81. Jyväskylä 1984.
- Plakans 1977: Andrejs Plakans, Identifying Kinfolk beyond the Household. Journal of Family History. Volume 2, Number 1. 1977.
- Plakans 1979: Andrejs Plakans, The Study of Social Structure from Listings of Inhabitants. (Review of Peter Laslett's book "Family Life and Illicit Love by Plakans"). Journal of Family History. Volume 4, Number 1. 1979.
- Plakans 1982: Andrejs Plakans, Ties of

- Kinship and Kinship Roles in an Historical Eastern European Peasant Community. A Synchronic Analysis. *Journal of Family History*. Volume 7, Number 1. 1982.
- Plakans 1984: Andrejs Plakans, Ties of Kinship and Kinship Roles in the Past. an Anthropology of European Family Life 1500 - 1900. Oxford 1984.
- Plakans 1987: Andrejs Plakans, Ties of Kinship and Kinship Roles in an Historical Eastern European Peasant Community. A Synchronic Analysis. *Journal of Family History* 7, 1987.
- Plakans 1999: Andrejs Plakans, Households and Kinship Networks: The Costs and Benefits of Contextualization, Paper presented at the Conference 30th Anniversary of Household and Family In Past Time, Palma 1999.
- Podolak 1969: Jan Podolak, The Pastoral Culture of the Carpathians as a Subject of an Ethnological Study. *Ethnologia Slavica* 1969.
- Podolak 1972: Jan Podolak, Alte Redungs-verfahren und Brandwirtschaft in der Slowakei. Teoksessa (Ivan Balassa, ed.) *Getreidebau in Ost- und Mitteleuropa*. Budapest 1972.
- Pollock 1983: Linda A. Pollock, Forgotten Children. Parent-Child Relation from 1500 to 1900. Cambridge 1983.
- Pulma 1983: Panu Pulma, "Rätta fattiga eller lättingar? - frihetstidens inhyssingar. Historisk Tidskrift för Finland. 1983.
- Pulma 1985: Panu Pulma, Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle. Historiallisia Tutkimuksia 129. Helsinki 1985.
- Pulma 1986: Panu Pulma, Köyhäinhoito ja tilaton väestö 1700-luvulla. Suku ja tieto 3. Sukututkimuspäivien esitelmät 1982 - 1986. Pieksämäki 1986.
- Pulma 1991: Panu Pulma, Mielisairaan sosiaalisesta asemasta 1700- ja 1800-luvulla. Teoksessa (J. Salo & I. Taipale, toim.) *Mielisairaan sosiaalinen asema*. Jyväskylä 1991.
- Pulma 1993: Panu Pulma, Historia lapsenken-gissä - lapsuuden historian myytit ja todellisuus. Teoksessa (Mikko Ojala, toim.) *Suomalaista varhaiskasvatustutkimusta*. Tutkittua ja tärkeäksi haavaittua varhaiskasvatuksessa. Lasten suojelun keskusliitto. Helsinki - Mikkeli 1993.
- Pulma 1994: Panu Pulma, Vaivaisten valtakunta. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisö-apu, sosiaaliturva*. Suomalaisen sosiaaliturvan historia. Helsinki 1994.
- Pulma & Turpeinen 1987: Panu Pulma & Oiva Turpeinen, Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Suomen lastensuojelun historia. Kouvola 1987.
- Pylkkänen 1990: Anu Pylkkänen, Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalais-talous oikeuskäytännön valossa 1670 - 1710. Jyväskylä 1990.
- Pylkkänen 1995: Anu Pylkkänen, Substitute Children and Adoption in Finnish Legal History. *Scandinavian Journal of History* 20:2, 1992.
- Pöllä 1997: Matti Pöllä, Itävienalaisen Voijärven pitäjän avioliittokenttä 1779 - 1810. *Rajamailla IV. Studia Historica Septentrionalia* 34. Rovaniemi 1997.
- Pöllä 1998: Matti Pöllä, Peasant Marriage Behaviour in the East Karelian Parish of Rukajärvi in the Early 19th Century, *Idäntutkimus* 1998:2.
- Rainio 1912: Yrjö E. Rainio, Piirteitä Viipurin läänin metsäoloista vuosina 1811 - 1911. *Kaukomieli VL. Viipurilaisen osakunnan Albumi 1811- 1911*. Porvoo 1912.
- Raivio 1954: Arvi Raivio, Köyhät ja vaivaiset Suomessa vv. 1754 - 1870. *Huoltaja* 1954.
- Ransell 1988: David L. Ransell, Mothers of Misery. Child Abandonment in Russia. Princeton 1988.
- Ranta 1985: Raimo J. Ranta, Vanhan Suomen talouselämä 1721 - 1743. *Historiallisia tutkimuksia* 130. Helsinki 1985.
- Rasila 1961: Viljo Rasila, Suomen torppari-kysymys vuoteen 1909. Yhteiskunta-historiallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia 59. Kajaani 1961.
- Raumolin 1981: Jussi Raumolin, Väinö Voionmaa Suomen karjalaisen heimon talouden ja yhteiskuntaolojen kehitysteoreettikkona. Teoksessa (Anita Kelles-Viitanen, toim.) *Suomalaisen antropologian uranuurtajia*. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 7. Helsinki 1981.
- Raumolin Jussi 1987: Introduction to the Study of Swidden Cultivation, *Suomen Antropologi*. Vol. 12.
- Renvall 1949: Pentti Renvall, Suomalainen 1500-luvun ihmisen oikeuskatsomustensa valossa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B. Osa XXXIII. Turku 1949.
- Rentola 1992: Kimmo Rentola, Toinen kirja. Teoksessa Seppo Aalto & Kimmo Rentola, *Karkkilan eli Högforsin ja Pyhäjärven entisen Pahajärven ihmisten historia*. Jyväskylä 1992.
- Rettaroli 1991: Rosella Rettaroli, Age at Marriage in Nineteenth Century Italy. *Journal of Family History* 15, 1991.
- Riehl 1904: W. H. Riehl, Die Familie. Zwölfte Auflage. Stuttgart und Berlin 1904.
- Räsänen Riitta 1990: Riitta Räsänen, Kansan-omaisen yhteistoiminnan muotoja Järvisuudella. Teoksessa (Heikki Junnila, toim.) *Järvisuuden historia III. Järvisuuden historia III. Järvisuuden kansankulttuuri ja sen edellytykset*. 1990.
- Sallinen-Gimpl 1987: Pirkko Sallinen-Gimpl, Elävä karjalaisuus. Turku 1987.
- Sallinen-Gimpl 1994: Pirkko Sallinen-Gimpl, Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. *Kansatieteellinen arkisto* 40.

- Helsinki 1994.
- Saloheimo 1953: Veijo Saloheimo, Nurmeksen historia. Kuopio 1953.
- Saloheimo 1959: Veijo Saloheimo, Rautalammin historia, Pieksämäki 1959. Saloheimo 1971: Veijo Saloheimo, Pohjois-Karjalan asutusmuodot 1600-luvulla. Joensuu 1971.
- Saloheimo 1976: Veijo Saloheimo, Pohjois-Karjalan historia II 1617 - 1721. Joensuu 1976.
- Saloheimo 1980: Veijo Saloheimo, Pohjois-Karjalan historia III 1722 - 1809. Joensuu 1980.
- Sandström & Taussi Sjöberg 1983: Britt Sandström & Marja Taussi Sjöberg, Ensamma med skammen. Barnamörderskor i Västermorlands län 1861 - 1890. Teoksessa (Hans Norman, red.) Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Kristianstad 1983.
- Sarmela 1969: Matti Sarmela, Reciprocity System of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area. FFZ 207. Helsinki 1969.
- Sarmela 1979: Matti Sarmela, Kulttuuri-antropologia ja historia. Teoksessa (Kari Immonen, toim.) Ihmistieteet ja historia. Turun yliopiston Historian laitos. Turku 1979.
- Sarmela 1981: Matti Sarmela, Suomalaiset häät. Teoksessa (Matti Sarmela, toim.) Pohjolan häät. Tietolipas 85. Vaasa 1981.
- Sarmela 1987: Matti Sarmela, Swidden Cultivation in Finland as a Cultural System. Special Issue on Swidden Cultivation. Suomen Antropologi 4, 1987.
- Sarmela 1989: Matti Sarmela, Suomalainen kaskiviljely kulttuurijärjestelmänä. Kotiseutu 1, 1989.
- Sarmela 1994: Matti Sarmela, Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2. Folklore. Helsinki 1994.
- Sarmela 1995: Matti Sarmela, Swidden cultivation and environment. Teoksessa (Bo Larsson red.) Svedjebbruk och röjning-bränning i Norden - Terminologi, datering, metoder. Skrifter om skogs och Lantbrukshistoria. Stockholm 1991.
- Sarvilinna 1938: A. Sarvilinna, Mielisairaanhoidon kehityksestä Suomessa vuoteen 1919. Lääketieteellishistoriallinen tutkimus. Uusikaupunki 1938.
- Schofield 1989: Roger Schofield, Family Structure, Demographic Behaviour and Economic Growth. Teoksessa (Walter and Schofield ed.) Famine, Disease and the Social order in Early Modern Society.
- Secombe 1990: Wally Secombe, The Western European Marriage pattern in Historical Perspective: A Response to David Levine, Journal of Historical Sociology 3, 1990.
- Secombe 1995: Wally Secombe, A Millenium of Family Change. From Feudalism to Capitalism in Northwestern Europe. London 1995.
- Seume 1805: Gottfrid Seume, Mein Sommer. Prosaische und poetische Werke 4. 1805.
- Shorter 1977: Edward Shorter 1977, Die Geburt der modernen Familie. Reinbek 1977. (Alkuperäinen teos: The Making of the Modern Family. London 1976.)
- Siikala 1994: Anna-Leena Siikala, Suomalainen shamanismi. Mielikuvien historiaa. Helsinki 1994.
- Siiskonen 1983: Pirjo Siiskonen, Kuvaus vuosisadan vaihteen talonpoikaistalon naisten ja markkinatalousyhteiskunnan maatalon emäntien roolityypeistä. Pellervo-Seuran markkinatutkimuslaitos. Julkaisusarja 29. Helsinki 1983.
- Siitonen 1986: Sulo Siitonen, Entisajan pyrkimälukuja. Teoksessa Ruokolahti kotiseutututkimus I - III. Imatra 1986.
- Sikiö 1995: Virpi Sikiö, Sotkamolaiset suurperheet 1800-luvun ensipuoliskolla. Suomen historian pro gradu -työ. Joensuun yliopisto 1995.
- Sirén 1998: Kirsi Sirén, Perhe idän ja lännen välissä. Itäsuomalaiset perheet ja kotitaloudet 1700-luvulla, Suomen ja Skandinavian historian lisensiaattitutkimus. Helsingin yliopisto 1998.
- Sirén 1999: Kirsi Sirén, Suuresta suvusta pienen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla. Bibliotheca Historica 38. Helsinki 1999.
- Sirenus 1913: Sigrid Sirenus, Vanhan Suomen kirkon palauttaminen Suomen kirkon yhteyteen. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia XI. Helsinki 1913.
- Sogner & Hodne 1984: Sølvi Sogner & Bjarne Hodne, Barn av sin tid. Fra norske barns historie. Oslo 1984.
- Soikkanen 1966: Hannu Soikkanen, Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966.
- Soininen 1954: Arvo Soininen, Rantasalmen historia. Pieksämäki 1954.
- Soininen 1961: Arvo Soininen, Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uudenajan vaihteissa. Historiallisia Tutkimuksia 58. Forssa 1961.
- Soininen 1974: Arvo Soininen, Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Hist. Tutk. 96. Helsinki 1974.
- Soininen 1980: Arvo M. Soininen, Maatalous. Teoksessa (Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström, toim.) Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi. Helsinki 1980.
- Spierenburg 1991: Pieter Spierenburg. The broken Spell. A Cultural and Anthropological History of Preindustrial Europe. London 1991.
- Stone 1981: Lawrence Stone, The Past and the Present. Boston 1981. Ståhlberg 1893: K.J. Ståhlberg, Irtolaisuus Suomen lakien mu-

- kaan. Helsinki 1893.
- Strandell 1991: Harriet Strandell, Vilken familj? Om sociologiska användningar av familjebegreppet. Teoksessa (Panu Pulma, red.) Den problematiska familjen. Historiallinen Arkisto 97. Vammala 1991.
- Suhonen 1935: A. Suhonen, Avioliitto ja perhejuhlat. Suomen kulttuurihistoria III. Jyväskylä 1935.
- Suomenmaa 1923: Maantieteellistaloudellinen tietokirja. Viides osa. Viipurin lääni. Helsinki 1923.
- Suvanto 1995: Seppo Suvanto, Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa. Hist. Tutk. 193. Helsinki 1995.
- Syrjö 1976: Veli-Matti Syrjö, Jääsken kihlakunnan historia II. Suuresta Pohjan sodasta 1860-luvulle. Helsinki 1976.
- Szeman 1981: Zsuzsa Szeman, Die Herausbildung und Auflösung der Grossfamilie in Ungarn. Budapest 1981.
- Talve 1979: Ilmari Talve, Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja. SKS:n toimituksia 355. Mikkeli 1979.
- Talve 1990: Ilmari Talve, Suomen kansankulttuuri. Kolmas tarkistettu ja täydennetty laitos. Mänttä 1990.
- Taussi Sjöberg 1988: Marja Taussi Sjöberg, Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet, Södertälje 1988.
- Taussi Sjöberg 1994: Marja Taussi Sjöberg, Sexualiteten som samhällsfara. Teoksessa (Björnsson red.) Vad Våldet har skapat. Straff i svensk och europeisk historia. 1994 Stockholm.
- Teerijoki 1993: Ilkka Teerijoki, Nälkävuosien turva? Pitäjänmakasiinit Suomessa 1700-luvulla. Historiallisia Tutkimuksia 175. Tampere 1993.
- Telste 1993: Kari Telste, Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Halingdal 1652 - 1710. Tingbok-prosjektet. Oslo 1993.
- Terenteva 1984: L. N. Terenteva, The Latvian Peasant Family. Teoksessa (Tamara Dragadze, ed.) Kinship and Marriage in the Soviet Union. London 1984.
- Thunander 1992: Rudolf Thunander, Förbjuden kärlek. Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talens Sverige. Gjövik 1992.
- Thunander 1993: Rudolf Thunander, Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och Bråttmålen 1635 - 1699. Serien 1. Rättshistoriska bibliotek 49. Lund 1993.
- Tiihonen & Ylikangas 1992: Seppo Tiihonen & Heikki Ylikangas, Virka Valta Kulttuuri. Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys. Helsinki 1992.
- Todorova 1992: Maria N. Todorova, Balkan Family Structure and the European Pattern. Demographic Development in Ottoman Bulgaria. Washington 1992.
- Todorova 1993: Maria Todorova, Slava und Zadruga. Historische Anthropologie. Bd. 1. 1993.
- Tommila 1960: Päiviä Tommila, Hääpäivän määrääminen vanhan talonpoikaisyhteiskunnan aikana. Kalevalaseuran vuosikirja 40. Helsinki 1960.
- Tornberg 1971: Matleena Tornberg, Storfamiljeinstitutionen i Finland. Nord Nytt 1, 1970.
- Tornberg 1990: Matleena Tornberg, The Large Family in Finnish Historical Demography. Ethnologia Fennica 18, 1990.
- Turpeinen 1981a: Oiva Turpeinen, Avioton lapsi esiteollisessa Suomessa. Kotiseutu 1, 1981.
- Turpeinen 1981b: Oiva Turpeinen, Häiden aika ja avioitumiskäytäntö Suomessa. Teoksessa (Matti Sarmela, toim.) Pohjolan häät. Vaasa 1981.
- Turunen & Aché 1983: Kalle Aché & Sakari Turunen, Seilin hospitaali 1619 - 1962. Teoksessa (Kalle Aché, Jaakko Suominen & Tapani Tamminen, toim.) Seitsemän vuosikymmentä suomalaista psykiatriaa. Helsinki 1983.
- Törnblom 1990: Lena Törnblom, Diskussion kring Anu Pykkänens avhandling. Oikeus 4, 1990.
- Ursin 1961: Martti Ursin, Kuudennusmieslaitoksen alkukehitys Suomessa. Historiallinen Arkisto 57. Turku 1961.
- Vakar 1956: Nicholas P. Vakar, The Making of a Nation. A Case Study. Cambridge, Mass 1956.
- Varis 1971: Terttu Varis, Ensimmäisen avioliittonsa solmineiden naisten avioituminen Uudellamaalla 1700-luvun puolivälistä 1800-luvun puoliväliin. Laudaturtutkielma. Helsingin yliopisto, historian laitos 1971.
- Viazzo 1986: Pier Paolo Viazzo, Illegitimacy and the European Marriage Pattern: Comparative Evidence from the Alpine Area, The world We have Gained. Teoksessa (Lloyd Bonfield & Richard M. Smith and Keith Wrightson eds.) Histories of Population and Social Structure. Oxford 1986.
- Viazzo 1989: Pier Paolo Viazzo & Dionige Albera, The Peasant Family in Northern Italy 1750 - 1930. History, A Reassessment. Journal of Family History. Volume 15. Number 4. 1989.
- Viikari 1995: Matti Viikari, Feodalismin teoria ja Ruotsin yhteiskunta 1600- ja 1700-luvulla. Teoksessa Matti Viikari (Hitetaniemi & Lehtonen toim.) Historiallinen, ajattelu, edistys ja yhteiskunta. Helsinki 1995.
- Viikki 1966: Raimo Viikki. Vanhan Suomen henkilöveroitus ja väestörekisterit. Historiallinen arkisto 60. 1966.
- Viikki 1976: Raimo Viikki, Ruokolahti. Teoksessa (Hannu Tarmio ym., toim.) Suomenmaa 6. Porvoo 1976.
- Vilfan 1975: Sergij Vilfan, Die deutsche Kolonisation nordöstlich der oberen Adria

- und ihre sozialgeschichtlichen Grundlagen. Teoksessa (Walter Schlesinger, hrsg.) Vorträge und Forschungen XVIII, Sigmaringen 1975.
- Vilkuna 1959: Asko Vilkuna, Isännäksi ja emännäksi nostaminen. Kotiseutu 1959: 7. Helsinki 1959.
- Vilkuna 1973: Asko Vilkuna, Heimo, heimokansa, heimokunta. Kalevalaseuran vuosikirja. Helsinki 1973.
- Vilkuna 1934: Kustaa Vilkuna, Talonpojan maa ja kotitalous. Suomen kulttuurihistoria II. Jyväskylä 1934.
- Vilkuna 1968: Kustaa Vilkuna, Vuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteineen. Helsinki 1968 (1950).
- Virrankoski 1973: Pentti Virrankoski, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Oulu 1973.
- Virrankoski 1980: Pentti Virrankoski 1980. Kalastus. Teoksessa (Jutikkala & Kaukiainen & Åström, toim.) Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi. Helsinki 1980.
- Virtanen 1933: E. A. Virtanen, Kansanomaisen ja hallinnollisen oikeuslaitoksen rajoilta. Suomen kulttuurihistoria I. Jyväskylä 1933.
- Virtanen 1934: E. A. Virtanen, Kyläyhteiskunta ennen isojakoa. Suomen kulttuurihistoria II. Jyväskylä 1934.
- Virtanen 1938: E. A. Virtanen, Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia II:2. Porvoo 1938.
- Voionmaa 1915: Väinö Voionmaa, Suomen karjalaisen heimon historia. Helsinki. (II muuttumaton painos 1969).
- Voionmaa 1917: Väinö Voionmaa, Lääninvallan aikakausi. Teoksessa Maaailmanhistoria, 2. osa. Tietosanakirja-osakeyhtiö, Helsinki 1917.
- Voionmaa 1933: Väinö Voionmaa, Keskiajan yhteiskunta. Suomen kulttuurihistoria I. Jyväskylä 1933.
- Vovelle 1987: Michel Vovelle, Serielle Geschichte oder "case studies": ein wirkliches oder nur ein Schein- Dilemma. Teoksessa (Raulff, hrsg.) Mentalitätengeschichte. Zur historischen Rekonstruktion geistiger Prozesse. Berlin 1987.
- Vuorela 1975: Toivo Vuorela, Suomen kansankulttuuri. Porvoo 1975.
- Wall 1972: Richard Wall, Meanhousehold size in England from printed sources. Teoksessa (Laslett & Wall, eds.) Household and Family in Past Time. Cambridge 1972.
- Wall 1983: Richard Wall, Introduction. Teoksessa (Wall, Robin & Laslett, eds.) Family Forms in Historic Europe. Cambridge 1983.
- Wall 1992: Richard Wall, Relationships between the generations in british families. Teoksessa Marsh and Arber eds. Division and Change. Basingstoke 1992.
- Warén 1898: Aksel Warén, Torpparioloista Suomessa. Helsinki 1898.
- Waris 1991: Elina Waris, Storfamilj och familjebolag. En granskning av familjen och hushållet i Ruokolax under 1700-talets senare hälft. Teoksessa (Panu Pulma, red.) Den problematiska familjen. Historiallinen Arkisto 97. Helsinki 1991.
- Waris 1992: Elina Waris, Ruokolahtelainen perhelaitos 1820 - 1849. Suomen ja Skandinavian liseniaattitutkimus. Helsingin yliopisto 1992.
- Waris 1995a: Elina Waris, The Extended Family in the Finnish Karelia. The Family System in Ruokolahti 1750 - 1850. Scandinavian Journal of History 20:2, 1995.
- Waris 1995b: Elina Waris, Perheen ja yhteisön jäljillä. Perhehistoriallinen tutkimus antropologian ja demografian kohtauspaikkana. Historiallinen Aikauskirja 93:2, 1995.
- Waris 1998: Elina Waris, Sem'ja mezhdvostokom i zapadom: "Semejnaja ictorija" i jejo istotshniki. Teoksessa Histarytshnyja kryntsy: problemy klasifikatsyi, vyvutshennja i vykladannja. Minsk 1998.
- Waris 1999: Elina Waris, Polozhenie zhenshtshiny v bol'shoj sem'e i obshestve (skvoz'prizmu slutshaja suitsida v Finljandii v XVII v.). Teoksessa Frantsuzskaja revoljutsija i sud'by mira. Minsk 1999.
- Weber 1978: Max Weber, Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Volume One, Volume Two. Berkeley 1978.
- Westermarck 1891: Edvard Westermarck: The history of human marriage. Part I. The Origin of human marriage. London 1891.
- Wilmi 1991: Jorma Wilmi, Isäntäväet ja palkollisten pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Taloudellispohjainen tutkimus Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänien maaseudulta. Studia Historica Jyväskylänsiä 43. Jyväskylä 1991.
- Wilmi 1991: Jorma Wilmi, Tjänstefolk och husbönder i västra Finland på 1600-talet och i 1700-talets början - synpunkter, Teoksessa (Panu Pulma, red.) Den problematiska familjen. Historiallinen Arkisto 97. Helsinki 1991.
- Wirilander 1960: Kaarlo Wirilander, Savo kaskisavujen kautena 1721 - n. 1870. Savon historia III. Kuopio 1960.
- Wolf 1966: Eric Wolf, Peasants. Englewood Cliffs 1966.
- Worobec 1991: Christina Worobec, Peasant Russia: Family and Community in the Post-Emancipation Period. Princeton 1991.
- Wrigley & Schofield 1981: E. A. Wrigley & R. S. Schofield, Population History of England 1541 - 1871. A Reconstruction. London 1981.

- Ylikangas 1968: Heikki Ylikangas, Puoliso-
valintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-
yhteiskunnan aikana. Historiallinen Aika-
kauskirja 1, 1968.
- Ylikangas 1983: Heikki Ylikangas. Perimmäi-
nen selitys Renvallin historianfilosofiassa.
Historiallinen Aikakauskirja 2, 1983.
- Ylönen 1952: Aulikki Ylönen, Ruokolahden
kirkkovenematkoista. Ruokolahden van-
han kellotapulin 200-vuotismuistojuhla
30. - 31.8.1952. Lappeenranta 1952.
- Ziss 1994: Eva Ziss, Ziehkinder. Wien 1994.
- Åkerman 1990: Sune Åkerman, Ett ekosystem
och dess förvandling. Storfamilj och stor-
hushåll vid övergången mellan medeltid
och nyare tid i två norrländska älvdalar.
Teoksessa (Sune Åkerman & Kjell Lund-
holm red.), Älvdal i norr. Luleå 1990.
- Åström 1978: Sven-Erik Åström. Natur och
byte. Ekologista synpunkter på Finlands
ekonomiska historia. Helsingfors 1978.
- Österberg 1993: Eva Österberg. Brott och
rättpraxis i det förindustriella samhället.
Tendenser och tolkningar i skandinavisk
forskning. Historisk Tidskrift (Sverige) 1,
1993.

■ Käytetyt lyhenteet

KA	=	Kansallisarkisto
JTKA	=	Jääskén tuomiokunnan arkisto
LT	=	Läänintilit
MMA	=	Mikkelin maakunta-arkisto
mf.	=	mikrofilmi
pit.kok.	=	pitäjänkokous
PTA	=	Porvoon tuomiokapitulin arkisto
sk.	=	syyskäräjät
SKS	=	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Ren. tuok.	=	Renovoidut tuomiokirjat
TTA	=	Tampereen Tuomiokapitulin arkisto
tk.	=	talvikäräjät
VHO	=	Viipurin hovioikeus
ÅA	=	Suomen Talousseuran Arkisto, Åbo Akademis Bibliotek

■ Luettelo taulukoista, liitteistä ja liitetaulukoista

TAULUKOT

- Taulukko 1: Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1750 ja 1775
Taulukko 2: Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1750
Taulukko 3: Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1775
Taulukko 4: Yhtiötaloudet Ruokolahdella 1750 ja 1775
Taulukko 5: Avioparit Ruokolahdella 1750 ja 1775
Taulukko 6: Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1820
Taulukko 7: Kotitalouden rakenne Ruokolahdella 1849
Taulukko 8: Avioparit Ruokolahdella 1820 ja 1849
Taulukko 9: Ruokolahtelaisen kotitalouden rakenne eurooppalaisessa vertailussa
Taulukko 10: Henkilöiden lukumäärä kotitalouksissa Ruokolahdella 1820 ja 1849
Taulukko 11: Tilattomien kotitalouksien rakenne Ruokolahdella
Taulukko 12: Yhtiötaloudet Ruokolahdella
Taulukko 13: Lapset ruokakunnissa Ruokolahdella 1820
Taulukko 14: Lapset ruokakunnissa Ruokolahdella 1849
Taulukko 15: Loisten lapset Ruokolahdella 1820
Taulukko 16: Loisten lapset Ruokolahdella 1849
Taulukko 17: Aputyövoimat ruokolahtelaisissa kotitalouksissa 1750 ja 1775
Taulukko 18: Ruokolahden ja Rautjärven kotitaloudet 1879
Taulukko 19: Ensimmäiseen avioliittoon vihittyjen avioitumisikä Ruokolahdella noin 1810–1820
Taulukko 20: Ensimmäiseen avioliittoon vihittyjen avioitumisikä Ruokolahdella noin 1839–1949

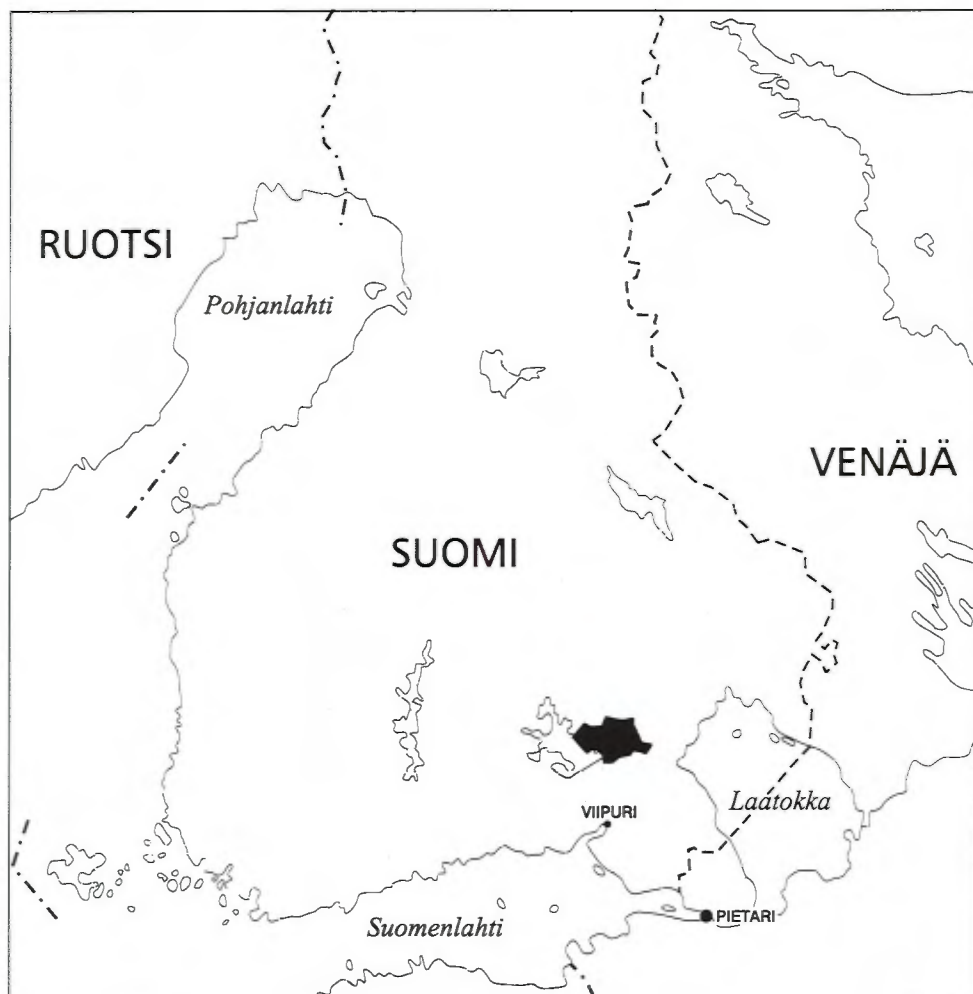
LIITTEET

- Liite 1: Kotitalouksien luokittelu Laslettin mallin mukaan.
Liite 2: Lähdekriittinen tarkastelu
Liite 3: Ruokolahden leipäkunnat. Konflikteja ruokolahtelaisessa yhteisössä ja perhepiirissä. Yhdeksän tapausselostusta.

LIITETAULUKOT

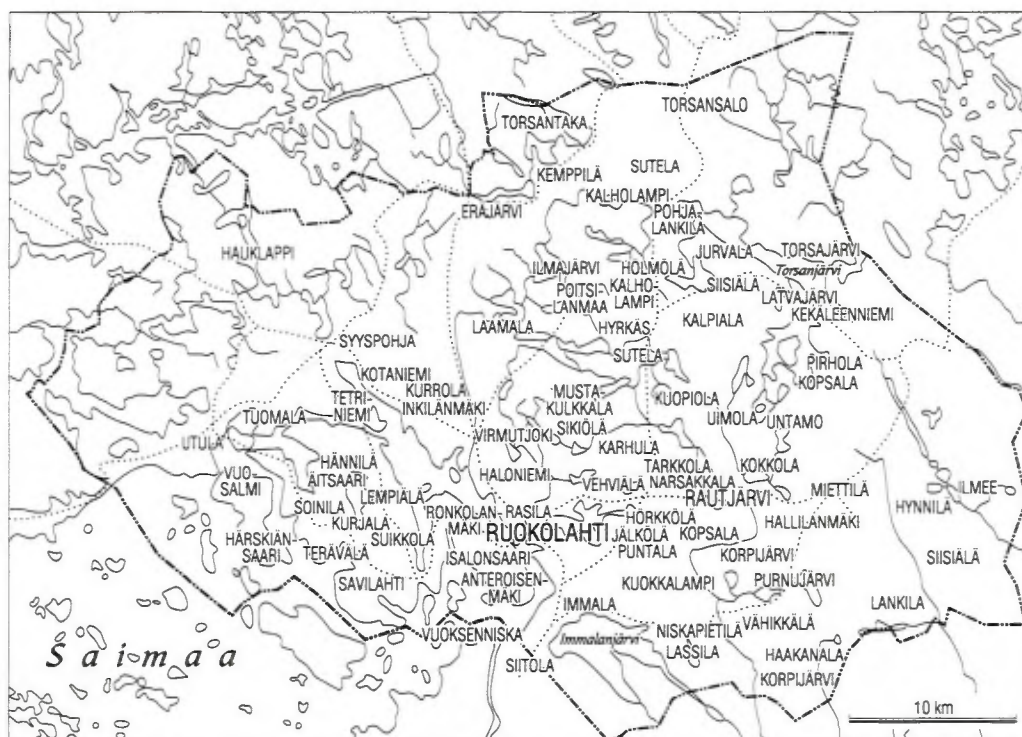
- Liitetaulukko 1: Kotitalouksien rakenne Ruokolahdella 1820
Liitetaulukko 2: Kotitalouksien rakenne Ruokolahdella 1849
Liitetaulukko 3: Yhtiömiehet, palkolliset ja loiset talolliskotitalouksissa Ruokolahdella 1820
Liitetaulukko 4: Yhtiömiehet, palkolliset ja loiset talolliskotitalouksissa Ruokolahdella 1849
Liitetaulukko 5: Lapsien lukumäärä talollistalouksissa Ruokolahdella 1820
Liitetaulukko 6: Lapsien lukumäärä talollistalouksissa Ruokolahdella 1849
Liitetaulukko 7: Sisaruksia etäisemmät sukulaiset Ruokolahdella kaikissa kotitalouksissa 1820 ja 1849
Liitetaulukko 8: Loisten lukumäärä eri ikäryhmissä Ruokolahdella 1820
Liitetaulukko 9: Loisten lukumäärä eri ikäryhmissä Ruokolahdella 1849

Karttaliite

Tutkimusalue

Karttaliite

Tutkimusalueen kylät 1750-1850

LIITE 1

Kotitalouksien luokittelu Laslettin mallin mukaan.¹

1. Yksineläjät (Solitaries)
2. Ei perhettä (No Family)
 - 2a) Yhdessä asuvat naimattomat sisarukset
 - 2b) Muut yhdessä asuvat sukulaiset
 - 2c) Yhdessä asuvat, jotka eivät ole sukulaisia tai joiden sukulaisuus ei käy ilmi
3. Ydinperhe (Simple family household)
4. Laajentunut perhe (Extended family household), ydinperhe, jossa asuu lisäksi naimattomia tai leskeytyneitä sukulaisia
 - 4a) Ydinperhe, johon kuuluu lisäksi vanhemman sukupolven edustaja/edustajia
 - 4b) Ydinperhe, johon kuuluu lisäksi nuoremman sukupolven edustaja/edustajia
 - 4c) Sivulle laajentunut perhe. Ydinperhe, jossa on lisäksi esim. naimattomia sisarusia.
 - 4d) Ryhmien 4a-4c yhdistelmä tai muu mahdollinen laajentuma.
5. Monen perheen talous (Multiple family household)
 - 5a) jossa ydinperheen lisäksi asuu vanhemman sukupolven muodostamia perheitä
 - 5b) jossa ydinperheen lisäksi asuu nuoremman sukupolven muodostamia perheitä
 - 5c) jossa ydinperheen lisäksi asuu toissijaisia perheyksiköitä² sivusuunnassa
 - 5d) Frérèches. Frérèches on kotitalous, jossa asuu toissijaisia perheyksiköitä sivusuunnassa ja josta puuttuu vanhemman sukupolven edustajat (esim. yhdessä asuvia veljesperheitä, jossa veljesten vanhemmat ovat kuolleet tai asuvat muualla)
 - 5e) Ryhmien 5a-5d yhdistelmä, tai muu mahdollinen monen perheen talous

1 Cambridge-ryhmässä luotu luokittelujärjestelmä tähtäsi siihen, että perherakenteita voitaisiin vertailla yhteisen käsitteistön avulla eri maissa. Kotitalous liittyy sukulaisuuteen, jolloin palvelijat on erotettu täysin erilliseksi ryhmäksi. Laslett 1972, 23–31; Wall 1983, 6–9.

2 Toissijainen perheyksikkö on perhe, johon kotitalouden päämies ei kuulu.

LIITE 2

Lähdekriittinen tarkastelu

Rippi- ja henkikirjat

1500- ja 1600-luvuilta lähtien Ruotsin valtakunnassa on kirjattu väestöä luetteloihin, joko verotusta tai sotaväenottoja varten. Vuonna 1686 kuningas allekirjoitti koko valtakuntaa koskevan kirkkolain, joilloin vahvistettiin papistolle yhtenäiset ohjeet kirkonkirjojen pidosta. Kirkkolain mukaan rippikirjat olivat luetteloita, joissa seurakunnan asukkaat on lueteltu kylittäin ja ruokakunnittain.¹

Alkujaan rippikirjoihin merkittiin lähinnä ehtoollisella kävijät sekä ehtoolliselle oikeutetut henkilöt.² Tabellilaitoksen synty muutti myöhemmin rippikirjojen rakennetta. Pappien tuli koota perusmateriaali tabelleja varten rippi- ja historiakirjoista. Rippikirjojen täyttävä pappi joutui kiinnittämään enemmän huomiota niiden sisältöön, sillä tabelleja oli mahdoton laatia ilman huolellisesti pidettyä rippikirjaa. Vuonna 1748 määrättiin tiedot syntymäajoista, kuolemantapauksista ja muutoista merkittäviksi rippikirjoihin. Seurakuntalaisten henkilötiedot koottiin tästä lähtien rippikirjaan, josta kehittyi varsinainen väestörekisteri.³

Henkikirjat

Henkikirjojen laatiminen alkoi puoli vuosisataa ennen kuin kirkollinen väestökirjanpito vuoden 1686 kirkkolailla yhtenäistettiin.

Verovelvollisuuden perustana olevat ikärajat: Vuonna 1652 nostettiin verovelvollisuuden alaikäraja 15 vuoteen ja yläikärajaksi määrättiin 63 vuotta. Vuodesta 1655 lähtien joutuivat kuitenkin yli 63 vuotiaat talonisännät verovelvollisiksi.⁴ Venäjän keisarikuntaan vuosina 1721 ja 1743 Ruotsin valtakuntaan liitetyillä alueilla, Vanhassa Suomessa, säilyi henkiverotus kauan samanlaisena kuin se oli Ruotsi-Suomessa. Erona Ruotsi-Suomeen oli se, että maksuvelvollisuuden yläikärajana oli 60 vuotta (ei 63). Henkiverotus pysyi Vanhassa Suomessa muuttumattomana aina vuoteen 1783.⁵ Tuolloin hallinto muutettiin venäläiselle kannalle. Henkiranah tilalle tuli Venäjällä käytössä ollut henkivero, podusniemaksu. Podusniemaksua kannettiin kaikilta miespuolisilta henkilöiltä ikään katsomatta.

Vapautettuja podusniemaksun suorittamisesta olivat aatelisto, papisto sotaväki ja siviilivirkakunta. Vanhan Suomen yhdistäminen muuhun Suomeen ei johtanut Ruokolahdellakaan muutoksiin henkiverotuksessa.

Viipurin läänin henkikirjat⁶, joita uudelleen alettiin laatia vuodesta 1818 podusnimaksun kantoa varten, ovat maan muiden osien henkikirjoja täydellisemmät.

1 Lext 1984, 85–87; Kirkko-Laki ja Ordning vuonna 1686. Suomexi kääntä. Turuku 1688.

2 Cederberg 1916, 28.

3 Niemelä 1991, 35–40, 46–47.

4 Orrman 1980, 3–4.

5 Orrman 1980, 8; Viikki 1966, 173–177. Viikki 1966, 168–169; 173–177.

6 Orrman 1980, 7–8, 13; Syrjö 1976, 379–382.

Siten Jääskén kihlakunnan henkikirjoissa 1800-luvun alkuvuosikymmeniä on enemmän väkeä kuin väkilukutauluissa. Viipurin läänin henkikirjoihin otettiin koko väestö. Lisäksi niissä ilmoitettiin ikä tai syntymävuosi jopa osavuoden tarkkuudella. Henkilönimet on merkitty näkyviin. Aviovaimot muodostavat kuitenkin poikkeuksen. Heidät on ilmoitettu merkinnöllä mh (med hustru), lisäksi samassa yhteydessä on ilmoitettu aviovaimojen iät.⁷

Henki- ja rippikirjojen vertailu

Vertailtaessa henkikirjoja ja rippikirjoja toisiinsa, täytyy ottaa huomioon, että saman vuoden lähteet on laadittu eri ajankohtina: Henkikirjat laadittiin alkuvuodesta tai edellisen vuoden lopulla, rippikirjat taas laadittiin pitkän vuotta. Rippikirjat itseasiassa täydentyivät jatkuvasti, mikä joudutaan ottamaan huomioon vertailtaessa näitä lähteitä. Jos henkilö oli 1775 tullut Ruokolahdelle ja myös käynyt ehtoollisella, hän puuttui vuoden 1775 henkikirjasta, joka laadittiin vuoden 1774 lopulla. Ongelman muodostaa myös se, että 1775 ehtoollisella käymätöntä henkikirjoitettua henkilöä ei lasketa lähteiden vertailussa puuttuvaksi rippikirjasta, mikäli hänet on kuitenkin merkitty rippikirjaan ja hän asui edelleen samassa kylässä. Kaikki eivät Ruokolahdella käyneet joka vuosi säännöllisesti ehtoollisella.

Rippikirjat olivat usein ajallisesti jäljessä henkikirjoista. Tarkan sosiaalisen aseman sijasta rippikirjoista selviää 1700-luvun henkilöiden sukulaisuussuhde. Työn problematiikan kannalta on tärkeää huomioida se, miten yhtiömiehet on merkitty eri lähteissä. Jotta yhtiömiehistä 1700-luvulta saataisiin selko, on molempia lähteitä verrattu keskenään, ja päättelyn avulla on ollut mahdollista saada käsitys siitä, miten yhtiö miesinstituutio on otantavuosina kehittynyt.

1700-luvun perherakenneanalyysia varten on tehty selvitys molempien lähdesarjojen avulla. Kiinnostuksen kohteena ovat olleet erityisesti laajentuneet ja moniosaiset kotitaloudet. Tässä tarkoituksessa rippikirjojen avulla päästään tarkempaan analyysiin.

Laslettilaisen luokittelun⁸ soveltaminen ei ole itseisarvo sinänsä, tarkoitus on kotitalouden rakenteen selvittäminen. Kansainvälisen vertailun mahdollistamiseksi on hyödyllistä, että kotitalouksien rakennetta selvitettäessä käytetään perhetutkimuksen omaksumia kategorioita ja periaatteita. Vuosien 1750 ja 1775 osalta suoritettiin vertailuja ja tutkittiin, kuinka luotettavina henkikirjojen merkintöjä voidaan pitää. Kartoitettaessa kotitalouksia ja niiden kokoonpanoa vuosina 1750 ja 1775 kävi ilmeiseksi, että 1700-luvun henkikirjoissa, jotka on tehty verotuksellisia tarkoituksia palvelemaan, on puutteita kotitalouksien absoluuttisessa määrässä, ja lisäksi kotitalouksien luonne on vaillinaisesti eritelty niissä. Testatakseni tutkimuksessa käyttämäni henkikirjamateriaalia 1700-luvulta olen valinnut lähemmin tarkasteltaviksi eri puolilla Ruokolahtea sijaitsevat viisi kylää, joiden ruokakunnista ja perherakenteesta olen tehnyt yhteenvedon myös rippikirjojen avulla.⁹ Laajin kylistä on Immalanjärvi, melko suuri oli myös Torsantaka pohjois-Ruokolahdella – Torsantaan kylä oli luonteeltaan erämaista seutua, jossa asu-

7 Ruokolahden henkikirjat 1820 ja 1849, Orrman 1980, 13.

8 Esitetty liitteessä 1.

9 Rippikirjojen laatimisperusteista tarkemmin Niemelä 1991, 15–20; Moring 1994, 24.

tuksen laajenemisedellytykset olivat olemassa. Tetriniemi ja Haloniemi olivat puolestaan sekä alueellisesti että väkivahvuutensa puolesta pieniä kyliä. Härskiänsaari on nimensä mukaisesti saari, jonne perustettiin muun muassa saha, joten härskiänsaarelaisten toimeentulomahdollisuudet laajenivat jo 1700-luvulla.¹⁰ Esimerkkikylien talollisruokakuntien rakennetta tarkasteltaessa on pantava merkeille, että henkikirjassa perherakenteet ovat pääsääntöisesti aina yksinkertaisempia kuin rippikirjassa. Henkikirjoista puuttuu isännyydestä ja emännyydestä vastaavan avioparin läheisiä sukulaisia: tosin niin että miespuoliset henkilöt mainitaan tarkemmin. Henkikirjoista puuttuu lisäksi osa aviovaimoista ja osa täysikäisistä lapsista (alaikäisiä lapsia ei ole mainittu kummassakaan lähderyhmässä). Yleensä kotitaloudet on täysilukuisemmin rekisteröity rippikirjassa (vain Torsantaan erämaakylästä on 1750 henkikirjassa mainittu useampi kotitalous kuin rippikirjassa).

Vuonna 1750 rippikirjoissa esiintyi 9 ruokakuntaa, jotka puuttuivat henkikirjoista. Näistä oli ydinperheitä 6, laajentuneita perheitä 1 ja monen perheen talouksia 2. Vuonna 1775 rippikirjoissa esiintyi 11 tilatonta ruokakuntaa. Näistä oli yksineläjiä 1, ydinperheitä 8, laajentuneita perheitä 1 ja monen perheen talouksia 1 ruokakunta. Rippikirjoissa ei ole erityistä merkintää käsityöammattia harjoittaneiden henkilöiden ammattinimikkeistä.

On todettava, että 1700-luvun henkikirjamateriaali antaa edellytykset vain suurpiirteisten muutosten kuvailulle eikä niiden avulla voi tehdä johtopäätöksiä tilattomasta väestöstä. Henkikirjamateriaalin käyttö 1700-luvun osalta osoittaa lähinnä sen, että yhtiönimikkeen takaa voidaan nähdä ne ruokakunnat, joiden kohdalla jakautumisprosessi oli jo lähtenyt käyntiin. Sen sijaan varsinaisesta yhtiömielaitoksen kasvusta 1700-luvulla saadaan jonkinlainen käsitys rippikirjoja käyttämällä. Molemmista lähdesarjoista, henki- ja rippikirjoista, puuttuvat alaikäiset (alle 15-vuotiaat), joten perhekokonaisuuksista ei voida tehdä tarkkaa selvitystä.¹¹

10 Perherakenneläysiin ei Härskiänsaaren sahan työläisiä (henkikirjoissa he esiintyvät nimikkeellä sägkarl) ole kuitenkaan otettu mukaan. Tällainen pienehkö työläisyhdykunta, jossa sahan työläiset elivät ilman varsinaista isäntäjohtoa, ei vastaa mitään laslettilaisen luokittelun perustyyppiä. Painavimpana syynä heidän jättämiseensä tarkastelun ulkopuolelle voidaan kuitenkin pitää sitä, että heidän asuimavastaan ei ole riittävästi tietoa, jotta heidät voitaisiin ottaa mukaan perherakenneläysiin.

11 Avioperheyksikön (conjugas marital unit) muodostivat mies ja vaimo, vanhemmat ja lapset. Sensijaan etäisemmät sukulaiset, isovanhemmat ja lapsenlapset eivät ko. yksikköä muodosta. Andorka & Farago 1983, 295–298.

TAULUKKO 1

Esimerkkikylien avulla suoritettu vertailu talollisruokakuntien rakenteessa sekä henki- että rippikirjojen avulla:

1750 ¹²	Henkikirja					Yht.	Rippikirja					Yht.
	Immalanjärvi	Halonieni	Härskiänsaari	Torsantaka	Tetiniemi		Immalanjärvi	Halonieni	Härskiänsaari	Torsantaka	Tetiniemi	
Kotitaloustyyppi												
1 Yksineläjä	1	-	-	1	-		-	-	-	-	-	
2 Ei perhettä	3	-	2	2	-		-	-	-	-	-	
3 Ydinperhe	6	1	1	1	3		5	-	4	1	1	
4 Laajentunut perhe	6	-	2	3	1		2	-	-	1	-	
5 Monen perheen talous	5	1	-	3	-	15	3	2	5	3		
Yhteensä kotitalouksia	21	2	5	10	4	42	22	3	6	7	4	42

TAULUKKO 2

Esimerkkikylien avulla suoritettu vertailu talollisruokakuntien rakenteesta sekä henki- että rippikirjojen avulla:

1775 ¹³	Henkikirja					Yht.	Rippikirja					Yht.
	Immalanjärvi	Halonieni	Härskiänsaari	Torsantaka	Tetiniemi		Immalanjärvi	Halonieni	Härskiänsaari	Torsantaka	Tetiniemi	
Kotitaloustyyppi												
1 Yksineläjä	-	-	1	-	-		-	-	-	-	-	
2 Ei perhettä	3	-	2	3	-		-	-	1	-	-	
3 Ydinperhe	2	-	2	5	1		1	-	1	1	2	
4 Laajentunut perhe	11	2	-	6	1		1	-	1	-	-	
5 Monen perheen talous	4	1	-	2	1		20	3	3	10	2	
Yhteensä kotitalouksia	20	3	5	16	3	47	22	3	6	11	4	46

12 Ruokolahden henkikirja vuodelta 1750. KA. Ruokolahden rippikirja vv. 1747–1754. mf. TK 995. KA.

13 Ruokolahden henkikirja vuodelta 1775. KA. Ruokolahden rippikirja 1772–1780. mf. TK 995. KA.

Tutkittujen vuosien (1820, 1840, 1879) osalta suoritettiin vertailuja ja tutkittiin, kuinka luotettavina henkikirjojen merkintöjä voidaan pitää. Erityisesti haluttiin tarkastella, millä tavoin henkikirjat soveltuvat perherakennanalyysiin – vertailumateriaalina käytettiin rippikirjoja. 1820 ja 1849 vuoden vertailu suoritettiin seuraavasti: valittiin otantana 14 eri puolilla Ruokolahtea sijaitsevaa mahdollisimman erikokoista ja erityyppistä kylää, ja tutkittiin näiden kylien perherakenteita sekä henki- että rippikirjojen avulla.

Oheisten tilastojen perusteella voidaan todeta, että yhtiöjärjestelmästä saadaan parempi käsitys henkikirjojen avulla. Rippikirjan avulla saadaan lähinnä selville kotitalouden jäsenten välinen sukulaisuussuhde. Esimerkiksi Hännilän kylässä asuu 1820 rippikirjan mukaan Pohl Heikinpoika Hännisen isännöimässä talossa isännän sisaren mies Michel Ljuka. Henkikirjasta ilmenee, että kyseinen Michel Ljuka on talossa yhtiömiehenä. Eli vaikka rippi- ja henkikirjasta löytyvät samat henkilöt, ei rippikirjaan ole yleensä merkitty yhtiömiessuhteita. Henkikirjoissa tulevat paremmin esiin yhtiömiessuhteet ja syytinkisuhteet, vaikka molemmissa lähteissä mainitaan yleensä nimeltä samat henkilöt. Rippikirjoissa käytetään kuitenkin nimikkeitä, joista näkyy henkilön sukulaisuussuhde kotitalouden isäntään (esimerkiksi isännän vävy, lanko ja setä).

Rippikirjasta puuttuu lähes kokonaan palvelusväki. Esimerkiksi henkikirjan renki on rippikirjassa ilmoitettu vävypojaksi.

Yhteenvedonomaaisesti voidaan todeta, että kotitalouksien apu työvoimasta saa paremman kuvan henkikirjojen avulla. Rippikirjat keskittyvät lähinnä sukulaisuussuhteisiin, yhtiömiehen on mukana perhekokoonpanossa, mutta vain sukulaisnimikkeellä. Rippikirjoista puuttuu palvelusväki. Henkikirjoissa on yleensä useammin mainintoja tilattomista henkilöistä, esimerkiksi loisista. Torsantaan kylässä on rippikirjassa maininta loisesta, joka kuitenkin henkikirjassa nimitetään mäkitupalaiseksi. Tämän voidaan ajatella merkitsevän sitä, että tilattomalla on ollut oma asumus.

Kekälemäen kylässä 1820 rippikirjassa mainitaan siskopuoli, joka on henkikirjassa kuitenkin merkitty piiaksi. Voidaan olettaa, että siskopuoli ei täyssisaren tavoin ollut perheenjäsen, vaan hän oli pikemminkin palvelijan asemassa.

TAULUKKO 3

Esimerkkikylien avulla suoritettu vertailu talollisruokakuntien rakenteessa sekä henki että rippikirjojen avulla 1820:

1820 ¹⁴	Henkikirja														Yht.
	Wenhvialä	Eräjärvä	Kekäleemäki	Puntala	Wertalansalmi	Paisilammas	Halonien	Immalanjärvi	Härskiänsaari	Torsantaka	Tetiniemi	Sikiölä	Inkilämmäki	Hännilä	
Kotitaloustyyppi															
1 Yksineläjä	1	-	(1)	(1)	-	-	(2)	-	2	-	1	-	-	-	
2 Ei perhettä	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
3 Ydinperhe	5	5	-	1	1	3	3	5	2	1	4	4	1	5	
4 Laajentunut perhe	9	5	2	3	4	-	-	1	1	5	1	2	-	6	
5 Monen perheen talous	-	-	2	4	1	-	2	4	4	-	4	6	5	3	
Yhteensä kotitalouksia	15	10	4	8	6	4	5	10	9	6	10	12	6	14	119

1820 ¹⁵	Rippikirja														Yht.
	Wenhvialä	Eräjärvä	Kekäleemäki	Puntala	Wertalansalmi	Paisilammas	Halonien	Immalanjärvi	Härskiänsaari	Torsantaka	Tetiniemi	Sikiölä	Inkilämmäki	Hännilä	
Kotitaloustyyppi															
1 Yksineläjä	-	-	-	-	-	(1)	(2)	-	2	-	1	-	-	-	
4 Ei perhettä	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
3 Ydinperhe	6	4	-	1	2	4	3	5	2	1	4	4	1	6	
4 Laajentunut perhe	9	6	1	3	4	-	-	1	1	5	1	2	-	6	
5 Monen perheen talous	-	-	3	4	1	2	-	4	4	-	4	8	5	4	
Yhteensä kotitalouksia	15	10	4	8	7	5	5	10	9	6	10	14	6	16	125

14 Ruokolahden henkikirja vuodelta 1820. Vi 5. KA

15 Ruokolahden rippikirja vuodelta 1920 BI a 10. MMA.

TAULUKKO 4

Esimerkkikylien avulla suoritettu vertailu talollisruokakuntien rakenteessa sekä henki että rippikirjojen avulla 1849:

1849 ¹⁶	Henkikirja											Yht.		
	Wenhvialä	Etäjäarvi	Kekäleemäki	Puntala	Wertalansalmi	Paitsilannaa	Halonieni	Immalanjäarvi	Härskiänsaari	Torsantaka	Tetiniemi	Sikiölä	Inkilämmäki	Hännilä
Kotitaloustyyppi														
1 Yksineläjä	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1
2 Ei perhettä	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
3 Ydinperhe	4	1	4	1	1	3	2	1	3	2	1	1	3	7
4 Laajentunut perhe	3	7	1	1	2	9	1	1	2	2	4	4	2	4
5 Monen perheen talous	2	4	4	7	7	-	4	8	4	7	3	5	4	9
Yhteensä kotitalouksia	9	12	9	9	10	13	7	10	9	11	9	11	9	20 148

1849 ¹⁷	Rippikirja													Yht.
	Wenhvialä	Etäjävi	Kekäleemäki	Puntala	Wertalansalmi	Paitsilannaa	Halonieni	Immalanjärvi	Härskiänsaari	Torsantaka	Tetiniemi	Sikiölä	Inkilänmaki	Hännilä
Kotitaloustyyppi														
1 Yksineläjä	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
2 Ei perhettä	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
3 Ydinperhe	4	3	4	1	1	4	4	1	4	2	5	1	3	6
4 Laajentunut perhe	3	6	1	1	2	12	-	-	1	2	4	4	2	4
5 Monen perheen talous	2	3	4	7	7	-	4	8	3	7	2	5	4	9
Yhteensä kotitalouksia	9	12	9	9	10	17	8	9	8	11	11	11	9	21 35

.....

16 Ruokolahden henkikirja vuodelta 1849. Vi 60 KA.

17 Ruokolahden rippikirja vuodelta 1849. BI a 11. MMA.

Esimerkkikylien avulla suoritettu vertailu talollisruokakuntien rakenteessa sekä henki- että rippikirjojen avulla 1879:

1879 ¹⁸	Henkikirja														Yht.
	Wenhvialä	Eräjärv	Kekäleemäki	Puntala	Wertalansalmi	Paitsilamm	Halonemi	Immalanjärv	Härskiänsaari	Torsantaka	Terinemi	Sikiölä	Inkiämäki	Hämmilä	
Kotitaloustyyppi															
1 Yksineläjä	(1)	(4)	(3)	(5)	-	-	2	-	(1)	-	-	2	4	(3)	
2 Ei perhettä	-	1	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	1	
3 Ydinperhe	9	2	3	12	3	1	12	3	7	3	8	3	9	9	
4 Laajentunut perhe	2	8	3	5	3	1	1	2	-	4	4	-	7	6	
5 Monen perheen talous	3	6	4	5	5	2	2	8	3	2	6	4	1	8	
Yhteensä kotitalouksia	14	17	10	22	11	5	18	13	11	9	18	9	21	24	202

1879 ¹⁹	Rippikirja														Yht.
	Wenhvialä	Eräjärv	Kekäleemäki	Puntala	Wertalansalmi	Paitsilamm	Halonemi	Immalanjärv	Härskiänsaari	Torsantaka	Terinemi	Sikiölä	Inkiämäki	Hämmilä	
Kotitaloustyyppi															
1 Yksineläjä	(1)	(2)	-	-	1	-	3	-	-	(1)	(2)	2	4	(2)	
2 Ei perhettä	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	1	1	
3 Ydinperhe	9	2	-	13	2	-	13	3	8	3	8	5	8	9	
4 Laajentunut perhe	2	7	-	4	3	1	-	2	-	4	5	-	7	6	
5 Monen perheen talous	3	7	-	5	5	3	2	8	2	3	5	3	1	8	
Yhteensä kotitalouksia	14	17	-	22	11	5	18	13	11	10	18	10	21	24	194

18 Jääsen kihlakunnan henkikirja vuodelta 1879. Vi 33. KA.

19 Ruokolahden rippikirja 1878-1881. Ruokolahden seurakunnan kirkonarkisto.

Vertailu suoritettiin seuraavien kylien suhteen: Aisanimi, Haloniemi, Hännilä, Immalanjärvi, Inkilänmäki, Kalpiala, Tetriniemi, Torsantaka, Wehviälä, Utula, Wertalansalmi, Poitsilanmaa, Eräjärvi, Kekäleenmäki, Härskiänsaari ja vuodesta (1879 lähtien Rautjärven kappelin alueelta) kylät Hiivaniemi, Jurvala, Kekäleniemi, Kopsala, Niskapietilä, Torsansalo.²⁰

Varsinaisena perherakenneanalyysimateriaalina on käytetty henkikirjoja, epävarmoissa merkinnöissä on tukeuduttu molempien lähdesarjojen tietoihin, eli analyysimateriaalina on käytetty rippikirjojen avulla varmistettuja henkikirjatietoja. Vertailun havainnollistamiseksi tulokset vuoden 1879 osalta esitellään lisäksi joidenkin yksityiskohtien esittelyn muodossa. On täsmennettävä, että poikkeamat näissä lähdesarjoissa ovat vähäiset. Joitakin tilattomia ruokakuntia puuttuu rippikirjoista, ja toisinaan tilattomista käytetät nimitykset poikkeavat eri lähdesarjoissa.²¹

TAULUKKO 6

Esimerkkikylien avulla suoritettu vertailu talollisruokakuntien rakenteesta sekä henki- että rippikirjojen avulla:

Rautjärven kappeli

1879	Henkikirja						Yht.Rippikirja						Yht.
	Hiivaniemi	Turvala	Kekäleniemi	Kopsala	Niskapietilä	Torsansalo	Hiivaniemi	Turvala	Kekäleniemi	Kopsala	Niskapietilä	Torsansalo	
Kotitaloustyyppi													
1 Yksineläjä	-	-	-	(2)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2 Ei perhettä	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3 Ydinperhe	1	1	2	3	3	15	1	1	2	3	3	14	
4 Laajentunut perhe	-	-	5	2	3	9	-	-	5	2	3	12	
5 Monen perheen talous	1	1	4	2	2	17	1	1	4	2	2	15	
Yhteensä kotitalouksia	2	2	11	7	8	41	2	2	11	7	8	41	

20 Rautjärvi henkikirja vuodelta 1879. KA. Rautjärven rippikirja vv. 1878–1881. Rautjärven seurakunnan kirkonarkisto.

21 Eräänä syynä tilattomien vaihtelevaan esiintymiseen rippikirjassa on myös heidän satunnainen ripillekäyntinsä.

Rippikirjat ja henkikirjat eroavat toisistaan siinä mielessä, että kotitalouksien laajentumissuunnat vaihtelevat. Niissä tapauksissa, joissa ehtoolliskäynnit olivat epäsäännöllisiä, henkikirjan avulla perherakenteesta saadaan monimutkaisempi käsitys kuin rippikirjan avulla. Henkikirjassa ilmaistaan ydinperhettä etäisemmät sukulaisuussuhteet selvemmin kuin rippikirjassa.

Lähdesarjoissa laajentuneiden perheiden laajentumassuunnat vaihtelevat. Sukulaisnimikkeet on toisinaan merkitty eri lähderyhmissä eri tavoin. Esimerkiksi Torsansalon kylässä talollisruokakunnassa asuu rippikirjan mukaan *svåger* ja henkikirjan mukaan *farbror*. Tarkasteltaessa tässä tapauksessa isännän ikää, selviää se, että henkikirjan tieto on todennäköisempi.

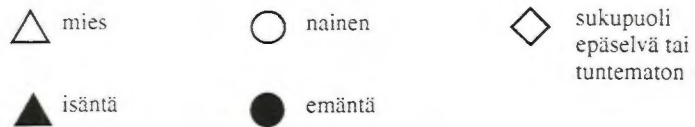
On otettava huomioon se, että rippikirjatiedot ovat lähteiden luonteen vuoksi konservatiivisempia kuin henkikirjatiedot. Esimerkiksi Wennon leski Karin oli rippikirjan mukaan 1879 osa ruokakuntaa, henkikirjan mukaan hän oli ennättänyt kuolla jo tuolloin.

On todettava, että Ruokolahdella suoritettun henkikirjoituksen tarkkuus antaa varsin hyvän lähtökohdan perherakennepöytäselitykselle. Epätarkkuuksia esiintyy jonkin verran tilattomissa ruokakunnissa (yleensä niitä esiintyy vähälukuisemmin rippikirjoissa), muutamissa tapauksissa sukulaisnimikkeissä. Tällä vaihtelulla on merkitystä lähinnä perheiden laajentumissuuntaa määriteltäessä. Poikkeavuutta ilmenee toisinaan yhtiömiesten merkitsemistavoissa: useimiten joku kotitalouden jäsenistä on merkitty rippikirjassa sukulaiseksi ja henkikirjassa taas yhtiömieheksi. Tämä koskee myös yhtiömiesten leskiä ja heidän lapsiaan.

LIITE 3

Leipäkuntien kuvauksessa käytetyt graafiset kuviot kotitalouksien rakenteesta

Graafiset kuviot kotitalouksien rakenteesta

aviopari

loinen

leski(mies)

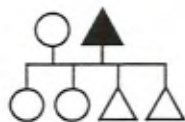
veli ja sisko

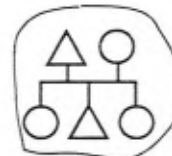
epäselvä linkki

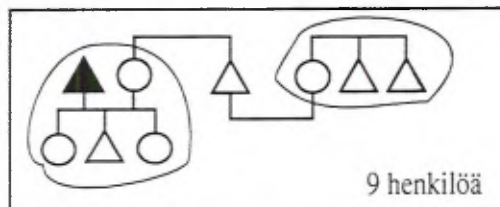
adoptio linkki

aviopari, jolla lapsia

avioperhe-
yksikkö

kotitalous

9 henkilöä

LIITE 3

Ruokolahden leipäkunnat

Konflikteja ruokolahtelaisessa yhteisössä ja perhepiirissä³

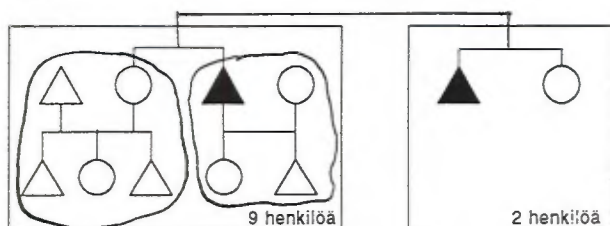
Tapaus 1

Talon yhtiömies muuttui loiseksi Kekälämäenkylässä⁴

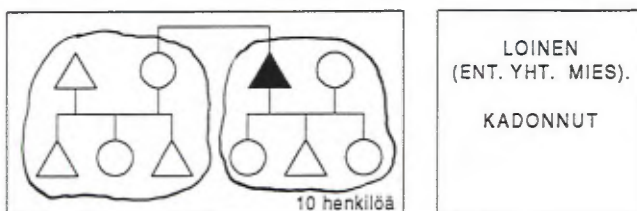
Talollinen Antti Kekäläinen oli elänyt yhtiössä lankonsa Pekka Paulinpoika Kotilaisen kanssa. Hän erotti Kotilaisen yhtiöstä 1817. Tämä eli siitä lähtien loismiehenä. Vuoden 1820 henkikirjassa kyseinen Kotilainen on vaimoineen merkitty erilliseksi loisruokakunnaksi. Vuoden 1830 henkikirjasta ei Kotilaista enää löydy. Isännyydestä vastasi edelleen Antti Kekäläinen. Talossa oli lisäksi miesvoimana toinen lanko Juhani Piiparinen ja tämän aikuiset pojat (henkikirjat 1830 ja 1840).

Vuonna 1860 nähdään Kekäläisten suurperhe jo jakautuneena. Ilmeisesti suurperhe hajosi muuttuneessa perhetilanteessa. Kun vanhaisäntä ja tämän sisko kuolivat, yhteiseen talouteen jäi kaksi irrallista sukulinjaa, eikä sukutunne enää riittänyt pitämään joukkoa koolla. Avioliiton kautta taloon tullut mies, Kotilainen oli muuttanut kontrahdin purkamisen jälkeen erilleen. Yhtiömiehen asemassa hän saattoi puolustaa omia etujaan kotitaloudessa. Nyt hänen oli lähdettävä etsimään elantoa muualta.

1820

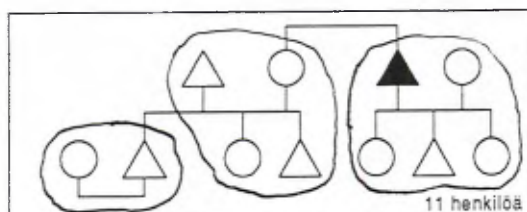
1830

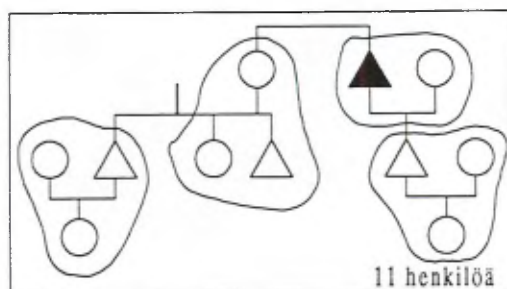
3 Ajanjaksolla 1820–1860 on viiden eri otantavuoden avulla seurattu kotitalouden rakenteen muutosta: Jääsen kihlakunnan henkikirjat 1820 (Vi 5), 1830 (Vi 21), 1840 (V 44), 1849 (Vi 60) ja 1860 (Vi 82). Epäselvissä merkinnöissä tietoja on tarkistettu rippikirjojen avulla. Kotitalouksista on lisäksi saatu informaatiota tuomiokirjojen avulla.

4 Ruok. tk. 1818 § 21. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

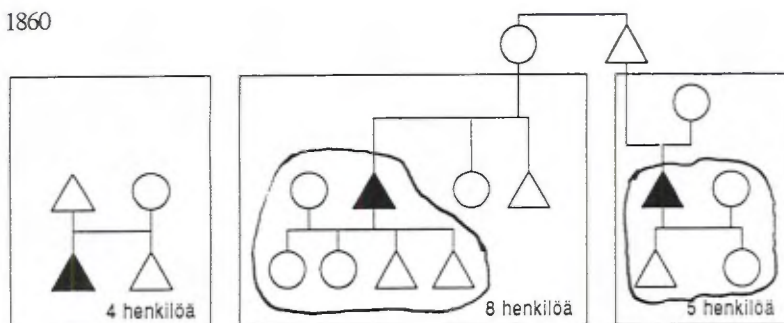
1840

1849

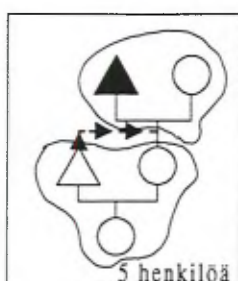
1860

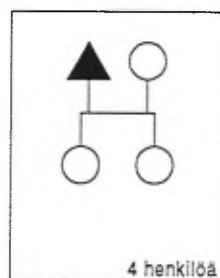
Ottopojan ja kotiväyn otto⁵

Ottopoika (samalla kotivävy) otettiin Mäkälän taloon Karhulan kylään isännälle sen jälkeen kun hänen näkönsä huonontui (henkikirja 1820). Vanhan isännän kuoltua kyseisestä vävypojasta tuli isäntä.(1830 henkikirja). Talossa oli jälkikasvuna tyttäriä. Nämä avioituivat ja taloon saatiin kahden väyn avulla lisää miesvoimaa. (vuoden 1840 ja 1849 henkikirjat.) Talossa oli paljon pieniä lapsia. 1860 kotitaloudessa isäntä eli tyttärien ja langon perheen kanssa, talossa ei ollut vieraita työjäsensia (henkikirja 1860).

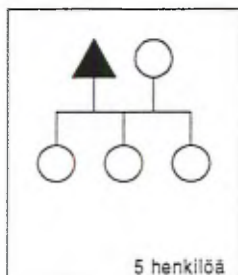
1820

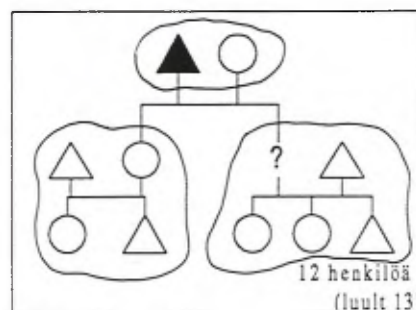
1830

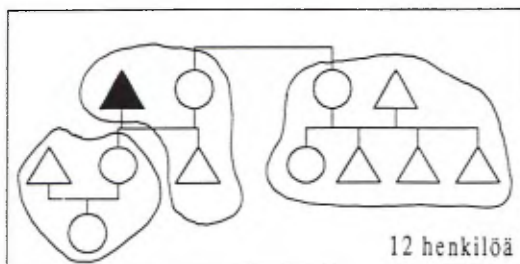
1840

1849

1860

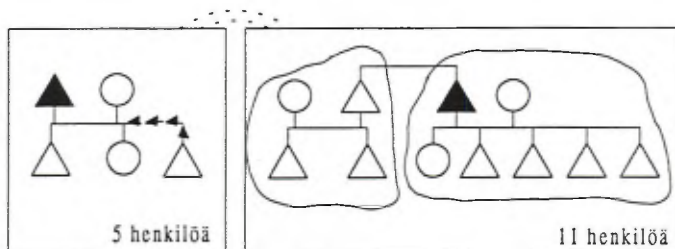
* * * * *

5 Ruok. tk. 1818 § 24. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

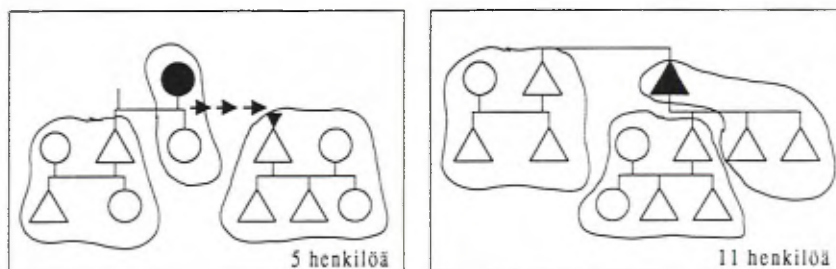
Ottopoika otettiin isännän sairauden vuoksi⁶

Tuomaalan kylässä otettiin 1817 Raution taloon ottopoika. Isäntä oli sairastunut, ja 1/2 manttaalien kokoiselle rusthollitilalle tarvittiin apuvoimia. Isännällä oli talossa lisäksi yhtiömies Antti Monto.⁷ Hannu Raution taloon otettiin ottopoika lähinnä siksi, että tasapaino yhtiön osakkaiden työvoiman välillä olisi pysynyt yllä. Osakkaat toimivat yhteisenä kaskityöyksikkönä. 1840-luvulla kotitalous laajeni. Vuonna 1849 se oli 16-jäseninen talous, jossa eli aikuisia serkuksia perheeseen (henkikirja 1849). Vuonna 1860 leskiemännän johtamassa suurperheessä eli 19 jäsentä, serkkuja ja pikkuserkkuja (henkikirja 1860).

1820

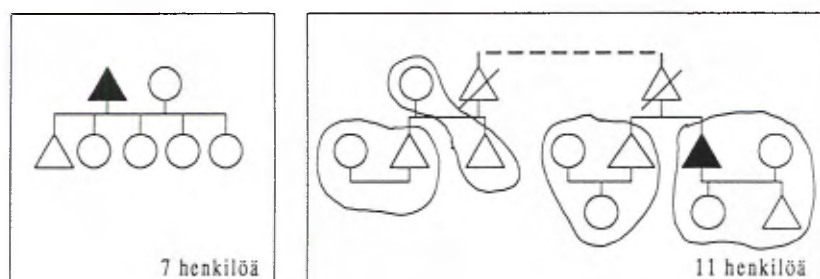
1830

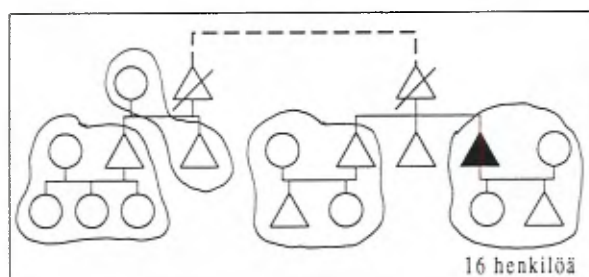
⁶ Ruok. tk. 1819 § 40. VHO. MMA. Ren. tuok. JTKA. MMA.

⁷ Yhtiösuhde on ilmaistu vain tuomiokirjassa (Ruok. tk. 1819 § 40. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.), ei henkikirjassa (Jääsen kihlakunnan henkikirja 1820 Vi 5). Ilmeisesti kotitaloudet toimivat tuolloin yhtenä työyksikkönä kaskeamista varten.

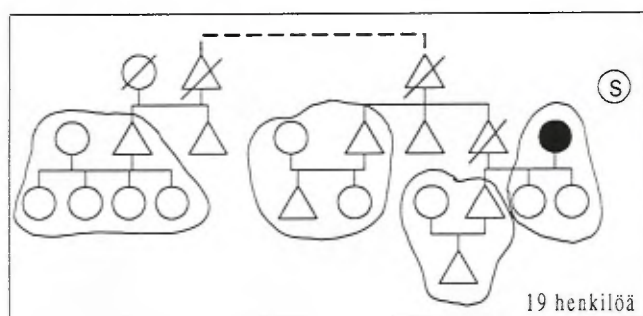
1840

1849

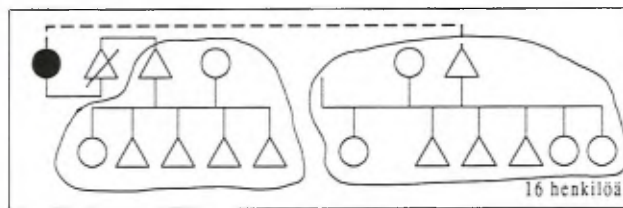
1860

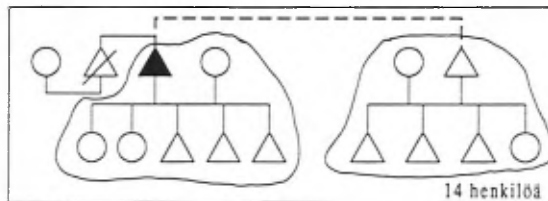
Vanhenevan lesken asema suurperheessä⁸

Veljesperheessä vanhimman veljen leski toimi emäntänä. Leskellä ei ollut rintaperijöitä. Ristiriitoja syntyi sellaisessa tilanteessa, jossa emäntänä oli mainittu leski Sofia Friari ja kuolleen veljen nuorin veli oli isäntänä. Tämän kumppanina työskenteli yhtiömies Kekäläinen perheineen (Henkikirjat 1820 ja 1830). 1840-luvun lopulla Kekäläisten ja Friarien suurperhe eriytyi erillisiksi talouksiksi, jotka nämäkin kehittyivät suurperheiksi (henkikirja 1849). Veljesperheinä toimivilla Friareilla ja Kekäläisillä oli tuolloin kummallakin omasta takaa kolme aikuista miestä. (Jääsen kihlakunnan henkikirja 1860). Talossa eli lisäksi eronnut upseeri.

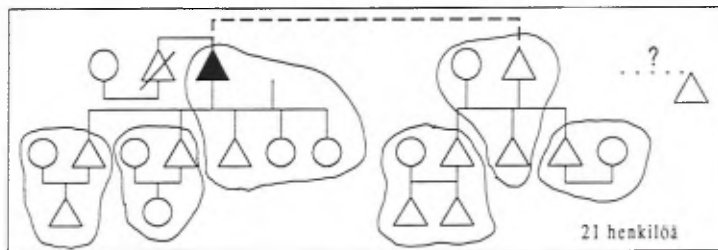
1820

1830

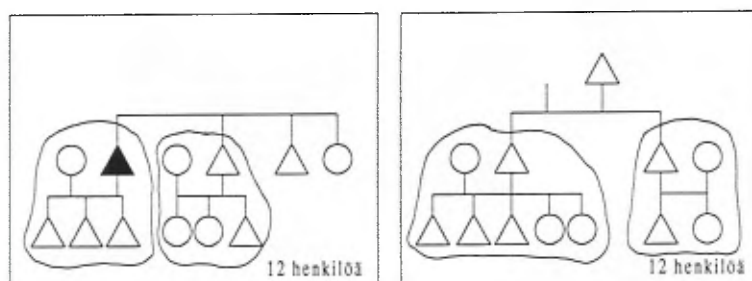

1840

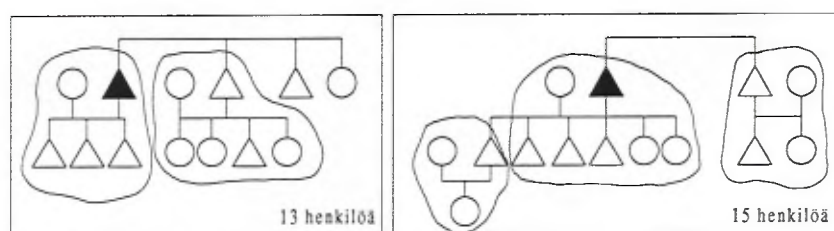

8 Ruok. tk. 1819 § 5. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

1849

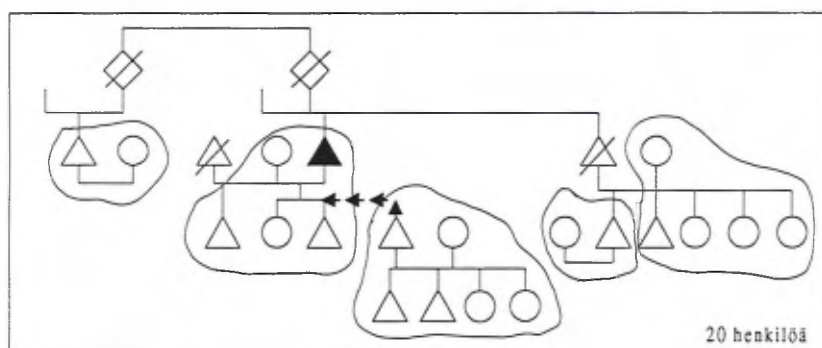
1860

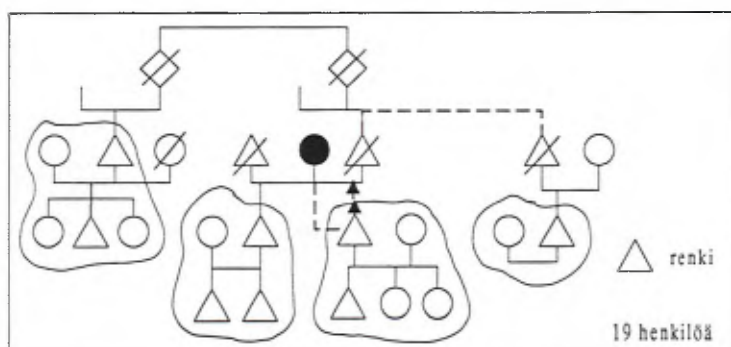
Kirkon kuudennusmiehellä oli ottopoikana aikuinen mies⁹

Kirkonkuudennusmies Tuomas Suikain Kuokkalammen kylästä oli 1810 ottanut juuri avioituneen aikuisen miehen ottopojakseen.⁹ Kotitalous kehittyi 1820-luvulle tultaessa laajaksi, 20-jäseniseksi suurperheeksi, jossa eli isännän serkku perheineen, lisäksi isännän veljen perhe. Ottopoika oli otettu taloon vahvistamaan Tuomas Suikainin yhtiövahvuutta, hänellä oli apunaan omalla puolellaan vain lapseton serkku vaimoineen. Yhtiötaloutta vahvistettiin myöhemmin rengillä (Henkikirja 1830.) Kotitalous kehittyi laajaksi suurperheeksi, jota johti Tuomas Suikainin leski. Kotitalous perustui edelleen yhtiömuotoon, yhtiömiehen lesket aikuisine poikineen jatkoivat yhtiöelämää 22-jäsenisessä yhtiötaloudessa. Kotitalouteen oli työvoiman vahvistukseksi otettu renki. (henkikirja 1840). Yhtiötä jatkoivat yhtiömiesten kuoltua heidän poikansa. (henkikirja 1849). Kotitalous eriytyi. Yhtiö oli 1860 jo hajonnut, alkuperäisen sopimuksen solmineet osakkaat olivat tässä vaiheessa jo kuolleet. Suurperhe oli jakaantunut kolmeksi keskisuureksi taloudeksi (henkikirja 1860.)

1820

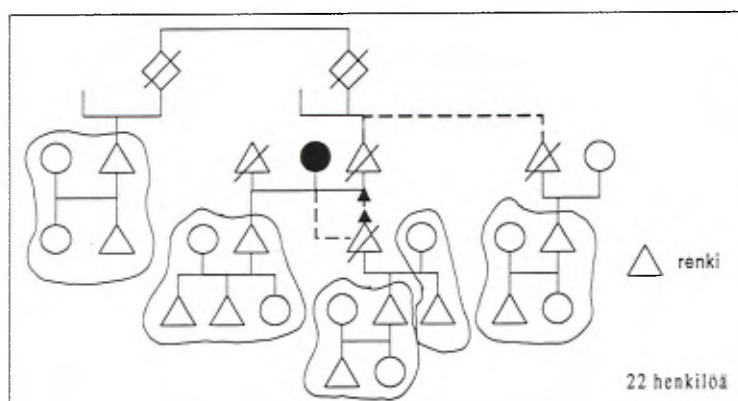

1830

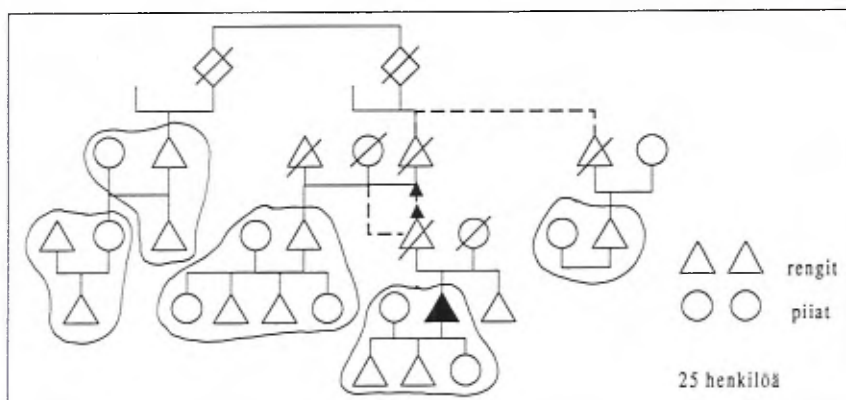

⁹ Ruok. sk 1819 § 282. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA

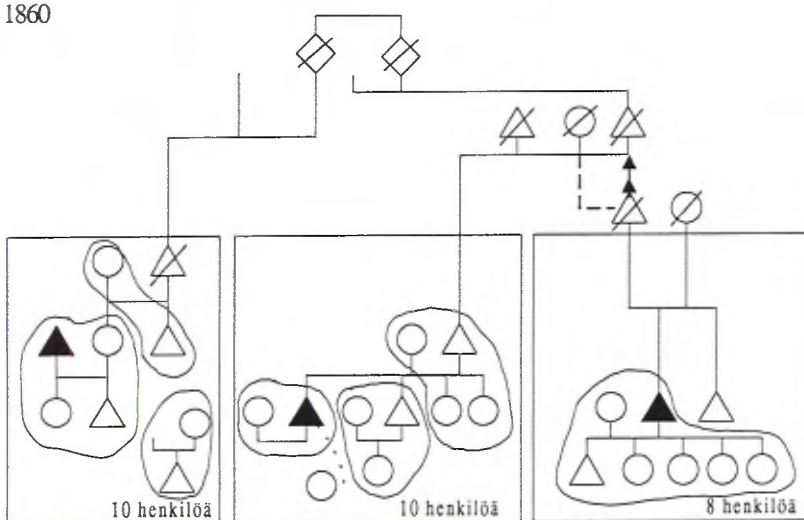
1840

1849

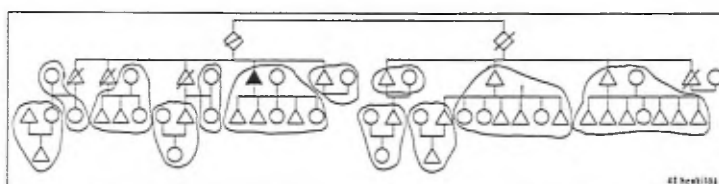
1860

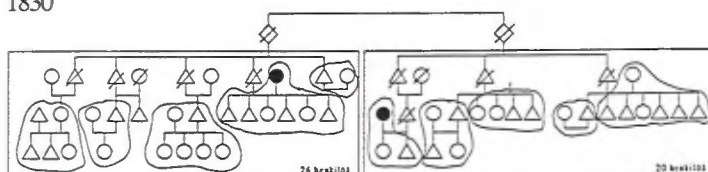
Yhtiötalous haluttiin lopettaa, kun yhtiöstä puuttui viihtyvyys¹⁰

Jaakko Inkisen johtama suurperhe Inkilänmäellä eli 1820-luvun alussa laajana 48 hengen suurperheenä. Perhesuhteet rakentuivat sukulaisuudelle, kotitalouksissa eli isännän veljen lisäksi serkkuja ja pikkuserkkuja, lasten joukossa oli jopa pikkuserkkujen lapsia (Henkikirja 1820.) 1830-luvun alussa suurperhe oli jakaantunut kahdeksi kotitaloudeksi, jotka nekin olivat suurperheitä. Molemmissa muodostuneissa kotitalouksissa oli työryhmäksi hyvin riittävä määrä aikuisia miehiä. Myöhemmin (henkikirja 1840) syntyi neljä kotitaloutta, joista kolme oli 1860 kehittynyt keskisuureksi suurperheeksi (henkikirja 1860).

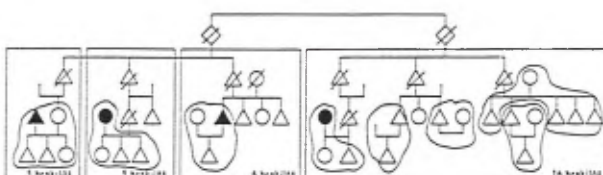
1820

1830

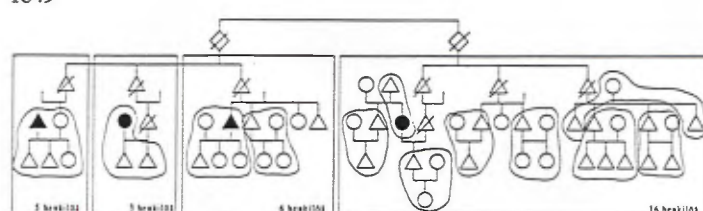

1840

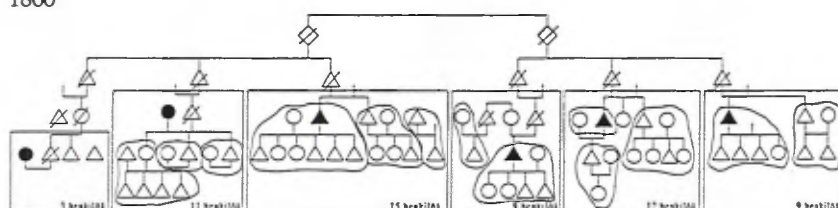

¹⁰ Ruok. tk. 1820 § 55. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

1849

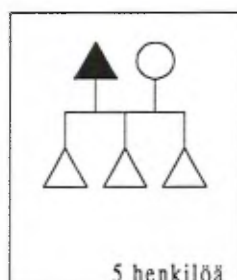
1860

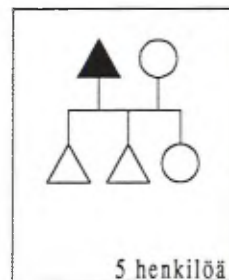
Ydinperheestä kasvoi luonnollisen kehityksen kautta alaspäin suuntautuva kantaperhe¹¹

Lääberien ydinperheestä Jurvalan kylässä kasvoi luonnollisen laajenemisen ansiosta kahden sukupolven kantaperhe, jota vanha leskiemäntä johti. Vanha emäntä tarvitsi kotitaloustöissä apua, ja taloon otettiin piika. Toisella pojalla ja tämän vaimolla oli monta pientä lasta, joten talossa tarvittiin lisää naistyövoimaa.

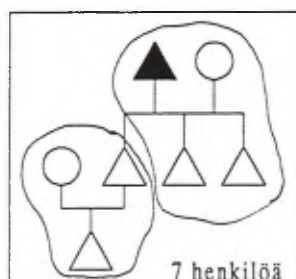
1820

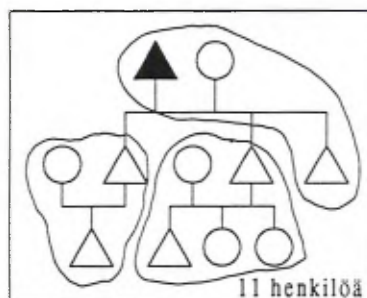
1830

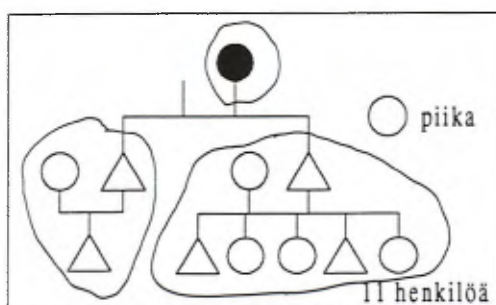
1840

1849

1860

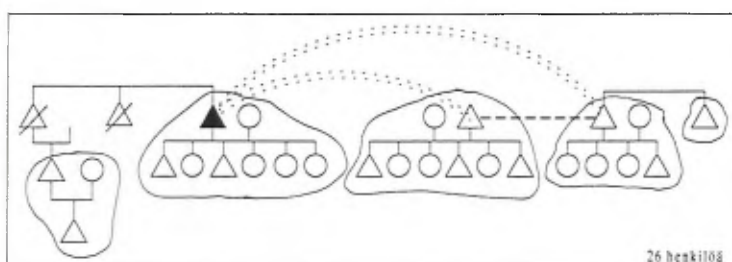
* * * * *

11 Ruok. sk. 1848 § 46. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

Nuorempi veli otettiin kasvattipojaksi¹²

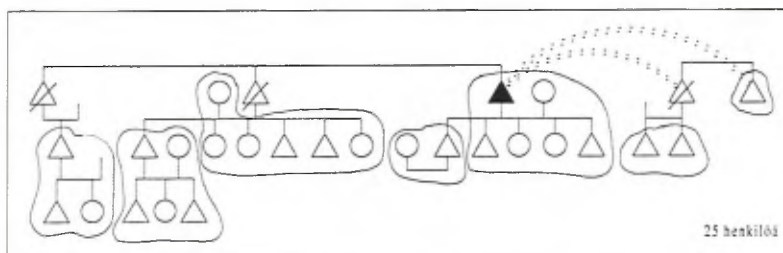
Ilmeen kylässä Lauri Juhani-poika Kaljunen otti kasvattipojakeen nuoremman veljensä Juhani Juhani-poika Kaljusen täydellisen perintöoikeuden takaavalla sopimuksella 1847. Kotitalous oli 1820-luvun alussa laaja yhtiötalous, jossa eli isännän Juhani Kaljusen perheen lisäksi hänen veljenpoikansa vaimoineen (työryhmään kuului kaksi aikuista miestä). Kyseinen kokoonpano ei riittänyt työryhmäksi, vaan kotitalouteen rekrytoitiin kaksi perheellistä yhtiömiestä, joista toisella oli yksi aikuinen poika. Kotitaloudessa oli tämän jälkeen työryhmäksi riittävä määrä miehiä, yhteensä viisi aikuista miestä (Henkikirja 1820).

1820

1830-luvun alussa veljenpojan ja yhtiömiesten lapset olivat varttuneet aikuisiksi. Toinen yhtiömiehistä oli perustanut oman talouden ja hänen tilalleen oli otettu aiemmin kuolleen yhtiömiehen veli.

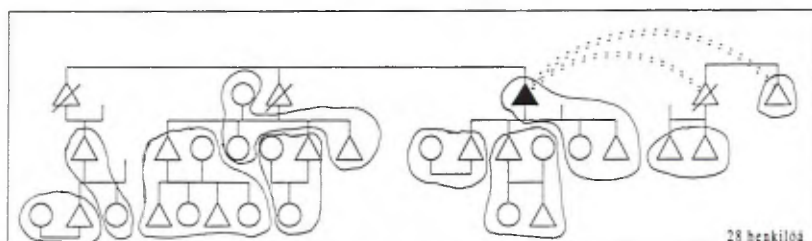
1830

Työryhmän kokoonpano oli lukumääräisesti säilytetty samana, siinä oli nyt yhteensä kuusi miestä. (Henkikirja 1830.) Isännyyttä hoiti edelleen Juhani Laurinpoika Kaljunen, vaikkakin tässä vaiheessa leskeytyneenä. Kotitaloudessa elivät hänen lapsensa perheineen, lisäksi aikuisia veljenpoikia perheineen. Yhtiömiehen aikuiset pojat täydensivät kotitaloutta, naimaton yhtiömiestä kuului edelleen talouteen. (Henkikirja 1840.)

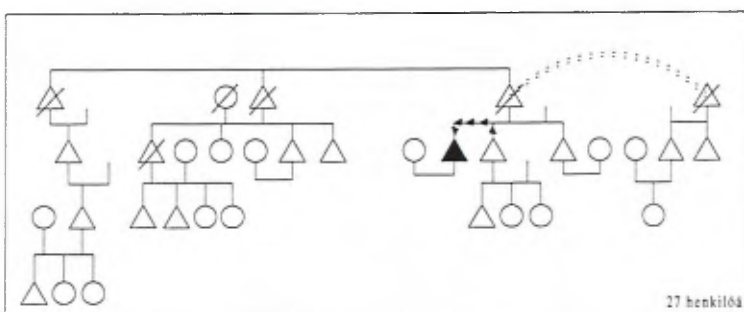
12 Ruok. tk. 1848 § 291. VHO. Ren. tutk. JTKA. MMA.

1840

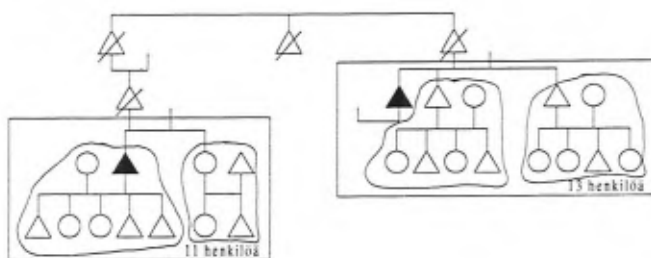
Kotitalous oli 1849 yhtiösuhteisiin perustuva suurperhe, isännöyttä hoiti Juhani Laurinpoika Kaljunen. Yhtiömiehen pojat olivat kasvaneet työikään. Kotitalouteen kuului aikuisia veljenpoikien lapsia perheineen. Taloudessa eli tässä vaiheessa 12 miespuolista työjäsentä (kotitaloudessa oli yhteensä 28 jäsentä), joten taloudesta oli mahdollista muodostaa kaksikin työryhmää (henkikirja 1849).

1849

Tilanne 1849 osoittaa havainnollisesti sen, miksi isäntä adoptoi nuoremman veljensä. Nuorempi veli adoptoitiin taloon ilmeisesti sen vuoksi, että isännällä ja emännällä ei ollut omia lapsia. Taloudessa asuva isännän veli oli myös lapseton. Talouteen kuului myös aikuisia serkkuja perheineen. Yhtiömiehen poika jatkoi talossa yhtiömiehenä (henkikirja 1849).

1860

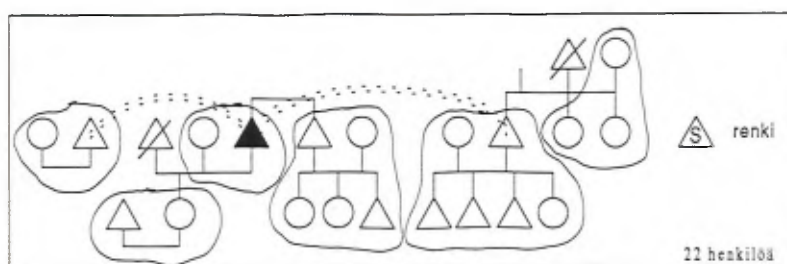

1860-luvun alussa taloudesta olivat kadonneet yhtiöiden jäsenet, samoin keskimmäisen veljen jälkeläiset. Kotitalous oli jakautunut kahden kantaveljen jälkeläisten muodostamaksi taloudeksi, jotka nekin olivat 11- ja 13-jäsenisiä suurperheitä. (henkikirja 1860.)

Yhtiömiehestä tuli syytinkiläinen, tämän aikuisista lapsista jo loisia.¹³

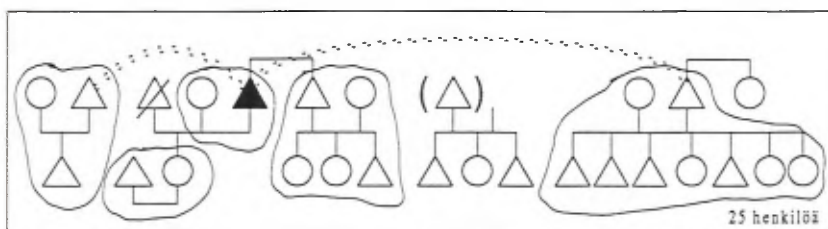
Roihan suurperhe Miettälän kylässä perustui 1820-luvun alussa yhtiösuhteille. Talossa eli isäntä alaspäin laajenevine perheineen ja isännän veli perheineen. Talossa oli lisäksi kaksi perheellistä yhtiömiestä. Toisen yhtiömiehen (Kristo Kalpialan) perheeseen kuului lisäksi äitipuoli, jolla oli aikuinen tytär. Suurperheeseen kuului 22 jäsentä ja viisi aikuista työkykyistä miestä. Työryhmän vahvuus haluttiin varmistaa ja talouteen rekrytoitiin lisäksi renki. (henkikirja 1820.)

1820

Roihan suurperhe on 10 vuotta myöhemmin pysynyt rakenteeltaan hyvin samankaltaisena. Perheiden lapsilukumäärä oli kasvanut, työryhmän vahvuuden takasi kuusi aikuista miestä (henkikirja 1830).

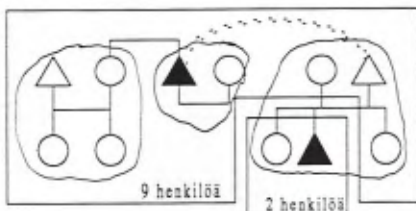
1830

Kotitalous oli 1840-luvun alussa jakautunut kahteen osaan. Kotitalouden isännällä Tapani Antinpoika Roihalla oli lisäksi syytinkisuhde Kristo Kalpiaan. Kristo oli varhemmin henkikirjassa merkitty yhtiömieheksi, nyt hänet oli vaimoineen merkitty syytinkiläisiksi. Kriston poika Tapani oli merkitty erilliseksi loisuokakunnaksi omalle rivilleen talonväen jälkeen. Hänellä oli taloudessaan lisäksi heikkonäköinen sisar Riitta. Tapani Kalpiasta saattoi olla Roihan talossa jonkinlaista työvoima-apua, sokeasta sisaresta todennäköisesti ei. (henkikirja 1840).

¹³ Ruok. tk. 1850 § 207. VHO. Ren. tuok. JTKA. MMA.

1840

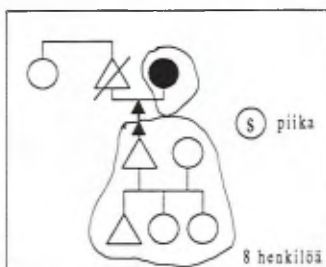
Vuonna 1850 talon isäntä Tapani Roiha vaimoineen otti ottopojakseen sukulaismiehen Matti Matinpoika Roihan. Ratkaisu tehtiin ilmeisesti sen vuoksi, että hänellä ja hänen vaimollaan ei ollut omia lapsia. Kotitalouden renki Tapani Kalpia oli merkitty 10 vuotta aiemmin (vuoden 1840 henkikirja) syytinkiläisenä omaksi ruokakunnaksi, nyt hän eli Tapani Roihan talossa renkinä (henkikirja 1849).

1849

Kymmentä vuotta myöhemmin kotitaloutta johti Tapani Roihan leski Riitta. Talouteen kuului myös ottopoika Matti Roiha perheineen. Taloon oli lisäksi otettu piika, ilmeisesti siksi, että taloa johtanut leskiemäntä oli iäkäs. Apua tarvittiin myös sen vuoksi, että ottopojan vaimolla oli pieniä lapsia (henkikirja 1860).

1860

LIITETAULUKOT

LIITETAULUKKO 1:

Kotitalouksien rakenne Ruokolahdella 1820¹⁴

	Talolliset		Tilattomat		Kaikki	
	N.	%	N.	%	N.	%
Kotitaloustyyppit						
1 Yksineläjät	2	0,2	74	32,9	76	7,0
2 Ei perhettä	20	2,3	2	0,9	22	2,0
<i>joista</i>						
2a Yhdessä asuvia						
sisaruksia	7		4		11	
2b Muita yhdessä						
asuvia sukulaisia	4		-		4	
2c Ei sukulaisia						
yhdessä	9		-		9	
3 Ydinperheet	228	26,4	114	50,7	342	31,4
4 Laajantuneet perheet	238	27,6	21	9,3	259	23,8
<i>joista</i>						
4a Ylöspäin						
laajentuneita	29		-		29	
4b Alaspäin						
laajentuneita	22		-		22	
4c Sivulle						
laajentuneita	88		-		88	
4d Yhdistelmät 4a - 4c	-		6		6	
5 Monen perheen						
taloudet	375	43,5	14	6,2	389	35,8
<i>joista</i>						
5a Toissijaiset perheyksiköt						
ylempänä	6		2		8	
5b Toissijaiset perheyksiköt						
alempana	79		-		79	
5c Toissijaiset perheyksiköt						
sivusuunnassa	64		-		64	
5d Frères (veljesperheet)	101		-		101	
5e Yhdistelmät 5a - 5c	125		-		125	
Kotitalouksia yhteensä	863	100	225	100	1088	100

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820. Vi 5. KA.

* * * * *

14 Kotitalouksien kaikki alaryhmät sisältävä taulukko vuodelta 1820.

LIITETAULUKKO 2:

Kotitalouksien rakenne Ruokolahdella 1849¹⁵

	Talolliset		Tilattomat		Kaikki	
	N.	%	N.	%	N.	%
Kotitaloustyytit						
1 Yksineläjät	6	0,6	88	21,7	94	6,9
2 Ei perhettä	21	2,2	5	1,2	26	1,9
joista						
2a Yhdessä asuvia						
sisaruksia	4		-		4	
2b Muita yhdessä						
asuvia sukulaisia	5		-		1	
2c Ei sukulaisia						
yhdessä	12		-		-	
3 Ydinperheet	198	20,5	247	60,8	445	32,4
4 Laajantuneet perheet	276	28,6	53	13,1	329	24,0
joista						
4a Ylöspäin						
laajentuneita	15		12		27	
4b Alaspäin						
laajentuneita	73		3		76	
4c Sivulle						
laajentuneita	121		-		121	
4d Yhdistelmät 4a - 4c	67		57		124	
5 Monen perheen						
taloudet	464	48,1	13	3,2	477	34,8
joista						
5a Toissijaiset perheyksiköt						
ylempänä	3		-		3	
5b Toissijaiset perheyksiköt						
alempana	162		-		162	
5c Toissijaiset perheyksiköt						
sivusuunnassa	40		-		40	
5d Frères (veljesperheet)	110	-	110			
5e Yhdistelmät 5a - 5c	149		-		149	
Kotitalouksia yhteensä	965	100	406	100	1371	100

Lähde: Jääsen kihlakunnan henkikirja 1849. Vi 60. KA.

* * * * *

15 Kotitalouksien kaikki alaryhmät sisältävä taulukko vuodelta 1849.

LIITETAULUKKO 3

Yhtiömiehet, palkolliset ja loiset talolliskotitalouksissa Ruokolahdella 1820

luokat	1	2	3	4	5	Kaikki
Talolliskotitaloudet	2	20	228	238	375	863
Talolliskotitaloudet <i>joissa oli</i>						
- palvelijoita	-	4	25	25	29	83
- yksi yhtiömies	-	-	3	6	3	12
- useita yhtiömiehiä	-	-	-	2	1	3
- yksi yhtiö miesperhe	-	4	6	13	24	47
- useita yhtiö miesperheitä	-	1	-	6	6	13
- loisia	-	1	21	25	38	85

1 yksineläjät, 2 ei perhettä, 3 ydinperheet, 4 laajentuneet perheet, 5 monen perheen taloudet

Talolliskotitalouksia yhteensä 863

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820. Vi 5. KA.

Yhtiömiehet, palkolliset ja loiset talolliskotitalouksissa Ruokolahdella 1849

luokat	1	2	3	4	5	Kaikki
Talolliskotitaloudet	6	21	198	276	464	965
<i>joissa oli</i>						
- palvelijoita	-	12	39	39	62	152
- yksi yhtiömies	-	-	3	2	5	10
- useita yhtiömiehiä	-	-	1	-	4	5
- yksi yhtiö miesperhe	-	-	15	22	16	53
- useita yhtiö miesperheitä	-	-	7	2	4	13
- loisia	-	8	52	57	89	206

1 yksineläjät, 2 ei perhettä, 3 ydinperheet, 4 laajentuneet perheet, 5 monen perheen taloudet

Talolliskotitalouksia yhteensä 965

LIITETAULUKKO 5

Lapsien lukumäärä talollistalouksissa Ruokolahdella 1820

1820	1	2	3	4	5	Kotitalouksia yhteensä
Lapset						
Ei	-	15	53	25	8	101
1	-	1	44	41	36	122
2-5	-	5	129	150	180	464
6-10	-	-	5	18	115	138
11 >	-	-	-	2	36	38
						863

Kotitaloustyypit: 1 Yksineläjä 2 Ei perhettä 3 Ydinperhe 4 Laajentunut perhe 5 Monen perheen talous

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820 (Vi 5) KA.

LIITETAULUKKO 6

Lapsien lukumäärä talollistalouksissa Ruokolahdella 1849

1849	1	2	3	4	5	Kotitalouksia yhteensä
Lapset						
Ei	-	15	39	41	22	117
1	-	2	34	51	49	136
2-5	-	5	100	173	271	549
6-10	-	-	7	15	110	132
11 >	-	-	-	-	7	7
						941

Kotitaloustyypit: 1 Yksineläjä 2 Ei perhettä 3 Ydinperhe 4 Laajentunut perhe 5 Monen perheen talous

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirja 1849 (Vi 60) KA.

**Sisaruksia etäisemmät sukulaiset Ruokolahdella¹⁶
kaikissa kotitalouksissa 1820 ja 1849**

	1820		1849	
	N.	%	N.	%
Kaikki kotitaloudet	1088		1371	
- näistä serkullisia	267	24,5	294	21,4
Laajentuneet perheet	259		329	
- näistä serkullisia	59	22,8	59	17,9
Monen perheen taloudet	389		477	
- näistä serkullisia	208	53,5	235	49,3

“Serkullinen” kotitalous on tässä yleisnimikkeenä kotitalouksille, joissa asui isännän sisarus-
ten lapsia (eli isännän lasten serkkuja), isännän serkkuja, isännän pikkuserkkuja, tai mahdol-
lisesti jopa isännän pikkuserkkujen lapsia.

* * * * *

16 Jääskén kihlakunnan henkikirjat 1820 (Vi 5) ja 1849 (Vi 60). KA.

Loisten lukumäärä eri ikäryhmissä Ruokolahdella 1820¹⁷

ikä	Miehet			Naiset			Loisia YHT.
	kaikki	avioit.	yksin	kaikki	avioit.	yksin	
15 - 19	-	-	-	-	-	-	-
20 - 24	3	2	1	5	4	1	8
25 - 29	1	1	-	5	4	1	6
30 - 34	7	4	3	5	2	3	12
35 - 39	11	8	3	13	7	6	24
40 - 44	6	5	1	9	5	4	15
45 - 49	3	3	-	15	6	9	18
50 - 54	5	3	2	10	4	6	15
55 - 59	7	5	2	10	2	8	17
60 >	11	8	3	28	5	23	39
YHT.	54	39	15	100	39	61	154

Loistalouksissa oli 1820 avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia yhteensä 3, leskiä 24 ja kirkonköyhiä loisia 14.

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirja 1820. Vi 5. KA.

Loisten lukumäärä eri ikäryhmissä Ruokolahdella 1849¹⁸

ikä	Miehet			Naiset			Loisia YHT.
	kaikki	avioit.	yksin	kaikki	avioit.	yksin	
15 - 19	-	-	-	-	-	-	-
20 - 24	-	-	-	3	2	1	6
25 - 29	5	5	-	16	13	3	21
30 - 34	8	6	2	26	23	3	34
35 - 39	24	21	3	25	15	10	49
40 - 44	20	18	2	25	11	14	45
45 - 49	24	16	8	38	15	23	62
50 - 54	27	20	7	37	16	21	64
55 - 59	17	11	6	23	8	15	40
60 >	18	13	5	35	3	32	53
YHT	143	110	33	203	106	122	374

Loistalouksissa oli avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia yhteensä 11, leskiä 74, kirkonköyhiä loisia 11 ja ruotuköyhiä loisia 36

Lähde: Jääsken kihlakunnan henkikirja 1849. Vi 60. KA.

TOGETHER AS ONE: EXTENDED FAMILIES AND COLLECTIVE LABOUR IN RUOKOLAHTI, 1750–1850

My study on the extended family in Ruokolahti, in the Finnish Karelia, proceeds from the premises of the analysis methods on family structures as developed by Peter Laslett. Population registers and communion books have helped to distinguish multiple and extended family households from actual nuclear families. This method has successfully identified a mainly kinship-based family chain, but has failed to acknowledge those members of the household not related to one another but nevertheless very much part of the household's workforce.

John Hajnal proposed (1965) that the West European family formation was characterized by late marriage, establishment of family directly after marriage and by work as servant before marriage. On the other hand in Eastern Europe there was a tradition of extended families, which included starting the shared family life in the home of the groom, and later the splitting of the collective household into smaller ones. The border between the western and eastern forms of family structure went, according to Hajnal, east of the line from St Petersburg to Trieste.

Mine is a microhistorical approach. I have investigated the expansive nature of the households, the partnerships. The object of my research, Ruokolahti, is located near the present eastern border of Finland, in southern Karelia, some 80 kilometres north of Viipuri. Since the 14th century, Ruokolahti was part of the borderland between the east and the west, between Russia and Sweden. During the time covered in this study it was in that part of Finland known as "Old Finland", ceded to Russia in the 1721 and 1743 peace treaties and becoming part of Finland again in 1812. Before then, in 1809, the whole of Finland had been annexed to Russia as an autonomous Grand Duchy. Ruokolahti is located clearly east of the so-called Hajnal line.

In the 18th and 19th centuries Ruokolahti, especially its northern parts, was a sparsely populated wilderness, covered with forests and lakes and with few meadows or fields. Its vast forest reserves proved very suitable for expansive burn-beat cultivation.

The family institution in Ruokolahti as a working community

The focus of my study is the economic basis of the family. In the 18th century, burn-beating was the foundation of agriculture almost throughout Eastern Finland and in large areas of Central Finland. In order to find an explanation for the existence of the Eastern Finnish type of extended families, we must look to the Karelian order of succession. This differed markedly from that applied in the western parts of the country.

Burn-beating was a very labour-intensive form of cultivation: the felling of trees, the supervising of fire and the rolling of logs all required a fairly large number of workers. The same farm may have had several, in some cases even scores of separate burn-beat cultivations at a fair distance from one another. Close to them there might also be hunting and fishing grounds. Trips to burn-beat fields thus provided an additional opportunity to supplement foodstuff with a variety of products from the forests and lakes. Burn-beating, especially when it was employed in spruce forests, was itself a very profitable method of cultivation.

In the areas of burn-beat cultivation, inhabitants remained itinerant for a long time and therefore did not develop similar family rights to those observed by people cultivating permanent fields. The land and the house were never allocated the same value as in Western Finnish regions with permanent villages and fields. They had only a temporary importance for tax-paying farm owners. In Karelia, the share of the inheritance was given once and for all when the children left home. Land was inherited by the remaining sons according to the share of work they put into the farm. Daughters, on the other hand, did not normally inherit any land. Their share was mainly provided for in their dowry, which included, for example, garments, jewellery and cattle.

The extended family in Eastern Finland was in a sense a peculiar institution, as part of these families were in fact essentially partnerships. The burn-beating community was, indeed, based on a system of partnerships. Farms engaged partners, either close relatives or total strangers, who brought along some property to the household, such as horses, cattle and chattels, the goods or their equivalent being returned to them when the partnership was dissolved.

What was important to the households was the workforce brought along by the partner. When starting a partnership the partners entered into a mutual contract, which could also include new relatives by marriage such as brothers-in-law or sons-in-law. Often this could take the form of a written document. In such a partnership people genuinely lived together, worked together and also enjoyed together the fruits of their labour.

The extended family as an economic unit

In the household management in Ruokolahti, an abundant workforce meant that there was an opportunity to carry on several lines of business simultaneously,

consequently encouraging economic vitality and providing an adequate livelihood. Indeed, households with an abundant number of people available were in general also the most well-to-do.

Various means were thus available to secure an adequate workforce. Especially in those cases where a married couple did not have sons of their own the family might adopt an adult man or a growing boy. In Karelian adoption contracts, particular emphasis was placed on matters relating to pensions. The adopted sons were entitled to inherit from their adoptive parents, and this entitlement was based on the principle that a son who inherited from his father should also be the natural provider for his incapacitated parents. Thus it was possible for an elderly farm-owner with no sons of his own to ensure for himself a secure old age by adopting a son and making a maintenance contract.

In families with only daughters it was very common to take a living-in son-in-law. In the same family there might even be two or even three such sons-in-law. Often, they themselves were the offspring of families with a number of sons so that in their own home farm there was no need for an additional workforce or for a partner entitled to a share of the crops in proportion to the amount of work he had put in.

Managing a large household required the concentration of decision-making in one person, usually the oldest and most experienced man. However, age and experience were considered so important that the farmowner's wife could also act as the leader of the extended family (for some time) after the death of her husband. In spite of the manpower needed (burn-beating and forestry were physically demanding work) women had great authority and a lot of power in the community. This can also be seen in the documents on the amounts of inheritance given to daughters of extended families.

In principle, the households based on partnership allowed adult sons to leave the family. In practice, it was very difficult for the sons to oppose the head of the household in a situation of real strife. It was indeed typical that an extended family based on partnership held together as long as the old head of the household was alive. His death also triggered off the dismantling of the partnership.

Towards a monetary economy

Within a partnership-based extended family the work carried out and rewards earned from it were now increasingly measured in terms of money, earned by outside activities, such as the haulage of logs and sawn goods to Viipuri or St. Petersburg. Since transporting usually took place in winter, it was possible to use the empty sledges to bring back goods purchased with money. This haulage was an important part of the household economy in Ruokolahti because it helped the farm to support larger numbers of people than by agricultural activities alone.

By the middle of the 19th century one or even several members of the extended families or partnership households might also have been working in Russia. In Ruokolahti, such money-making trips did not, however, create any significant wave of migration to St Petersburg.

At the beginning of the 19th century, money earned by members of the extended family was considered to belong to the whole family and was normally placed in a common purse. However, the attitude to and value of these earnings gradually changed as well as the material objectives within the family.

In summary, partnership families of solid financial base extended their economic activities outside Ruokolahti boundaries. By extra earnings from various sidelines they were able to secure their tax-paying ability and to continue living as partnership families on the farms. But to an increasing extent money also became a measure for evaluating and planning the life of these households.

The joint family in Ruokolahti and communal work

I have examined in close detail the relations between an individual and the community through the crises in households. Making use of microhistory, I have investigated the processes between the individuals, family members and, on the other hand, between the units, the family groups and different households.

People in Ruokolahti developed different ways of material, social and spiritual life to master their living. The different roles in kinship and partnership in working groups often overlapped. Sometimes a contract of "artificial kinship" was made with a new member in the household, and the master or the matron established agreements with the in-married members of the households, the sons-in-law and the partners. These contracts show the dynamic relations within the households.

The traditional expression "extended family" does not apply to the household system in Ruokolahti in the 18th and the 19th centuries unless we take a closer look at the nature of these households. The inventories of the buildings and farmsteads in the judgement books in Ruokolahti, and the reports on the divisions of partnerships indicate that some of the households were a kind of "partial partnerships". In these, company life was limited only to a partially shared property and shared farming. There were many variations between communal eating and living together and separate households. Living together cannot always be considered as a joint household, and shared cooking vessels did not necessarily mean a shared family. Housekeeping and working groups lived in extended families, but with different bonds. It was important in the organization that the partners entered a mutual contract. This declared the rights of the partners and the property brought into the company by them, in case of a possible separation. In these contracts one could also define who was responsible for the old and disabled in the community.

In the contracts settled in the courts it is evident in what sense the group family and the partnership was a difficult form of co-operation. Households in which the power and the authority relations were clearly defined operated most successfully. An even distribution of workforce among the different partnership families was important for the function of the extended family.

The order of succession in Eastern Finland was supplemented with a contract system: when the son-in-law had an agreement on the apportionment of the estate, one could secure the inheritance to the daughters of the family also on farms with no sons.

Abandoned farms were recultivated in the 18th century, and partners' workers were needed for settlers. A landless, burn-beating man could end in farming a croft or a separated part of the farm and later achieve a partnership status.

When annexed as part of Finland in the Russian Grand Duchy in 1812, Ruokolahti goes through a decline: both the economy and population growth slow down. There were delays in the parcelling out of farms, which meant that the partnership families continued living together out of necessity.

A household could not, of course, continue to expand if its individual members did not derive sufficient income from the farm. It was thus common for members to leave the working community and to be replaced by newcomers. Normally the departing members sought for a settlement with other partners and were often compensated for their work input with corn and cattle, and even with transportable buildings.

The breaking-up of a working group, on the other hand, was not possible on an arbitrary basis and as it had to be taken up in the local district court it was also a slow process. The partner leaving the original farm was usually allowed to collect his share of the annual crops for some time even after his departure. In cases of the dissolution of a partnership into several separate households, a proportion of household goods, such as tools, hunting and fishing equipment and even kitchen utensils often remained in joint use in the beginning. In the background there were often economic reasons, even when the partners did not feel generally comfortable in the working community.

During the time of "Old Finland" (in the 18th century) the increase of the household members was arranged flexibly by communal work, the partnership system. The splitting of the farms happened, in fact, without authorities. In the 17th and 18th centuries, the partnership system was also a way of expanding the ancestral estate. Come the 18th century, living was based on burn-beating. When timber trade decreased in the 19th century, an important part of the livelihood was earned by haulage. A burn-beating farmer could easily reduce or expand his cultivation even in a short time. The communal way of working – the partnership system – offered flexibility in laborious projects.

The flourishing of the extended and joint families in Ruokolahti until the 19th century is explained by the location near St Petersburg. The partnership families worked simultaneously in farming and haulage of goods to the great city.

Living was based on a plurality of working skills and mostly on intensive shared work. The joint family facilitated the branching of the tasks. The partners of the families and the burn-beating companies applied a principle of an equal amount of work – the part families needed an equal number of adult workforce and horses. The individual had to accommodate his hopes to the working communities.

The view over family bounds

I have examined the households also through the illegitimate birth rate, through premarital affairs and through the crises originating between the members of the community. The illegitimate birth rate was very low. The inner control of the family community shows that the marriages, too, were aimed at supporting the social structures of the joint family. Unmarried mothers in Ruokolahti who lived alone with their children were mostly landless people.

The judgement books tell us that the legal cases in the middle of the 19th century turned more to matters of personal responsibility. Court cases on strifes within the communities disappear almost completely. This is partly explained by the fact that the amount of communal work decreased, partly by the altering character of the judgement books. The family models in Ruokolahti were linked to the changes in the means of livelihood. The roles linked to kinship and work group overlapped, “artificial kinships” were established with masters and matrons, with sons-in-law and with farming partners. The extended family was under constant change.

According to the methods of Laslett and Hajnal, the analysis on households usually focuses on residences and housing. The family institution in Ruokolahti, however, consisted of a multitude of different constructions of kinship and partnership. This will not be evident if we only use population registers. The Ruokolahti family structure was an eastern form, and the share of complex families was high. The form of the households was patriarchal, with adult sons staying with their families in the household of the father. Power and authority remained in the hands of the old patron as long as possible. Widowed matrons could also be in charge of households.

The woman's position in a Ruokolahti family could be fairly significant. She had an important role in burn-beating, which needed a lot of work. The women's role in farming communities in Finland has been too strongly interpreted as dependent on inheritance. If a woman in Ruokolahti belonged to a farm-owning group and she had a wealthy joint family behind her, she could have a full career from a young daughter-in-law to the old widow with an economically and socially strong status.

Family history should advance from the Laslettian structural analysis of living groups towards more detailed descriptions of family and kinship systems. The classification used in describing family structures in England and Middle Europe cannot easily be applied to the Karelian family.

My study of the dynamics of Ruokolahti families has enabled the analysis of Karelian joint families as a working community. The newest family historical research has shown the need to study the groups of relatives over and past a household.

The material used in this study, the judgement books which follow the phases of joint families, has made it possible to analyze the activities between and across family boundaries. This gives answers to essential questions such as what kind of co-operation there was in a household and between the households; what the tensions were in big families and partnerships and how they were solved; how communal life worked in practice; what the role was of an individual in an extended family and how partnerships became parts of family and kinship circle. These issues have led me to look at questions of the quality and intensity of shared living.

All of this is important for another reason, too: in Ruokolahti the group family was vital unexceptionally long. As late as 1879, 40 per cent of Ruokolahti people lived in extended families. The Ruokolahti family institution was directed by the collective ways of thinking and by the values of the burn-beating and hunting period. This approach to life was still in use in the third quarter of the 19th century, when there was a transition from burn-beating to fieldfarming.

Translated by Pekka Waris